STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04036

ERETS YISROEL

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ארץ ישראל

ערצעהלונגען
פון דער אלטער היים

פון

שלום אַש.

ארויסגעגעבען פון „פאָרווערטס"
175 איסט בראדוויי, ניו יארק
1918

Copyright 1918
by
SHOLEM ASH
(all rights reserved)

אינהאַלטס פערצייכניס.

ארץ ישראל — 5

משה — 79

חורבן ירושלים — 99

נביאים — 135

די שטאָדט שכם — 172

דאָס ליכט פון דמשק — 181

פסח אין ירושלים — 190

דער אכזר — 196

אַ פרעמדער קלימאַט — 203

אבשלום און רות — 223

אַ טאַלאַנט צו ארץ ישראל — 245

ארץ ישראל

אויפ'ן וועג קיין בית לחם.

אויף דעם וועג קיין בית־לחם איז געגאנגען א יונגע מיידעל. עס איז געוועזן שבת ביי־נאכט. פון א ווייט שטעדטעל אין גליל איז זי אנ־געקומען און צו איהר קרובה קיין בית־לחם האט זי זיך געאיילט. אין ירושלים האט זי שבת געהאלטען. און גלייך מיט דער נאכט, ווי עס האבען זיך נאר די ערשטע ליכט אין די פענסטער פון די ירושלים'ער הייזער געוויזען, איז זי אליין אויפ'ן וועג ארויסגעגאנגען. דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז ניט ווייט, און זי האט גערעכענט אין איינעם מיט'ן מארגענשטערען, ווען דער ערשטער פאסטוך וועט זיין סטאדע שאף אין פעלד ארויספיהרען, וועט זי איהר קרובה'ס הויז דערגרייכען.

פאר גזלנים אויפ'ן וועג האט זי ניט געהאט וואס צו שרעקען זיך; דער וועג פון ירושלים קיין בית־לחם איז זעהר בעלעבט. דארט פיהרען די סוחרים אויף די קעמלען זייער תבואה פון דער רייכער בית־לחם'ער געגענד, פון די פעטע חברונ'ער גערטנער קיין ירושלים אויף דעם מארק, וואס געפינט זיך הינטער דעם בית־המקדש־מויער.

אויף דעם וועג קומען אלע גליל'ער און יריחו'ער זייערע קרבנות אין בית־המקדש צו ברענגען. אלע שלוחים, וואס דער ירושלים'ער סנהדרין שיקט ארוים איבער ארץ־ישראל און אין די גליל־פראווינצען, געהען איבער דיזען וועג, און נאך הורדוס'ען, וועלכער האט די וועג־גזלנים אויסגעפאנגען, זיינען אין גאנץ יהודה די וועגען געוועזן רוהיג. איבריגענס, איז איהר גאנג געוועזן זעהר א וויכטיגער. אין ירושלים האט זי ניט געקענט בלייבען; זי האט ניט געהאט דארט קיין קרובים,

זי האט ניט געהאט קיינע גוטע פריינד. שבת האט זי זיך אויפגע־האלטען אין הויף פון בית־המקדש, האט זי דערזעהן א רייכע פרוי און האט זי צו קידוש השבת מיט זיך אהיים גענומען. זי האט זי אויך געוואלט פערהאלטען איבער נאכט, זי האט אבער ניט געוואלט. זי האט געפיהלט, אז די צייט קומט אן... און איהר קינד מוז דאך אין בית־לחם געבארען ווערען.

און דער וועג איז בעלויכטען געווען. עס איז געווען דער מולד פון חודש: צוויי שלוחים זיינען אנגעקומען פון א נאהענטען דארף און האבען עדות געזאגט, אז די לבנה האט זיך בעוויזען. און טאקע די זעלבע נאכט האט זיך די לבנה געזעהן אין דעם בית־המקדש הויף. האבען די סנהדרין שלוחים איבער די פראווינצען געשיקט, און מען האט טונען מיט סמאלע איבער די וועגען אויף די בערגער אנגעצונדען: פון איין בערג צום צווייטען האבען די ליכטיגע פלאמען איבער'ן וועג געלויכטען און צו וויסען געגעבען די אידען אין די דערפער און אין די שטעדט פון גאנץ יהודה, גליל און יריחו. און גאנץ ארץ ישראל האט נאך געוואוסט אין די זעלבע נאכט, אז אין ירושלים האבען די סנהדרין אנגענומען קידוש־החודש.

דאס מיידעל איז געגאנגען אונטער דיזער בעלייכטונג און א שטילע ערנסטע פרייד האט אנגעפילט איהר הארץ. זי איז געווען ווי אן איינגעשלאפענע בת־מלכה, וואס געהט אין חלום. זי האט ניט גע־וואוסט, אויב איהר קרובה אין בית־לחם, צו וועמען זי געהט יעצט, און וועמען זי האט נאך קיינמאל ניט געזעהן, צי זי וועט זי מקרב זיין אדער ניט; זי האט וועגען דעם ווי אין חלום געטראכט. די פלאמען פייער, וואס האבען געברענט אויף די בערג, און די גרויסע ליכטיגע שטערן, וואס האבען בעשאטען דעם גאנצען גרויסען ליכטיגען הימעל און האבען זיך געריבען איינער אן צווייטען, און זיינען גע־האנגען נאר אזוי ווי אראבצופאלען, אז עס האט זיך געדאכט, אז עס גיסט א רעגען פון שטערען פון הימעל אראב; און די יונגע לבנה, וואס האט זיך געבאדען און געשוואומען צווישען ליכטיגע בייטען, האט אלעס בעגאסען מיט אזוי פיעל ליכט און ברכה, אז די גאנצע וועלט, האט זיך געדאכט, באדט זיך אין ליכט און שטערען — דאס אלעס האט זעהר לייכט געמאכט איהר הארץ, און איהר איז גוט געווען, נאר דאס מיידעל, ווען עס פיהלט אין זיך די פרוכט, נאר די ערד,

ווען זי ציהט פון זיך דאס בליהעכץ ארויס, קען אזוי שטיל און רוהיג גליקליך זיין....

די גאנצע וועלט האט ווי מיטגעפיהלט איהר גליק. עס איז געווען סוף ווינטער אין ארץ־ישראל, אלע גריבער זיינען פול געווען מיט וואסער, די ערד האט זיך אנגעזאפט מיט וואסער און געהאט אין זיך דעם קארן פון גאט, און ווי א יונג, יונג ווייבעל, וואס פיהלט, אז זי וועט פון דעם זוימען א מוטער ווערען, האבען די פעלדער פון יהודה געהילט זיך אין די ליכטיגע וואלקען, און די לייכטע לעבעדיגע ערד־לייבען האבען איינגעטרונקען אין זיך דאס ליכט פון די שטערען. די ערד האט זיך געשפאלטען און פון די שפאלטען זיינען פארעס ארויסגעגאנגען און די פארעס האבען זיך געוויקעלט ארום דער ערד. פון הימעל איז א ליכטיגער וואלקען־טוי געפאלען און האט זיך שווער געלעגט איבער בארג און טהאל, געקייקעלט זיך פון איין פלעק ערד צום צווייטען און די גאנצע ארץ־ישראל־ערד האט זיך אויסגעלעגט געגען דעם בעשטערענטען הימעל און האט געטרונקען מיט אן אפענעם מויל דאס שטערען־ליכט און דאס וואלקען־ליכט אין זיך אריין, און זי איז טראגעדיג געווארען פון דעם ליכט...

פון דערווייטענס האט זיך געהערט דאס קלינגען פון גלעקלאך, דאס האט א סוחר קעמלען, אנגעלאדען מיט סחורה, געפיהרט אויפ'ן וועג. און דער שווערער טריט פון די קעמלען, און דער קלאנג פון די גלעקלעך אויף די קעמלען־העלזער האבען דער ליכטיגער נאכט און דעם שטילען וועג אנגעזאגט: „מיר פיהרען סחורה, מיר פיהרען סחורה". עס האט אויך געפינקעלט דאס ליכט פון די לאנטערנעס פון צוויי סנהדרין־שלוחים, וואס זיינען געגאנגען מיט א גט פון א מאן צו א ווייב למדינות הים.

עס האט זיך געהערט א פלינקער עזעל־טראט, בעגלייט מיט א דין תהלים־געזאנג; דאס האט א בית־לחם'ער בחור, וואס האט זיך שבת ביי זיין כלה אין ירושלים געהאלטען, צו זיין סטאדע שאף געאיילט, זיי אויף די בית־לחם'ער פעלדער צו פיהרען.

דאס מיידעל איז זיי אין דער שטיל נאכגעגאנגען, און האט פאר גליק יעדען פון זיי אין הארצען געבענשט. דער שווערער קעמלען־טראט, דאס לאנטערן־ליכט פון די גט־שלוחים, און דעם בחור'ס דינער קול האט זי צום לאכען גערייצט. איהר האט זיך געדאכט, אז די שטע־

רען פון הימעל שמייכלען צו זיי, און ווינשען זיי, ווי זי, א „גאט־בע־גליק" צו.

נאר באלד האט זי בעמערקט פון דערווייטען, ווי דאס ליכט פון די גט־שלוחים האט זיך אין מיטען וועג אבגעשטעלט, עס איז אויך דארט פערשטומט געווארען דאס שווערע קעמלען־טראט, און דעם בחור'ס געזאנג. זי האט געוואוסט, אז דאס האבען זיי זיך אבגעשטעלט ביי דער מוטער רחל'ס קבר, וואס איז דארטען אויפ'ן וועג, א תחום־שבת פון בית־לחם, וואו יעדער פערבייגעהער שטעלט זיך אב. און א ציטערענדע פרייד האט דאס מיידעל אין גאנצען ארומגענומען. זי האט זיך געפיהלט, ווי זי וואלט הינטער א מאמע'ס שוועל געשטאנען, וועלכע וועט זי אריינגעהמען צו זיך, בעהאלטען זי אונטער איהרע הענד, און וועט זיך אזוי־אזוי מיטפרעהען מיט איהר גליק. זי איז פון דערוייטענס אונטער א בוים שטעהן געבליבען, אבגעווארט ביז די אנדערע וועלען פערלאזען דער מאמע'ס קבר, און זי וועט קענען מיט רחל'ען אליין זיין. און באלד טאקע אין דער נאכט האבען זיך געהערט די טריט פון די קעמלען, דאס קלינגען פון די גלעקלעך, און דאס לאנטערן־ליכט האט ווידער אנגעהויבען צו פינקלען. דאן איז זי מיט שטילע טריט און מיט גרויס פרייד־ציטערניש צוגעלאפען, און איהרע הענד האבען א קאלטען שטיין געהאלזט און איהרע ליפען קאלטע ערד געקושט:

— מאמע! מאמע! מאמע!

זי האט דעם שטיין גארנישט געדארפט זאגען, זי האט געפיהלט, אז די מאמע רחל ווייס פון אלעם; איהר האט זיך געדאכט, ווי דער שטיין שטרעקט אוים זיינע הענד און דריקט זי צו זיך.

און זי האט איהרע ליפען און ברוסט אין שטיין איינגעגראבען און געמורמעלט:

„איך בין גליקליך, מאמע, איך בין גליקליך!"

זי האט געפיהלט, אז דער שטיין ליעבט זי, אז דער שטיין פרעהט זיך מיט איהר גליק. עס איז דאך דער מאמע רחל'ס קבר. אויפ'ן וועג האט מען זי בעגראבען, ניט מיט'ן מאן אין דער מערת־המכפלה ליעגט זי; די איהריגע האבען זי אליין אויפ'ן וועג געלאזט, שטעהט איהר שטיין פריי פאר אלע פערבייגעהענדע; צו אלע איז זי ווי די זון, ווי די ערד, ווי די וואסער; צו אלעמען געהערט זי, זי פרעהט זיך

מיט אַלע מיט, זי טרויערט מיט אַלע; זי איז דאָך אונזער אַלער מענס מאַמע.

און דאָס מיידעל האָט זיך בעהאַלטען הינטער'ן שטיין, און האָט פאַר איהם איהר סוד פערטרויט, און האָט צו איהם אַזוי געזאָגט:

— זעה, מאַמע, דו פיהלסט דאָך מיך, ביזט דאָך אויך אַ מאַמע געוועזן.... פון דער היים בין איך אוועק... ער האָט געוואָלט נעהמען אויף זיך אַלעס... דעם וואָגען האָט ער פערקויפט, מיטגעגעבען מיר דאָס געלד, נאָכגעגאַנגען מיר ביז כפר־נחום, און מיטגעוויינט, און זאָגט אַזוי: „אַ, זאָל דיר גאָט העלפען, און ווי עס וועט ניט זיין, קום צו מיר", און איז צוריק אַהיים געגאַנגען. געה איך קיין בית־לחם, צו דער מאַמעס אַ שוועסטער. איך ווייס נישט, ווי זי ווייעט מיר אויפנעהמען. איך האָב זי נאָך קיינמאָל ניט געזעהען, נאַר, מאַמע, איך בין גליקליך.

און זי איז דאָרט ביים שטיין געזעסען אַ לאַנגע צייט, ביז זי האָט דעם שטיין אַלעס פערטרויט

זי איז אויפגעשטאַנען פון דאָרט מיט אַ גרינג האַרץ און אַריינגעגאַנגען קיין בית־לחם. דער וועג פיהרט דורך אַ לאַנגען טהאָל. און זעה, די שטערען פון הימעל, דאַכט זיך, ווי זיי וואָלטען זיך אַראָבגעלאָזט און געלעגט זיך לאַנג און ברייט איבער דער אויבערפלעך פון דער ערד. די טיעפע לאַנגע פעלדער, וואָס לאָזען זיך טהאָל־אַראָב פון ביידע זייטען וועג זיינען בעגאָסען מיט אַזאַ לייכט, אַז דער מיידעל האָט זיך געדאַכט, אַז זי געהט איבער אַ ברייטען לאַנגען הימעל־וועג, וואָס עס ציהען זיך ליכטיגע מילך־וועגען. און עס קומען צופליסען אַהין און אַהער ליכטיגע וואָלקען־שטיקער. אויף די מילך־וועגען איבער די ליכטיגע פעלדער זיינען מלאכים געגאַנגען

פון אַלע פיער זייטען וועלט זיינען זיי אנגעקומען, אין גאָלדענע קליידער זיינען זיי געגאַנגען אנגעטהאָן, און זייערע גאָלדענע קרוינען האָבען זיי אין זייערע הענד געהאַלטען. און געגאַנגען זיינען זיי איבער די ליכטיגע פעלדער און געבויגען זייערע קעפ פאַר איהר, און גענייגט זייערע קרוינען צו איהרע פיס, און בעגלייט זי פון דערווייטענס מיט אַ שטיל געבעט קיין בית־לחם אריין. און אַזוי פיעל מלאכים זיינען עס געווען! אויף אַלע פעלדער, אין גאַנצען טהאָל האָבען זיך די וועגען געצויגען; און אויף אַלע וועגען זיינען די מלאכים געגאַנגען, און נאָך זיי זיינען אַנדערע מלאכים אנגעקומען, און אַלעס האָט זיך אויסגעמישט

אין איינעם: די גאלדענע מלאכים־קליידער מיט די ליכטיגע הימעל־פעלדער און האבען זי מיטבעגלייט מיט פערשלאסענע ליפען און אפענע אויגען קיין בית־לחם אריין.

און די מאמע רחל איז פון איהר קבר ארויסגעגאנגען, אין ווייסע תכריכים אנגעטהאן און אין א ווייסען שלייער אויף איהר קאפ, און האט פון דערווייטען נאך איהר איהרע לאנגע בלייכע הענד נאכ־געשטרעקט: גאט זאל דיר ביישטעהן, מיין קינד! און דוד'ס שטאדט איז אין גאנצען בעגאסען געווארען מיט שטערן־ליכט ביי איהר אריינ־קומען. זעה, די הייזער ווי אלטע בכבוד'ע אורחים אין ווייסען זיינען געקומען אויף דער סעודה, וואס זי האט אנגעגרייט פאר זיי פאר איהר גליק. ארום און ארום האבען זיך אויסגעצויגען די טהאלען, אין וועלכע דוד האט זיינע שאף געפאשעט. און דאס יונגע מיידעל האט געזעהען דוד'ס מאמע, ווי זי שטעהט אויף דער שוועל פאר איהר טהיר. שמואל הנביא קומט אין שטאדט אריין מיט א קריגעל עהל און שופר און זוכט דעם משיח פון גאט, און אלע בכבוד'יגע געסט זיינען אין שטאדט געקומען עפעס צו א גרויסע, גרויסע חתונה... אברהם מיט שרה'ן קומען אן פון חרבון... און יעקב מיט רחל'ען זיינען אויך דא, און אזוי פיעל אידען, אלע נביאים... און משה רבינו שטעהט דארט אויפ'ן בארג סיני און האלט די תורה אין דער האנד, און דוד המלך מיט די מלאכים געהען איהר אנטקעגען און דאס פאלק ארום און ארום....

און ליכטיג איז אזוי, און די מלאכים, וואס זיינען איהר נאכגעגאנגען איבער די וועגען, האבען זי ענג ארומגערינגעלט און געבייגט זייערע קרוינען פאר איהר און ווייסע ליילעכער אויסגעשפרייט צו איהרע פיס.

ווי א גרויסער יום־טוב איז אויפגעגאנגען יענעם טאג דער מארגען־שטערען אין מזרח־זייט אין דעם טהאל פון בית־לחם, און האט גע־מאכט ציטערען זיין בלייך ליכט איבער די פעלדער פון דוד'ס שטאדט. פון דערווייטענס ווי א שטיל געבעט צום מארגענשטערען, האט זיך געהערט א קול פון א פאסטוך־פייפעל. דאס קול איז געקומען צו שווימען פון טוי־וואלקען און איז פערפאלען געווארען אין טוי־וואלקען, וואס האט ארום און איבער די בית־לחמ'ער פעלדער געשוועבט. עס זיינען געווען די ערשטע פאסטוכער פון בית־לחם, וואס האבען

ארויסגעפיהרט זייערע סטאַדעס אין די לאַנקעס. מיט דעם שלאָף איז די אויגען האבען זיי, ווי זייערע שעפּסען, געקוקט תמ'עוואטע אין דער וועלט אריין, וואס, ווי ניי־געבוירען אבגעצוואגען אין טוי און וואלקען, האט זי זיך ארויסגעהילט פון דעם נאכט־שלייער און געווארעמט זיך געגען איבער דעם רויטען אויפגעהענדען מארגענשטערען. די פּאַס־טוכער, וואס האבען געפיהרט זייערע שעפּסען פון טוי־וואלקען ארויס אין טוי־וואלקען אריין, האבען געהערט די שטילע פריידען־קרעכצען פון דער יונגער מיידעל, וואס איז געלעגען צווישען די גרעזער פאר דעם פערמאכטען הייזעל פון איהר קרובה. נאר ניט פרעגענדיג זי, האבען די גוטע פאסטוכער די יונגע מאמע אויפגעהויבען און אריינ־געטראגען אין דעם נאהענטסטען פּאסטוך־ביידעל, וואס איז דארט געווען. האבען צו איהר אין ביידעל אריינגעלאזט א פּאר שעפּסען און קעלבער, אז זיי זאלען מיט זייער וואל און לעבענס־אטהעם דער־ווארעמען די יונגע מאמע פון נאכט־קעלט. אט האט איינער טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען, און א פייערל האט געברענט: אט מעלקט א צווייטער א יונגע ציעג, דאס הארץ פון דער יונגער מאמע צו דער־קוויקען, און צווישען די שעפּסען און קעלבער שפּרייט די יונגע ווערענדע מאמע — איהר פּנים איינגעהילט אין וואלקען פון פרייד און צער — איהרע הענד און בריסטען אויס, ברייט איבערצוגעבען איהר גליק א מתנה דער וועלט....

און זעה, איבער די פעלדער פון בית־לחם האבען זיך די מלאכים אין זייערע גאָלדענע קליידער, ווי די זאנגען אויף דער ערד אויסגעלעגט, און קלאפּען זייערע שטערענס אז דער ערד, און נייגען זייערע קרוינען צום פּאסטוך־ביידעל, און דער יונגער, נייער געבוירענער מארגענ־שטערען, וואס באדט זיך וואלקען־איין, וואלקען־אויס, מאכט ציטערען זיין ליכט איבער די מלאכים קרוינען. און די שטערען פאלען פון הימעל אראב. און גאָט איז אריינגעגאנגען אין זיין בעהאלטענעם וויני־קעל, האט זיך דאס פּנים אין די הענד בעהאלטען, און טהוט אויס זיין רחמים קלייד און ווארפט עס איבער דער ערד. די ווינטען זיינען איבער דער ערד שטיל געווארען, די גרויסע וועלען האבען זיך אין די ברייטע ימים אבגעשטעלט. די שיפען זיינען אין מיטען ים שטעהן גע־בליבען, און א גרויס, גרויס שטילקייט איז געווארען איבער דער טרי־קעניש און איבער'ן וואסער.

1.

אין טבריא.

עס זיינען געזעסען די ווייבער אין א פארנאכט אין דעם שטילען מארק פון שטעדטעל טבריא, וואס איז אין גליל, פאר די טהירען פון זייערע ערדישע הייזלאך און האבען אין די קליינע פייערלעך, וואס האבען זיך אונטער ערדישע טעפ געברענט, טרוקענע שטיקלעך צווייג־לעך אונטערגעלעגט, און האבען די וועטשערע אבגעקאכט פאר זייערע מענער. פאר יעדע טהיר זיינען אזעלכע קליינע, אבער געדיכטע וואל־קענדלעך רויך אויפגעגאנגען פון די ברענענדע פייערלעך, און די ווייבער האבען צווישען זיך גערעדט וועגען די צוויי נשמות, וואס מען הערט יעדע נאכט צווישען זיך רעדען צווישען צוויי מצבות אויפ'ן בית־עולם. די זון איז אונטערגעגאנגען ווייט הינטער'ן שטעדטעל אויפ'ן וועג קיין צפת, און איבער'ן מארק האט זיך דער הימעל איבער־געצויגען א מאטער, אנ'אבגעקיהלטער פון א גאנצען טאג פארימען און ווארימען, נאר דא און דארט בעשוואומען און פערפלייצט מיט שטיקער אבגעריסענע ליכטיגע וואלקענדלאך. דער פאר־נאכט, וואס איז אנגעקומען אין שטעדטיל אריין, ווי א ליעבער אלטער בעקאנטער „אורח", ווי א מנחה־דאוונען, האט אין זיינע פאלעס נאכט־רוה און ווינדיגע קיהלהיים מיט זיך אין שטעדטעל מיטגעבראכט. און נאר צוליעב איהם זיינען די איינוואהנער פון שטעדטעל, וואס האבען זיך פאר זונס־שטראהלען אין די שטיבער אונטער די לייווענדע געצעלטען בעהאלטען, אויף די וועלט־שיין ארויסגעקומען אבקיהלען זיך. די ערד פון נצרת, וואס האט געשמאכט שוין זייט אייניגע וואכען נאך א טראפען רעגען, האט זיך, ווי א קראנקע, אויסגעצויגען געגען דעם אב־געקיהלטען זונען־אונטערגאנג, אביסעל איינצודרעמלען פון שוואכקייט.

ווארום קיין רעגען איז נישט געווען אין די געגענד פון טבריא. די פעלדער זיינען געווען אויסגעטריקענט, קיין טוי־וואלקען האט זיי ביי־נאכט נישט אנגעטרענקט און קיין ראסע האט זיי פון שלאף גע־וועקט. נאר אזוי ווי זיי זיינען פערשמאכטערהייד ביי זונען־אונטער־גאנג איינגעדרעמעלט געווארען, אזוי האבען זיי זיך פערשמאכטערהייד

צו זונען־אויפגאנג געוועקט. די גרעזער זיינען פערברענט געווען, די איילבירטען בוימער פערדארט, אויפגעגעסען פון קארזש, און די גאנצע געגענד האָט געשמאַכט נאָך אַ נאַסען טראָפּ. די פּאָאַר ברינען, וואס האבען זיך געפונען אין רשות־היחיד ביי איינצעלנע נדיבים, זיינען שוין לאַנג געוואָרען אַ רשות הכלל און פון די סנהדרין זיינען צוויי ממונים געוואָרען געזעצט, אז מען זאָל מעסטען דאָס וואסער און אויס־טיילען לויט נפש. צוויי מאָל גוזר תענית געווען, און די זקני עדה פון נצרת האבען צוויי שלוחים געשיקט צום תנא, וואס איז געווען אַ פּועל אין בן־אליעזר'ס פעלדער, אז ער זאָל מתפלל זיין אויף רעגען. נאָר יעדעס מאָל, ווען די שלוחים זיינען צו איהם געקומען, איז ער אַנט־לאָפען פון זיי און בעהאַלטען זיך אין אַ הייל, כדי אידען זאָלען בע־סער ווערען, און מען האָט איהם נישט געקענט געפינען.

זיינען געזעסען די ווייבער פאַר די טהירען פון זייערע שטיבלאַך און צורעכט געמאַכט דאָס עסען פאַר זייערע מענער. די לומדי־תורה זיינען אין בית־הכנסת געווען פערזאַמעלט, וואו זיי האבען גע־הערט דעם תנא, וואס איז געקומען פון די פומבדיתא'ר ישיבה, און האָט נאָך־געזאָגט אַ הלכה פון זיין רבי'ן אין דער בבל'ער ישיבה. די פּועלים זיינען פון די פעלדער אַהיים געקומען מיט די קריגלאַך און בינדלאַך האָלץ אויף די אַקסלען. אַ אורח מיט זיין ווייב, און קעמלען און אייזלען איז אין שטאָדט אנגעקומען, קומט אַן פון צפת, וואו ער האָט זיך זיין ווייב מקדש געווען, און פיהרט זי זיך אַהיים צו זיין מאַמעס שטוב אין כפור־נחום. אַבגעשטעלט זיך אין מיטען מאַרק איבער נאַכט אונטער זיין לייוועגד־געצעלט, איז באַלד אנגעקומען אַ נדיב און האָט איהם געבעטען, אז ער זאָל איהם אַנטהאָן דעם כבוד, און קומען אונטער דעם באַלקען פון זיין שטוב און זיך די הענד און פיס וואַשען, און עסען פון זיין ברויט, און טרינקען פון זיין וואַסער, אונטער זיין באַלקען נעכטיגען, און ביי זונען־אויפגאַנג ווייטער זיין וועג געהן. די טעכטער פון לאַנד זיינען מיט די קריגען אויף די אַקסלען צו די ברינען פון די נדיבים געגאַנגען אַהיים צו ברענגען דאָס מאָס וואַסער, וואס די ממונים האבען צוטיילט לויט נפש.

צווישען די ווייבער, אין דעם שטילען פאַר־נאַכט אין מאַרק פון שטעדטעל צפת, איז אויך געזעסען בת־שבע מיט איהר שכנת'טע אלישבע און האבען טרוקענע צווייגעלאַך אונטער זייערע פייערלאַך

אונטערגעלעגט, און געשמועסט מכוח דעם, וואס די בהמות לעבצען נאך א טראפּ וואסער און עס איז גרויס רחמנות אויסצוהערען זייער ברומען, וואס איז, נעבאך, ווי א מענשענ׳ס טרעהרען. הלל בת־שבע׳ס מאן איז נישט געווען, דער וואגען, אין מיטען ארבייטען, מיט זיין האק און בייל איז נאך געלעגען פאר דער טהיר, אליין איז ער געגאנגען אין תלמוד־תורה אריין, וואו די שטאדט׳ס קינדער האבען געלערענט, ווי דער מנהג איז ביי אידען אין חדר צו טראגען און פון חדר איהם צו ברענגען אין א טלית געהילט דעם זעקס־יעהריגען ישמעאל, וואס האט געלער־רענט אין איינעם מיט אנדערע קינדער אין דער שטאדט׳ס תלמוד־תורה.

דערווייל האט זיך די נאכט וואס מעהר צוגערוקט. שוין דא און דארט האבען זיך געוויזען ליכטלאך פון די פענסטער. מיט אמאל איז אנגעקומען א געלויף פון קינדער, וואס האבען ארומגערינגעלט א הויכען, דארען, אלטען מאן מיט לאנגע גרויע האר און גרויע באָרד, וועלכער איז אנגעקומען פון פעלד מיט א פאשפענער אויף די פלייצעס און אן אייזען אין האנד. די קינדער האבען דעם מאן ארומגערינגעלט, אויסגעשטרעקט צו איהם זייערע דינע לאנגע הענטלאך, אנגעכאפּט איהם ביים זאק, ביים טלית, וואס ער האט געטראגען, און געבעטען זיך: „טאטע, טאטע, גיב אונז רעגען״ — „אבא, אבא, הב לנו מיטרא״ — דאס איז טאקע געווען דער תנא, וועלכע די זקני עדה האבען געשיקט צו איהם, ער זאל בעטען אויף רעגען. די קינדער, אהיים געהענדיג פון חדר, האבען איהם דערזעהען — האבען זיי איהם פאר זייערע עלטערען רעגען געבעטען. אנגעקומען איז אויך הלל, דער מאן פון בת־שבע מיט דעם קליינעם ישמעאל. איינגעוויקעלט אין טלית, האט ער איהם געטראגען פון חדר אויף די פלייצעס אהיים. דער קליינער ישמעאל האט נאך די קינדער זיינע צוויי דינע הענטלאך צו תנא אויסגעשטרעקט, און זיין לענגליך שוואך פּנים׳על, וואס האט גלייך ארויסגעקוקט פון טלית און זיינע צוויי גרויסע שווארצע אויגען, וואס האבען זיך געדאכט, אז זיי קאליטשען זיך צווישען די ביינער, וואס זיינען מיט א טונקעלע דינע הויט געווען בעצויגען — האבען אויסגעדריקט אזא בקשה, אז דער תנא האט בעמערקט, דאס אינגעל איז צו איהם צוגעגאנגען אין דער נאהנט, און האט זיך אנגערופען צו איהם:

— אינגעל, אינגעל, זאג מיר דיין פסוק, וואס דו האסט היינט געלערענט אין חדר?

— עשה למען תנוקות של בית־רבן, — האט איהם דער אינגעל אבגעענטפערט.

באלד דערויף האט דער אלטער תנא זיינע בלייכע ביינענדיגע הענד צום הימעל אויפגעהויבען, זיין הויכען שטערן געקנייטשט, זיינע אויגען צום הימעל געווענדעט. און ווייזענדיג אויף די קליינע קינדער, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט, האבען זיינע ליפען א קליינע תפילה געבעטען:

— טאטע, טאטע, אז דו ווילסט עס נישט טהאן פאר די גרויסע, טהו עס פאר זיי, פאר דיינע הייליגע שעפסעלאך — וואס ריהמען דיין נאמען מיט די מוטער'ס מילך, — פאר זייערט וועגען טהו עס, פאטער, און זעה. טאקע באלד אויף דעם האט זיך דער הימעל אין א וואלקען פערכמארעט. אנגעלאדענטע מיט הימעל־שפע, זיינען זיי ווי גוטע ליעבע אורחים אויפ'ן הימעל איבער'ן שטעדטעל אנגעקומען. אין דעם שטח האט זיך געטראגען א פייכטע לופט, וואס האט געשמעקט פון גרעזער און בליעכטס, און א שטילע, ליעבע שרעק איז געפאלען איבער'ן שטעדטעל. די הייזלאך האבען זיך אנגעהויבען צו טוליען און טוקען זיך אין גרעזער, אין גרינס. א ווינד האט געבלאזען צווישען די בוימער, און די בלעטער האבען געציטערט, געקלאפט איינס אין צווייטען און אדורך געבאדען זיך אין ווינד, גרייט צו זיין דעם רעגען־טראפען אין זיך איינצוטרינקען. די ערד האט זיך געשפאלטען, ברייטע מיילער געעפענט, און לאנג זיך אויפגעצויגען, — בעהאלטען זיך אין די ווינקלען און טונקעלהייט. די פויגלער האבען זיך צווישען די צווייגען בעהאלטען, און א ווינד איז איינמאל און נאך אמאל איבער דער וועלט דורכגעגאנגען, ווי עפעס אנזאגענדיג, האט די וועלט צוערשט דורכגעבלאזען. טובל געווען, אז זי זאל ריין זיין גאט'ס שפע מקבל צו זיין... די מאמע האט די קינדער אין שטוב איינגעזאמעלט, דאס פיה האט מען אונטער'ן דאך געבראכט. און די בארות און די גראבען אויפגעדעקט, דאס רעגען־וואסער, גאט'ס שפע איינצוזאמלען, די כלים הינטער די רינעס געשטעלט. און אנגעגרייט זיך מיט א דאנק און לויב פאר א השם־יתברך, וואס ער האט זיין נס בעוויזען און שיקט זיך א רעגען אין צייט פון זונען און היטץ. אויף מזרח־זייט האט זיך דער הימעל געחמארעט. מיט א שווארצען וואלקען געווארען בעדעקט — און דער מענש און די

בהמה, ווי דאס געוואקסענע האט מיט האפנונג און ליבּ — צו דעם טריפענדיגען וואלקען געקוקט, ווי ער נעהנט זיך צו זיי...

2.

די בכורים.

אין דער שטוב ביים טיש צו נאכט־עסען, זיינען געזעסען הלל, די שכנת'ע אלישבע מיט איהר אלטע מוטער, און בת־שבע האט זיי בעדיענט און דערלאנגט צום טיש. דער קליינער ישמעאל מיט זיין עלטערען חבר חנן זיינען ביידע געזעסען פערטהאן, אין א ווינקעל האבען זיי דעם פאטער'ס האק און בייל דערפאקט און האבען זיך א וואגען געמאכט. אין דרויסען האט נאך דער רעגען געגאסען און די טראפען האבען געטרונען אויף די שויבען. אין דער שטוב האט זיך געלויכטען דאס בוימאייל־לעמפעל און נאר בעלויכטען דאס ווינקעל טיש, אויף וועלכען דאס עסען איז געשטאנען. די עלטערע פון שטוב זיינען געווען עפּעס פערטהאן אין א ערנסט געשפּרעך. די מוטער האט געקוקט אויף איהר קינד און געזאגט:

— עס זעהט אויס, ווי דאס שעפּעלע, וואס וועט פאר איהם א קרבן ווערען.

די אלטע באבע, קוקענדיג אויף דעם שפּיעלענדען קינד, האט צוגעלעגט:

— א רחמנות נעבעך דערויף, אין א זעלכע היטצען אזא לאנגע נסיעה צו מאכען.

נאר הלל האט געמיינט:

— צו א מצוה־זאך ווערט מען ניט ניזוק.

נאכ'ן עסען איז דער פאטער ארויף אויפ'ן בוידעם, אראבגענומען די קערב מיט די פּירות, וועלכע זיינען אנגעגרייט געווען אויף בכורים. יעדע פּרי, יעדע מילגרוים, יעדעס היינגעל ווייניטרויבען איז געווען ארומגעדרעהט מיט גראז, וואס נאך ביים פארטיג ווערען אויפ'ן בוים, אז דער בעל־הבית האט דערזעהען א שעהנע פּרי, האט ער זי בעשטימט פאר בכורים, פאר גאט צו ברענגען קיין ירושלים און ווייזען פאר איהם

אין בית־המקדש, וואס פאר א פירות ער האט איהם געשאנקען. אלישבע האט זיך גענומען די פירות אין די קערב, אין גראז גלייך צו לעגען, אז זיי זאלען אויפ'ן וועג נישט צוהאקט ווערען. הלל, וויי־זענדיג די שטוב־מענשען, האט זיך געפרעהט:

— אזעלכע פירות, ווי היי־יאהר, האט נאך אונזער גארטען נישט ארויסגעגעבען. אין גאנץ ירושלים וועט מען זיך פערוואונדערען.

די אלטע באבע האט נישט פערגעסען דערביי גאט צו לויבען:

— געלויבט זאל זיין נאמען זיין און געבענשט. ווינטער נישט דארפען צו זארגען.

די בעל־הבית'טע איז ביים שטוב־קאסטען געווען פערנומען.

די קינדער האבען פון דערוויטענס געהערט, אז דא רעדט מען פון קיין ירושלים געהען, און ווי א בליץ האבען זיי דעם וואגען געלאזט שטעהען און צום שמועס איינגעהארכט זיך.

נישט איינמאל זיינען זיי געשטאנען פאר א חברותא און געקוקט מיט גרויס קנאה אויף זייערע קליינע חברים, די בכורים, וואס אנ־האלטענדיג זיך ביי די שעפסעלאך, וואס מען פיהרט פיר זיי מקריב צו זיין, האבען זיך געפרעהט, אז זיי געהען מיט קיין ירושלים. נישט איינמאל האבען זיי אויסגעהערט מיט אפענע אויגען און אויערען די מעשיות פון זייערע חברים אין חדר, וואס זיינען מיט זייערע מוטערס מיטגעוועזן עולת־רגל זיין, פון ירושלים, פון בית־המקדש.

ישמעאל איז געווען א בכור. ער האט געוואוסט, נישט איינמאל האט ער געהערט, אז מען וועט מיט איהם געהען קיין ירושלים, אויס־לעזען איהם פאר גאט און מקריב זיין א כפרה פאר איהם דאס קליינע שעפסעל, וואס איז ביי זיי אין שטאל. און ער האט מיט קינדערשע זעהנזוכט געווארט אויף דעם גרויסען יום־טוב, ווען ער וועט שטעהען אנגעטהאן אין זיין נייע העמדעל, ביי זיין שעפסעל אין א חברותא פאר זייער הויז, געהענדיג קיין ירושלים.

און חנן מאכט צו איהם אזוי:

— דו הערסט, מארגען וויל די מאמע מיט דיר נאך ירושלים געהען.

ווי א בליץ איז דער קליינער ישמעאל שוין געווען ביי די מוטער, אנגעכאפט זי פאר די הענד, פאר'ן שירץ און מיט קינדישע פרייד

האט ער מעהר מיט'ן ליכטיגען פנימ'ל, מיט די שווארץ־שטראהלענדע אויגען, מיט די אויסגעשטרעקטע הענטלעך געזאגט, איידער מיט די ליפען :

— א יא מאמע, מארגען, מארגען, וואו איז מיין העמדעל? מיין העמדעל! און האט דערפאקט פון קאסטען ארויס זיין שבת־העמדעל.

— נא, מאמע, טהו אן, קום, לאז מען שוין געהען — האט ער די מוטער געצופט פאר'ן ארבעל.

די יונגע מאמע האט געשמייכעלט, קוים דעם קינד דאס העמדעל פון האנד ארויסגענומען, עס אין קאסטען צוריק אריינגעלעגט.

— נאריש קינד, מען געהט נאך נישט יעצט.

דערווייל איז דער יונג חנן ארוים אין שטאהל, וואס איז געווען טהיר אין טהיר מיט דער שטוב, און אריינגעבראכט א יונג שעפסעלע, וואס איינגעווייקט אין רעגען, האט עס, ווי א יונג קינד, געציטערט, און ווי זיין הערה, וואס ער געהט פאר איהם א כפרה ווערען, האט עס זיך נאאיוו אין שטוב ארומגעקוקט און זיך, זעהט אויס, מיטגעפרעהט, וואס ער געהט מיט מארגען קיין ירושלים. דאס קליינע אינגעל האט זיין פנימ'ל אין די נאסע וואל פון זיין כפרה אריינגעלעגט, עס ביי זיין האלז ארומגענומען, און דערמיט זיך, ווי מיט א חבר געפרעהט, וואס וועלען אינאיינעם נאך ירושלים צום בית־המקדש געהען.

אין שטוב האט די אויל־לאמפ טונקעל געלויכטען ; דער רעגען האט אין די פענסטער געקלאפט און שווארץ און נאס אין שטיב'ל אריינגעקוקט ; דאס שעפסעל, וואס האט אין זיין וואל געהאט דעם סוד פון נאכט־רעגען אין דרויסען, האט זיך א'ינגעקארטשעט און שטיל געשטאנען און אין זיך דעם קינד'ס פנימ'ל מיט שטיל־שווייגען אריינגענומען ; דער פאטער מיט חנן זיינען פון שטוב ארויס דעם קארב פון בוידעם אראבצונעהמען ; די מאמע האט דעם אינגעל דאס העמדעל ארויסגענומען, צו רעכט געמאכט, אין בית־המקדש אריין, פאר נאט אין ריינע וועש צו קומען ; אלישבע האט פון בלומען און בלעטער א קראנץ געפלאכטען, דאס קרבן צו בעפוצען, ווען דאס וועט קיין ירושלים אריינקומען. אזוי זיינען אלע מיט די רייזע געווען פערנומען און איבערגעלאזט דעם קליינעם ישמעאל מיט זיין קרבן אין א טונקעל ווינקעל שטוב, שפיעלענדיג זיך אין חברים.

און דעם קליינעם אינגעל איז טרויעריג געווארען. ער האט אויף זיין חבר געקוקט, אנגעטאפט איהם דעם האלז, און א טרויעריג געפיהל האט זיין הערצעל אין דער שטיל ארומגענומען. יעדער בכור געהערט צו גאט, און ער געהערט אויך צו גאט. נאר פאר איהם פערברענט מען פאר גאט א שעפסעל. און דאס איז זיין קרבן,דאס שעפסעלע דאס, ער איז עס, פאר גאט, פאר איהם וועט ער פערברענט ווערען. און עס שווייגט דאס שעפסעלע און לעקט איהם אין דער שטיל די הענד. זיין קרבן איז עס... און נישט געוואוסט אליין פאר וואס, האט ער צו ווײנען אנגעהויבען. שטיל האט דאס אידישע אינגעל אריינגעווײנט אויף דעם האלז פון זיין קרבן, קיינער זאל נישט זעהען, קיינער זאל נישט וויסען.

און עס איז שוין שפעט געווען. נאס האט די נאכט דורך די קליינע לעבעל אין שטיבעל אריינגעקוקט. די מוטער אליין האט נאך די לעצטע זאכען צוזאמען אין קארב איינגעפאקט צו די נסיעה, אז זי האט אין ווינקעל אויף איהר קינד געקוקט און האט איהם געזעהן, ווי ער מיט'ן שעפסעל, זיין קרבן, ארומגענומען ביים האלז ליגעןביידע אויס־געצויגען אויף דער ערד און שלאפען ביידע אין דער שטיל, ווי זיי וואל־טען ביידע אין איין סוד געווען פערטרויעט. ער ווי זיין קרבן דאס שעפסעל, אויסגעצויגען די הענטלאך און די פיסלאך ליעגט עס דא ברייט און גרייט. און נישט וויסענדיג אליין פאר וואס און פאר ווען, איז איהר זעהר טרויעריג אויפ'ן הארץ געווארען, אבער דאך האט א שטילע רוהיגע פרייד איהר ברוסט ערפילט: ער ווי דאס שעפסעל א קרבן פאר גאט.

.3

עולי־רגל זיין.

צו מארגענס מיט בעגינען האט זיך די משפחה פערטיג געמאכט אין וועג אריין. דער פאטער האט די לעצטע קארב פון בוידעם אראב־גענומען, די מוטער האט דעם קליינעם ישמעאל טיכער אויף די פיס ארומגעבונדען, אז זיי זאלען זיך אן שטיינער נישט צוקלאפען. פאר די

זון איהם א טוך אויפ'ן קאפ אנגטהאן. אלישבע האט די לעצטע זאכען איינצופאקען. דער יונג חתן האט אין דאס בלומען בעפוצטע קאלב אויף די גאס ארויסגעפיהרט, אלעס איז צום וועג פערטיג געווען. און אז די שכנים האבען אין די פענסטער אריינגעקלאפט: „יוסף'ס, יוסף'ס, זייט איהר גרייט?" האבען זיי די שטוב פערלאזט אויף דער גאס ארויסגעקומען.

אין קליינעם מארק פון דער שטאדט צפת זיינען שוין געווען פערזאמעלט די אלע אידען, וואס האבען דאס יאהר עולי־רגל געווען. ביי יעדער משפחה, וואס האט געהאט נעבען זיך אין בלומען און קרענץ איהר פערפוצטען קרבן שטעהען, האבען זיך די איינציגע צוגויפ־גענומען זיי צו בעגלייטען. אויסגעמישט קינדער מיט שטראהלען פרעהליכע פנים'לעך מיט בעפוצטע קעלבער, שעפסען האבען די פאטערס זייערע בכורים אין גרין בעפוצטע קערב געטראגען אויף די אקסלען.

פעט איז געווען די גליל'שע ערד און פרוכטבארער פון אלע אנדערע טהיילען אין ארץ־ישראל. מעהרסטען אין טהאל גרינע פעלדער, בערייכט אין פיעלע קוואלען וואסער, בעשאטען אין גרינע געדיכטע וועלדער האט זיך דאס אין האניג און אין מילך געבאדענע לאנד אויסגעצויגען פון הינטער דעם לבנון־בארג אז אזש וויט נאך די ברעגען פון ירדן. ביי נאכט זיינען די געדיכטע טוי־וואלקען פון די טייכען אויפגעגאנגען און ווי א חתן־דעק צוגעדעקט און אין זיך בעהאלטען די פעטע פעלדער און האבען זיי אנגעטרונקען מיט לעבען צום מארגענדיגען זונען־אויפגאנג.

און פראסט איז געווען דער איד, וואס האט געוואהנט אויף די גליל'שע ערד ווי די פאלמע און דער ציפרים־בוים, וואס אויף זיין פעלד. געלעבט פון זיין אקער און שניט האט ער נאר גאט געקענט פון פעלד, אין וועלכען ער האט געארבייט. האט ער זיך בעצויגען צו איהם פראסט און אפענהארציג, ווי צו עפעס אזעלכעס, וואס מען קען דערצו צוקומען: איז ער גוט און פרום—טהוט איהם גאט גוטס, היט איהם זיין הויזגעזינד אב, זיין פיה אב פון יעדע פלאג, בענשט די פעלדער מיט רעגען און השפעה! איז ער שלעכט צו גאט—טהוט איהם גאט שלעכטס.

יעדע מינוט קען ער צוקומען צו גאט און אין אלעס זעהט מען

גאָטס האַנד, גאָטס וואונדער. אז דער הימעל איז בעלעגט און א וואָלקען רוקט זיך אָן, בעגיסט די ערד מיט רעגען, דאָס איז גאָט'ס ברכה, פון זיין האַנד געשיקט.

פאַר ירושלים האָבען זיי מורא געהאַט. נאָר דאָרט איז דאָס בית־המקדש, דאָרט איז גאָט'ס טויער, וואו אַלע תפילות קומען אָן, און אַלע קרבנות ווערען דאָרט פאַר גאָט פערברענט. דאָרט זיצט דאָס סנהדרין, דער כהן־גדול, וואָס שטעהען זעהר נאָהענט צו גאָט. פון דאָרט, פון ירושלים, גיט מען זיי וויסען, דורך צוויי שלוחים אָדער דורך פאַקעלען פייער, ווען עס איז ראש־חדש, ווען זיי זאָלען יום־טוב מאַכען.

נאָר אין ירושלים צו גאָט צו צוקומען איז זעהר שווער, אַזוי פיעל כהנים און גבאים און נגידים און סנהדרין זיינען דאָ, וואָס שטעהען נאָהענט נעבען גאָט, נאָהענטע צום בית־המקדש, און נאָך נעהנטערע, און נאָך נעהנטער—און ווי קומען זיי, גליל'ער, וואָס זיינען אַזוי וויט פון ירושלים, און וואָס קומען איינמאָל אין יאָהר צו קרבן־פסח, אָדער צוויי מאָל אין יאָהר בכורים צו ברענגען, צו גאָט צו צוקומען.

אין ירושלים האָט מען זיך מיט זיי געשעמט, מען האָט זיי געהאַלטען פאַר נידריגע בעלי־בתים, פאַר גראָבע יונגען, וואָס קענען נישט גוט לייענען אין די הייליגע ספרים, און וואָס מען טאָר פאַר זיי קיין טאַכטער נישט געבען צום מאַן. גראָב און אונבעוועגליך אין אויפנאַהם אין געזעלשאַפט — האָט מען זיי צו קיין בעסערע געזעל־שאַפט נישט צוגעלאָזט, פאַר דעם גלאַנץ פון פראַכט פון בית־המקדש בעוואָרפען מיט פעראַכטעטע בליקען פון די פיינע איידעלע ירושלים'ער געזעלשאַפט, וואָס אַריינקומענדיג אין הויף פון בית־המקדש אין זייערע טהייערע זיידענע העמדער, געזאַלבט דאָס לייב מיט בשמים און געווירצען, אויסגעהאַנגען מיט ציערונג און פראַכט, בעגעגענדיג א גליל'ער, האָבען זיי זיך אָבגערוקט פאַר זיינע גראָבע קליידער, האָבען זיי זיך די מיילער, די נעזער פערשטעלט, נישט צו פערנעהמען דעם גערוך פון זייערע צוהיצטע לייבער. אויסגעלאַכט פון די ירושלים'ער דורך זייער גראָבער פעדגרייזטער שפּראַך, פערפערעמדעט פון די כהנים, האָבען זיך די גליל'ער אין איינעם געהאַלטען אין די גרויסע שטאָדט, מורא געהאַט ווי זיך אָבצושיידען איינער פון צווייטען אין דער גרויסער פרעמדער שטאָדט, האָבען זיי זיך אין איינעם געהאַלטען

פון דעם ערשטען ארויסטריט פון דער היים ביז זייער צוריקקומען, אין איינעם געגעבטיגט אין די שלמה'שע קעלערען, וואס זיינען הינטערען בית־המקדש אין איינעם זייערע קרבנות געבראכט.

נאר טהייל מאל, ווען די נאכט האט זיך אויסגעשפרייט איבער די ברייט און לענג פון דעם גליל'שען הימעל און געדיכטע וואלקען זיינען פון די וואסערען אויסגעשטיגען און האבען בעלעגט די פעלדער — האט זיך טהייל מאל א גליל'ער געדאכט, אז גאט איז דאך נאהענט צו אלע און צו יעדען, וואס וויל צו איהם צוקומען. זיי האט זיך געדאכט, אז גאט האט זיך פון דעם פראכטיגען און שעהנעם בית־המקדש, וואס אין ירושלים, ארויסגע'גנב'עט, איבערגעלאזט די כהנים מיט די גבאים און שומרים, און אויסגעטהאן זיין מאנטעל האט ער זיך איבער די גליל'שע ערד אויסגעצויגען...

און ווען די קינדער, וואס זיינען אין איינעם מיט די עלטערען קיין ירושלים אויפגעגאנגען, האבען זיך מיט אנאנדער געפרעהט, מיט קינדישע, פון פרייד שטראהלענדע פנימ'לעך האט איינס צום צווייטען זייערע קעלבלעך און שעפסלעך געוויזען, וועלכע געהען מיט אויף קרבנות מקריב צו זיין, האבען די עלטערע צווישען זיך מכח זייערע בכורים גערעדט, ווענען דעם היי־יאהריגען שנים, געוויזען די פירות, וואס זיי ברענגען אויף. די ווייבער האבען צווישען זיך קופקעלעך געמאכט, וועלכע זאלען אין איינעם אויפגעהען. די משאות האט מען אויף די קעמלען אנגעלאדען — די פיה האט מען צו צוויי פון דער עדה איבערגעגעבען, אז זיי זאלען זיי אין איינעם טרייבען. און עס האבען זיך אויפגעזוכט בעקאנטע מיט בעקאנטע, קרובים מיט קרובים — אבגעשמועסט, אז זיי זאלען זיך אויפ'ן וועג האלטען. דא און דארט האט מען זיך מיט די איבערגע־בליבענע געזעגענט אנגעזאגט און אנגעזאגט, די טהירען צו פער־מאכען, דאס פיה צו היטען, די שייערען צו פערשליסען. קוה, אקסען האבען געשריהען, קינדער האבען געלאכט, מענער־שטימען האבען אין מארק צום הימעל גערופען. און דער גאנצער מארק, באדענדיג זיך אין דער פרישער קיהלער פריהמארגענדיגער זון, האט זיך געגרינט פון די עהלבירטען־קרענץ, וואס זיינען אויף די הערנער פון די קרבנות, געוויסט פון די ווייסע מאנטלען, וואס זיינען אויף די

אידען, דערפרעהט מיט קינדישע, לאכענדע קולות, און בעהיימישט פון די מענליבע קולות און ווייבערישע געשמועסען — האט זיך דאס אין איינעם אין איין פרעהליכער, הארמאנישער מארגען־מוזיק אויסגע־מישט און געשיינט, און געשטראהלט, ווי די מארגענדיגע זון.

באלד זענען אנגעקומען די זקנים פון דער שטאדט, קינדער זיינען פאראויס פאר זיי געגאנגען און מיט לולבים פאר זיי געשא־קעלט און געזונגען פסוקים פון תהלים... די זקנים האבען די עולי־רגל׳דיגע געבענשט, און אזוי מיט די זינגענדיגע קינדער פאראויס פאר זיי האבען זיי די עדה אויפ׳ן וועג ארויסגעפיהרט.

דער וועג איז געווען פריש פון נעכטיגען רעגען. די פייכטע ערד האט ערשט אנגעהויבען צו טריקענען הינטער די שטראהלענדיגע זון, און די נאסע, אין טוי בעטרערענדע בלעטער, צווייגען, האבען גע־טריקענט אין די שטראהלען, איז די לופט געווען פריש און געשמעקט פון רעגען און זון. טייל רעק פון די עלי־רגל׳דיגע נאך דורכגעווייקט און צוקנייטשט פון נעכטיגען רעגען האבען זיך אין די זון געטריקענט, און די עולי־רגל׳דיגע האבען זיך געפיהלט מונטער, גוט און פרעהליך — די קינדער האבען זיך פון די מוטער׳ס הענד געריסען, געכאפט זיך אין איינעם און פאר די שעפסעלעך פאראויס געלאפען. די ווייבער האבען זיך אין קופקעלעך געקליבען, געגאנגען בעזונדער און גע־מאטעלט צווישען זיך, און די מאנספערשוינען, אך, די מאנספערשוינען האבען זיך פון צייט צו צייט דערמאנט, אז זיי געהען עולי־רגל זיין, מוז מען גאט לויבען. האט אן אלטער אנגעהויבען מיט זיין אלט אויסגעוועבט קול צו זינגען א קאפיטעל תהלים, צוערשט האבען איהם נאך א פאר קולות אונטערגעהאלפען, נאר וואס אמאל האבען זיי דאס קאפיטעל געלאזט פאלען, און די שטימען זיינען פערשטומט געווארען. האט ער זיך מישב געווען און אויך אויפגעהערט גאט צו לויבען און מיט זיינעם א שכן וועגען היימישע זאכען אנגעהויבען צו רעדען. הלל איז אויך געגאנגען מיט זיין משפחה. ער האט זיך עפעם אריינ־געלאזט אין א שמועס מיט זיינם א שכן, און בת־שבע האט געפיהרט איהר זעקס־יעהריגען זוהן ישמעאל. דאס קינד איז עפעס געווען טרויעריג. אייניגע מאל האט די מוטער געפרואווט איהם צו צופיה־רען צו די פרעהליכע שפילענדע קינדער, וואס זיינען געווען אין דער קאמפאניע, נאר דאס קינד ישמעאל, אזוי ווי ער איז געווען

שפילענדיג און פרעהליך צווישען די זייניגע, אזוי איז ער געווען שע־מעוודיג און נישט דרייסט צווישען פרעמדע. וויפיעל מאל די מוטער האט איהם נישט געפּרואווט צו צופיהרען צו די קאמפּאניע קינדער, וואס האבען זיך געשפּיעלט מיט די קרבנות, איז ער אלץ געבליבען פון דערווייטענס. האלטענדיג מיט איין האנד דעם הארן פון זיין קרבן, האט ער זיך אן די מוטער פעסט געהאלטען, און נאר געקוקט מיט גלענצענדע אויגען אהין צו די שפּילענדע קינדער, נאר קוים איז ער נאהענט צו זיי געקומען, האט ער זיך געפיהלט אונהיימיש, נישט דרייסט אויך אין שפּיעל אנטהייל צו נעהמען, און האט זיך שעמעוודיג צו די מוטער צוריק געדרעהט. די מוטער האט איהם צו־געפיהרט צו א אינגעל, וועלכעס איז געגאנגען מיט זיי אין שכנות. די קינדער האבען זיך צוערשט אנגעקוקט — געשוויגען, אבגעדרעהט זיך יעדער בעזונדער צו זיין מוטער, און ווידער אוועקגעלאפען, גע־קוקט איינער אויף דעם צווייטען. צום סוף זיינען זיי זיך איינער מיט'ן צווייטען צונויפגעגאנגען און אנגעהויבען צווישען זיך שמור־עסען:

— דו געהסט אויך קיין ירושלים?

— איך געה אויך — האט איהם ישמעאל אבגעענטפערט.

— אבער א בכור ביזט דו אודאי נישט? — האט יענער גע־זאגט.

— איך בין א בכור — האט געענטפערט ישמעאל, און האט געוויזען אויף זיין שעפסעל, וואס ער האט געהאלטען אין זיינע הערנער.

— אזוי, און מיין טאטע פיהרט אן אקס, — האט דער צווייטער יונג געשריען.

און אין א מינוט ארום:

— און א פעטער האסטו אין ירושלים? איך האב א פעטער אין ירושלים — האט דאס אינגעל געזאגט.

די עדה, כדי אויסצומיידען די שומרונים, וואס זיינען בייז גע־ווען מיט די אידען און האבען די עולי־רגל'דיגע נישט געלאזט אין זייערע שטעדט אויפהאלטען, האבען געבויגען זייער וועג צום ירדן צו, אום מיט'ן ברעג ביז יריחו צו געהן, און פון דארט דורך בית־לחם נאך ירושלים.

אין מיטען וועג, נאָך האַלבען טאָג, ווען די זון האָט אין מיטען הימעל דערגרייכט, האָבען זיי זיך געזעצט אונטער די בוימער, וואָס זיינען דאָרט אויפ'ן וועג געווען געפּלאַנצט. זייערע פיס און הענד האָבען זיי זיך אין נאָהענטסטען קוואַל־וואַסער געוואַשען, און פון ברויט, וואָס זיי האָבען אויף זייערע אַקסלען מיט געהאַט, געגעסען. געלויבט גאָט, האָבען זיי זייער רוה פערלאָזט און ווייטער אין וועג געגאַנגען, און מיט דער נאַכט האָבען זיי צום ברעג ירדן דערגרייכט, און זיי זיינען דאָרט געבליבען נעכטיגען.

און די נאַכט איז אָנגעקומען און געפאַלען איבער דעם ווילדען לאַנד, וואָס האָט זיך פון ביידע זייטען אויסגעצויגען צו דעם ברעג פון ירדן. פון קרמונים אָן איז דער ברעג פון ירדן נישט געווען געדיכט בעוואָהנט, נאָר דאָ און דאָרט האָט זיך זיין נעסט, אוים ברעט און לעהם, אַ פישער אויפגעשטעלט. — די ווייסקייט פון ברעג איז דאָ און דאָרט צושטערט געוואָרען מיט אַן אָרימען בוים, וועלכער, ווילד וואַקסענדיג, האָט צווייגען לעבעדיגע און צווייגען טויטע אויף זיך געהאַט. און אַזוי זיינען זיי געשטאַנען מיט אָבגעלעבטע פערדאָרטע קעפּ, אויסשפּרייטענדיג זייערע בעוואַקסענע צווייגען. אין די ברייטקייט פון די ווייסקייט האָט דער בויש, ווי אַ מענש אַ פוסטעלניק, אויפ'ן ברעג זיך אויפגעהאַלטען. דאָ און דאָרט האָט זיך די ערד געשפּאַלטען, גרויסע גריבער האָבען זיך פון מיטען דער ערד אויסגעבראָכען, און געוויזען איהר צושניטענע האַרץ דעם ווילדען אויסגעצויגענעם הימעל איבער זיך. די נאַכט האָט זיך געצויגען איבער די ווייסקייט, ווי זי וואָלט נישט פון הימעל אויף דער ערד אַראָבגעפאַלען, נאָר ווי אַ מעכטיגע אונהיימליכע האַנד וואָלט שמאַטעס נאַכט, שטיקער נאַכט פון אַלע עקען וועלט געצויגען, אין די לופטען געשלעפּט, איבער'ן הימעל פערשפּרייט, פערפּלאָנטערט און אַוועקגעוואָרפען, — אַזוי אַז אַן אונהיימליכע שטילקייט האָט פערשטומט דאָס הימעל, נאַכט, ערד און אַלעס אַרום.

די עולי־רגל'דיגע האָבען זיך צום ברעג פון ירדן אויסגעצויגען און האָבען דאָרט גענעכטיגט. די משפחה הלל'ס, וועלכע האָט זיך אונטער אַ בוים פערקליבען, האָט איהר ליילעך איבער זיך געצויגען. דאָס קינד ישמעאל האָט נישט געשלאָפען. מיט שטראַהלענדע שרעקענדיגע אויגען האָט ער פון ליילעך אין די נאַכט אַריינגעקוקט. ער

האט פאר'ן פאטער מורא געהאט. נאר אין די מוטער האט ער זיך בע־האפטען. און ער איז צו דער מוטער צוגעגאנגען, זיין קאפ צווישען איהרע ברוסטען בעהאלטען, האט ער זי ארומגענומען און מיט שרעק געוויזען אויף אין דרויסען. די נאכט האט זיך, ווי א לייב, איינגע־ביסען אין דער ערד, און דאס קינד האט אין דער שטיל די מוטער געפרעגט, אז דער פאטער זאל נישט הערען:

— מאמע, מאמע, וואו איז גאט?

— שווייג, קינד — האט די מוטער עס איינגענומען: — גאט איז איבער אונז, גאט וואכט איבער אונז.

— מאמע, מאמע, וואו איז גאט? — האט דאס קינד ווי אין געוויין געפרעגט.

— שווייג, קינד, שווייג. גאט איז אויפ'ן הימעל און אויף דער ערד, און וואכט, ווי א לייב, איבער אונזער געצעלט.

— אומעטום, אומעטום, מיין קינד, איז גאט.

— שווייג, קינד, שווייג, מיר געהען צו גאט אין בית־המקדש, אין ירושלים.

— מאמע, מאמע — האט דאס קינד זיך געבעטען, ליגענדיג צווישען די מוטער'ס ברוסטען, און בענעצענדיג זיי מיט טרעהרען.

— שווייג, קינד, שווייג. און שפעטער, אז די מוטער האט זיך מיט שרעק אויפגעכאפט, געזוכט איהר קינד, האט זי איהם געפונען, ווי ער איז געלעגען מיט בײדע הענד אין דער נאכט אריין, אויסער'ן געצעלט, אויסגעצויגען, און אנלעהענדיג זיין קאפ אויף דער ברוסט פון דער ערד, איז ער ווי אויף גאט'ס האנד איינגעשלאפען.

4.

דער לעצטער „מעמד“.

דער לעצטער „מעמד“ פאר ירושלים איז געווען בית־לחם. דארט האבען זיך צונויפגעקליבען די עולי־רגל'דיגע פון דער גאנצער גליל־פראווינץ, פון גאנצען ירדן־ברעג, פון חברון און יריחו, פון אפרים־בארג און פון יהודה־פראווינץ.

אין קיין הייזער איז מען נישט אריינגעגאנגען נעכטיגען, טאָמער וועט מען חלילה טמא ווערען אין אהל אָדער אונטער אַ דאַך. אין די גאַסען, אויף די פעלדער, אין די טהאָלען, אויף די בערגער האָט די גאַנצע מחנה גענעכטיגט, מיט זייערע ווייבער, מיט זייערע קינדער, און די קרבנות מיט די הערנער בעפוצט, סיי די פרעמדע, סיי די היימישע. און אַז דער ערשטער מאָרגען־בלאַסק וועט זיך איבער דעם בית־לחם'ער הימעל ווייזען, און עס וועט זיך אַנהויבען גרויען פעלד און פּלאַץ, און שטיל וועט אַלעם ווערען אין מאָרגען־זון, וועט דער גבאי, וואָס איז איבער די עולי־רגל'דיגע געזעצט, רופען:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף! קומט, לאָזען מיר אויפגעהן נאָך ציון אין גאָט'ס הויז אריין.

און ווי אַזוי איז מען אריינגעגאַנגען קיין ירושלים? מען איז אַזוי אַריינגעגאַנגען קיין ירושלים. דאָס פייפעל האָט פאָראויס געפייפט, די בעמבע האָט געפּויקט, און דער אָקס איז פאָראויס געגאַנגען, די הערנער מיט גאָלד בעפוצט און מיט לולבים בעקרענצט, און דערנאָך איז די משפחה געגאַנגען מיט די קערב בכורים אויף די אַקסלען, אריינצוגעהן צו גאָט'ס הויז.

נור נישט נעשלאָפען איז מען די לעצטע נאַכט. אַלע וועגען האָבען קיין בית־לחם נייע מחנות עולי־רגל'דיגע געפיהרט. מיט מוזיק פאָראויס און מיט געזאַנג און טענץ בעגלייט, יעדע געגענד האָט אַנדערע שירי־תהלים געזונגען, און אַנדערע מנהגים געהאַט. מען האָט זיי געקענט דערקענען שוין לויט די קערב, וואָס זיי האָבען אויף זייערע אקסלען געטראָגען: געפלאָכטענע זיינען זיי אין יעדע פּראָווינץ אַנדערש געוועזען. מען האָט זיי שוין געקענט דערקענען לויט די טליתים, וואָס זיי האָבען געטראָגען. אַלעם האָט געדרונגען אין מאַרק אריין פון דוד'ס שטאָדט, די לופט איז פערטויבט געוואָרען פון די ברומערייען און געשרייען פון די אָקסען און שעפסען, וואָס מען האָט פאַר קרבנות געפיהרט. נייע אָנגעקומענע האָבען זיך אין דער מחנה געלאָזט זוכען זייערע קרובים און גאולים, וואָס וואָהנען ערגעץ אין אַ ווייטע פּראָווינץ, האָבען געטראָפען נאָהענטע, בעקאַנטע, געפרעהט זיך און אויסגעפרעגט זיך אויף זייעריגע. דאָ האָט אַ גרויסער עולם תלמידי־חכמים ארומגערינגעלט אַ תלמיד פון פּומבדיתא'ער ישיבה, וואָס האָט נאָך דערצעהלט אַ נייעם דין, וואָס מען האָט דאָרט

מחרש געווען אין דעם נייען בית־מדרש, אדער פערטייטשט א פסוק, וואס מען האט ביז יעצט נישט געוואוסט דעם פשט.

דא און דארט האט א יונגער־מאן א בתולה, וואס איז איהם געפעלען, אין פעלד פערפיהרט און אנגערעדט, זי זאל זיין ווייב ווערען, ביי א פייער־פלאם זיינען אלע אלטע אידען געזעסען און האבען די יונגע אגדות דערצעהלט... נאר אין מיטען דערינען איז א רעש געווארען צווישען די מענגע, מען האט נישט געהערט, וואס און ווען, נאר לעבעדיגע אויסגעשרייען און מאכען מיט די הענד פון די אנוועזענדע. דאס האט מען אין דער מחנה זיך דערוואוסט, אז דער קיסר פון רוים האט הורדוס'עס זוהן אלכילוס פון דעם טראהן אראב־געזעצט, יהודה פאר א רוימישע פראווינץ ערקלעהרט, און אין הורדוס־פאלאץ א רוימישען שטאדט'ס־האלטער אריינגעזעצט. אין דער מחנה איז געווארען א גרויסע אויפרעגונג. דא און דארט האט מען געזעהן מענשען מיט צוהיצטע פנים'ער, צופלאשעטע האהר, האבען מיט די הענד געמאכט, און גע'טענה'ט צום ארומיגען עולם, און פון די גוואלדען האט מען גאר נישט געקענט פערנעמען. אנדערע ווייטער האבען זיך ווידער אין די קופקעלעך אין די ווינקעל־גאסען גע־קליבען, אויף א שוועל פון א פערמאכט הויז, עפעס אין דער שטיל דערצעהלט, איינגערעדט, און מיט די הענד אויסגעצויגען, געוויזען אויף ערגעץ וואו גאנץ ווייט.

און די נאכט האט אלעמען מיט פינסטערניש געשלאגען, און אין טונקעלהייט פערהוילען. יוסף'ס משפחה האט זיך ווייטער אונטער דער שטאדט פערקליבען, ביי א ראוו אונטער א ציפרים א פייער פון געטריקענטע צווייגען געברענט. די מוטער איז געזעסען מיט'ן זעקס־יאהריגען קינד און דאס קאלב האט געהויערט ביי זיי. שוין לאנג איז די נצרת'ער מחנה פערטרונקען געווארען צווישען די מענגע עולי־רגל'דיגע, וואס האבען זיך געהאפטען צו זיי פון דארף אין דארף, פון שטאדט אין שטאדט. נאר דאך נישט צוגעוואהנט צו פרעמדע מענשען, און שעמעוודיג זיך פאר פרעמדע, האבען זיי זיך געשטארקט צו האלטען היימישע מיט היימישע און איין נצרת'ער האט זיך ביים צווייטען געריבען.

נאר אריינגעהענדיג קיין בית־לחם, זיינען זיי פערלוירען געווארען אין אזא מענגע. זיי זיינען פערטויבט געווארען אין דער געברומעריי

פון די בהמות, וואָס מען האָט געפיהרט מקריב זיין, זייערע גרינגע קערב, אין וועלכע זיי האָבען געפיהרט זייערע פרוכטען פאַר גאָט, זיינען פערשעהמט געוואָרען פאַר די גאָלדענע און זילבערנע כלים, אין וועלכע די עולי־רגל'דיגע פון דער יהודה־פּראָווינץ האָבען זיי־ערע קרבנות געבראַכט. און זיי האָט זיך געדאַכט, אַז וואָס קענען זיי דאָ בעדייטען מיט זייערע אָרימע גרינגע קערב, אַז אויף זיי וועט זיך גאָט אפילו גאָר נישט אומקוקען, — און אַזוי האָבען זיי זיך איי־נער מיט'ן צווייטען פערלאָרען. יעדער מיט זיין משפחה און קרבן האָט זיך פערשטעקט אין אַן אַנדער ווינקעל, און מיט גרויס דרך־ארץ איינגעהערט זיך, וועגען וואָס מען רעדט, כאָטש זיי האָבען נישט געוואוסט וועגען וואָס עס האַנדעלט זיך.

זיי האָבען פערשטאַנען, אַז דאָ האָט עפּעס געמוזט געשעהען, נאָר וואָס — האָבען זיי נישט געוואוסט. די גליל'ער, וואָס זיינען געווען ווייט פון ירושלים, זעלטען ווער עס האָט געקענט לייענען, און זיי־ענדיג אָבגעריסען פון ירושלים, האָבען זיי זעלטען געוואוסט, וואָס אין ירושלים טהוט זיך. פון יום־טוב צו יום־טוב, וואָס זיי זיינען קיין ירושלים געגאַנגען און אויפגעהאַלטען זיך אין בית־המקדש־הויף און אויסגעהערט די דרשות פון די פּרושים, האָבען זיי נאָר געוואוסט, אַז עס איז אַ גרויסער שונא אויפגעשטאַנען געגען דעם אידישען פאָלק. דאָס איז עפּעס יענעם פאָלק, וואָס וואָהנט ווייט אויף יענער זייט ים און וואָס איז דער שר פון שטן, וואָס גאָט האָט אַנגעשיקט, ווייל אידען זיינען שלעכט. נאָר זיי האָבען זיך פערלאָזט אויף די חכמים און די סנהדרין פון ירושלים, מן הסתם ווייסען זיי שוין, וואָס זיי האָבען צו טהאָן, — און וועלען שוין עפּעס געפינען אַ עצה, וואָס האָ־בען מיר דאָ אַריינצוריידען?

קיין מלך פון דוד'ס הויז איז שוין לאַנג ביי אידען נישט געווען. די כהנים־גדולים פון די חשמונאים האָבען זיך שוין לאַנג אויסגע־לאָזט. און הורדוס־הויז איז געווען אַנגענומען ביי אידען פאַר אַ שונא פון אידישען פאָלק, וואָס האָט אויסגעראָט די חשמונאים, און וויל מאַכען אונטערטהעניג די אידען פאַר די רוימער. איז קיין זאַך נישט געווען אַזוי הייליג, ווי דאָס בית־המקדש. און גאָר נישט האָט אויף די גליל'ער געקענט ווירקען, ווי דאָס וואָרט בית־המקדש. און אַז אַ קול האָט זיך אין גליל געלאָזט הערען, מען וויל דעם בית־

המדרש בערויבען, האבען זיך דא און דארט זיהן פון די פאטערס ארויס־גע'גנב'עט, מענער פון די ווייבער, און קיין ירושלים געאיילט, דאס בית־המקדש צו בעשיצען.

יעצט אויך, אזוי ווי די גליל'ער זיינען געווארען צואווארפען צווישער די מחנה און געהערט דאס גערודער, וואס עס האט זיך גע־מאכט צווישען די מחנה, האבען זיי מעהרסטען נישט פערשטאנען, וועגען וואס עס האנדעלט זיך, נאר זיי האבען געפיהלט, אז עס איז עפעס געשעהען מיט'ן בית־המקדש. ביי זיי האט זיך אין דער שטיל דאס בלוט צוקאכט, די אדערען זיינען זיי געווארען אנגעשטרענגט. זיי זיינען גרייט געווען אלע, ווי איין מאן, אויפצושטעהן און אריינ־צוגעהן קיין ירושלים און צו בעפאלען די רוימער. נאר זיי האבען מורא געהאט זיך אבצורופען, זיי האבען נישט געוואגט פאר די בעלי־מיוחסים פון יהודה, וואס זיינען געווען אזוי נאהענט ירושלים, אז זיי זאלען דא עפעס אריינרעדען. האבען זיי נאר שטיל געשוויגען, און בערייט געווען אויף דער צייט, ווען מען וועט זיי דארפען.

הלל'ס משפחה, פערלירענדיג זיך מיט די אנדערע עולי־רגל'־דיגע פון נצרת, האבען זיך אונטער דער שטאדט פערקליבען. צו איהר משפחה וואס זי האט געהאט אין בית־לחם וואהנען, וואו זי האט איהר עלטעסטען זוהן געבוירען, האט זי נישט געקענט אריינ־געהן, ווייל אויפגעהענדיג קיין ירושלים, טאר מען זיך נישט אויפ־האלטען אין קיין שטוב. זיי האבען זיך פערקליבען אויף א בערגעל אונטער א ציפרים, יוסף האט טרוקענע צווייגען צוזאמענגענומען און א פייער אונטערגעצונדען. איז געזעסען די מוטער מיט איהר זוהן און דאס קאלב האט געהארט נעבען זיי. יוסף האט זיי אויך באלד פערלאזט און איז אין די מחנה געגאנגען, געוואהר ווערען, וואס עס איז פארגעפאלען.

דאס אינגעל ישמעאל האט נישט געשלאפען. דאס ערשטע מאל האט ער אזא מענגע געזעהען, פייערלעך האט ער געזעהען פון דער־ווייטענס ברענען, און מענשען לויפען אהין און אהער, און קולות האט ער געהערט. עס רופען מענשען איינער צום צווייטען, און אקסען שרייען, בעמבעם פויקען, און אזוי פיעל מענשען קומען אן, און אלע געהען אין איינעם קיין ירושלים צו גאט, און ער געהט אויך

צו גאָט, און די מאַמע געהט, און אַלע געהען, און מיט קינדישע פרייד האָט ער די מוטער'ס האַלז אַרומגענומען:

— ס'וואָהר, מאַמע, אַלע געהען קיין ירושלים?

— יאַ, קינד, אַלע געהען מיר קיין ירושלים.

— צו גאָט אין בית־המקדש אַריין, און מען וועט גאָלדענע טישען אויסשטעלען אין בית־המקדש, מיט זילבערנע טישען, און מנורות וועט לען זיי אָנצינדען, אַזוי פיעל מנורות, און גאָט וועט זיך פרעהען מיט אונז און מיר אַלע, אַלע וועלען מיר זיך פרעהען. ס'וואָהר, מאַמע? און פעהנער וועלען מיר אויפהענגען, און עס וועלען קומען אַלע פון דער גאַנצער וועלט, און די חתנים וועלען קומען, און די פייפלעד וועלען פייפען, און אַלע אַלטעטשקע פון דער גאַנצער וועלט וועלען קומען, און נאָך גאָלדענע שטוהלען וועט מען אויסשטעלען, און נאָך, און דאָס בית־המקדש וועט אַזוי גרויס זיין, און גוים, מאַמעשי, וועלען אויך קומען, נישט וואָהר?

— אַז זיי וועלען אידען ווערען, קינד לעבען.

— און פאַר וואָס זיינען זיי נישט קיין אידען — די גוים, מאַמעשי, פאַר וואָס מאַכט נישט גאָט, אַז אַלע זאָלען זיין אידען, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיין אידען, און אַלע, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיצען אַרום די גאָלדענע טישען? ער קען דאָך אַלעמען מאַכען פאַר אידען, ס'וואָהר, מאַמע?

די זון איז שוין אויפגעגאַנגען איבער דעם בית־לחם־הימעל: ווייט אין מזרח זייט האָט זיך דער הימעל געגרויטעלט, און דאָס גראָז און די בוימער זיינען פערהעלט געוואָרען, און עס האָבען זיך דאָ און דאָרט איינצעלנע, אָבגעטהיילטע מחנות אַרויסגעוויזען, די פייערלעך האָבען זיך אָנגעהויבען צו פערלעשען, און דער עולם האָט זיך אָנגעהויבען צוזאַמענצוקומען. פון דערווייטענס האָט מען געהערט ווי די פויקען קלאַפּען און קולות רופען די מחנה:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף, קומט, לאָז'ן מיר אויפגעהן נאָך ציון אין גאָט'ס הויז.

און דאָ און דאָרט האָט מען זיך צוזאַמענגענומען, יעדע משפחה מיט איהר קאָרב בכורים אויף די אַקסלען, און דער אָקס פאַראויס פאַר זיי.

צוערשט זיינען געגאנגען די יהודה׳דיגע בעלי־מיוחסים מיט זייערע גאָלדענע און זילבערנע קערב, מיט זייערע בעפּוצטע בהמות, מיט זייערע פלייטען און טראָמפּעטען, וועלכע האָבען דעם וועג אויס־געשאָלט פאַר זיי, און ווייט־ווייט דערנאָך דער איבריגער עולם.

יוסף האָט צוזאַמענגענומען זיין משפחה. די מוטער האָט דער־ווייל איהר קינד אין דעם נאַהענטסטען טייכעל טובל געווען, אָנגע־טהאָן איהם דאָס נייע העמדעל, וואָס זי האָט געהאַט אויפגעגעהט פאַר איהם, אַז זי זאָל איהם ריין פאַר גאָט שטעלען, און האָט אָנגע־נומען איהר קינד ביי דער האַנד און איז נאָכגעגאַנגען נאָך איהר מאַן, וועלכער האָט געטראָגען די בכורים אין גרינעם קאָרב אויפ׳ן אַק־סעל, און דאָס אָרימע קעלבעל פאַר זיי. אין די הערנער אַ קרוין פון עהלבירטען־בלעטער, זיינען זיי ווייט־ווייט נאָך די מחנה נאָכגע־גאַנגען אין אַ זייט, און איין שאַלענד געזאַנג, ווי אַ ליכטיגע זון, האָט פון דאָרט פאַרענט ארויסגעדרונגען און ארומגענומען די גאַנצע מחנה איבער די קעפּ.

אַזוי זיינען די אידען אַריינגעגאַנגען קיין ירושלים. אויפ׳ן וועג קיין בית־לחם, פאַר קבר־רחל פאַרבייגעגאַנגען. די זון איז אויפ׳ן הי־מעל ארויס און ליכטיג איז געוואָרען טהאָל און באַרג. און דאָס גע־זאַנג פון טויזענדער־טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האָט אין דער לופט געשאָלט: קומה ונעלה אל בית ד׳ אלהינו!

בת־שבע איז מיט איהר זעקס־יעהריגען זוהן פאַר דער מאַמע רחל׳ס קבר פאַרבייגעגאַנגען, האָט זיך אַ מינוט אויפגעהאַלטען, עפּעס דאָרטען אין קבר אַריינגערעדט, אַז קיינער זאָל נישט הערען, און אויף איהר קינד געוויזען. יוסף האָט זיך אומגעקוקט און געוויזען, אַז זי זאָל פלינק נאָך דער מחנה נאָכגעהן, האָט זי דאָס קבר פערלאָזט, און געשווינד נאָך דער מחנה נאָכגעאיילט.

און דאָס קינד ישמעאל איז יעצט גאָר אַנדערש געווען ווי פריהער. אַ אונגעהויערע קינדישע שמחה האָט זיין האַרץ דערפרעהט, אַז ער געהט נאָך ירושלים אויף. האָט ער זיך פון די מוטער׳ס האַנד ארויס־געריסען, פאַראויס געלאָפען, און געוואָלט מיטזינגען מיט׳ן גאַנצען עולם, נאָר ער האָט נישט געוואוסט, וואָס צו זינגען. דעם פסוק האָט ער נאָך נישט אין חדר געלערענט. די מוטער האָט איהם נאָכגע־איילט, מורא געהאַט, אַז ער זאָל נישט פערבלאָנדזשען. אָבער באַלד

האט זי איהם געזעהען אין מיטען א גאנצע שרעקליכע קינדער. אלע האבען זיי זיך אנגענומען ביי די הענד, און עפעס אלע אויף איין קול געזונגען. נאר וואס — האט קיינער נישט געקענט פערשטעהן, און נישט זיי אליין האבען פערשטאנען.

פאר ירושלים איז דער עולם שטעהן געבליבען און האט, ווי דער דין איז, אריינגעשיקט צוויי שלוחים קיין ירושלים אין בית־המקדש אריין, אז זיי קומען אן, כאטש דארט האט מען זיך געריכט אויף זיי, און מען האט געוואוסט, אז זיי קומען אן.

דער עולם האט די פירות פון די קערב ארויסגענומען, אויף די הענד געהאלטען, און בערייט געווען די פרוכטען אין גאט'ס הויז צו ברענגען און פאר גאט צו ווייזען.

אין דעם זיינען אנגעקומען די גבאים און די סגנונים פון דעם בית־המקדש, און מיט זיי די רייכע, חשוב'ע בעלי־בתים פון ירושלים, אין טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, דער צייכען פון זייער חשיבות. די לייבער אין עהלען געשמירט, זיינען זיי אין זיידענע טהייערע טליתים געווען געהילט, מיט גאלדענע קייטען בעפוצט. אין זייערע מלבושים איז געלעגען א בעהאלטענער סוד פון טהייערע שמעקענדע עהלען. אין זייערע הענד האבען זיי געהאלטען די פרוכטען פון זייערע פעטע גערטנער אויף טהייערע דיניטשקע גאלדענע בלאכען, אויף וועלכע עס זיינען געווען מייסטערהאפט אויסגעקלאפטע וויינטרויבען־שטאנגען און עהלבירטען־בוימען. דער עולם האט פאר זיי א וועג געמאכט. אין דער שפיץ פון דער מחנה האבען זיי דעם עולם קיין ירושלים אריינגעפיהרט. פאראויס פאר זיי זיינען געגאנגען די לויים, אכטצעהן־יעהריגע בחורים, וואס זיינען מיט זיי די מחנה אנטקעגען געקומען, אין בלאהע פורפורנע העמדער אנגעטהאן, מיט גאלדענע פראנצעלען. אין טהייערע זיידענע טליתים אויף זיך פערוואָרפען, האבען זיי אויף לאנגע דינע פישטשאלקעס, אויף אכט־זייטענדיגע פידלען, אויף געדרעהטע, פיעלפאכיגע, פיעלזייטיגע האר־פען, אויף זילבער־בלעכען זייערע ניגונים געשפיעלט. נאך זיי זיי־נען געגאנגען די קרבנות פון די חשובי־ירושלים, די הערנער אין גאלדען בעפוצט און עהלבירט־קרענץ, און דאס פאלק נאך זיי.

ברייט האט זיך געעפענט ציון'ס טויער פון די ירושלים־טויערען. און לאנג און שמאל איז געווען די גאס, און האט געפיהרט צום הר־

הבית, און געגען איבער דעם ירושלים־מויער איז אפען געווען דאס טויער פון דעם בית־המקדש־מויער; אין זונען־שיין האבען זיך גע־ ווייסט די מארמאר־טרעפען, וואס פיהרען פון בית־המקדש־הויף צו די ערשטע „עזרה" ארויף, און אין זונען־בלאסק האט זיך געברענט מארמאר און גאלד.

ווי איין מענש, איז דאס פאלק אויף די קניהען געפאלען און די קעפ געבויגען און שטיל געשוויגען.

נאר באלד האט פלייטען־מוזיק געטענט, און דאס פאלק מיט די צו דער ערד געבויגענע קעפ האט די פרוכטען פון זייער ערד אין גאט'ס הויז אריינגעטראגען.

אין צוויי רייהען נעבען די שמאלע, קליינע הייזעלעך זיינען די בעלי־מלאכות פון ירושלים געשטאנען. די, וואס האבען נישט קיין אייל ערד געהאט, און האבען קיין פירות נישט געהאט פאר גאט צו ברענגען, האבען טיכער און טאפיכען אויף די גאס, וואס פיהרט אין בית־המקדש אריין, פאר'ן עולם אויסגעשפרייט, האבען זיך אין די רייהען געשטעלט, און האבען די אנקומענדע בעגריסט:

— אונזערע ברידער פון דעם און דעם ארט — קומט אריין מיט שלום.

און א גרויס בענקעניש און זעהנזוכט האט ארומגענומען די נייע אנקומענדע, צו זעהען דאס בית־המקדש. א סך, דערזעהענדיג פון דערווייטענס דעם ליכטיגען מארמאר אין דער זון, האבען זיך אויף דער ערד געווארפען און די ערד געקושט, געוויינט, און די הענד געהויבען. עלטערען האבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען, געהויבען זיי און אהין געוויזען, צום בית־המקדש. טהייל פלעגען לאנג אויף דער ערד ליגען און נישט ריהרען זיך, אנדערע ווידער מיט א ענטוזיאסטיש געזאנג, וואס איז מעהר עהנליך געווען צו א ווילד געשריי, האבען זיך געלאזט לויפען אין דער מחנה, בייגענדיג די קעפ צו דער ערד.

נאר דערווייל זיינען די מיוחסים פון ירושלים אריינגעקומען אין הויף פון בית־המקדש. פאר זיי האבען אין ליכטיגער זון גע־ ברענט די ווייסע שניי־מארמארנע זיילען, וואס שטיין ליגענדיג אויף שטיין, פון קיין מייסטער'ס האמער געקלאפט, פון קיין מאהלער'ס פענזעל בעמאהלט, נאר אזוי שטארק און רויה. ווי די ערד האט זיי

ארויסגעגעבען, זיינען זיי געשטאנען בעפעסטיגט אין זייערע גאל־דענע שוועלען, וואס לויכטענדיג אין דער זון, האבען זיי אויסגע־זעהען, ווי שניי־זיילען, ארויסגעוואקסען פון גאלדענע טייכלעך. מיט שטאלצקייט האבען זיי ארומגערינגעלט גאט'ס הויז, ווי שלמה המלך'ס העלדען, וואס האבען זיין שלאף־בעט מיט די שווערדען אין די הענד ארומגערינגעלט. א פיערצהען־שטופיגע מארמארנע טרעפ האט ארויפ־געפיהרט צו א צווייטע רייהע זיילען, צווישען וועלכע די כהנים אין פורפור־קליידונג האבען זיי עמפפאנגען. אזוי איז געשטאנען גאט'ס הויז פריי און אפען, ווי דער הימעל, ווי די לופט. נאר מארמאר־זייל אין זונען־ליכט האט זיך געלויכטען, ווי שניי פערברענט אין ליכט, ווי דער חרמון־שפיץ אין זונען אונטערגאנג, וואס דאכט זיך אז שוי־מענדע, קאלטעוואטע קאלטע ים־וועלען וויים און שימערענדיג, ווי טהייערע זיידענע שפיצען, פאלען און גיסען זיך און יאגען זיך פון געבירג אראב, און דאס צוברעכט זיך אין טויזענדער שפריצען און די גאלדענע שוועלען זיינען צוגאנגען געווארען אין דער זון, ווי רויטע ברענענדיגע שפראצענדע קוועלען. און דאס פימסען־האלץ, און די זיידענע טהייערע פורפור־פארהאנגען צווישען די זיילען זיינען גע־ווען, ווי געגליווערטע וואסער־וועלען וואס הענגען צווישען ים־ברעג און שניי־בערג.

5.

דאס בית המקדש.

פאר די ירושלים'דיגע בעלי־מיוחסים איז דאס בית־המקדש נישט געווען קיין נייעס. זיי האבען עמפפאנגען די כהנים, אין די ווייסע טליתים אנגעטהאן, וואס זיינען געשטאנען אויף די טרעפען, האבען פון זיי גענומען די פירות אין די גאלדענע כלים, האבען זיי אין ווינקעל מזבח אוועקגעלעגט, זייער פסוק געלייענט און ארויסגעגאנגען, געלאזט זייער ארט פאר אנדערע.

די גליל'ער זיינען ווייט־ווייט פון הינטען געשטאנען. האלטענדיג אין די הענד די בכורים פון זייער ערד אין די גרינע געפלאכטענע

קערב — זיינען זיי ווי פערשעהמט געוואָרען פאַר די גרויסע רייכע גאָלדענע כלים, וואָס די ירושלים'ער ברענגען פאַר גאָט. לייענען האָ־בען זיי נישט געקענט, האָבען זיי נישט געוואוסט, וואָס מען זאָגט פאַר גאָט. האָבען זיי זיך נאָר אויף דער ערד געוואָרפען, ווי אַ ליגענ־דיגער וואַלד פון ווינד געלעגט, די פירות אין דער הויך געהויבען. זייער האַרץ איז געווען צו גאָט, און זייערע ליפען האָבען אַ קינדישע תפילה געבעטען:

— אבא, אבא, הב לנו מטרא.

טאַטע, טאַטע, גיב אונז רעגען.

און אַז עס איז געקומען די צייט פון יוסף פון דער שטאָדט נצרת, ער זאָל די ערשטע פרוכטען פון זיין גאָרטען פאַר גאָט טראָגען, האָט ער דעם קאָרב אויף דעם אָקסעל אויפגעהויבען, און די מוטער מרים האָט איהר ערשט־געבוירענעם זוהן ביי דער האַנד אָנגענומען, און אַזוי זיינען זיי פאַר'ן כהן און פאַר גאָט'ס מזבח געטראָטען.

הלל האָט נישט געקענט לייענען, האָט ער נישט געוואוסט, וואָס פאַר גאָט צו זאָגען, נאָר ער האָט דעם כהן זיין קאָרב איבערגעגעבען און פאַר גאָט אויף זיינע ערשטע פרוכטען געוויזען.

און די מוטער האָט אויך נישט געוואוסט, וואָס צו זאָגען. האָט זי נאָר פאַר גאָט אויף איהר ערשט־געבוירענעם זוהן געוויזען, און האָט געשוויגען.

לאַנג האָבען זיי פאַר'ן מזבח נישט געקענט שטעהן, אויף זייער אָרט האָט געוואַרט דאָס פאָלק...

6.

סכות.

עס איז אָנגעקומען דער יום־טוב סכות. יוסף מיט זיין משפחה זיינען איבערגעבליבען אין ירושלים.

איבער די צייט פון יום־טוב זיינען די הייזער אין ירושלים געווען אָפען פאַר אורחים. פרעמדע מענשען האָבען זיך געפונען אין פרעמדע שטובען און קיינער האָט קיינעם נישט געפרעגט: וואָס טהוסטו דאָ?

נאָר מעהרסטענס האָבען זיך דאָ די גליל'ער און די פרעמדע אורחים אויפגעהאַלטען אין דעם הויף פון בית־המקדש, וויפיעל מיט שווערינ־קייטען עס איז נישט געווען פערבונדען דאָס אויפהאַלטען זיך אין בית־המקדש, ווי זיין אָבגעהיט מיט ריינקייט, אָבגעשיידט פון פרויען, נישט קיין ווייןצו טרינקען, האָבען זיי דאָך ליעב געהאַט צו פערבליי־בען איבער יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש. און דער ליכטיגען ברייטער פּלאַץ, וואָס האָט אויסגעזעהען, ווי אַ מאַרמאָר־פעלד, איז דורך די צייט פון יום־טוב געגליכען געווען צו אַ גרויסען גרויסען יאָהר־מאַרק, אויף וועלכען דאָס גאַנצע פאָלק איז זיך צוזאַמענגעקומען. גע־נעכטיגט אין דעם ברייטען לאַנגען קעלער, וואָס האָט זיך געפונען אי־בער די גאַנצע לענג און ברייט פון דעם הויף, אויף וועלכען דער בית־המקדש־פּלאַץ, אונטערגעשטיצט אויף די דריי טויזענד זיילען, וועלכע שלמה האָט אָנגעהויבען צו שטעלען און איז אין יעדער דור געוואָרען צוגעמויערט — איז געווען אונטערגעשטיצט — האָט זיך דאָס פאָלק אין דעם בית־המקדש־הויף געפונען אַזוי היימיש, ווי ביי זיך אין שטוב. ווי הייליג און געטליך דאָס בית־המקדש איז נישט געווען ביי אידען, דאָך איז ביי אידען געווען דאָס בית־המקדש אַ הויז, וועלכעס געהערט צום פאָלק. יעדער איד האָט דערינען אַ טהייל גע־האַט, פון וועלכען מען קען נישט ארויסטרייבען, ווי ביי זיך אין דער היים.

עס האָט נישט געהאָלפען דאָס שטרענגקייט פון די בית־המקדש שומרים, פון די כהנים, לויים, גבאים און קאַסיר'ס — וואָס לעבענ־דיג פון בית־המקדש, האָבען זיי דערפאַר נעוואָלט מאַכען זייערע אַ פּריוואַטע זאַך, צו געוועלטיגען דעריבער, אַרויסצוטרייבען די אָרימע און מכבד זיין די פיינע מיוחסים, פון וועלכע זיי האָבען אַ סך מעשרות און נדבות אויף בדק־הבית. עס האָט נישט געהאָלפען דאָס, וואָס הורדוס, אויפמויערענדיג זיך זיין פּאַלאַץ אין אַ ווינקעל האַרט אין די בית־המקדש מויער, איז דאָס ווינקעל שטענדיג פול געווען מיט רוי־מישעם מיליטער, און הורדוס צוערשט, און דער רוימישער פּראָטאָקאָ־ראַטאָר דערנאָך האָבען פון זייערע פּאַלאַצען געקענט אַלץ זעהען, וואָס עס טהוט זיך אין בית־המקדש־הויף. קוים איז זיך דאָס פאָלק צוזאַמענ־געקומען אויף אַ יום־טוב קיין ירושלים, פלעגען זיי ירושלים און דעם בית־המקדש־הויף צוריק איינגעהמען. די אידען, וועלכע האָבען זיך

אליין ביים צעזאר אויגוסט געמיהט, אז ער זאל פערטרייבען דעם הור־דוס'טישען שומרון'שען ארכעלוס, און זאל יהודה צוזאמענהעפטען מיט סוריה און מאכען דערויס א רוימישע פראווינץ, — וויסענדיג, אז יעצט אין דעם קעניגליכען הויף וואהנט און בעטראכט זיי א רוימישער פראטאקאראטאר, זיינען די נערוועו געווארען זעהר אויפגערעגט, און אז אויפשטאנד האט זיך אין דער לופטען געטראגען. הורדוס און זיין הויז, ווי זיי זיינען נישט פערפיינדעט געווען צווישען די אידען, דאך איז עס געווען א אידישער קעניג און ער האט געהאט געוויסע בעצי־הונגען צום חשמונאים־הויז. און דא ביי זיי אונטער דעם בית־המקדש מויער וואהנט א רוימישער הערשער איבער זיי. און נאר דאס קלוג־שאפט פון דעם רוימישען פראטאקאראטאר קאפאניוס, וועלכער האט גאנץ גוט געוואוסט דאס פריימוטהיגקייט פון די אידען, איבערהויפט פון די פראווינץ־אידען, וואס זיינען מיט דער אונטערטהעניגקייט נישט געוואהנט און בערייט פאר זייער בית־המקדש, ווי איין מאן, אויסצור־שטארבען — האט געהאלטען איבער יום־טוב די רוימישע לעגיאנען אין זייערע קאזארמעס, אליין געווען זעהר פארזיכטיג, האט געזעהן נישט צו צולאזען צו א בעגעגנונג צווישען אידען מיט רוימער. דאס האט פערמינערט דעם יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש פון א גרויס בלוט־פערגיסונג, וואס האט זיך געטראגען אין דער לופט.

האט זיך דאס פאלק, ווי געזאגט, אין דעם בית־המקדש אויפ־געהאלטען, דארט האבען זיך געטראפען בעקאנטע און גואלים, ביי־דעלעך זיינען געווען אויסגעשטעלט, אין וועלכע מען האט עסענווארג אורחים פערקויפט. דא איז א משפחה געגאנגען צו די אקסען־סוחרים, וואס זיינען געווען הינטער דעם מויער אויפ'ן שוק הכבשים, א קרבן פאר גאט צו קויפען. אנדערע ווייטער האבען בוימעהל געקויפט, אויפ'ן מזבח צו גיסען. אין א ווינקעל־הויף האט זיך א גרויסער עולם פער־זאמעלט ארום א תלמיד פון הלל'ס הויז, וועלכער, קומענדיג פון בבל, האט מיטגעבראכט זיין רבין'ס תורה און פערשפרייט. ער איז גע־גאנגען אנגעטהאן אין א פראסטען ארימען טלית, מיט א טוך אויפ'ן קאפ, בארפיסע פיס, און האט זיך געהאלטען זעהר שטיל. אבגעענט־פערט יעדען קליינעם קינד, פון די וואס האבען איהם ארומגערינגעלט, אויסגעהערט יעדערען, און מיט אלע גוט און ווייך זיך אומגעגאנגען. מיט איהם האט מחלק געווען א תלמיד פון שמאי'ס הויז, א איד מיט א

פאר גרויסע ברעמען און א פול בעוואקסען פנים, מיט שטארקע שווארצע האהר, אנגעטהאן אין א ווייסען טלית. ער האט מלחמה געהאלטען מיט זיין געגנער זעהר ענערגיש, מאכענדיג פערשיעדענע בעוועגונגען מיט זיינע הענד און מיט זיין גאנצען קערפער. ער האט נישט געשפארט קיין שארפע אויסדריקע געגען זיין געגנער. דער תלמיד פון הלל'ס הויז האט אויסגעהערט זיין שאנד און האט זי פערשוויגען, ווייל יעדעס מאל איהם צוריק געענטפערט. דאס האט זעהר פערוואונדערט דעם ארומיגען עולם, זיין שפל'קייט איז געפעלען געווארען, אזש צום סוף האט עס אויך גערירט דעם תלמיד פון שמאי'ס הויז, וועלכער האט געגומען זיין חבר איבערצובעטען. אין א צווייטען ווינקעל האט א פרוש מיט א צדוקי געפיהרט א גרויסע מחלוקה איבער דעם דין פון מארגענדיגען וואסער־גיסען אויפ'ן מזבח, אין שמחת בית־השואבה. נאר די מחלוקה איז געווען זעהר א לאנגווייליגע, האט זיי דער עולם פערלאזט און איבערגעלאזט זיי אליין, זיך די העלזער אויסשרייען. פון צייט צו צייט איז דורכגעגאנגען איינער פון די סנהדרין, נאך וועלכען עס איז א גרויסער עולם נאכגעגאנגען. דא האט זיך פלוצים איינער געפונען, וואס האט געהאלטען אין האנד א זילבערן פאסעק און האט אויסגערופען, ווער עס וויל א שעהנע מתנה קויפען זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט זי ערשט נישט לאנג מקדש געווען. און טהייל־מאל איז צוגעגאנגען א איד בעטראכטען דעם פאסעק צו ברענגען א מתנה זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט ערשט ניט לאנג מקדש געווען. (איינער ווייטער אין א זיידען טוך אויפ'ן קאפ, א סימן פון א חשוב'ן מאן, נאך וועלכען עס איז אן עולם נאכגעגאנגען — צווישען די ווייבער, וואס זיינען אין אן אנדער ווינקעל הויף פון בית־המקדש — און האט אויסגערופען: ווער פון די פריילעדיגע ווייבער וויל זיין זיין ווייב איבער די צייט, וואס ער וועט זיין אין ירושלים, וועט ער זי מקדש זיין און פאר'ן אוועקגעהן וועט ער זיך אב'גט'ען. און נישט איינע האט זיך אבגערופען אויף זיין פארשלאג...).

אזוי האט דאס פאלק געלעבט, געלערענט און געהאנדעלט אין בית־המקדש הויף וועלכער איז געווען א גרויסע פאלקס־שטוב, אין מיטען פון וועלכע עס שטעהט דער קדשי־קדשים, אין וועלכען עס וואהנט גאט צווישען זיי...

הלל מיט זיין פאמיליע האבען זיך ווי אנדערע זיינע לאנדס־

לייט אויפגעהאלטען אין בית־המקדש הויף. יוסף, וועלכער איז גע־נאנגען מיט זיינס א שכן אין שטאדט אריין איינקויפען אויף יום־טוב, האט איבערגעלאזט מרים מיט'ן קינד און קעלבעל. זעהט זיך אויס, ער האט נישט געוואלט זיין דערביי, ווי די מוטער וועט ברענגען איהר קינד פאר גאט, און ווי מען וועט מקריב זיין דאס קרבן פאר'ן בכור, אז ער זאל נישט דארפען זאגען, אז דאס איז זיין זוהן. מרים האט גענו־מען איהר קינד מיט'ן קרבן און איז אליין צו די עזרה אהין געגאנגען, וואו דער כהן איז געשטאנען. אין איין האנד האט זי געהאלטען איהר זוהן, אין דער צווייטער האנד פינף סלעים, איינגעבונדען אין א טיכעל.

זאגט זי צום כהן אזוי:

— מיין הערר כהן, איך בין געקומען מיין זוהן אויסלעזען פון דיר.

דער כהן האט זי אנגעקוקט, זי האט געהאלטען די אויגען צו דער ערד אראבגעלאזט.

— און וואו איז זיין פאטער? — פרעגט דער כהן.

די מוטער האט געשוויגען.

— און ווער איז זיין פאטער? — פרעגט ווידער דער כהן.

— גאט, וואס איז א פאטער איבער אלע יתומים, איז אויך זיין פאטער, — האט די מוטער אבגעענטפערט.

דער כהן האט שוין עפעס אנדערש געפרעגט:

— און וואס ווילסטו מיר געבען: דיין זוהן, אדער די פינף סלעים?

די מוטער האט פאר איהר קינד די פינף סלעים אין טיכעל בע־צאהלט.

און דערנאך האט דער כהן דאס קעלבעל מקריב געווען פאר גאט.

דאס אינגעל ישמעאל איז געשטאנען דערביי, און האט מיט גרויסע אויגען, און מיט א שרעקענדיג הארץ טיעף אין בית־המקדש אריינגע־קוקט. דארט אינוועניג איז טונקעל געווען, נאר עפעס גאלד און פור־פור־שטאף האט זיך געבלישטשעט, און א לאמפ האט געברענט, און חלות זיינען געלעגען, און שטיל איז געווען. איהם האט ארומגענומען א גרויסע שרעק און א גרויסע פרייד. ער האט דערפיהלט דעם סוד, וואס וועהט ארויס פון אינוועניג דארט, און געוואוסט, אז גאט איז דארט אויף יענער זייט פרוכת אין קדשי־קדשים. ער האט געוואלט דארט אהין אריינגעהן, נאר ער האט זיך געשעהמט עס צו זאגען דעם

כהן. ער איז געווען אזוי פערטהאן אין דארט אהין ארייננקוקען, אז ער האט גאר נישט געזעהען, וואס דער כהן טהוט מיט זיין שעפסעל. נאר פלוצים האט ער זיך אומגעקוקט און דערזעהען ווי זיין שעפסעל ליגט א גע'שחט'ענם אויפ'ן מזבח, און א פייער ברענט זיך אונטער איהם. א פרייד און א טרויער האט איהם ארומגענומען, וואס זיין שעפסעל ווערט פערברענט אויפ'ן מזבח פאר גאט. דער רויך געהט אויף, ווי א זייל אין הימעל ארייין, און גאט שטעהט דארט, אויף דער צווייטער זייט פארהאנג, און זעהט, ווי זיין שעפסעל ברענט פאר איהם. ער האט אליין נישט געוואוסט, אויב ער זאל בעדויערען זיין שעפסעל אדער ניט. באלד אבער האט ער ווייטער פערגעסען דערינען. ער האט דערזעהן, ווי אינוועניג אין טונקעלהייט שטעהט א גאלדענער טיש, אויף וועלכען עס ליגען צוויי חלות. ער האט זיך פארגעשטעלט, ווי גאט זיצט פאר דעם טיש און אלע אידען זיצען ארום דעם טיש, און ער זיצט אויך, און אלע שווייגען שטיל, נאר ווער זינגט דארט מיט א שטילען, שטילען טאן... און גאט גלעט איהם איבער די האהר, איבער די באקען, און זאגט צו איהם: אינגעלע, אינגעלע, וואס לערנסט דו? — נאר באלד האט איהם די מוטער אנגענומען ביי דער האנד, האט איהם פאר'ן כהן געפיהרט. דער כהן האט אויף איהם זיינע צוויי הענד ארויפגעלעגט. ער האט גאר נישט געזעהען. ער האט נאר געזעהען דעם גאלדענעם טיש מיט די חלות, וואס ליגען אויף איהם, און די מנורה, וואס ברענט פאר איהם, און אזוי שטיל איז ארום... נאר באלד האט איהם ווידער די מוטער אנגענומען ביי דער האנד און האט איהם מיט פערוויינטע אויגען פון די עזרה ארויסגעפיהרט... און דאס שעפסעל איז שוין נישט געווען — עס איז אינוועניג געבליבען, ביי דעם גאלדענעם טיש, אויף וועלכען די חלות ליגען און די מנורה ברענט, נאר ער מיט דער מוטער זיינען פון דרויסען געבליבען. און די מאמע וויינט אזוי, וויינט אזוי...

נאר באלד איז הלל געקומען פון שטאדט און עס איז ווידער פרעהליך געווארען. הלל האט געפונען א קרוב אין שטאדט, וועלכער האט איהם, מיט'ן קינד, מיט בת־שבע'ן אויף יום־טוב פערבעטען. מיט איהם איז אויך מיטגעקומען דער קרוב מיט א שכן פון נצרת, וועלכען זיי האבען אויך בעגעגענט. זיי האבען אלע אין איינעם צוזאמענגענומען ביי יוסף'ס קרוב, אין איינעם יום־טוב צו האלטען. און יוסף

האט די זאכען צוזאמענגענומען און איז אין שטאדט מיט דער משפחה געגאנגען. מרים איז אויך פרעהליך געווארען. נאכ'ן קרבן ברענגען און נאך די תפילה, וואס זי האט פאר גאט געבעטען אויף איהר זוהן, איז איהר זעהר גרינג אויפ'ן הארצען געווארען. זי האט געפיהלט, אז גאט האט איהר תפילה דערהערט און האט איהר קינד געבענשט. זיינען זיי אלע מיט פרעהליכע הערצער אין שטאדט געגאנגען אויפ'ן יום־טוב, וואס גאט האט די אידען געגעבען זיך צו פרעהען. נאר דאס קינד ישמעאל האט אלץ מיט די אויגען ווייט־ווייט געקוקט, נאר געזעהען דעם גאלדענעם טיש, וואס שטעהט דארט ווייט אינווענינ, וואו עס איז טונקעל און שטיל, און וואו זיין קעלבעל איז יעצט...

די גאסען פון ירושלים, וועלכע זיינען געווען שמאל, זיינען בע־שטאנען פון קליינע איינצעלנע ליימענע הייזלאך, מיט פערמאכטע ארומגערינגעלטע הויפען, וועלכע זיינען אין איינעם געווען פאר א גארטען, נאר דא און דארט האט שוין ארויסגעשטארט פון צווישען די קליינע הייזלאך א פרעכטינע אויס מארמאר־זיילען אויסגעמויערטע ווילע אין גריכישען סטיל פון א רייכען צדוקי, דער איינפלוס פון הורדוס'שען העלעניזם, וואס ער האט איינגעפלאנצט אין ירושלים.

זיי זיינען געגאנגען איבער די גאסען פון ירושלים. די גאסען זיינען צוליעב ערב יום־טוב זעהר בעלעבט געווען. אומעטום האט מען געזעהען פרעמדע, וואס זיינען ארומגעגאנגען אין די געוועלב־לאך, אויף יום־טוב זיך איינקויפען. דארט און דא האבען די בעלי־מלאכות פון ירושלים, וואס זיינען געווען זעהר גאסטפריינדליך צו די אורחים, זיי אין שטוב ארייננעבראכט, אז זיי זאלען ביי זיי יום־טוב האלטען. מענער און חתנים זיינען ארום די שטעלען פון די גאלד־שמוקער געשטאנען, האבען פאר זייערע ווייבער און כלות ציערונג, גאלדשמוקערייען איינגעקויפט, אויף מתנות פאר יום־טוב.

7.

דער יום-טוב אין ירושלים.

הלל מיט דער משפחה זיינען איבער די זומערדיגע היצען אין ירושלים געבליבען. דער מנהג איז געווען, אז די גליל'ער, וועלכע האבען די רייזע קיין ירושלים מיט גרויסע שוועריגקייטען דורכגע־מאכט, אז קוים האבען זיי געהאט א קרוב, א גואל, פלעגען זיי איבער־בלייבען אין ירושלים פון איין רגל צום צווייטען. יוסף'ס משפחה, וועלכע האט זיך מעהרסטען דערנעהרט פון האנד־ארבייט און נישט פון דער ערד, האט זיך נישט געהאט וואס אהיים צו איילען. זיי האבען געוואהנט אויסער דער שטאדט, אין דעם גארטען פון זייער קרוב, און האבען איהם געהאלפען דערוייל דאס פעלד בעארבייטען. דער קליינער ישמעאל פלעגט מיט די אנדערע קינדער פון זיין קרוב אפט אויפגעהען אין דעם בית־המקדש הויף, אריינקוקען מיט פחד פון דער עזרה אין דעם בית־המקדש אריין, פלעגט אדער אפט זיך אוועק־זעצען אין דער לשכה, וואס איז געווען אין בית־המקדש הויף, וואו די סנהדרין זיינען געזעסען, אדער ער האט זיך איינגעהארכט צו דעם לערנען פון די תלמידי־חכמים, וואס זיינען דארט געזעסען, און נישט איינמאל האט איהם א סנהדרין־מאן אין בעקעל געקניפט און געזאגט צו איהם: אינגעל, אינגעל, זאג מיר דיין פסוק.

דאס קינד איז געווען בעטויבט פון ירושלים. — דאס לעבען פון דעם בית־המקדש הויף, די מענגע אידען, וואס ער האט דארט געזעהען, דאס בית־המקדש, די גאלדענע טישען מיט דעם געזאנג פון די לויים פלעגען אויף איהם אזא איינדרוק מאכען, אז ער פלעגט בלייבען זיצען אין בית־המקדש הויף אויף גאנצענע טעג און נישט וויסען, וואס עס טהוט זיך מיט איהם. איהם האט זיך אויסגע־דאכט, אז דא איז נישט מעהר די ערד, אז דא איז דער הימעל, דער פלאץ, אין וועלכען גאט וואהנט, — און טיעף דערינען אין בית־המקדש, דארט אין קדשי־קדשים, איז ער אליין און אלע אידען פון גאנץ־ארץ־ישראל קומען צו גאט אין בית־המקדש אריין און האלטען זיך מיט איהם אויף. און נישט איינמאל פלעגט ער זיך שטילערהייט

אריינשלייכען אין בית־המקדש אריין אין די פארנאכטען ביי די קרבנות־מנחה. ארום און ארום איז שוין טונקעל געווען. נאר פון אינווייניג האט דאס ליכט פון דער מנורה ארויסגעשימערט — און ער האט גע־ווארט אין א ווינקעל, אז קיינער, קיינער וועט נישט זיין, וועט ער אין דער שטיל פון זיין ווינקעל ארויסגעהן און אריינגעהן צו גאט דערינען — נאך דעם פרוכת, און וועט זיין מיט גאט.

און איהם האט זיך געדאכט, אז גאטווארט אויף איהם אויך אזוי, ווי ער אויף גאט — אז גאט ווייסט, אז ער איז דא, און רופט צו איהם אין דער שטיל, און וויל זיין מיט איהם, און ארומנעהמען איהם אונטער זיין מאנטעל, און בעהאלטען איהם ביי זיך...

און נישט איינמאל האט מרים געקלאפט אויף דעם טויער פון בית־המקדש און גערופען די שומרים, אז מען האט דאס טויער פערשלאסען הינטער איהר קינד און דער שומר האט געזוכט אין די ווינקלען פון בית־המקדש הויף און געפונען דעם קליינעם ישמעאל מיט זיינע גרויסע צוויי שווארצע אויגען, וועלכע האבען, ווי א גע־סענדער שטראם, געצויגען זייער בליק אין איין ציל...

נור דאס איז גאר נישט געווען געגען דעם, וואס עס איז געשעהן, ווען עס איז געקומען דער גרויסער טאג, דער הייליגער טאג, דער יום־הכפורים

מיט דעם כהן־גדול איז ער אויף געווען א גאנצע נאכט אין בית־המקדש הויף. און דער בית־המקדש הויף איז פול געווען מיט אידען אין ווייסע טליתים. — און ער האט געזעהען, ווי די יונגע כהנים'לאך די פרחי־כהונה, שפיעלען זיך מיט'ן כהן־גדול, טאנצען פאר איהם, זינגען פאר איהם, און קנאקען מיט די פינגער פאר איהם — און א כהן־גדול איז דאן געווען א יונגער, א אינגעל כמעט, אין א זיידען העמדעל איז ער געגאנגען אנגעטהאן, און אלע אידען האבען זיך גע־פרעהט מיט איהם, און געשפיעלט זיך מיט איהם, אז ער זאל נישט איינשלאפען — און דערנאך, דערנאך, צו מארגענס, — ווי מען האט דאס שעפסעל אוועקגעשיקט מיט'ן שומר צום בארג, און דער כהן־גדול, אין דעם ציץ אויפ'ן שטערן, מיט'ן חשן־ואפוד, די בריליאנטען בלישצען, די גאלדענע בראטפאן ברענט, און א רויך געהט אויף, און אלע אידען, ווי איין מאסע, ליגען מיט די פנים'ער צו דער ערד, פער־דעקט די קעפ מיט די טליתים און א שווייגען איז, א שרעקליכע שרעק

נעהמט אן, און דער כהן גדול איינער אליין מיט רוהיגע טריט געהט. דער רויך פון דער גאלדענער בראטפאן פאראויס, און א גאלדען קלינגלען הערט זיך אין דער שטילקייט פון די גלעקלעך און דאס קלינגעל'ן שרעקט נאך מעהר — אט האט ער שוין די פארהאנג אבגע־רוקט — די אידען האלטען דעם אטעם איין — אט שוין איז ער דע־רינען, ביי גאט, — א טויטע, שרעקליכע שטילקייט איז ארום...

און ער, דאס אינגעל ישמעאל, איז מיט דערינען געווען, — ער זעהט, ווי גאט נעהמט איהם צו, דעם כהן, — און נעהמט פון איהם די בראטפאן צו און רעדט מיט איהם עפּעס אין דער שטיל. נאר ווי זעהט עס גאט אויס,—דאס האט ער זיך באין אופן ניט געקענט פארשטעלען. ער האט נאר געזעהן א פלאם פייער און הערליכעס ליכט, — גישט ווי די זון — נאר ווי זיין מוטער'ס אויגען טיילמאל אין א פארנאכט — און שוייג, זעה, גאט פרעגט אויף איהם, — פרעגט איהם דעם קליינעם ישי — יא, ער הערט גאט'ס שטים, — און זי רופט איהם — איהם — קום מיט אריין... קום מיט אריין...

יוסף האט געמוזט דעם קליינעם ישי פעסט ביי דער האנד האלטען

דערנאך, אז דער פאטער און מוטער האבען די עזרות פערלאזט, און האבען זיך אין בית־המקדש־הויף צוזאמענגעטראפען, מאכט דער מאן צו דער פרוי אזוי, איבערגעבענדיג איהר דאס קינד:

— ווילד זיינען די וועגען פון דעם קליינעם יונג, און זיינע מעשים זיינען מיר אונפערשטענדליך. איך האב מורא, אז נישט קיין גוטער גייסט האט דעם יונג בעזעסען — מען מוז מיט איהם צום כהן גדול געהן, אן עצה פרעגען.

— דער יונג וויל צו גאט!

די מוטער האט דאס איהריגע אין זיך איינגענומען — און בעהאלטען זיך דערמיט אין דעם פערלעגענסטען ווינקעל פון בית־המקדש הויף, אז זי זאל דא נאר נישט אויסמאכען.

דערווייל איז אנגעקומען ערב יום־טוב, ערב סוכות, ערב שמחת־בית השואבה.

מען איז צום טעפער געגאנגען, געקויפט קליינע עהל־לעמפלאך, און ביים שפינער געקויפט וואלענע, לאנגע טיכער, און ביים בוימעל־

הענדלער בוימעל געקויפט, אויף מארגען די טיכער אין עהל צו טונקען און אין פייער צו ברענען

און די קליינע און שווארצע בנות־ציון, געהילט אין זייערע זייד־דענע שווארצע טיכער, זיינען צו די ווירץ־הענדלער געגאנגען, צו די וואס קענען די בלעטער און געווירצען, פון זיי די פיין־שמעקענדע עהלען אויס בשמים און ווייראויך צו קויפען, די לייבער זיך דערמיט צו שמירען און די האאר זיך דערמיט צו שמירען צו דעם מארגענדיגען יום־טוב

הלל'ס קרוב האט געוואהנט אין עק שטאדט, אין א ליימענעם הייזעל, מיט א ניעדריגען דאך, און א ברייטער רשות־היחיד האט ארומגערינגעלט דאס הייזעל. די הויז־געזינדען האבען זייערע פעק־לאך, וואס זיי האבען אויף יום־טוב איינגעקויפט, צונויפגעלעגט. און די ווייבער האבען דאס עסען אנגעהויבען אבצוקאכען אויף יום־טוב אין ערדענע טעפ, האבן וואסער פון די „מערות“ געבראכט. די לעמפלאך צורעכט געמאכט אויף יום־טוב. די מענער האבען זיך גענומען די סוכה צו שטעלען, זיינען אין גארטען געגאנגען, די אתרוגים און לולבים אבשניידען. מרים האט איהר מאן זיין וויים לייל־אך אויסגעוואשען אויף יום־טוב. די מיידלאך האבען קרענץ געפלאכטען, די סוכה צו בעפוצען. די אינגלאך האבען זיך אלע צוזאמענגענומען. מיטגענומען די נייע כלים אין וואסער צו טובל'ען, און אזוי האבען אלע דעם יום־טוב אין שטיבעל אריינגעבראכט

די זון האט זיך געזעצט אויף דעם גאלדענעם שפיץ פון בית־המקדש, האט העל בעלויכטען די גאלדענע קופאלען, וואס זיינען אויף די טורעמס ארום די מויערען, וואס הורדוס האט געשטעלט. דאס גרינס אין ירושלים, וואס פלעגט אין תמוז־צייט פון די היץ פער־ברענט ווערען און דער עהל־בוימען, וואס זיינען פערלעכצט פון דורשט, פערברענט פון זון און פערשאטען מיט שטויב, פלעגען אין די לעצטע חדשים פון זומער, פאר סוכות־צייט, אזוי ווי אין פריהלינג צוריק אנ־הויבען צו בליהען. דאס גרינס אויף דער ערד, די בלעטלאך אויף די עהלבירט־בוימלעך פלעגען צוריק ערפרישט, בעלעבט און טונקעל ווערען — ביז צו רעגען צייט. נאר דאך האט זיך נאך דא און דארט ארויסגעוויזען געלע, ווייסע בערג, פערברענט בליהעכטס, וואס פלעגט פון שטויב און היץ ווייס ווערען. די ווייסע פלעקען זיינען אין די

לעצטע זונען־שטראהלען זעהר העל בעגאלדעט געווארען, ווי גאלדענע קופאלען האבען זיך איין זון געברענט.

און שטיל ווערט ירושלים ביי זונען־אונטערגאנג, שטיל און ליכטיג־העל, ווי א לויה פון א גרויסען מת, ווי דאס שטילקייט און העלקייט, וואס ווערט פאר א געוויטער. און פרום ווערט די וועלט, א ווינטעל קומט פלוצלינג אן, ווי פון הינטערען פרוכת ארויסגעגאנגען און געהט דורך איבער אלעם, און טובל'ט, און ווארפט א שטילע, פרומע, ליעב־שרעקענדיגקייט איבער דער שטאדט.

דער יום־טוב האט אנגעהויבען מיט רוהיגע טריט אין שטאדט אריינצוקומען.

מען האט זיך די לייבער געבאדען, געוואשענע ליילעכער אנגעטהאן, אין בוימעל זיך געשמירט, די בעטען אויפגעבעט, די שטובען אויסגעקעהרט, און די מענער האבען אין די סכות די טישען געגרייט, מיט געהאפטענע טעפיכען די ווענד בעהאנגען, די נידריגע טישען מיט ווייסע ליילעכער בעדעקט. און דא און דארט האבען שוין עהל־ליכט ארויסגעשיינט פון צווישען די טונקעלע גראז, וואס האט די סכות בעהאנגען. און דא און דארט האט מען זינגען געהערט, וואס האט זיך געטראגען פון די נידריגע, אונטער די ציפריסען פערטרונקענע סכות. און דא און דארט זיינען אידען געגאנגען, אין ווייסע ליילעכער צום בית־המקדש הויף אויפגעגאנגען. און דער בית־המקדש שפיץ און די טורעמס אויף די מויערס האבען געשימערט אין די לעצטע זונען־שטראהלען, און טונקעל איז געווארען, וואו אין די געדיכטע ציפריסען זיינען די הייזער געווען בעהאלטען.

אז בת־שבע האט איהרע עהל־ליכטלאך אין די סכה אנגעצונדען און איבער זיי געבענשט, האט זיך דאס אינגעל ישמעאל געהאלטען אין איהר שירץ.

און די ווייבער זיינען געקומען, האבען די לעמפעלאך אנגעצונדען. די מענער, אין די ווייסע ליילעכלאך געהילט, האבען זיך ארום טיש געזעצט. די קינדער האבען לויב־ליעדער און קאפיטלאך תהלים געזונגען, און ביים עסען איז פרעהליך געווארען. נאר דאס אינגעל ישמעאל איז געזעסען בעזונדער, האט מיט די קינדער נישט מיטגעזונגען און איז טרויעריג געווען. און דער שכן, וועלכער האט איהם געוואלט ערפרעהליכען, מאכט צו איהם אזוי:

—ווארט, ווארט, בחור, מארגען אויף דער נאכט, ביי שמחת־בית־השואבה, וועל איך דיר א גאנצען שאל געבען איינטונקען אין עהל, אז דו זאלסט איהם אונטערצינדען. נאר דו מוזט פרעהליכער ווערען, גו, זאג מיר דיין פסוק.

דאס אינגעל האט געשוויגען.

— לאז איהם אב, עס איז א טרויעריגע קינד — האט יוסף גע־זאגט צום שכן.

און די מוטער האט גענומען איהר קינד, איז מיט איהם אין דער שטיל ארויס, האט איהם אין זיך אריינגענומען, צוגענומען איהם מיטביידע הענד, און איהרע לאנגע האהר, וואס האבען זיך ארויסגעפלאכטען פון איהר טיכעל, זיינען געפאלען איבער דעם קינד און האבען איהם צוגעדעקט, און איהרע הייסע טרערען זיינען אויף זיינע באקען גע־פאלען, און זי האט איהם געהאלזט:

— מיין קינד! מיין איינציג, איינציג קינד!

און די נאכט איז געקומען, ווי אוים א פרעמד אונבעקאנט לאנד, און האט די שטאדט צוגעדעקט. און פון די טונקעלע סכות אונטער די ציפריסען זיינען איינצעלנע געזאנגען געקומען אהער צו בלאנדזשען פון דער שטעדט.

8.

שמחת בית השואבה אין ירושלים.

און צום מארגענס איז געווען שמחת בית השואבה.

גאנץ ארץ ישראל איז אויף דער הר־הבית געווען פערזאמעלט. טונקעל איז נאך געווען צווישען עולם. מען האט געווארט מיט דעם ערשטען פלאם פייער אויפ'ן ערשטען שטערען. און אין דער טונקעל־קייט האט ארויסגעשימערט גאלד־בלעך און זילבער־בלעך, אויף מענער־ברוסט און ווייבער־האהר. און געטראגען האט זיך א טונקעלער סוד אויסגעמישט אינאיינעם מיט א בשמים־געשמאק פון דעם טונקעלען עולם, וואס האט זיך געהערט פון איהם א רוישען, ווי א רוישען פון א טונקעלען ים, וואס ווארפט פון צייט צו צייט א וואל׳און די שווי־

מענדע וואל ווארפט א ליכטיגקייט איבער דער טונקעלער אויבער־פלעד... און א שטיל ליידענשאפטליך געזאנג האט זיך געלאזט הערען אין עולם, ווי א ווינד וואלט געבלאזען איבער הארפען און צופעליג אויף זייטען געשפיעלט. און א שטיל בענקעניש איז געלעגען אין דעם טונקעלען עולם, וואס איז געקומען אינאיינעם אהער וועהען מיט בשמים־געשמאק, און מיט שטיל־געזאנג...

די ווייבער זיינען אין עזרת־נשים געווען פערזאמעלט. און א גרויסע זאך האט מען דענסטמאל געמאכט. זיי זיינען געווען ארומגע־צוימט מיט א גאלעריע, אז זיי זאלען קענען זעהן דעם יום־טוב... און נישט מיט מאנספערשוינען קענען צוזאמענקומען.

און אז דער ערשטער שטערען האט זיך אויפ'ן הימעל געוויזען, האט זיך געלאזט הערען א שופר בלאזען, און די טויערען פון בית־המקדש האבען זיך געעפענט, און איבער די ברייטע מארמארנע פונפצעהן־שטופענדיגע טרעפ האבען זיך אלע לויים, וואס האבען זיך אין ירושלים געפונען, געשטעלט. זייערע לייכטע, דינע, איידעלע קערפערס זיינען געהילט געווען אין זיידענע לייכטע ווייסע העמדער מיט גאלד־פאסען, און תכלת־פאסען און הארפען־שפיעל און טענצער־געזאנג האט איבער'ן גאנצען הר־הבית געציטערט.

שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות עם אלה הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים...

און א בענקעניש האש געבלאזען מיט מיט'ן געזאנג איבער די קעפ פון עולם, און האט געציטערט צווישען זיי.

און לאנגזאם זיינען די לויים געגאנגען איבער די שטופען. פון שטופע צו שטופע, און אויף יעדער שטופע האבען די שופרות גע־בלאזען און הארפען־קלאנג האט געציטערט און די לויים האבען א צווייטען שיר המעלות געזונגען:

שיר המעלות לדוד, שמחתי באומרים לי בית ד' נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים.

— און ווי זייער געזאנג, אזוי איז זייער גאנג מיט בענקעניש געווען פול און מיט א שטיל ציטעריג לוסטיגקייט...

אזוי האבען די לויים געטראטען פון שטופע צו שטופע, פון מענער־„עזרה" צו ווייבער־„עזרה".

און די פיער כהנים־בחורים, ווי פיער ציפּריסען־בוימער, זיינען געגאנגען פאראוים פאר זיי, די פארנעהמסטע קינדער פון ארץ ישראל. העמדלעך האבען זיי זייערע מוטערס געמאכט צו דעם יום־טוב, זיידענע העמדלעך מיט גאלד געוועבט, און דאך אזוי דין און דורכזיכטיג, אז מען זאל זייערע דינע ביינערדיגע לייבער ארויסזעהן. און גאלדענע גרויסע קריג מיט דעם טייערסטען בוימאויל, וואס האט זיין געשמאק, ווי א געזאנג פאראוים געשיקט פאר זיך, האבען זיי געהאלטען אין זייערע הענד, און אז דאס פאלק האט זיי דערזעהן, האבען זיי פאר פרייד צו וויינען אנגעהויבען, צו שרייען פאר גדולה, און זייערע אתרוגים, וואס זיי האבען אין די הענד געהאלטען, אין דער הויך געווארפען.

אזוי זיינען די פיער כהנים מיט די קריג בוימאויל געגאנגען פון מענער־עזרה צו דער ווייבער־עזרה.

און פול איז געווען די ווייבער־עזרה מיט די שעהנסטע און איידעלסטע טעכטער פון ירושלים. שווארצע זיידענע דינע הילעס האבען זייער איידעל־ווייבער־קערפּער געהילט, און גאלד־בלעך האט פון צווישען זייערע שווארצע האהר ארויסגעשוועבט, און טהייערע פּערלען האבען ווי שטערען פון צווישען זייערע שווארצע האהר ארויס־געשימערט. און שטילע בעטענדיג־שימערענדע בריליאנטען־שטיינער האבען זייערע שטערנס בעפוצט. און געוועבט איז זייער שווארץ זיידען שטאף מיט גאלדענע פעדים און פערל־שנירען געווען.

און טונקעל איז נאך געווען אין דער עזרה, נאר פון אויבען האבען אראבגעשטראהלט די פיער גרויסע גאלדענע הענג־לייכטער, וואס זיינען דארט געהאנגען, און פון דער טונקעלקייט האט ארויסגע־שימערט פערל און בריליאנט פון ווייבער־ברוסט און ווייבער־האהר, ווי א ים, וואס שיקט שוימענדע וועלען אויף זיין אויבערפלעך.

און לאנגזאם מיט בענקעניש זיינען די פיער כהנים־בחורים אין די ווייבער־עזרה געשטיגען, ווי דאס געזאנג האט זיי בעגלייט.

און טייערער אלטער פורפור־שטאף און זיידען־פעדים, און וואלען־פעדים ארויסגעצויגען פון די אלטע כהנים־קליידער, זיינען דארט געלעגען, און זיי זיינען די כהנים־בחורים אין די עזרה געקומען, האבען מיט בחור'שקייט אויף די פנים'ער, ארויסגעפּיעשטשעט אויף זייערע באקען פון ווייבער־בליק און מיידעל־בליק, פון זייערע גאלדענע

קריגען בוימעהל אין די גאָלדענע הענג־לאָמפּען געגאָסען און דעם פּורפּור־שטאָף און די זיידען־פעדעם און די וואָלען־פעדעם דאָרט אין די הענג־לאָמפּען אריינגעשטעקט און אָנגעצונדען. און דער גאַנצער הר־הבית איז אין פלאַמען ליכט צוגאסען געוואָרען.

און געקומען איז דאָס ליכט און ווי ימים־וועלען געגאָסען אויף די קעפּ פון דעם אָנגעשטאָפּטען רעש׳ענדען עולם. און האָט דאָ און דאָרט בעלויכטען פּנים׳ער, שטיקלעך גאָלד־בלעך, שמאראַגדען אויף קעפּ און אויערען, און שטילע פריידען־יאָכצען האָבען זיך ארויסגע־ריסען פון די הערצער אין איינעם מיט׳ן ליכט.

און געוועקט איז געוואָרען דאָס ליכט פון די האַרפּען־טענער און פון די כאָהר געזאַנגען, און האָט זיך שוין געגאָסען איבער קעפּ, ווי ים־וועלען, ווי עס וואָלט גערעגענט מיט זונען־שטראַהלען, און ווייסער מאַרמאָר האָט געברענט אין פייער. און די גאָלדענע טרעפּען זיינען צוגאָסען געוואָרען און זיינען צו גאָלדענע טייכען געוואָרען. און איי־דעל און העל איז געווען דאָס ליכט, און געקנאַקט האָט עס אין פייער, אויסגעגאָנגען איז עס מיט אַ פריידען־יאָכצען געשריי.

און דאָך, אַ טונקעלער סוד האָט ארויסגעוועהט פון ליכט, און האָט מיט אַ בענקעניש געוועהעט, דאָ בעלויכטען, און דאָ פערטונקעלט.

און דאָס פאָלק איז ווי שכור געוואָרען פון ליכט, האָט זייערע שאַלען און וואָלען־שטאָף אין עהל געטונקט, אין פייער געצונדען, אין דער לופט געוואָרפען.

און געגאָסען האָבען זיי דאָס ליכט איבער זייערע קעפּ מיט פריי־דען־געזאַנג, וואָס האָט זיך נישט אויסגעדריקט אין קיין שיר המעלות און קיין תפלה־געבעט, נאָר אין אַ מעכטיג אונבעגרענעצט האַרץ־געשריי, אין איינעם געפלאַקערט מיט דעם וואָלען־שטאָף אין פייער.

ווארים אַ גרויס בענקעניש האָט זיי ארומגענומען נאָך ירושלים, נאָכ׳ן בית־המקדש, נאָך גאָט. קיין מלך פון דוד׳ס הויז איז נישטאָ דאָ, אַ גוי, וואָס דיענט צו האַלץ און שטיין, הערשט איבער דער היי־ליגער שטאָדט, וואו גאָט האָט זיין נאָמען געלאָזט רוהען. דער כהן־גדול ווערט געזעצט פון גוי, אָבער ער קויפט זיין כהונה פאַר געלד — אין זיי מעהר נישט איינגעבליבען נאָר דאָס איינציגע בית־המקדש, וואו גאָט אליין רוהט, און וואו די שכינה רוהט הינטער דעם פּרוכת, און פון וואַנען עס געהען אַלע תפלות אין הימעל אויף. און גאָט איז

דער אל אחד ומיוחד, וואס קען אלעס און האט אלעס, און ער איז מיט זיי, צווישען זיי, פרעהט זיך מיט זיי און הערט זייער געזאנג און לויב — און ער איז דער איינציגער גאט איבער אלעס.

זיינען זיי פאר שכרות און התלהבות אויף דער ערד געפאלען. איינגעגראבען די פנים'ער אין די קאלטע שטיינער און געלעגען שעה'ן לאנג. די עלטעסטע פון פאלק, די פארזיצענדע פון די סנהדרין מיט וויס-געגרויטע האהר, מיט טהייערע זיידענע טיכער אויף די קעפ, וואס דאס פאלק שטעהט אויף פאר זיי, איילען פון דערווייטענס, ווען עס דערזעהט זיי — ארומגערינגעלט מיט קליינע קינדער, לאכען ווילד, ווי קליינע קינדערלעך, כאפען פייער אין די הענד, ווארפען פייער פון די הענד. דארט האבען מענער ארומגערינגעלט א פלאם פייער, געטאנצט, ווי משוגעים, ארום דעם פייער. געשפרונגען אין פייער, די לייליכער פון די לייבער אראבגענומען, און איינגעטונקט און אונטער-געצונדען. דארט האבען אנדערע די קליינע כהנים אין זייערע ווייסע טליתים אויף זייערע הענד געכאפט און מיט זיי זיך ארומגעטראגען. אין די ווינקעלעך האבען קופקעלעך אלטע גרייז-גרויע אידען ארומגע-רינגעלט, וועלכע מיט פלאמענדע אויגען און מיט הענד-ווייזונגען האבען דערצעהלט פון אידישע גבורות, פון די חשמונאים, פון בית-המקדש, און געוויזען ערגעץ-וואו ווייט. און געברומעריי איז געהערט געווארען צווישען דעם עולם, ווי פון א ים... אין אן אנדער ווינקעל איז א מייד-דעל אין א זיידען-לייוועגד געהילט געשטאנען, פאר איהר האט א צווייטע אוים א גאלדענעם בעקען אייל געגאסען, קליינע וועלען געטוקט און פאר איהר געברענט. דאס מיידעל האט ארום דעם בעקען פייער געטאנצט, פאמעליך, אהנע צו בעוועגען מיט איהרע אברים, וועלכע זיינען אין דער הילע געווען געהילט, האט זי איהרע פיס געשטעלט, אין דער שטיל, אין דער שטיל האט זיך איהר קערפער, ווי א געבעט איינציגוויין אנגעהויבען מיט צו בעוועגען. ווי א קינד אוים דעם שלאף געוועקט, נאר איינציגווייז, איינציגווייז, לויט דעם פייער פלאם, האט זי מיט איהר גאנצער נשמה ארום דעם פייער אנגעהויבען צו טאנצען, האט פון זיך איהר טונקעלע הילע פאלען געלאזט, און איהרע ביינער האבען ארויסגעקוקט זיך פון איהר זיידען ברוסט-טוך, וואס איז אויף איהר, — האבען זיך מיטבעוועגען מיט איהר, ווי א געזאנג. ארום איהר האבען זיך בחורים געקליבען... פייערלעך האבען זיך אין

די אויגען געוויזען... און דאָס פאַרבען־שפּיעל פון די לויים האָט פון דערווייטענס דורך דער מחנה אהער געדרונגען. און די מחנה האָט געברומט, ווי דאָס ברומען פון אַ ים, און פלאַמען פייער האָבען זיך געברענט צווישען זיי און זיי... און דאָ און דאָרט, מען האָט ניט געוואוסט פון וואַנען, האָבען זיך צווישען עולם, אין טונקעל זיידענעם געהילט,, אין פּערל געשימערט. קליינע, דינינקע בנות־ציון געוויזען, האָבען זייערע בלוט־פּער'שכור'טע נאַקעטע הענד פון די שוואַרצע זיידענע הילעם געוויזען, און ברענענדע פון תאוה, פערדאַרשטעטע שוואַרצע אויגען אין בלייכע שטראַהלענדע פּנים'ער איינגעזעצט, האָבען די בחורים, די מענער אין די אויגען געקוקט. אין דעם בליק איז פרומקייט, פערברענט אין תאוה, געלעגען, צניעות און שעמעוודיגקייט מיט אַ שטילע, טיפע, פון יאָהרען לאַנג דורכגעדעקטע גלוסטונג אין דעם געשמאַק פון זייערע אויסגעזאָלבטע לייבער האָט זיך אין בלוט איינגעגעסען, און זיי זיינען פערשוואונדען געוואָרען, און פער'שכור'ט זיינען די מענער געלאָפען נאָך זיי... אַנדערע האָבען זיך אַרום דעם בית־המקדש אויף דער ערד געוואָרפען, און די הענד געהויבען אין דער הויך, הויך געשריען, נישט קיין ווערטער, נישט קיין לויב, נאָר האָבען ווי ווילד־משוגענע געשריען, די האָהר זיך געריסען, דאָס פּנים אין די ערד געגראָבען. און די לויים מיט די האַרפען אויף די ברייטע פער־צעהן־שטאַפּעלדיגע טרעפּ, די שופרות האָבען געבלאָזען, די האַרפען האָבען געשפּיעלט, די לויים האָבען געזונגען, דאָס פאָלק האָט געשריען, און די קולות האָבען זיך אין דער הויך געטראָגען, ווי די פלאַמען פייער, וואָס האָבען זיך אויס דער עזרה געגאָסען, וואָס פון דעם פאָלק אין פלאַמענדע עהל־טיכער געוואָרפען, און עס איז געוואָרען איין שרייענדיג האַרץ־געשריי, וואָס פער'שכור'ט און פערבענקט, ערפילט מיט תאוה, שרייט עס נאָך גאָט!

און די נאַכט איבער זיי, די ירושלים־נאַכט, וואָס שטערן און שטערן, מילך־וועג און מילך־וועג רייבען זיך אין איינעם און בערע־גענען די קעפּ מיט שטערן־ליכט.

און ווייט און ברייט האָט זיך געטראָגען דאָס ברענענדער געשריי פון ציון'ס באַרג אין דער לופטען אַרום, און עס איז נישט געווען איין הויף אין ירושלים, וואָס איז נישט בעלויכטען געוואָרען פון דעם ליכט, וואָס האָט זיך געברענט אויף'ן הר־הבית. און דאָס ברומען פון

פאלק, און דאָס געזאַנג און געשריי האָט זיך אויף מיילען ווייט גע־טראָגן. און דער פרעמדער, וואָס זוכט דאָרט נאָך ישורון־טהאָל, האָט דערזעהן דאָס ליכט, וואָס געהט אויף פון יהודה־בערג, האָט ער זיך געפרעגט: וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון די יהודה־בערג? און וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון ציון'ס בארג? האָט מען איהם געענטפערט: אַ גרוי־סער, גרויסער יום־טוב איז היינט אין יהודה!

צוזאַמען איז מען אין ירושלים אריינגעגאַנגען, און איינציגווייז איז מען פון ירושלים ארויסגעגאַנגען.

אַלע וועגען האָבען פון ירושלים די עולי־רגל'דיגע געפיהרט מיט פרעהליך־שטראַהלענדע פנים'ער, און מיט האָפנונג, מיט אַ פול האַרץ.

און שטאָלץ איז מען געווען אויף ירושלים, אויף דעם בית־המקדש.

— ירושלים, גאָטס שטאָדט, פון וואַנען ליכט און גערעכטיגקייט געהט ארויס, דיך זאָל בעזיגען אַ פרעמדער, דיך זאָלען בעשמוצען פרעמדע הענד — ניין, ניין, גאָט וועט נישט דערלאָזען.

— מיר זיינען זינדיג, זינדיג פאַר גאָט, — האָט אַ צווייטער פון דער מחנה אָבגעענטפערט און פערשוויגען געוואָרען.

— און ווי נישט זינדיג מיר זאָלען זיין, מיט אַלעם וועט גאָט אונז שטראָפען, אונזער ערד וועט ער פערדורשטען פון זון, די געבורט פון אונזערע ווייבער וועט ער שלאָגען מיט פריהען טויט, אָבער ירושלים, אונזער ציערונג און שטאָלץ, דאָרט, וואו ער האָט זיין נאָ־מען געלאָזט אָנרופען, דאָס בית־המקדש שעהנקייט און האָפנונג, ניין, חלילה.

— און אַ פרעמדער רעגיערט איבער אונז. אין הורדוס פּאַלאַ־וואָהנט אַ רוימישער פּראָקטאָראַטאָר, צעהלט אונזערע קעפּ, ווי מיר וואָלטען שקלאַפען געווען, און נעהמט פון אונז קעפּ־מס. ער האָט ארומגערינגעלט ירושלים מיט זיינע חילות; דער כהן־גדול האָט ביי איהם זיין כהונה־גדולה געקויפט פאַר דרייסיג טויזענד שטיק זילבער.

— מיט די אתרוגים איהם צו פערוואַרפען האָט מען געדאַרפט, טויטען איהם ביים מזבח.

— ער האט זיך דורך׳ן גאנץ יום־טוב נישט געוויזען, די עבודה האבען די כהנים פון „משמר“ אבגעטהאן.

— די דינים פון סנהדרין זיינען נישט גילטיג, ביז דער ראש־החייל בעשטעטיגט זיי נישט.

— א עת־צרה אויף אידען.

— און אונטער וועמעס הענד גיט ער אונז אונטער, אונטער א פאלק, וואס דיענט צו האלץ און שטיין.

— אז אידען זיינען גוט, קען קיין ממשלה איבער זיי קיין שליטה נישט האבען, און אז אידען זיינען שלעכט, איז אפילו א פאלק פון קנעכט רעגיערט איבער זיי.

און זיי האבען זיך אומגעדרעהט צו ירושלים צו, און האבען דער־זעהען די שפיץ הייזער און די גאלדענע טורעמס פון די פעסטונגען, וועלכע שטארען ארויס פון הינטער דעם מויער. און הויך אויפ׳ן הר־הבית, ווי א פליסענדער, אין דער לופט הענגענדער ים האט זיך אין דער זון געגלאנצט דער ווייסער מארמאר פון בית־המקדש, און מיט זיינע גאלדענע נאדלען אין דער הויך האט גאט׳ס הויז אויפ׳ן הר־הבית אויסגעזעהן, ווי אן אדלער, וואס פערשפרייט זיינע פליגלען איבער דער הייליגער שטאדט. און דער הימעל, וועלכער האט זיך געצויגען פון הינטער דעם הר־הבית אן ביז ווייט־ווייט ארונטער הינטער די הרי־אפרים, האט בערג און טהאל, פעלד און הויז בעגאסען מיט ליכט, לעבען און פרעהליכקייט.

און די ארויסגעהענדע פון ירושלים האבען זיך צו דער ערד גע־ווארפען, זייערע הענד און זייערע טיכער קיין ירושלים אהין געשוויג־קען און האבען אזוי געזאגט:

— ירושלים, ירושלים, ליכט און קרוין פון אונזער קאפ, זיי בע־גריסט, זיי בעגריסט. זיי זיכער און פעסט, גאט איז דיין בעשיצער. קיין פיינד וועט אויף דיר זיין פאהן נישט הויבען, קיי צווינגער וועט זיך איבער דיר נישט ריהמען קענען. גאט וואכט איבער דיר טאג און נאכט. דיינע קינדער הארען ארום דיינע מויערען, ווי די שעפסען ארום דעם פאסטוך. זיי געגריסט, ירושלים, ירושלים, אונזער בע־שיצונג און שטאלצקייט!

די חתונה.

איבער דעם מאַרק פון דעם קליינעם שטעדטעל צפת איז אַ שמחה. אַ פיעדעל־שפּיעלען, אַ פלייטען־פייפען, אַ ווייבער־מענער־געזאַנג. אויסגעמישטע פריידען־קולות פערטויבען דאָס געסעל. די קינדער מיט הדסים אין די הענד טאַנצען פאַר דעם חתן, און די כלות, שטאָדט־מיידלעך, רינגלען איהם אַרום, זינגען פאַר איהם: „דיין חלק האָסטו גוט אויסגעוועהלט. עס איז צו ריהמען, עס איז צו ריהמען!"

די בחורים טאַנצען אַרום דער כלה:

א שעהנע כלה און אַ פרומע,
איהר האָאר נישט געפאַרבט,
נישט געפאַרבט, נישט געשמירט
און דאָך פיעל חן...

צו דער חתונה האָט דער פועל איבערגעלאָזט זיין אַקעראייזען אויף דעם פעלד, און איז געגאַנגען מקיים זיין אַ מצוה, משמח זיין חתן־כלה. דער שטאָדט־בעל־מלאכה האָט זיין אַרבייט פערלאָזט, דער למדן זיין ספר, און דער שרייבער זיין פעדער, און טאַנצען פאַר חתן־כלה, צו פערשעהנערען די שמחה. אַלע הייזלעך אויסגעקעהרט, אַלע שטיבלעך אויפגערוימט. און אַלע שטאָדטס־לייט אָנגעטהאָן אין יום־טוב'דיגע, זיינען געקומען מקיים זיין די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה...

פאַראויס דאָס טענען־בוימעל מיט דעם לינדען־בוימעל, וועלכע די עלטערען פון חתן־כלה האָבען איינגעפלאַנצט ביי זייער געבוירען ווערען, און צו זייער חתונה אָבגעשניטען, און געמאַכט דערויס חופה־שטאַנגען פאַר דער יונגער פּאָר, דערנאָך מיט דעם האָהן, מיט דער הוהן טאַנצט מען פאַר חתן־כלה אַנטקעגען: „מעהרט אייך, ווי די היהנער". אין דער עדה אויסגעמישט איז דער עולם, — יונג און אַלט, מענער און ווייבער. די יונגע־לייט קוקען די כלה אין פנים אַריין, און ריהמען איהר שעהנקייט הויך, כדי די קנאה צו ערוועקען ביי דעם חתן, אַז ער זאָל זי מעהר ליעבען. צווישען דעם עולם דער אַלטער תנא.

זעה, געוועהנליכע קליידער געהט ער אָנגעטהאָן, נאָר דאָס העמדעל אויף זיך אַרומגעוויקעלט, איז אַ וויים לײלעך, דאָך דער חשוב'סטער

און אנגעזועהענסטער פון דער גאנצער עדה. זעה דעם כבוד, וואס מען טהיילט איהם אב, אלע רוקען זיך אב פאר איהם, האבען דרך־ארץ פאר איהם. א געוועהנליכער פועל איז ער, א יגיע־כפים, וואס ארבייט א גאנצען טאג אין פעלד, און וועט נישט אבענטפערען קיין שלום אויף קיין גרוס, כדי נישט צו בעלמוטשען די צייט, וואס ער האט פערקויפט זיין בעל־הבית. דאך איז ער דער פרומסטער פון שטאדט, וואס קען צום מייסטען אין די הייליגע ביכער. און אלע ווייסען, ווי נאהענט ער איז צום הימעל. מלאכים קומען פרייטאג צו נאכט צו זיין טיש הערען זיין קידוש, און ער רעכענט זיך פאר איינעם פון די עלטעסטע פון די תנאים. נאר פאר צניעות, פאר עניוות וויל ער נישט אננעהמען די שטעל, וואס די סנהדרין האבען איהם אנגעבאטען צווישען זיך. זעה, אויך דער אלטער ר' תנחום האט איבערגעלאזט זיין אקער־אייזען אין פעלד און איז געקומען משמח זיין חתן־כלה. נישט אזוי ווי עס שטעהט איהם אן, לויט זיין כבוד, טאנצט ער פאר דער כלה, ווארפט פייערדיגע העלצער פון האנד צו האנד און פרעהט זיך מיט איהר. און פיהרט די קינדער ביי די הענד, זינגט מיט זיי, און פרעהט זיך מיט זיי. גאר נישט פערלירט ער פון זיין כבוד דורך זיין אפענער פרייד. אלע ווייסען, אז נאר פאר די מצוה וועגען, וואס איז אזוי גרויס, משמח זיין חתן־כלה־פאר, איז ר' תנחום ארויסגעגאנגען פון זיין פרומען, שטילען, טרויעריגען טאג־לעבען, צו פרעהען זיך מיט דעם חתן־כלה־פאר.

און ווי א מלך געהט דער חתן. אנגעטהאן אין זיינע יום־טוב־קליידער מיט דער חתן־קרוין אויף זיין קאפ, פיהרט ער די כלה ביי זיין האנד פון איהר פאטער־הויז, צו זיין מוטער־שטוב ברענגט ער זי זיך אהיים. אראבגעלאזט די אויגען צו דר'ערד, ווי עס פאסט פאר א כשר'ע אידישע קעניג־טאכטער, געהט די כלה צו זיין זייט, בע־פוצט איהר קאפ מיט די כלה־קרוין, געשמירט איהר לייב מיט טייערע בשמים, וואס איהר מוטער האט זי צו איהר חופה־נאכט אויסגע־שמירט—פערשפרייט זי איהר כלה־געשמאק ארום זיך. און איינ־געשלאסען אין שטילע פרייד, טיעף אין זיך הויבט זי פון צייט צו צייט איהר שעהנעם בליק צו איהר חתן ארויף, ווי זי וואלט איהם אין דער שטיל געזאגט: „דו האסט מיך געפונען, דו האסט מיך גענומען, איך בין בערייט דיך צו געהארכען, ווי דו וועסט בעפעהלען. מיין הערץ און

מיין מאן". — דענסטמאל ווייזט זיך ארויס איהר האלז טונקעל און פול. עס ווייזט זיך אויס איהר פערל־שנור, ווי א טוי־בעדעקטער וויינטרויבען־שטאקען, וואס וואקסט ביי איהר פאטער אין גארטען, אזוי שטיל און פול, ווי איינגעשלאפען וואלט איהר מיידעל־בלוט, אין איהר. א פערשלאסענער שטילער קוואל איז דאס מיידעל וואס געהט יעצט נעבען איהר חתן־הער און קוקט אויף איהם מיט הכנעה און טיעפע פריידליכע אונטערטעניגקייט: וועק מיך, הערר! וועק מיך, מאן. ווי א שטיל געזאנג וואלט אין איהר געזונגען און נאך אזוי אונשולדיג, גאנץ, מיט טוי בעהויכט, אין איהר בתולה'קייט פערשלאפען, ווי עס זאגט עדות אויף איהר דאס פער'חתמ'עטע, ארום פערשלאסענע וויין־טונדעלע, וואס מען וועט זי דערויף ארויפזעצען, ווען זי וועט צו איהר שווינער־שטוב קומען, צו ווייזען, אז זי איז אזוי פערשלאסען און פער'חתמ'עט, און קיינער האט נאך פון איהר וויין נישט געטרונקען. ווי פון דעם טונדעלע וויין, אויף וועלכען זי זיצט...

און דער עולם קומט וואס אמאל מעהר צו, אלץ פערלאזט זיין ארבייט און טהאן, און קומט משמח זיין חתן־כלה. נישט תורה זאל מען לערנען—און צו דער חתונה קומען. א קעניג מוז זיך אבשטעלען, אז מען פיהרט פאר איהם א כלה פארביי; אפילו א מת, אז מען פיהרט בעגראבען, מוז מען די לויה אבשטעלען, און די כלה אדורכ־לאזען.

האט דער חתן זיין כלה אין זיין מוטערס שטוב געבראכט. די שטוב אויסגעקעהרט, דאס בעט אויפגעבעט, דאס ליכט אנגעצונדען. און דער טיש איז געגרייט. האבען זיך די מחותנים און די אורחים ארום די טישען אויסגעזעצט. און דער חתן מיט דער כלה צווישען זיי. די קרובים זיינען געשטאנען נעבען זיי און האבען זיי בעדיענט, און די חשוב'סטע פון דער עדה זיינען געשטאנען פאר זיי, און האבען זיי משמח געווען. די בעלי־מנגנים האבען געזונגען, די טענצער האבען געטאנצט און די פייער־ווארפער האבען פאר זיי פייער־פלאַ־מען געווארפען. און די שווינער האט זיך געפרעהט מיט איהר כלה, און דער שווער מיט זיין איידעם. דער, וואס האט געקויפט, איז געווען פרעהליך, און דער וואס האט פערקויפט איז געווען פרעה־ליך... נאר די בעלי ־ תורה, וואס זיינען דארט געווען, האבען גאט'ס ווארט גע'דרש'נ'ט, איז גאט'ס ווארט געווען צווישען זיי.

נאך פרעהען זיך מחותנים מיט חתן־כלה. און א קול הערט זיך הינטער'ן פענסטער דין און קלינגענדיג, ווי דאס קול פון א טויב ברומט הינטער'ן פענסטער:

— צו וואס פיהרט איהר אייער טאכטער אונטער דער חופה? פאר וועמען געווינט איהר קינדער? — און גאט האט דאך אבגע־טהאן זיין האנד פון דער שטאדט ירושלים, זיין הויז גיט ער איבער דעם שונא...

א מינוט זיינען אלע שטיל געווארען, כאטש זיי האבען גאנץ גוט געוואוסט, וועמעס קול דאס איז—און אז ער האט זיך אין דער טהיר געוויזען, זיין טלית צוריסען אויף איהם, און דאס נאקעטע פלייש האט זיך ארויסגעוויזען: פון זיינע בארפוסע פיס האט זיך בלוט געררויטעלט. די האאר פון זיין בארד און פון זיין קאפ, וואס זיינען ווילד בעוואקסען געווען, האבען זיין פנים פערשטעלט, נאר זיינע נאקעטע שווארץ־פערברענטע מאגערע הענד האט ער אין דער הויך דערהויבען, און כאטש ער האט געטראגען אויף זיך זיין צורי־סענעם קעמעל־פעל, וואס דאס האט געוויזען, אז ער איז א עזעל־טרייבער, דאך האבען אלע ציטערענדיג אויסגעהערט זיינע רייד, וואס האבען געברומט, ווי מיט א מעסער געשניטען:

— צו פאר דעם שונא געווינט איהר דען נישט אייערע קינדער. אז ער זאל זיי פאר זיינע קנעכט־לויפער מאכען, אייערע טעכטער צו זיינע וועשעריין און קעכינס. און די ערדעלע פון אייערע טעכטער צו די בעדיענטע פון זיין בעט. און אייערע בחורים — צו זיינע רייט־וועגען וועט ער זיך שפאנען, און די ערדעלע פון אייערע בחורים, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און זיי וועלען בעהעפטען אייערע קינדער, א בחור מיט א בתולה, א ברודער מיט א שוועסטער, אז זיי זאלען איהם קנעכט געווינען. און ווי אויף דעם קלייד—וועלען זיי אויף אייערע קינדער גורל ווארפען, ווער עס זאל וועמען געהערען.

א דערציטערטקייט האט אלע ארומגענומען. שווארץ האט די נאכט אריינגעקוקט דורך די פענסטער־לעכער. טונקעל האט זיך געברענט דאס ליכט פון די אויל־לאמפען, די אורחים מיט די געבע־טענע זיינען שטיל געבליבען זיצען, די טענער און די געזאנגען זיינען אין מיטען איבערגעהאקט געווארען. און די טענצער האבען זיך אין

די ווינקעלער בעהאלטען. די כלה בעהאלט זיך הינטער דעם חתנ'ס ארים און וויינט אין דער שטיל...

נור דאן האט זיך אויפגעהויבען דער אלטער תנא ר' תנחום. וואס איז דארט געווען צווישען די געבעטענע, און האט זיך אנגע־רופען צו איהם מיט זיין מילד קול:

— פאר וואס ביזטו געקומען אויף דער חתונה אין וואכענדיגע קליידער? ביזטו געקומען אויף דער חתונה, וואש דיינע הענד און פים, טהו אב דאס אש פון דיין קאפ און ווארף אראב דיין מאנטעל און זעץ דיך צווישען די געבעטענע. דיין כוס שטעהט פאר דיר, און דער טיש איז אנגעגרייט פאר דיר. ווארום מען דארף נישט זיצען צווישען חתן־כלה אין וואכענדיגע קליידער, און מען דארף נישט קלאגען, ווען דער חתן זיצט צווישען אונז...

— אייערע חתונות זיינען לויות, ווארום צום טויט געווינט איהר קינדער. אין די קולות פון אייערע שמחה־געזאנגען הערט זיך דאס פון די שווערדען־שארפען, וואס דער שונא שארפט אויף אייך.

— די מצוה משמח צו זיין חתן־כלה איז א גרויסע זאך, און ווער עס שטערט זי, דער שטערט א גרויסע זאך. דערפאר בעט איך פון דיר, אז דו זאלסט נישט שטערען די שמחה פון חתן־כלה — רעדט ר"תנחום ווייטער.

— פון די היילען הערען זיך קולות, פון די בערגער נידערען שטימען: אין יעדער חורבה ברומט עס און וויינט—מיין הויז וועל איך צושטערען איבער די זינד פון יעקב, וואס זיינען פיעל.

— מען הערט נישט צו קיין קול, וואס קומט פון היילען און בערגער. און אויף דיר בין איך גוזר, קענסט דו נישט טהיילען דיין פרייד מיט אונז, שטער אונז נישט, צו פרעהען זיך און מסיים צו זיין א מצוה.

— פאר וואס פערטרייבסט דו מיך פון דער חתונה, און איך וויל זיך דאך אויך משמח זיין מיט אייך. אבער וואס זאל איך טהאן, גאט לעגט אריין א קלאג־ליעד אין מיין מויל. און וויל איך א חתונה־ליעד זינגען, זינג איך אייך א לויה־ליעד. גאט האט מיך געשטראפט.

— מען קומט נישט מיט לויה־ליעדער אויף קיין חתונה צו געהן — האט דער תנא געזאגט.

דער נביא האט די חתונה־שטוב פערלאזט.

דער עולם איז געוואָרען שטיל. אַלע האָבען געוואוסט, ווער דאָס איז. אַ משוגענער נביא האָט זיך אַרומגעדרעהט אין שטעדטעל, אין די היילען, אין די חורבות האָט ער זיך אויפגעהאַלטען, שטענדיג אין מדבריות אַרומגעגאַנגען. פלעגט פון צייט צו צייט קומען אין שטאָדט אַריין און נביאות זאָגען, אַ שרעקליך נביאות. ער פלעגט הערען קולות פון טהאַלען און חורבות צו איהם אויפגעהן, וואָס האָבען אָנגעזאָגט שלעכטע בשורות. האָט ער געטראָגען אַ זאַק אויף זיין ליב, מיט אַש זיין קאָפּ בעשטרויערט און פלעגט פייניגען זיין ליב. די קלוגע־לייט, די צדוקים, וואָס האָבען נישט געגלויבט אין קיין רוחות, אין קיין קולות, האָבען זיך פון זיין נביאות גאַרנישט געמאַכט. אָבער דאָס פאָלק האָט זיך זעהר געשראָקען פאַר זיין נביאות און מורא געהאַט פאַר איהם, און זיין בעגעגענונג יעדעס מאָל אָנגענומען פאַר אַ שלעכטען צייכען.

נאָך זיין פערלאָזען די חתונה, האָט דער תנא געוואָלט ווייטער משמח זיין חתן־כלה און די געסט—עס איז איהם אָבער נישט געלונגען.

אין אַ צווייטען ווינקעל ביי דער טהיר איז אַ קופּקעלע געזעסען. טונקעל איז דאָרט געווען ביי זיי, שוואַך האָט אַהער געשיינט דאָס ליכט פון דעם חתן־כלה־ווינקעל, ווי דאָס געשטיקטע געזאַנג פון דאָרט אַהער. וואָרום עס זיינען דאָ מעהר געווען פערזאַמעלט פון אָזעלכע, וואָס האָבען נישט די זכיה געהאַט צו זיצען אַרום דעם חתן־טיש. עס זיינען מעהרסטען בעלי־מלכות געווען, וואָס האָבען נישט געקענט די הייליגע שריפט. און זיי זיינען מיט די ווייבער אין איינעם געזעסען.

קפדותא דער קליידער פאַרבער, וואָס האָט נאָך געהאַט די גע־פאַרבטע שנירלעך איבער זיין אויער דורכגעצויגען, וואָס אויף דעם האָבען איהם שוין איינינע פאַרזיכטיג געמאַכט, אַז עס איז נישט פּאַסענד אויף קיין חתונה צו קומען מיט די צייכען פון זיין מלאכה—ער אָבער, ער האָט געהערט די נגונים אין גאַס זינגען, האָט ער גע־לאָזט שטעהן זיין אַרבייט אין מיטען, און אויף דער חתונה געקומען, האָט ער מיט מורא צוגעהערט דעם נביא'ס רייד. האָט ער זיך צווישען דעם עולם אָנגערופען:

—די הערערן פון דער וועלט פיהרען צווישען זיך אַ קריעג, און אויף אונז וועט דער צאָרן ווערען אויסגעגאָסען...

דער עולם האָט איהם אָנגעקוקט, וואָרום קיינער האָט נישט פערשטאַנען וואס ער מיינט. און ווי עס זעהט זיך אויס, האָט ער אויך נישט געוואוסט, וואָס ער זאָגט. נאָר עס איז אויף איהם אַ גרויסע שרעק אָנגעפאַלען פון נביא'ס רייד, וואָס ער האָט געהערט. ער האָט געוואוסט, ווי עס טהוען זיך ערגעץ וואו אַב גרויסע זאַכען, און עס וועלען קומען שרעקליכע צייטען, וואָרום פון אומעטום, וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט עפּעס שרעקליך קלאַגען. אין ירושלים ווען ער איז געוועזען צום לעצטען מאָל, האָט ער געהערט עפּעס וועגען קאַפּ־מס דער עולם האָט זיך אין בית־המקדש הויף צוזאַמענגענומען, האָט מען געזאָגט, מען דאַרף מלחמה האַלטען, וואָס ווען—האָט ער נישט געוואוסט. און פון דעם אַלעם, פון די אַלע קלאַנגען, שרעק אין די שוהלען אויסרופען—איז ער אַזוי דערשראָקען געוואָרען, אַז ער האָט געזאָגט, ווי אין דעם טאָן פון אַ גרויזאַמען נביא,—דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט, נישט געוואוסט און נישט פערשטאַנען די ווערטער; און ווען ער האָט געזעהען די דערשראָקענע, נייגיעריגע געזיכטער, וואָס האָבען געקוקט אויף איהם, געוואָרט צו בעקומען אַ ערקלערונג, וואָס ער האָט געמיינט, איז ער גאָר דערשראָקען געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען צו ריידען, צו מאַכען מיט די הענד און צו שרעקען:

— הערען פון דער וועלט קומען און וועלען מלחמות פיהרען צווישען זיך — און זייער גרימצאָרען וועט ווערען ערפלאַמט, וועה צו אונז, אויף אונזער קלייד האָבען זיי גורל געוואָרפען. יאָ, איך האָב עס געהערט. די שטיינער אין די גאַסען רעדען דערפון. קולות געהען פון די וויסטען, פון די חורבות ארוים...

די ווערטער האָבען אָנגעשטעקט די אַנדערע, וואָס זיינען דאָרט געזעסען. איינער האט געקוקט אויף דעם צווייטען. דער טעפּ־קלעפּער, וואָס איז דאָרט געזעסען, האָט דערצעהלט, אַז ער איז געוועזען אויף דעם מארק אין כפר־נחום, האט ער געהערט אויסרופען: „ווער עס וויל זיך מקנא זיין גאָט'ס נקמה און געהן אויף קיין ירושלים, מלחמה האַלטען מיט'ן שונא, איהם צו פערטרייבען פון גאָט'ס ערד, זאָל זיך צוזאַמעננעמען צו יהודה הקנאי, וועלכער נעהמט צונויף זיין מחנה".

און עס איז דאָרט געוועזען אַ חתן, וואָס איז געקומען מיט זיי

כלה פון דער חופה, האט אניעדערגעלעגט זיין שווערד צווישען זיך און זיין כלה און האט געשווארען, אז זי זאל נישט פריהער ווערען זיין ווייב, בעפאר דער שונא וועט נישט ווערען ארויסגעטריבען פון דער הייליגער שטאדט, ירושלים. און נאך די זעלבע נאכט האט ער פערלאזט זיין כלה און איז געגאנגען מיט דער מחנה אב קיין ירושלים.

— עס איז געגען דער דין פון דער תורה — האט זיך אנגערופען א איד, א תלמיד חכם, וואס איז געזעסען אין א ווינקעל. — אין דער תורה שטעהט געשריבען, אז א חתן, וואס האט זיך גענומען א כלה, דארף פאר דעם ערשטען יאהר נישט פערלאזען זיין ווייב אין די מלחמה צו געהן.

ווען איז דאס גערעדט געווארען — ביי א געוועהנליכע מלחמה, ביי מלחמת־מצוה איז אנדערש, והראיה ביי די חשמונאים, א מלחמת־מצוה איז אפילו דוחה שבת — האט זיך א צווייטער תלמיד־חכם אריינגעמישט.

די תלמידי־חכמים האבען געפונען איינער דעם צווייטען — האבען זיי זיך אבגעשיידט אין א ווינקעל און דארט ווייטער געפיהרט זייער ויכוח. דער איבריגער עולם האט ארומגערינגעלט דעם סגי־נהור, רבי תנחום, און געווארט אויף איהם, וואס ער וועט זאגען.

דער סגי־נהור, רבי תנחום, ארום וועלכען דער עולם האט זיך ארומגעקליבען, איז אליין נישט געוועזען פון שטעדטעל נצרת. ער ראט זיך ארומגעדרעהט אין דער געגענד פון גליל. כאטש א פרוש, א נזיר, אזוי גאר, מיט געוואקסענע האאר, און נישט קיין פלייש געגע־סען, און נישט קיין וויין געטרונקען, דאך האט ער זיך נישט ווי אנ־דערע נזירים אויפגעהאלטען אין די העהלען, בעהאלטען זיך פון מענשען אין די מדבריות. ער האט זיך געפונען צווישען פאלק, געגאנגען פון שטעדטעל צו שטעדטעל, און נישט קוקענדיג אויף טהרות, איז ער שטענדיג אריינגעגאנגען אין מענשען־געצעלטען איבערנעכטיגען, וואר־רום ער האט געזאגט — אז דאס אויפהאלטען צווישען מענשען איז פיעל וויכטיגער, ווי דאס אבשיידען און רייניגען זיך, וואס ברענגט צום ערווייטערען זיך פון מענשען. און כאטש ער האט אויף זיך אנגעווענדעט אלע חומרות, ווי ער וואלט געווען פון בית־שמאי, אבער צו מענשען איז ער געווען צולאזענדיג און ענוה'דיג ווי איינער פון בית־הלל. ער פלעגט מיט די חסידים ראשונים אויפכאפען זיך

פריהמארגענס אין פעלד געהן און זיין קריאת־שמע זאגען. אין די דינים פון דער תורה אבהיטען איז ער געווען צו זיך אזוי שטרענג, ווי א פרוש פון בית־שמאי קען נאר זיין. און פיינד גע־האט הורדוס־הויז און אדום. וואס איז אין ירושלים געזעסען, ווי דער פערביסענסטער קנאי, און צו דעם אלעם פלעגט ער זיין צוגעלאזען צו מענשען.

און ווייך ווי א קינד, און קיינמאל נישט ענטפערען אויף קיין בעליידיגונג און יעדען פון וועג אויסטרעטען, ווי איינער פון בית־הלל. ווארום זיין שפריך־ווארט איז געווען: „נעהם פון יענעם דאס גוטע, נישט קוקענדיג, ווער ער איז, און דאס שלעכטע לאז איבער". דורך דעם האט איהם דאס פאלק זעהר ליעב געהאט. ווארום כאטש ער האט געקענט אין די הייליגע שריפט און איז געווען א גרויסער תלמוד־חכם, דאך האט ער זיך מיט די תלמידי חכמים נישט גע'חבר'ט, נאר שטענדיג געווען צווישען המון און געפיהרט זיך ווי איינער פון זיי. און קיינמאל נישט אין זייער גענענווארט גערעדט פון תורה, אדער פון די הייליגע שריפט מיט ווענען עס איז, כדי נישט צו פערשעמען די, וואס קענען נישט, אז עס זאל נישט אויסזעהן, ווי ער לאכט אויס דעם ארימאן. און גע'חבר'ט האט ער זיך מיט'ן פאלק, און געזאגט האט ער: „איך קום נישט אייך צו לערנען, נאר איך קום זיך פון אייך לערנען".

דער עולם האט געווארט, אז רבי תנחום זאל זיך עפעס אנ־רופען. נאר רבי תנחום האט געשוויגען, איז ווי אנדערע געזעסען און אויסגעהערט דעם טעפער'ס מעשה, און די בארד אויסגעצויגען, און זיינע אפענע גלעזערנע אויגען האבען אין די שטילע חתונה־נאכט אריינ־געגלאנצט. געשוויגען האט דער עולם לאנג, ווארום עס איז נישט שעהן צו רעדען פאר אן עלטערען און קליגערען פאר דיר.

איינע א אידענע האט זיך אנגערופען, נישט דרייסט האט זי גע־רעדט, האלב־פערשטענדליכע ווערטער, מעהר מיט די הענד, ווי מיט דעם מויל:

— און ביי אונז, אין אונזערע מקומות דערצעהלט מען, אז ערגעץ וואו אויף יענער זייט ירדן האט זיך אויפגעהויבען א מענש, א נביא, זאגט מען, איך ווייס עס נישט.. אין א קעמעל־פעל געהט ער אנגע־טהאן... היישעריקען עסט ער... און רופט, און רופט אז מען זאל קומען

ערגעץ וואו... אין ירדן זיך טובל זיין.. ער איז טובל... און גרייט אז צו משיח'ס קומען, פון דוד'ס הויז זאל אויפשטעהן משיח... דארף מען זיך טובל זיין... — און זיין גרייט צו זיין קומען — האט די אידענע פערשעהמט אבגעהאקט איהרע ווערטער, אז זי האט די דרייסקייט גע־האט אריינצורעדען צווישען עולם.

דער עולם האט א מינוט אויסגעהערט דער ווייבעל'ס רייד מיט ערנסט. באלד איז איינעם פון זיי נישט געפעלען, וואס ווייבער מישען זיך אריין אין געשפרעך ביי די מאנספערשוינען — האט ער זיך אנ־גערופען:

— וואס, צו ווייבער איז שוין געקומען די נבואה, און ווייבער רע־דען שוין פון אזעלכע זאכען. עס וועט באלד קומען א צייט, און די ראבען אויף די דעכער וועלען אנהויבען צו פלאפערן דערפון, וועט מען דען אויף זיי קוקען?

— ווייבעריש גערעדעכטס — האט א צווייטער געלאכט — איהר חכמה איז נאר דער טאפ...

— און צו קינדער געווינען — האט דער ערשטער צוגעלעגט.

די ווייבער האבען זיך פערשעהמט אבגערוקט, ווארום עס האט זיך א שטיל קיכערן געהערט.

— לאכט נישט אויס דעם, ווארום אז עס וועט זיך דערנעהנטע־רען דער טאג פון גאט, וועט גאט זיין גייסט אויסגיסען אויף אלט און יונג, אויף ווייבער און קינדער, און אלעם וועט נביאות זאגען, אזוי ווי אין פסוק שטעהט: „ויהי ביום ההוא...“ — האט דער סגי־נהור גע־זאגט, איינשטילענדיג די שפאטער און כדי צו הויבען דעם הויך פון די ווייבער, האט ער צוגעגעבען:

— לאך נישט אויס די ווייב, ווארום כאטש דו לויבסט יעדען טאג, אז גאט האט דיך נישט צום ווייב געמאכט, איז עס נאר דערפאר, ווייל דער מאנספערשוין האט מעהר מצוות פון דער ווייב, אבער פערגעס נישט, אז פון ווייב קומסט דו ארויס. און וואהל איז צום קינד, וואס האט א געניטע מוטער, — האט ער צוגעגעבען.

דער עולם איז רוהיגער געווארען. די ווייבער האבען זיך גע־פונען געטרייסט. איינער, וואס זעהט זיך אויס, ער האט געקענט די שריפט, האט זיך אנגערופען:

— די קינדער פון דוד'ס הויז האבען זיך אויסגעלאזט, ווארום

עס איז ידוע, אז דער „רויטער" איז געקומען. הורדוס הרשע האט אויסגעראמט דאס גאנצע הויז חשמונאים, וואס זיי זיינען ארויסגע־קומען פון דוד'ס הויז און האט צופיהרט, אויסגעמישט די יחסנים, כדי מען זאל איהם נישט פארווארפען אז ער קומט נישט ארוים פון קיין יחסנים, נאר פון אדום.

— רויטער, רויטער! עס וועט דיר גארנישט העלפען, מיר אלע ווייסען, פון וועמען דו קומסט ארוים. מען דערקענט דעם אקס נאך זיין קאפיטע נאך — האט ווער דארט צווישען עולם געלאכט.

— איך בין געווען, ווי ער האט פערלענדט די לעצטע פרוכט פון דעם פראכטפולען גארטען — וועה איז מיר, אז מיינע אויגען זיינען נישט בלינד געווארען, נאר איך האב געמוזט נאך דאס זעהן — האט דער סגי־נהור אזוי ווי פאר זיך געזאגט.

דער עולם האט געשוויגען, געבויגען די קעפ צו דער ערד.

— אין יום־כפור איז ער צום ערשטען מאל געגאנגען די עבודה טהאן. א קינד איז עס נאך געווען, א אייניקעל פון די חשמונאים. די קרוין האט ער, דער רשע, פון זיין פאטער אראבגענומען, איהם האט ער געוואלט אונטערברענגען. האט זיך אויף איהם מרחם געווען דער הער פון רוים, צו וועלכען דער פאטער האט געדיענט, ווארום ער איז געווען א מלך־בן־מלך, האט די שכינה אויף איהם גערוהט. און זיין פנים האט געלויכטען, ווי א זון, ווארום פון דוד המלך'ס הויז איז ער ארויסגעקומען. און עס איז געווען, אז דער אדומי האט איהם גע־וואלט שלעכטס טהאן, איז געגאנגען די מוטער און האט געשיקט זיין בילד צום שר פון רוים, און אז דער שר פון רוים האט געזעהן זיין שעהנקייט אויפ'ן בילד, האט איהם א גרויס רחמנות ארומגענומען, ווארום ער איז אויך געווען א מלך, האט ער געשיקט און געהייסען, אז מען זאל איהם פאר א כהן־גדול מאכען, ווארום די מלוכה האט געהערט צו איהם, ווארום יוחנן כהן־גדול איז זיין זיידע געווען...

דער עולם איז שטיל געווארען, האט געקוקט אויף דעם סגי־נהור. זיינע אונבעוועגטע אויגען האבען ערגעץ־וואו געשטארט און זיינען טויט און נישט ריהרענדיג געווען. נאר א טיעפער קנייטש האט זיך ארום זיין מויל געבויגען — און דאס פנים זיינס איז בעלויכטען גע־ווארען פון דעם טונקעלען שיין, וואס האט פון דעם חתונה־ווינקעלע ארויסגעשיינט, און פון דארט האט זיך א שטיל געזאנג געהערט.

ווי די נגונים וואלטען זיך אין וואסער געטוקט און טובל געווען זיך, בעפאר זיי זיינען אהער געקומען צושווימען אין דעם ווינקעל, און דער עולם האט איהם מיט קלאפענדיגע הערצער אויסגעהערט, און צווישען די ווייבער האט זיך א שטיל כליפען געהערט.

— א קינד איז ער נאך געווען, ווען ער איז צום ערשטען מאל געגאנגען די עבודה אין בית־המקדש טהאן. א טאכטער פון חשובי־ישראל האט מען איהם פאר א ווייב גענומען, כדי ער זאל א הויז האבען — ווארום א כהן גדול מוז אויף זיין אייגען הויזגעזינד אין יום־כפור אויף שלום בעטען. און א גאנצע נאכט זיינען די חכמים מיט איהם אויף געווען און האבען איהם געלערענט די עבודה, וואס ער האט מארגען צו טהאן. און די פרחי־כהונה האבען געטאנצט פאר איהם און האבען זיך געפרעהט מיט איהם, כדי ער זאל נישט איינשלאפען. און א זיידען העמדעל האט איהם די מוטער געמאכט, וואס עס האט געקאסט אכטצעהן־הונדערט מאל אכטצעהן־הונדערט גילדען. און טייל זאגען אכטצעהן־טויזענד מאל אכטצעהן־טויזענד גילדען. און דאך איז עס נישט געווען פון גאלד, נאר פון זייד, כדי עס זאל נישט זיין שווער אויף איהם. און פארוואס האט ער אזוי פיעל געקאסט? אי־בער די שעהנע ארבייט, כאטש עס איז געווען דיק געוועבט, דאך איז עס געווען דורכזיכטיג, ווי וואסער, כדי מען זאל אלע זיינע גליעדער ארויסזעהן. און דאס פאלק איז געווען פערזאמעלט אין דער עזרה, און איך בין אויך געווען דארט מיט זיי. און אז מיר האבען געזעהן דאס קינד פון דוד'ס הויז געהט אריין מאכען זיין עבודה אין קדשי־קדשים און בעטען פאר אונז, איז אויף אונז א גרויסע שמחה אנגע־פאלען, און מיר האבען געוואוסט, אז ער איז א גוטער שליח־צבור. און אז עס איז געווען אז דאס קינד איז ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים בשלום און האט אויפגעהויבען די הענד צו בענשען דאס פאלק, מיט גאט'ס ברכה, האט די שכינה אויף איהם גערוהט, ווארום גאט'ס ברכה איז געווען אויף איהם און ער האט אויסגעזעהן ווי א חתן אונטער זיין חופה. איז א גרויסע שמחה אויפ'ן פאלק געפאלען און א גרויס געוויין איז דארט געווארען אין דער עזרה. ווארום זיי האבען זיך דערמאהנט זיין פעטער'ס הויז, ווען זיי האבען רעגיערט איבער די אידען, און האבען בעפרייט די אידען פון זייערע שונאים — איז א גרויס געוויין דארט געווארען און א גרויסע שמחה איז דארט געווען

און זיי זיינען געפאלען פאר איהם און האבען אויפגעהויבען די הענד צו איהם און האבען געשריען און האבען געזאגט: „קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז! קינד פון דוד'ס הויז, רעגיער איבער אונז!" און זיי האבען זיך געווענדעט צו הורדוס'ן, וואס איז דארט געזעסען אין דער עזרה מיט זיין הויזגעזינד און נעבען איהם דאס קינד פון דוד'ס הויז, מרים די שעהנע און איהר מוטער. האט דאס פאלק גערופען: „אדומי, אדומי, געה ארויס, געה ארויס". און האבען געווארפען צו איהם די טליתים — האט ער זיך אויפגעהויבען און האט פערלאזט די עזרה און האט געקלעהרט א שלעכטע מחשבה. און ווער איז צו די אויגען, וואס האבען געזעהן, ווי דער רשע האט געמאכט זיין מחשבה צו א מעשה...

און דער עולם איז געווארען נאך שטילער. אין א ווינקעל האט זיך בעהאלטען די חתונה מיט חתן־כלה־פאר. די ליכטלאך האבען שוין אנגעהויבען צו צאנקען, ווארום עס איז שוין שפעט געווען. נאר דאך האט קיינער פון עולם נישט אויף קיין מינוט די טרויעריגע שטילקייט געשטערט. אלע האבען די ליפען פערביסען, די ווייבער האבען אויפגעהערט צו כליפען, מען האט נאר געפיהלט, ווי עפעס א שווערע נאכט פאלט צווישען די ארומגערינגעלטע ארום סגי־נהור. דער סגי־נהור האט זיך א מינוט אבגערוהט און האט ווייטער זיין מעשה געצויגען:

— און א מנהג איז דארט געווען, אז דער כהן־גדול איז בשלום ארויסגעקומען פון קדשי־קדשים, האט מען אויף דער נאכט געמאכט א גרויסען יום־טוב מיט געזאנג און ליוב. וואס טהוט דער אדומי — האט ער געקלעהרט און האט געפונען, אז ער וועט מאכען די שמחה אין זיין פאלאץ, וואס איז אין יריחו, ביים ברעג פון ירדן. האט ער איינגעלאדען די חשוב'סטע פון ירושלים און האט די רייטוועגען גע־שפאנט און ארויסגעפאהרען נאך יריחו צו מאכען די שמחה פאר'ן כהן גדול, דעם ברודער פון זיין ווייב, די שעהנע מרים, און פיעל פאלק איז מיט ארויסגעגאנגען צו זעהן די שמחה. און איך בין אויך געווען צווישען די, וואס זיינען קיין יריחו אויפגעגאנגען, ווארום אונזערע הערצער האבען אונז שלעכטס אנגעזאגט. זיינען די לויפער געלאפען פאר דעם מלך'ס רייטוועגען, און די שטולקאצען האבען גע־

לויכטען, — און אז זיי זיינען אנגעקומען קיין יריחו, האט דער מלך געמאכט א גרויסע שמחה — ווארום גרויס איז געווען די פרייד פון יונגען כהן־גדול. די חשובי־ירושלים ארום די טישען און דער מלך און דער כהן־גדול צווישען זיי. די פלייטערס האבען געשפיעלט און די טענצערס האבען געטאנצט. די פייער־ווארפער האבען די פלאמען געווארפען און די האמערן־קלעפערלאך האבען צוגעקלאפט. און דאס גאנצע פאלק איז געווען אויסגעצויגען ארום די פעלדער פון יריחו, ארום דעם פאלאץ און האבען געקוקט אויף דעם יונגען כהן־גדול. און אז עס איז געווען, די זון האט זיך צוהיצט, האט ער אנגעשיקט די בחורים, אז זיי זאלען געהן מיט דעם כהן־גדול באדען זיך אין וואסער פון ירדן, ווארום די היץ איז זעהר גרויס געווען. האט ער מיטגעשיקט זיינע שלוחים־רשעים, איהם צו בעדיענען. און אז עס איז געווען, אז דאס קינד פון די חשמונאים איז געווען אין וואסער, און קיינער איז נישט געווען נעבען איהם — האבען איהם אנגענומען די שלוחים פון הורדוס און אונטערגעטרונקען. און נאכדעם האבען זיי איהם ארויסגעצויגען א טויטען פון וואסער. איך האב אליין געזעהן, ווי זיי האבען איהם אויף זייערע הענד צוגעטראגען זיין מוטער, וואס איז דארט געזעסען מיט זיין שוועסטער ארום דעם מלך'ס טיש. א קינד, א קליין קינד איז עס נאך געווען, אונשולדיג פון זינד, האבען זיי איהם, הורדוס'עס שלוחים, צוגעטראגען צו זיין מוטער און האבען זי געפרעגט: דאס האבען מיר געפונען — דערקען, צי עס איז דיין? זי האט גארנישט גערעדט, ווארום זי איז געווען א בת־נדיבים. און אויך זיין שוועסטער, די שעהנע מרים, דאס ווייב פון הורדוס, האט אויך גארנישט געזאגט. קיין טרעהר האט זיך נישט געוויזען אין זייער אויג, און די פארב פון זייער פנים איז נישט געווארען פערענדערט, נאר זייערע הערצער זיינען פערשטיינט געווארען און האבען געקוקט אויף דעם רשע: זעה, וואס דו האסט געטהאן? האט ער זיך אויפגעהויבען און איז אוועקגעגאנגען פון דער סעודה. און אז דאס פאלק האט דער־זעהן דאס טויטע קינד אויף די הענד פון הורדות'עס שלוחים, איז א גרויס געוויין דארט געווארען און א גרויס געשריי האבען זיי געשריען. אז די ערד איז צושפאלטען געווארען פאר זייערע געשרייען. און זיי האבען געוויינט און געזאגט: „וואס האט דאס קינד געזינדיגט? וואס האט דאס קינד שלעכטס געטהאן?" און אז הורדוס האט געהערט

וויער געוויין און געשריי, האט ער ארויסגעשיקט זיינע שופטים און שוטרים, און זיי האבן דאס פאלק צוטריבען.

דער סגי־נהור האט געענדיגט צו דערצעהלען, האט אראבגעלאזט דעם קאפ אויף זיין ברוסט, אזוי ווי ער וואלט אויף זיינע הענד גע־קוקט און געשוויגען, לאנג געשוויגען. און דאס פאלק האט אויך שטיל געשוויגען און געקוקט אויף איהם, און געקלעהרט, וואס קען זיך טהאן אין זיין קאפ. די ווייבער, וואס האבען געכליפעט האבען אויפגעהערט און מיט שרעק געקוקט זייערע מענער אין די פנים'ער אריין און האבען אויף עפעס געווארט. און צו ווארטען איז געווען אויף וואס. ווארום מען האט באלד בעמערקט, אז דאס שווייגען איז געווען א ווארטען אויף עפעס, ווארום דאס פאלק האט געהאט עפעס וואס צו זאגען. מען האט בעמערקט, ווי ביי יעדען האבען זיך די אויגען ארויסגעשלאגען פון די אויגען־לעכער, אין די גארגלען האט עפעס געדריקט... און טאקי באלד האט זיך איינער פון זיי, וואס איז דארט געווען, ברוך כפר־נהר, דער קאוועל פון שטעדטעל, זיך אנגערופען מיט זיין גראב קול. מען האט געזעהען, ווי ער האט זיך לאנג געקליבען עפעס צו זאגען — געשראקען, צוריקגעהאלטען, מיט אמאל האט ער עפעס מאדנע די הענד אין זיין גארטעל אריינגעשטעקט און געפרעגט אזוי פון הארץ אוועק:

— רבי, לערן מיך—הויבט ער אן צו זאגען צום סגי־נהור,—איך בין א פראסטער ערד־ארבייטער, און א קאוועל. קיין תורה געלערענט. אין די ספרים קען איך נישט. איך ווייס, אז איך בין אן עם־הארץ. מיט מיר משדך זיין טאר מען זיך נישט. און דער רבי זאגט דארט, אז מיין ברויט איז אפילו טרפה, ווייל איך ווייס דעם דין נישט און ווייס נישט ווי אזוי מעשרות פון מיין תבואה אראבצונעהמען. אבער א איד בין איך, מיין קרבן ברענג איך צום כהן, און אויף יום טוב געה איך קיין ירושלים. אז איך ווייס נישט צו דאווענען — ווייס איך נישט. אבער אז מען רופט אויס אין שוהל ראש־חדש, איז ראש חדש, און שבת אויך, און יום טוב אויך. פרעג איך דעם רבי'ן איין זאך. לערן מיך — דעם לעבעדיגען גאט דיענען מיר — צו דעם וואס אונזערע עלטערען האבען געדיענט — און צו איהם ברענגען מיר אונזערע קרבנות קיין ירושלים — וואס ער רוהט אין הייליגען בית־המקדש, נישט וואהר? — און פאר וואס שווייגט ער, פאר וואס נעהמט ער זיך

נישט אונזער עולה אן? — פאר וואס לאזט ער דעם שונא גוואלטי־גען איבער זיין הייליגער שטאָדט? ווער איז דער שונא? פאר וואס איז ער שטאַרקער פאר אונז? צו וועלכען גאט דיענט ער? אויך צום איינציגען לעבעדיגען גאט? רבי, לערן מיך!

— לאז דיר דאס מויל פערדרעהט ווערען, עם־הארץ — ווארום א שלעכטער גייסט רעדט פון דיר, דו לעסטערסט גאט, און אויף אלעמען וועט דער צארען אויסגעגאסען ווערען — האט א איד פון די תלמידי־חכמים איבערגעהאקט דעם קאוועל זיינע לעצטע ווערטער.

— דאס איז וואס עס שטעהט אין פסוק: „במושב לצים לא ישב", מיינט מען עם הארצים. צווישען עמי־הארצים זאלסטו נישט זיצען, ווארום זיי ווייסען נישט ווי צו רעדען — האט זיך דער צוויי־טער אנגערופען.

— שטילט אייך, שטילט אייך — מאכט דער סגי־נהור מיט די הענד, וואס האט זיך ערשט יעצט אויפגעכאפט פון זיינע מחשבות — די גאט'ס שעפּסעלעך, וואס דארפט איהר — מאכט דער סגי־נהור צו די תלמידי־חכמים.

— דו הערסט, ער טהוט לעסטערן, און ער שווייגט — שרייען שוין הויך די תלמידי־חכמים, וואס האבען געהערט צו בית־שמאי.

— די ווערטער פון תלמידי־חכמים הערט מען נאר אין דער שטיל און רוהיגקייט — זאגט ער צו די תלמידי־חכמים — געלעהרטע דאר־פען פיהרען זייערע ווערטער אין סדר און רוהיגקייט — זאגט ער ווייטער — און צו דער זייט פון דעם קאוועל טאפּט ער מיט דער האנד — מיין זוהן, דו האסט גוט געדענקט, האסט אבער נישט גוט געפרעגט. מיר דיענען צו דעם איינציגען לעבעדיגען גאט, און קיין צווייטער איז נישט דאָ נעבען איהם. האלץ און שטיין איז דער גאט פון שונא — דאס, וואס ער האט זיך אליין מיט זיינע אייגענע הענד געמאכט. נאר ווען יעקב איז זינדיג, שטארקט זיך אויף איהם אדום. זינדיג זיינען מיר צו גאט. אין זיינע וועגען זיינען מיר נישט געגאנגען, זיינע גע־באטען האבען מיר נישט געטהאן, וועה איז צו אונז!

— און צו איז דען דער שונא בעסער פאר אונז? צו ברענגען מיר איהם נישט אונזערע קרבנות, צו געהן מיר נישט קיין ירושלים אויף? צו גיט מען דען דעם כהן די מעשרות נישט אב? האט א צווייטער פון דער מחנה געזאגט.

— גאט דארף דאס הארץ — זאגט דער סגי־נהור — נישט קיין קרבנות.

— און טהוט ער עס ניט פאר אונז, זאל ער עס פאר זיין גרויסען נאמען טהאן, וואס הערט ער דאס לעסטערן פון שונא טאג אויף טאג און שווייגט? — האט א דריטער א ווארט אריינגעווארפען.

— וועה איז צו די אויערען, וואס הערען די רעד — קרעכצט א תלמיד־חכם.

נאר די קופע, וואס איז געשטאנען ארום סגי־נהור, האט שוין נישט געקוקט אויף קיינעם. די פראסטע ווערטער פון קאוועל האבען געהאקט אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, ווי א קלאפ פון זיין האמער אין דער קוזשניע. עס האט זיי ארומגענומען א גרויס בע־געהרען פון פערשטעהן גאט, דעם גאט, וואס זיי דיענען צו איהם, און וואס קען אלעס און טהוט אלעס. און נישט קיין בלויז בעגעהרען איז עס געווען. עס איז א פערלאנגען געווען, א פערלאנגען, וואס זיי האָ־בען געפאָדערט און געדארפט וויסען — ווארום פערשטעהן האָבען זיי געוואלט, פאר וואס זיי ליידען. וואו איז דער לעבעדיגער גאט, אין וועלכען זיי האבען זייער גאנץ לעבען געקניפט זייער האפנונג אין איהם, וואס זיי האבען גערופען צו איהם און צו איהם זייערע תפילות און וידוים געזאגט.

און צו פראסט איז ער געווען, דער איד פון גליל, אז מען זאל איהם מיט ווערטער קענען בערוהיגען. וואהר איז — ער האט נישט פערשטאנען די הייליגע שריפט. לעזען און לערנען האט ער נישט גע־קענט — אָבער קלאר האט ער געוואלט וויסען גאט'ס דרכים, גאט, זיין גאט.

האבען זיך די קולות געהערט פון אלע ווינקלאך. ביי יעדען האט זיך אנגערופען דאס, וועגען וועלכען ער האט געקלעהרט — און ער האט מורא געהאט צו קלערען — נאר קוים האבען זיי געהערט די פראסטע ווערטער פון קאוועל, האט זיך ביי זיי פון די הערצער געריסען:

— פאר וואס לאכט אוים אונז דער שונא, ווי מיר וואלטען, חלילה צו האלץ און שטיין גערופען? — פרעגט זיך ווער אין עולם.

— פאר וואס ווייזט זיך נישט קיין נס? פאר וואס זעהט ער אלץ און שווייגט? — האט עס געשריען פון עולם.

די איינינע תלמידי־חכמים, וואס זיינען דארט געווען, האבען זיך אבגערוקט, די אויערען זיך פערשטאפט, אז זיי זאלען דאס לעסטערען נישט הערען — נאר דער סגי־נהור איז געזעסען ווי פריהער, אונריה־רענדיג אויסגעהערט די טענות, דערנאך, אז דער עולם האט זיך אביסעל בערוהיגט, האט ער זיך אנגערופען:

— פערשיעדען זיינען די וועגען פון גאט, און קיין מענש קען זיי נישט פערשטעהן, ווייל עס זיינען גאט'ס דרכים נישט קיין מענ־שען'ס. נאר מיינט נישט, אז גאט וואדפט זיינע נסים פון הימעל אראב. גאט פיהרט די וועלט אין דעם דרך פון דער וועלט. דער מענש זאל נישט זאגען, איך וועל זיצען אין דער היים, איך וועל גאר־נישט טהאן, און ער וועט מיר עסען פון הימעל אראבווארפען — ניין, דער מענש מוז טהאן — וועט איהם גאט העלפען, אז ער זאל מצליח זיין, ווארום אהן גאט וועט ער גארנישט מאכען — אזוי דא אויך. מיינט נישט, אז איהר וועט דא זיצען רוהיג און זאגען: גאט וועט אליין שוין מלחמה האלטען פאר אונז מיט'ן שונא — ניין, איהר דארפט מלחמה האלטען מיט'ן שונא און גאט וועט אייך העלפען, ווארים גאט איז מיט אייך.

דער סגי־נהור איז געווען א געהיימער שליח פון יהודה הקנאי.

— אויב אזוי, צו וואס זיצען מיר דא, און מיר פרעהען זיך אויף חתונות? צו איז דען יעצט די צייט פון חתונות? — האט דער קאוועל אנגעהויבען צו שרייען הויך אויפ'ן קול צו די חתונה־געסט: וואס זיצט איהר דא, און בעהאלט אייך אין די ווינקלען און לאזט דעם גוי טהאן, וואס איהם געפעלט. בעהאלט אייערע חתונות אויף בעסערע צייטען. הויבען מיר זיך ווי איין מענש און געהען מיר אויף קיין ירושלים, פערטרייבען דעם שונא. וואס זיצען מיר דא? האקט דער קאוואל מיט זיינע הענד און קול אין דעם קליינעם לייטענעם שטיבעל.

— די שלוחים פון יהודה־הקנאי, וואס טהוען דא? — פרעגט א שטימע פון דעם חתן־כלה־טיש.

זיי זיינען געקומען זעהען, אויב אין צפת געפינען זיך הערצער, וואס זיינען זיך מקנא זיין גאט'ס קנאה—ענטפערט ווער אב פון עולם.

— וואס? צו שוין שוסטערס און קאוועלס איז געגעבען געווארען די נבואה? אייער חכמה בעשטעהט אין האמער — האט ווער גע־רופען פון חתן־כלה־טיש.

— פערשעהם נישט דעם האמער, וואס גיט דיר עסען — און דו האסט דיר געמאכט דיין תורה פאר א האמער, ווארום דו פערקויפסט דיין תורה — האט ווער איהם אבגעענטפערט.

— נישט יעצט איז די צייט פון ווערטלען זיך — שרייט דער קאוועל — טאקע מיר זיינען האמער־לייט, אבער די קנאה פאר גאט ברענט נישט אין אונזערע הערצער וועניגער, ווי ביי אייך. מיר פרעגען צו געפינען זיך דא אידען פון בני ישראל, נישט געמישטע פון שומרונים, און נישט אויסגעמישטע מיט אדום און מואב, וואס די קנאה פון גאט ברענט אין זייערע הערצער — הויבט אייך אויף פון דער חתונה, און זאלען מיר געהן קיין ירושלים.

— ווער וועט אונז פיהרען? — פרעגט ווער אין דער טונקעל־הייט.

— יהודה־הקנאי'ס מחנהווארט אין טבריה, פון כפר־נחום געהט אב די ערשטע פארטיע.

— ווער רעדט? — פרעגט מען צווישען דער מחנה

— א שליח פון יהודה־הקנאי איז צו אייך געשיקט.

זאל ער זיין נאמען רופען, זאל ער זיך ווייזען, כדי מיר זאלען איהם זעהען.

— בוגדים זיינען דא צווישען אונז, הורדוס, אנטיפס, די פער־שאלטענע שומרון'ס זיהן האבען אויף אונז בוגדים אנגעשטעלט.

— רעד נישט שלעכטס אויף גאט'ס מחנה, קיינער פון די בני־ישראל וועט אזוי נישט אונווירדיג זיין. עס איז נישט דא קיין בוגדים.

— האט איהר די אייקער־אייזענס צו שטאנגען געמאכט, האט איהר די שנייד־מעסערס צו שווערדען געשליפען? — רופט ווער דארט אין דער פינסטער.

— נאך ירושלים, נאך ירושלים, מיט יהודה־הקנאי דעם שונא פערטרייבען.

— הע, חתן פערלאז דיין חופה־בעט, געה מיט אונז נאך ירושלים אויף!

— עס איז א מלחמה־מצוה, א מלחמה־מצוה!

דער עולם האט זיך שוין יעצט אויסגעמישט. אויפגעהויבען זיך די מחותנים מיט די געסט פון דער חתונה און האבען אנגעהויבען אויף

איין קול הויך צו שרייען: קיין ירושלים! קיין ירושלים! דאָס ליכט האָט אין די טונקעלהייט געברענט. חתן־כלה זיינען אין ווינקעל געזעסען. דאָרט טאַנצט ווער פאר זיי, דאָרט זינגט ווער פאר זיי און דאָ איז דער עולם, און איין גרויסע זאַך איז געווען צווישען זיי. זיי האָבען געַרעדט איינער מיט'ן אנדערען און הויך געשריען. נאָר אין אַ ווינקעלע אין שטוב, ביים חתן־כלה־טיש, האָבען זיך צוזאַמען געקופּיעט אייניגע תלמידי־חכמים — מיט תנא ר' תנחום בראש. זיי אַליין האָבען קיין אַנטהייל נישט גענומען אין דער בעראַטונג, האָבען זיי טרויעריגע בע־טראַכט דעם עולם און מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט, זיי בעדויערט, און איינער האָט צום צווייטען געזאָגט:

— ווער איז די שעפּסען, וואָס האָבען קיין פּאַסטוכער נישט.

— ווי אין פּסוק שטעהט: „און אַ קינד וועט געוועלטיגען מיט זיי“, האָט אַ צווייטער צוגעגעבען.

נאָר באַלד האָט זיך אויפגעהויבען דער ר' תנחום. דער עולם האָט זיך אַביסעל איינגעשטילט צו זיינע רייד. דער תנא האָט אַזוי געזאָגט:

— מיט וואָס געהט איהר נקמה נעהמען, גאָט'ס נקמה, מיט אייזען און שטאָהל? צו פעהלט דען, חלילה, גאָט אונזער גאָט, כח און מאַכט, אַז איהר קומט איהם העלפען מיט אייערע צובראָכענע אייזענס און שניידמעסערס? צי איז ער דען נישט דער גאָט, וואָס ער האָט די וועלט בעשאַפען? צו הערט דען דער ים נישט זיין שטימע? צו זיינען איהם די ווינדען פון דער וועלט נישט אונטערטעניג?

— און פאַר וואָס פערלאָזט ער אונז? — שרייט ווער פון דער מחנה.

— ווייל איהר זייט אין זיינע וועגען נישט געגאַנגען. זינדיג זייט איהר געווען, שלעכטס געטהאָן, רופט איהם, און ער וועט אייך הערען — פערלאַנגט נאַך איהם, בעט צו איהם — און ער וועט אייך שיקען דעם אויסגעוועהלטען, דעם „געזאַלבטען“ פון גאָט, וואָס נישט מיט שווערד און אייזען וועט ער געהן מלחמה האַלטען, נאָר מיט גאָט'ס וואָרט, וואָס איז מיט איהם.

אָבער דער עולם האָט שוין יעצט נישט געקוקט אויף איהם, דאָ און דאָרט האָבען זיך נעהערט אָבגעריסענע קולות. פערשטיקטע פריידער

געשרייען, ארויסגעריסען זיך מיט בעהאלטענע פערשטיקטע טרעהרען פון גרויס האפנונג און אויפאפפערונג פאר גאט'ס זאך:

— וואס זיצט איהר דא!

— מענער פון ישראל, שטעהט אויף, שטעהט אויף!

— פאר גאט'ס נקמה, פאר גאט'ס נקמה!

— קיין ירושלים! קיין ירושלים!

— מענער פון ישראל, ווי די ליבען, ווי די לעמפּערטען וואכט אויף! וואכט אויף, מקנא זיין זיך גאט'ס נקמה.

— הע, איהר מענער פון ישראל, וואס שטעהט איהר און הערט צו די רייד פון אן אלטען? מיט אונז, מיט אונז — רופט מען צו זיי.

— א נויטיגערע זאך, א נויטיגערע זאך, גאט'ס זאך איז נישט אבצולעגען.

זיי האבען איינציגווייז דעם חתן פערלאזט. די הוימישע האַ־בען זיך פערשעהמט: גאט'ס זאך, און דא שטעהען זיי און הארכען דעם אלטענ'ס ווערטער אויס.

אין א פאר מינוט ארום איז שוין געווען פול דער מארק מיט אידען פון גאנצען שטעדטעל. ווער עס האט זיין שניידמעסער גע־האלטען, ווער א פערראסטעטען פייל־און־בויגען, ווער עס האט פון ערגעץ וואו א האק געפאקט נעבען זיי. און די ווייבער מיט די קינדער זיינען געשטאנען נעבען זיי, מיט זיי זיך צו געזעגענען. זיינען זיי אלע געשטאנען אין מארק אויפגעשטעלט. און דער בלינדער סגי־נהור שטעהט פאר זיי און רופט:

— ווער עס האט א ווייב גענומען און נישט געווען מיט איהר אוים דאס יאהר, דער זאל אהיים געהן.

— נישט קיין איינער, נישט קיין איינער — האבען געענטפערט קולות.

— דער חתן פון דער חופה אוועק: עס איז א מלחמה־מצוה, עס איז א מלחמה חוב!

— ווער עס האט מורא, ווער עס שרעקט זיך פאר מלחמה — רופט ווייטער דער סגי־נהור — דער זאל אהיים געהן.

— קיין איינציגער, קיין איינציגער — רופט די מחנה — ווי די לעמפערטען, ווי די ליבען, פאר גאט'ס נקמה! פאר גאט'ס נקמה!

די תתונה האט מיט רעש דעם שטאדט'ס־מארקעט פערלאזט. דער אלטער תנא רבי תנחום, נעבען איהם איינינע תלמידי־חכמים פון שטעד־טעל, זיינען געשטאנען אין מארק און נאכגעקוקט די ארויסגעהענדע. דער תנא האט געקרעבצט:

— ווענען געהט איהר העלפען, דעם, וואס האט געזאגט, און די וועלט איז געווארען? דעם, וואס אלעס געהערט צו איהם, דאס לע־בען און דער טויט, וואס וויים פון אלעס, איהם ווילט איהר העלפען? און מיט וואס? מיט אייער אייזען און שטאל? צו נויטיגט ער זיך דען אין אייער הילף? צו פעהלט איהם דונערען? צו האט ער נישט קיין בליץ? צו דינען איהם נישט די חיות פון וואלד? צו געהארכט איהם נישט דער ים! וועה איז צו אונז! וועה איז צו אונז!

אבער קיינער האט זיין ווארט נישט געהערט, מיט געזאנג און געשרייען האט דער עולם דעם מארק פערלאזט.

דער מארגען האט זיך קוים־קוים געבלייכט, און פון די טונקעלע נאכט האט דאס גרינס, די צווייגען אין די טרויבען זייערע נאסע אין טוי בעהויכטע קעפ ארויסגעוויזען — און קאלט און נאס איז געווען ארום און ארום, און א קאלטער טוי איז געפאלען פון די בוימער און גרינס האט צוגעדעקט מוטער און זוהן...

דער גרינער מארגען האט געגרויעט און צו זיין שיין האבען זיך געבלייכט די נידריגע לעהמענע קופאלען פון די נצרת'ער שטיינערנע און לעהמענע הייזלאך — די פעלדער ווייט ארום שטעדטיל האבען זיך בעהאלטען אין א טוי־וואלקען, וועלכער האט אין זיך איינגענומען די גאנצע וועלט ארום זיך. די לופט איז נאס געווען, שווער. און מעהרסטענס שטיקער און פלעקען זיינען ענטפלעקט געווארען אין דער גראהליכער שלאפענקייט. אין קליינעם מארק פון דעם שטעדטיל איז שוין יעצט קיינער נישט געווען. דא און דארט האבען זיך נאך געגליהט אויסגעהענדע פייערלעד, וואס די נצרת־לייט האבען אנגע־צונדען, בעפאר זיי האבען דעם מארק פערלאזט. ווידער האבען זיך די ווייבער און קינדער, וואס זיינען געגאנגען די זייעריגע בעג־לייטען אין די מלחמה ארויס, דערמאהנט זיך אן זייערע הייזלעך און שליסעל און לאדען, אזוי ווי די נאכט וואלט נאך בדעה געהאט נאך אמאל ארויסצוגעהן. נאר פון ערגעץ וואו א הויפעל האט א

יונגער פאַסטוך זיין סטאַרע שעפּסען אין פעלד געפיהרט, פערהילט ער ווי זיינע שעפּסען אין פייכטען טהוי — ווי ער וואָלט גאַרנישט גע־וואוסט, וואָס דאָ איז אין דער נאַכט פאָרגעקומען.

אין דעם מאַרק פון דעם שטעדטעל האָט זיך יעצט די כלה פון די חתונה־נאַכט אַליין אין מאַרק געדרעהט. איהרע האָהר, וואָס זיינען אויף דער נאַכט געוועזען פערבונדען, בעהאַלטען, זיינען יעצט צולאָזען געווען און האָבען בעדעקט איהר פולען נידריגען האַלז און רוקען. דער מאַרגען־וואָלקען איז געפאַלען אויף זיי און האָט זיי נאַס געמאַכט. און זיי האָבען זיך נאַס געקלעפּט אויף איהר לייכט זיידען כלה־העמדעל, וואָס זי האָט געהאַט אויף זיך. די ליניע פון איהר פולען ערעלען קער־פּער האָט זיך אַרויסגעקוקט פון דעם העמדעל, און עס האָבען זיך געוויזען איהר לאַנגע ערעלע געטאַקטע פיס פון איהר העמדעל. וואָ־רום באָרפוס איז די כלה געווען. און די כלה־קרוין האָט זי געהאַט אויף איהר קאָפּ. האָט זי איינע אַליין געבלאַנדזשעט איבער די גאַסען פון שטעדטעל נצרת און די נאַכט־טוי איז געפאַלען איבער איהר, און האָט זי בעהויכט און בעקושט מיט פייכטקייט. און די כלה האָט פאַר זיך געקלאַגט:

— איך בין רייף צו דער חתונה געוואָרען, מיין מאַמע האָט מיין לייב מיט בוימהעל געשמירט. די שוועסטער האָבען מיינע האָאר צו מיין חתונה געזאַלבט, מיין טענען־בוימעל האָט מען מיר צום חופּה־שטאַנג געהאַקט, און דער חתן האָט מיך אין דער חופּה־נאַכט פערלאָזט.

וועה איז מיר, וועה איז מיר!

משה

(ביבלישע ערצעהלונג).

אין גרויסע לאגערען זיינען אויסגעלעגט געווען די שבטים פון ישראל. ווי ווייט דאס אויג האט דערגרייכט, האבען זיך איבער דער ווייטער, ברייטער, רויהער, פערשטויבטער ערד פון מדבר געצויגען די שווארץ־ווייסע געצעלטען פון גראב־געוועבטע געוואנדען, און עס האט זיך געהערט אן אונהיימליך הירזשען פון קעמלען, געשרייען פון אייזלען. אבער דאס אויג האט נישט ווייט געקענט דערגרייכען. די לאנגע רייהען קעמלען, וואס זיינען מיט זייערע פאמיליעס געווען אויסגעזעצט ארום די געצעלטען האבען געקאפעט מיט זייערע קאפי־טעס, וועלכע זיי האבען געהאלטען אונטער די בייכער, די רויהע שטויביגע ערד, און פון דעם האט זיך אויפגעהויבען אזא שטויב, אז עס האט פערשטעלט די שיין פון דער זון. מען האט נור געזעהען א שטויב ווי א פאלענדען וואלקען און אין וואלקען האבען זיך גע־דרעהט ווי רויך פון א קעסעל, מענשען, קעמלען און געצעלטען. אין מיטען פון די לאגערען איז געווען א ברייטער, גרויסער פלאץ.. דארט האט מען ניט געהערט דאס הירזשען פון די קעמלען, ווארים דארט האבען זיך געפונען די ברייטערע און גרעסערע געצעלטען. אויפגע־שלאגען מיט א סדר, איינס נאכ'ן אנדערען. דארט האט זיך ניט בעוויזען קיין בהמה, קיין אייזעל און קיין קעמעל, די לופט איז געווען ריינער, פרישער און מען האט געקענט זעהען דעם בלויען קלאהרען הימעל פון מדבר. דארט האבען זיך געפונען דער אוהל מועד, די גע־צעלטען פון משה מיט אהרן און די ראשי העדה.

עס איז געווען אין א מיטאג־שעה, ווען די היץ צואווארימט דעם זאמד פון מדבר און מאכט איהם בריהענדיג, און די אייזלען שפרינגען

אונטער פאר וועהטאג, ווייל דער זאמד בריהט אב זייערע קאפיטעס.

פאר'ן אוהל מועד איז שטיל געווען. קיין בעוועגונג און קיין שטימע. די פאר לויים, וואס האבען בעגלייט דעם אוהל מועד, זיינען אין זייערע ווייסע קיטלען געזעסען פאר'ן געצעלט, אין וועלכען דער הילצערנער וואגען איז געשטאנען, און האבען געדרעמעלט. פאר משה'ס געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פריה־מארגענס און אין די פארנאכטען זיך רוישען פון די מענגעס מענשען, איז יעצט אויך קיי־נער ניט געווען, און די צוויי בני־נביאים, וואס פלעגען אויסהערען די אידען בעפאר זיי לאזען זיי אריין צו משה'ן, זיינען אויך פאר מיעד־קייט און היץ איינגעדרעמעלט. נור פאר אהרן הכהן'ס געצעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט משה'ס, זיינען א פאר יונגע כהנים געזעסען און האבען געשפּארט מיט דעם זאמד אין א פאר זיל־בערנע און גאלדענע בלאכען. אז אנדערער, ווידער, א הויכער און א יונגער, מיט א יונג, שווארץ־בעוואקסען בערדעל, און א פאר ברע־נענדיגע שווארצע אויגען וואס האבען ווי א בעהאלטען ליכט ארויס־געקוקט פון זיין ווייסען קיטעל, וואס ער האט געהאט איבער'ן קאפ, האט פון אן איידעלען, אויסגעטאקטען גאלדענעם קרוג געגאסען אויל אין א כלי אריין און פעררייכט דאס וואלענע קנויטעל אין די כלי. עס איז געווען פנחס בן אליעזר, אהרן'ס אינגסטער אייניקעל, וואס האט די איידעלע עבודה געטהאן פאר'ן אוהל מועד. נור פלוצים איז א קעמעל אנגעקומען צולויפען מיט ברייט־געשפרייזטע טריט. דאס קעמעל וואס איז געלאפען שפרינגענדיג איבער דעם הייסען זאמד, צוליעב די וועהטאגדיגע שמיץ, וואס דער רייטער האט עס דערלאנגט מיט א באמבאס פון אן אויסגעטריקענטען צוקער־שטאנג, האט ארויסגערופען גרויס פערוואונדערונג פון די האלב־פערשלאפענע לויים און כהנים, וואס זיינען געזעסען פאר די בכבוד'ע, רייך־בעפוצטע געצעלטען. און מורא האבענדיג, אז דער רייטער זאל זיך נישט פערגעסען און מיט זיין בהמה אריינרייטען אין דעם תחום אריין פון אוהל (וואס דאס וואלט געווען א בעליידיגונג פאר דעם הייליגען ארט, וואו עס געפינט זיך דער אוהל) זיינען זיי אנטקעגען געגאנגען דעם רייטער איינהאלטען זיין קעמעל. נור עס זעהט זיך אויס, אז דער רייטער האט געוואוסט ווי אבצוהיטען דעם הייליגען ארט, און בעפאר ער איז אריין אין דעם תחום פון אוהל, איז ער אראב־

געשפרונגען פון זיין אויסגעמאַטערטען קעמעל, און אויפהויבענדיג זיין לאַנגען וואָלענעם קיטעל, וואָס האָט זיך איהם נאָכגעפּלאָנטערט צווישען די פיס, איז ער געלאָפען איבער דעם זאַמד צו די כהנים צו, און באַלד איז מען געוואָהר געוואָרען דאָס וויכטיגסטע געשעהעניש, אַז די מרגלים, וועלכע מען האָט געשיקט קיין כנען, אויסצושפּירען דאָס לאַנד און צו ברענגען פון די פּרוכטען פון לאַנד, זיינען שוין אונטער די געצעלטען פון דער עדה, און קומען באַלד זיך ווייזען פאַר משה'ן און אהרן.

ווי די שטראַהלען פון דער זון וואַלטען עס איבעראַל אַנגעזאָגט, אַזוי איז עס באַלד געוואָרען פערשפּרייט איבער די גרויסע, ברייטע לאַגערען פון מדבר: פון אַלע זייטען האָבען מיט אַמאָל אָנגעהויבען צו שטראָמען מאַסען אידען פון אַלע געצעלטען און פון אַלע פיער ריכטונגען, וואו די געצעלטען און די לאַגערען זיינען נאָר געווען פערשפּרייט. טהייל זיינען געקומען צו לויפען אויף זייערע אייזלען און אויף זייערע קעמלען, איבערלאָזענדיג זייערע בהמות פון אויסער דעם תחום; אַנדערע זיינען צו־פוס געלאָפען אויפהויבענדיג זייערע קיטלען. אַנדערע, אַלטע און בלינדע, האָבען זיך געלאָזט פיהרען פון זייערע קינדער, און יונגע האָבען זיך געשטופּט צו די געצעלטען. מיט אַמאָל איז דער גרויסער פּלאַץ פאַר'ן אוהל געוואָרען פול און אַ שטויב האָט זיך געשטעלט און אַ רעש איז געוואָרען פון די טריט און פון דער אויפרעגונג און פון די צורופען, וואָס איינער האָט דעם אַנדערען צוגעשריען. די לויים האָבען ארויסגענומען דעם וואָגען פון אוהל מועד. עס איז געווען אַ וויים הילצערנער וואָגען, ניי, אויף הילצערנע רעדער. אויפ'ן וואָגען איז געשטאַנען אַ פיער עקערינער קאַסטען, נאָר דעם קאַסטען האָט מען נישט געזעהען, ער איז געווען צוגעדעקט מיט אַ דיקען בלויליך געוועבטען געוועב, פון וועלכען עס האָבען פיער שטאַנגען צום טראָגען ארויסגעשטאַרט. פאַר דעם וואָגען האָבען זיך צונויפגעקליבען די כהנים און די לויים אין זייערע פאַראַדנע ווייסע העמדעלעך, מיט די כלים אין זייערע הענד. טהייל האָבען געהאַלטען זילבערנע פאַנען, וועלכע האָבען זיך געבלישטשעט אין דער זון. פון די פאַנען האָט אויפגעשלאָגען געדעמפּפטער ווייה־רויך פון די בשמים, וואָס האָבען זיך געטליעט אויף די פאַנען. אַנ־דערע ווידער האָבען געהאַלטען אין די הענד גאָלדענע קרוגען. נאָך

נאר יונגע האבען געהאלטען אין די הענד שווארצע, לאנגע, גע־דרעהטע הערנער פון הירשען און שעפסען, אין וועלכע זיי האבען געבלאזען. אנדערע לויים האבען געבלאזען אין די זילבערנע רעה־רען, וועלכע האבען געשאלט איבער דער ווייטקייט פון מדבר. נאר אלע — די גאנצע עדה — האבען געווארט אויף משה'ן און אהרן'ען, אז זיי זאלען ארויסקומען פון זייערע געצעלטען.

אהרן האט זיך מאקע באלד געוויזען. עס איז געווען א הויכער אלטער זקן מיט א ווייסע לאנגע בארד, וועלכער האט געטראגען אויף זיין שטערן ווי א קרוין א גאלדענע בלאך, אין וועלכער עס האט זיך געבלישטשעט דער נאמען פון יהוה אין טהייערע שטיינער אויסגע־זעצט. פון דער ברוסט אויף דעם ווייסען העמד האבען אראבגע־שיינט די טהייערע איידעל שטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די שבטים זיינע געווען אויסגעזעצט. נאר באלד האט דער גאנצער עולם ארויסגעלאזט אן אונערהערטען יובעל־געשריי, וועלכער האט זיך צו־גאסען ווי דאס שטילע ציטערען פון א דונער איבער דעם ווייסען וויסטען מדבר — פון געצעלט האט זיך געוויזען משה.

ער איז קלענער געווען פון אהרן'ען און אויך עלטער פון איהם. קיין בעזונדערע בעציערונג איז אויף זיינע קליידער נישט געווען צו זעהען. ער האט געטראגען דעם זעלבען לאנגען ווייסען קיטעל וואס אלע האבען געטראגען, וועלכער האט פערדעקט זיינע נאקעטע פיס, און א ווייס לאנג טוך אויפ'ן קאפ, וועלכער איז געווען בע־האפטען אויף זיינע האהר מיט א שנור, און דאס טוך האט זיך אראב־געלאזט איבער זיין קלייד. נאר זיין קלייד איז ווייסער און ריינער געווען פון אלע אנדערע, און האט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאה־רער ווייסקייט פון אלע אנדערע קליידער. פון דעם ווייסען טוך איבער'ן קאפ האט זיך ארויסגעוויזען זיין פנים, ארומגענומען מיט א קורץ ווייס בערדעל, וועלכעס האט זיך געהויבען פון זיין שטארקען אטהעמען. דאס טוך אויפ'ן קאפ האט זיך ארויפגעגליטשט אונז עם האבען זיך ארויסגעוויזען איינצעלנע ווייסע האהר וואס האבען זיך געלעגט איבער זיין הויכען שטערען. דאס פנים זיינס איז גע־ווען אבגעברענט, פערעלטערט, און א טרויעריגער קנייטש האט זי־געשניטען ארום זיינע ווייכע קינדישע ליפען. נאר אויגען האט ער געהאט יונגע — שווארצע גלאנצענדיגע פונקטען און גרויסע, בולט'ע

מיט אַדערען דורכגעצויגענע ווייס־אַפּלען. די אויגען האָבען זיך גע־וואַשען תמיד אין נאַסע בעטרעהרטע טייכעלעך, וואָס האָבען ארויס־געקוואָלען פון די טיעפע אַראַבהענגענדיגע אויגען־טאָרבעלעך. ער האָט געקוקט פריי, אָפען אַנטקעגען זיך און דאָס פרייקייט פון אויג האָט פעריאָגט יעדען בליק וואָס האָט געוואָגט אריינצוקוקען אין דעם הייליגטהום פון זיין פּנים. ער איז געגאַנגען שטאַרק, פלינק, און די ערד האָט זיך צוזאַמענגעשטופּט, געמאַכט פאַר איהם אַ וועג, כדי ניט אַנצוריהרען זיין קלייד. ער איז געווען שווייגענדיג און טרויעריג, האָט זיך געשטעלט נעבען זיין ברודער אהרן.

די ערדה האָט זיך מיט אַמאָל איינגעשטילט, ווען משה האָט זיך געוויזען. מען האָט גערעדט מיט געדעמפּטע שטימען אָדער מען האָט געשוויגען און געקוקט מיט אַנגעצויגענע בליקען אויף זיין ווייס קלייד... אַלע האָבען געוואַרט, דורכגענומען מיט הייליגער שטילקייט, אויף דער וויכטיגקייט דערפון וואָס דאַ וועט פאַרקומען. באַלד האָט זיך פון דערווייטענס אויפגעהויבען אַ שטויב פון פוס־געהער. דער שטויב איז פאַראוים געלאָפען און מיט אַמאָל איז ער צוריסען גע־וואָרען און פון זיינע שטיקער זיינען ארוים צוועלף מענער, יונגע און שטאַרקע, מיט בעשטויבטע לייבער און פּיס. געגאַנגען אין אַ שרענגע איינער נאָכן אַנדערען. דער ערשטער, אַ יונגער און אַ הויי־כער, פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר מיט אַ שטאַרק שוואַרצע באָרד אויף אַן אָבגעברענט געזיכט און גרויסע פייערדיגע אויגען, האָט געטראָ־גען אויף זיין אַקסעל אוננאַטירליכע פרוכט אין געשטאַלט פון אַ טייטעל. נאָך איהם האָבען אויך אַזעלכע צוויי שטאַרקע יונגע לייט און אויך מיט שוואַרצע בערד און ברענענדיגע אויגען געטראָגען אויף אַ שטאַנג אויף זייער אַקסעל אַן אוננאַטירליך גרויסען הענגעל וויינ־טרויבען, וועלכער האָט מיט זיין געוויכט געבויגען די שטאַלצע שטאַרקע קערפּערס פון די מענער. אַזוי האָבען די צוועלף איינער נאָכ'ן אַנדערען אַ פרוכט געטראָגען. זיי האָבען די פרוכטען ארומגע־טראָגען אַרום דעם אַנגעשטאָפּטען עולם, וועלכער האָט מיט געוואַלד זיך צוריקגעדרענגט און געמאַכט אַ פּלאַץ פאַר זיי. דער גרויסער ים קעפּ האָט מיט אַ הייליגען שווייגען בעטראַכט די גרויסע אוננאַ־טירליכע פרוכטען. אַן ערנסט איז געלעגען אין זייערע אויגען, און דער ערנסט האָט פערשלאָסען זייערע מיילער — פאַר דעם גרוי־סען וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאַר זייערע אויגען.

די מענער האָבן אַרומגעטראָגן די פּרוכטן אַרום דעם פֿאָלק ביז זיי זיינען אָנגעקומען פאַר משה'ן און אַוועקגעלעגט די פּרוכטן צו זיינע פיס. איינער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, א מאַן פון א יאָהר פערציג, מיט שטאַרקע מוסקולען און א שטאַרקען גרויסען קאָפּ, האָט זיך אָנגערופען מיט אַן ערנסטער הויכער שטימע, וועלכע האָט אָבגעשאָלט אין דער שטילקייט איבער די קעפּ פון דעם פֿאָלק, ווי די שטימע פון אַ דונער:

— משה, מיין האַר, דאָס זיינען די פּרוכטן פון דאָס לאַנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז געשיקט אויסזעהן דאָס לאַנד.

משה האָט שטיל גענויגט מיט'ן קאָפּ און געווענדעט זיין בליק צו אהרן'ען:

— לעג אַוועק די פּרוכטן פאַר דעם אָרון פון גאָט.

אהרן האָט געגעבען אַ שטילען בליק צו זיינע יונגע כהנים, און צוועלף יונגע כהנים האָבען גענומען די פּרוכטן אין דעם זעלבען סדר, ווי די מענער האָבען זיי געטראָגן. און אהרן איז געגאַנגען פאָראויס זיי און זיי האָבען אַהין געטראָגן די פּרוכטן פאַר דעם אָרון, פאַר וועלכען אהרן האָט זיך געשטעלט און געזאָגט אַ שטילע תפילה.

דורך דער צייט וואָס אהרן האָט געזאָגט די תפילה, האָט זיך דער עולם נישט בעוואויגען.. אַלע האָבען געהאַלטען די קעפּ געבויגען צו דער ערד און זיך פערטיעפט אין אַ שטילער פרומקייט.

אַז אהרן איז צוריקגעקומען פון אוהל האָט משה געפרעגט די צוועלף מענער, וואָס זיינען אַלע געשטאַנען פאַר איהם:

— האָט איהר די מענער פון לאַנד כנען אויך געזעהען? ווי זעהען זיי אויס?

— אַזוי ווי זייערע פּרוכטן, אַזוי זיינען די מענער פון לאַנד כנען, — ריעזען זיינען זיי.

צווישען דעם ים קעפּ איז אַדורך אַ רעש און ער האָט אויפגע־הויבען, ווי אַ ווינד די כוואַליעס, די קעפּ פון די מאַסען. אָבער נאָך האָט אַלעס געשוויגען און איינגעהערט זיך מיט צוגעהאַלטענעם אָטהעם.

— אונזער גאָט איז שטאַרק און אמת איז זיין וואָרט, אמת'ער פון די געזעצען פון דער נאַטור. און ערפילען וועט ער דעם צוזאָג

וואס ער האט געגעבען צו אברהם, יצחק און יעקב, און זיינען די פעלקער פון כנען ריעזען, וועלען זיי ווי שטרוי פאר'ן פייער זיין גע־געגען דעם ווילען פון יהוה. און אזוי ווי דער ים האט מלחמה גע־האלטען פאר אונז מיט די מצריים, אזוי וועט דער שטורם־ווינד מלחמה האלטען פאר אונז מיט די כנענים, ווען גאט וועט וועלען, — האט משה געזאגט שטיל און ערנסט.

— ווי די מילבען געגען די העלפאנטען האבען מיר אויסגעזעהן געגען זיי, צו די קניהען האבען מיר זיי ניט דערגרייכט, — האט זיך א צווייטער שליח, פלטי דער זוהן פון רפוא, וואס איז געווען גע־שיקט פון שבט בנימין, אנגערופען זיך מיט א געדעמפטער שטימע.

— עמלק זיצט אין בעפעסטיגטע שטעדט, און די פעלקער חיתי און אמורי זיצען אויף די הויכע בערג, און ערשט נאך זיי זיינען די כנענים. זיי בעוואהנען די ברעגעס פון ירדון ביז צום ים. קיינער קען נישט צוקומען צו זיי, — רופט זיך אן יגאל דער זוהן פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

— ווער וועט וואגען מיט די כנענים מלחמה צו האלטען? עס איז א פאלק פון ריעזען, — האבען זיך די איבריגע שלוחים אבגע־רופען.

דער ים פון די מענשען־קעפ האט שוין געברומט מיט דעם שטי־לען, אומעדיגען רעש וואס דער ים ברומט פאר'ן שטורם. דא און דארט האבען זיך פנים'ער אויפגעהויבען איבער די קעפ פון די מאסען און געדעדט צום עולם, געמאכט מיט די הענד און געקאכט זיך. עס איז שוין אוועק די הייליגע שטילקייט פון פרומען ערנסט, וואס האט די עדה ארומגענומען ביי משה'ס ארויסקומען פון אוהל. דער עולם איז ארוים פון די רייהען, זיך גערוקט נעהענטער צו די שלוחים. דא און דארט האבען זיך שוין געבילדעט בעזונדערע גרופעס, און צור־היצטע געזיכטער, ברענענדיגע אויגען, שווארצע צופלאשעטע האהר און בערד, אויפגעפלאמטע ציטערדיגע הענד האבען געפלאטערט אי־בער די קעפ פון דער עדה, און פון איבעראל האט זיך געהערט א שטיל מורמלען ווי דער געזאנג פון די וועלען, ווען דער ווינד וויעגט זיי איידער ער גיסט זיי אויס...

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האט אוועקגענומען זיין

בליק פון די שלוחים און געקוקט אויף דער עדה, ווי זיי הויבען זיך אָן צו בעוועגען, און ער האָט עפּעס געקלעהרט.

אָבער פּלוצלונג זיינען ארויסגעשפּרונגען די צוויי יונגע לייט, וואָס האָבען געטראָגען אויף זייערע אַקסלען דעם הענגעל וויינטרויבען. עס זיינען געווען כלב בן יפונה און ישוע בן נון. זיי זיינען ביידע געווען פון די יחוס'דיגע שטאַמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זיינען אָבער נאָך יונג געווען. כלב איז בלייך געוואָרען, ווען ער האָט געהערט די מרגלים'ס רייד. ער איז געווען דער ערשטער, וואָס איז נאָהענט צוגעגאַנגען צו משה'ן, אָנגעקוקט די מרגלים און געזאָגט:

— מיין האר משה, די מענשען רעדען נישט דעם אמת. נישט קיין ריעזען זיינען די מענער פון כנען, נאָר אַזעלכע מענשען ווי מיר; מיר האָבען אויסגעזעהן אין זייערע אויגען ווי ריעזען און ווען זיי האָבען געהערט, דאָס מיר זיינען די קינדער פון ישראל, וואָס גאָט פיהרט פון מצרים איבער'ן מדבר, איז אַן אימה און אַ שרעק זיי בעפאַלען.

— גאָט'ס רוהם געהט ווי דער עמוד אש פאַראויס אונז און מאַכט דערציטערען די הערצער פון די פעלקער פאַר אונז, — רופט זיך אָן ישוע בן נון, דער אינגערער. משה, פיהר אונז נעגען די פעלקער פון כנען; עס איז זיי בעפאַלען אַן אַנגסט פאַר גאָט, און מיר וועלען זיי לייכט קענען מנצח זיין.

אָבער משה איז שטיל געבליבען. ער האָט ניט געהערט די רייד פון די צוויי שלוחים. ער האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען און אַרומגעגומען די גאַנצע עדה אידען, וואָס זיינען געווען פערזאַמעלט קאָפּ איבער קאָפּ. ער האָט געהערט דעם שטילען ברום, וואָס פערנעהמט זיך פון דאָרט, און ער האָט פערשטאַנען די בעדייטונג פון דעם ברום. ער האָט געקענט זיין פאָלק און געוואוסט, אַז די רייד פון די שלוחים האָבען אַ שרעק אַנגעוואָרפען אויף די ערשט בעפרייטע קנעכט, און זיי הערען שוין נישט וואָס די שלוחים כלב בן יפונה און ישוע בן נון דערצעהלען. דאָס שטילער רווישען פון ברומען געהט וואָס אַמאָל שטאַרקער און זיי פערגעסען אין גאַנצען, אַז דער אָרון שטעהט פאַר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האָט אויפגעהויבען די אויגען און אַרומגעקוקט זיך, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס זאָגען. דער עולם איז שטיל געוואָרען, נאָר ער

האט געשוויגען. אין זיינע אויגען איז געלעגען א שטילער טרויער און די האאר פון דער באָרד האבען זיך אויפגעהויבען פון דעם הוי־כען בעוועגען פון זיין ברוסט. דאס פאלק האט נאך געווארט, גע־בויגען די קעפּ צו דער ערד און געוואלט הערען פון איהם א ווארט. שטיל האט ער זיך אויסגעדרעהט פון פאלק, קיין איין ווארט האט ער זיי נישט געזאגט, קיין בליק האט ער נישט געשאנקען די מרגלים. נאר מיט דעם שטארקען פלינקען טריט און מיט א געבויגענעם קאפּ צו דער ערד איז ער צוריקגעגאנגען אין זיין געצעלט אריין.

דאס פאלק איז נאך געשטאנען אויף זייערע פלעצער און איהם נאכגעקוקט.

אז משה האט זיך צוריקגעקעהרט אין זיין געצעלט אריין, איז די ערדה נאך אונרוהיגער געווארען. די מרגלים האבען זיך אויסגע־מישט מיט'ן פאלק און דערצעהלט איינצעלהייטען וועגען די לענדער, פון וועלכע זיי זיינען געקומען, און באלד האבען אנגעהויבען ארומ־צוגעהן לעגענדען ארום פאלק. אין איין גרופּע האט מען דערצעהלט, אז די פרוכטען וואס די מרגלים האבען געבראכט, זיינען נישט קיין מענשליכע. זיי זיינען סם'עדיגע און נאר די ריעזען קענען זיי עסען און פּראסטע מענשען שטארבען פון זיי. אין אן אנדער גרופּע האט עם געהייסען, אז די מורא'דיגע ריעזען, וועלכע דרעהען זיך ארום אי־בער די בערג פון מואב, זיינען אזוי הויך, אז זייער הויכקייט דער־גרייכט ביז צו די וואלקענס, און זיי געהען צו א מייל א טריט און זיי האלטען אין זייערע אָרעמס די ווינדען און קענען פון הי־מעל אראב אראבשיסען מיט זייערע פיילען די שטערען. די מעשיות האבען א שרעק אנגעווארפען אויף דער ערדה און די שרעק האט זיך ווי א געפעהרליכע קרענק אנגעשטעקט אן דער ערדה. דא האט מען שוין געהערט ווי א הויכער איד איז געשטאנען אין א גרופּע און האט געשריען, אז משה האט זיי ארויסגענומען פון מצרים, כדי זיי אי־בערצוגעבען אין די הענד פון די ריעזען. און א צווייטער האט פאר אן עולם דערצעהלט, אז משה איז אליין פון ריעזען — דערפאר האט ער זיי פון מצרים ארויסגענומען, און אז קיין אברהם, יצחק און יעקב זיינען גאר נישט אויף דער וועלט געוועזן, נאר דאס האט משה אויס־

געטראכט. בחנם זיינען כלב און ישוע ארומגעלאפען פון איין גרופע צו דער צווייטער און בערוהיגט דאס פאלק — דערצעהלט זיי פון דעם פעטען לאנד, פון די וואסערען און די טייכען, און פון די שרעק וואס גאט'ס נסים האבען אויף די פעלקער ארויפגעווארפען, פון משה'ס נאמען, ווי גרויס ער איז. דאס פאלק האט זיי נישט געהערט, פערטריבען פון זיך: „זיי ווילען אונז געגען ריעזען שיקען. זעהט, זעהט, וואס פאר א חלק האט משה אייך צוגעזאגט דערפאר? איבער וועלכען שבט וועט ער אייך פאר אן עלטסטען מאכען?".

און דאס געברום און די שרעק, וואס איז בעפאלען די עדה, איז וואס אמאל גרעסער געווארען. קיינער איז נישט געווען אין זיין געצעלט. זיי האבען זיך אויסגעלעגט אויף דער ערד פון מדבר און ארום זיך נאר געזעהען די וויסטע ערד, און קיין שטיקער גרינס און קיין האפנונג. זיי האבען מיט אמאל פערלוירען דעם גלויבען אין גאט, אין משה'ן און געזעהען זיך פערפיהרטע אין א ווילדען מדבר, וואו מען האט זיי אריינגעבראכט, אז זיי זאלען מיט ווייב און קינדער פאר הונגער און דארשט אויסשטארבען. און פלוצלונג האט זיך א וויינען פערנומען פון א ווינקעל ארויס, און דאס וויינען האט זיך אנגעשטעקט. פון איבעראל האט זיך שוין געהערט א קלאגען און דא און דארט האט מען שוין געהערט שטימען רופען:

— קומט צו משה'ן, קומט צו משה'ן, לאז ער אונז קיין מצרים צוריקפיהרען. וואס האט ער אונז פון מצרים ארויסגענומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אבגעצאמט פאר'ן אוהל מועד, זיינען ארום און ארום געשטאנען די שטארקסטע כהנים און לויים, די בני יהודה, און מיט באמבאס־שטעקלעך צוריקגעטריבען די מחנות צוהיצטע אידען, וועלכע האבען זיך מיט געוואלד געוואלט אריינרייסען צו משה'ס געצעלט.

עס איז נאכט געווארען. די גרויסע און טיעפע שטערן האבען נאהנט געהאנגען איבער'ן בלויען קלאהרען הימעל אין מדבר. משה איז פון זיין געצעלט ארויס און געקוקט אין די טיעפע גרויסע שטערן אריין. פון דערווייטענס איז געקומען אבגעשלאגען ווי א ווייטע עכא דער שטורם פון פאלק, און פון די פייערען, וואס זאבען אויפגעפלאקערט דא און דארט איבער'ן מדבר, האט ער געזעהען, אז דאס פאלק איז נישט צוריק אריין אין זיינע געצעלטען, נאר איז וואך און

גרייט זיך צו עפּעס. אויף די ליפּען האָט ער דערפיהלט דעם זאַל־ביגען טעם פון מדבר־טוי, וואָס דער ווינד האָט געבראַכט צו פיהרען פון ים, וועלכעס האָט געזעטיגט דעם הונגער. גאָט׳ס חסד איז נאָך ניט אבגעטהאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפּייז, — האָט ער זיך גע־טראַכט מיט פרייד. אָבער די טרויעריגקייט האָט געדריקט זיין גע־מיטה און ער האָט געקוקט אין די שטערן, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פערנעהמען די אָנווייזונג, וואָס ער האָט צו טהאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דאָס ווינד האָט געבראַכט אָהער צו־טראָגען דאָס קלאָגען פון פאָלק. די איינזאַמע וויינענדיגע שטימען אין לעערען מדבר האָבען אַ שרעק אָנגעוואָרפען און אַ יאוש גע־פלאַנצט אין די הערצער. משה איז נאָך טרויעריגער געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען צו פיהלען, אז נישט מיט זיי וועט ער קענען אָב־נעהמען די לענדער פון כנען, די לענדער פון די פאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, פאַר זייערע קינדער. ער האָט דערפיהלט צום ער־שטען מאָל, אז צו לאַנג זיינען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפען אַלעס וואָס עס האָט פאַסירט מיט זיי, די גרויסע זאכען וואָס זיינען געשעהען — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פּרעה׳ס געוואַלד ארויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואַלד דורך אַ ים געפיהרט, אין דונערען און בליצען אַ תורה געגעבען, וועלכע לערענט זיי געזעץ און אָרדנונג. עס האָט גאָר נישט געהאָלפען. דער קנעכט איז קנעכט געבליבען. און ביים ראַנד פון מדבר, וואו זיי שטעהען פאַר דעם צוגעזאָגטען לאַנד, וואָס זיי בעדאַרפען עס עראָבערען מיט שווערד און אָרים — ערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאָפענער שקלאַף, די אימה פאַר׳ן הערר, און זיי בענ־קען צוריק נאָך מצרים. עס האָט נישט געהאָלפען די פרייע, מילדע נעכט אין מדבר, ווען ער האָט זיי פון זייערע פרייע פאָטערס דער־צעהלט, וואָס זיינען געווען מלכים־פאַסטוכער. ביים ראַנד פון דער אויסגעוועהטאָגטער זעהנזוכט, נאָך וועלכען זיי האָבען געשמאַכטעט דורך הונדערטער יאָהרען פערשקלאַפונג — האָט זיך די אימה גע־וועקט אין זיי, און זיי ווילען ווידער שקלאַפען ווערען איידער מיט די אָרימס און שווערדען זייער לאַנד און פרייהייט זיך צו עראָבערען. צום ערשטען מאָל האָט ער אָנגעהויבען צו צווייפלען אין דעם פאָלק, וואָס ער האָט בעפרייט. נישט ביים גאָלדענעם קאַלב, און נישט ביים

גאָלדענעם שלאַנג, וואָס זיי האָבען זיך פאַר געטער געמאַכט, האָט ער פערצווייפעלט. ער האָט דאָן פערשטאַנען זייער שוואַכקייט. ער איז ניט געווען ביי זיי. זיי האָבען מורא אַליין צו פערבלייבען אין מדבר אָהן אַ גאָט און אָהן אַ פיהרער, און זיי מאַכען זיך אַליין אַ גאָט, אַ גלויבען, אַבי עפּעס צו האָבען וואָס זאָל אין זיי האָפנונג וועקען ארויס־צופיהרען זיי אין דער פרייהייט. ער האָט זיי פערשטאַנען דענסטמאָל, און ליעב געהאַט זיי — איינגעשטעלט זיך דאָס לעבען פאַר זיי, גע־נומען די שולד אויף זיך און ווייטער געגלויבט און געהאָפט. אַבער יעצט, ווען זיי זעהען מיט די אייגענע אויגען די פרוכטען פון לאַנד, די וויינטרויבען, די פייגען, די טייטלען, די מאַנדלען און מילגרוימען, די פרוכטען וואָס זיי האָבען קיינמאָל אין מצרים נישט געזעהען; זיי זעהען, אַז דאָס לאַנד איז דאָ, אַז מען האָט זיי נישט אָבגענאַרט, אַז ער האָט זיי געפיהרט אין דעם ריכטיגען וועג, און אַט שטעהען זיי ביי זיינע גרענעצען, זיי דאַרפען נאַר אריינטרעטען אָבנעהמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבען אָנגעוואָרפען אויף די שכנות'דיגע פעלקער; זיי זעהען אַ פאָלק געהט אין מדבר צוריקנעהמען אַ לאַנד פון פאָטערם — און אַט ביים לעצטען טרים, וואו מען פערלאַנגט פון זיי מהאַטען — מענער־קראַפט — ווערען זיי צוריק שקלאַפען און לאַדען די קעמלען צוריק צו רייטען קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָ־בען, פערשקלאַפט ביי פּרעה'ן, פּתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די ווענד איינגעמויערט און אין דעם בלוט פון זייערע טעכטער האָט זיך פּרעה געבאָדען; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביגע שקלאַפען ווערען אָהן אַ האָפנונג אויף משה'ן, אויף אַ בעפרייאונג, נאַר אויף אייביגער, אייביגער קנעכטשאַפט.

ער האָט געטראַכט, ער וועט אַנטלויפען פון זיי. ביינאַכט וועט ער אוועק פון מדבר, מיטנעהמען מיט זיך די געזעצען וואָס ער האָט זיי געגעבען און זיי לאָזען אַליין. ער וועט צוריקגעהן צו יתרו'ן, זיין שווער, ער וועט ביי איהם פיטערען די שאָף, און זיינע קינדער וועט ער לערנען די מענשליכע געזעצען וואָס גאָט האָט געגעבען דעם פאָלק, אַז זיי זאָלען זייערע קינדער לערנען, און אַזוי אַרום וועט אַ נייע פאָלק אויפוואַקסען. און די שקלאַפען, וואָס ער האָט פון מצרים ארויסגענומען, וועט ער אַליין אין מדבר איבערלאָזען. ער האָט זיי שוין געזעהען, ווי זיי כאַפּען זיך אויף צו מאָרגענס פון זייערע גע־

צעלטען און ווערען געוואהר: משה איז נישטא, משה האט זיי פער־לאזט. דער ארון איז נישטא, קיין געזעץ, קיין פיהרער, זיי בלייבען אבהענגיג, יעדע גרופע מאכט זיך אליין אן עלטסטען, די עלטסטע קריגען זיך צווישען זיך, טהייל שלעפען קיין מצרים, אנדערע ווילען אין מדבר בלייבען — דאס לעצטע ביסעל עסען לאזט זיך אויס, זייערע קעמלען שטארבען אויס און זייערע קינדער שטארבען אויס, און צו ביסלעך, איינציגווייז, ווערען זיי אויסגערונגען — יעדע אנדערע גרופע, יעדער אין אן אנדערען טהייל מדבר. זיי בלאנקען ארום, געפינען קיין וועג נישט, ווייסען נישט וואס צו טהאן. און וואס אמאל ווערען די זאמדען פון מדבר בעזעצט מיט טרוקענע ביינער פון מענשען־סקעלעטען, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאזט דער ווינד, און דער זאמד פערדעקט די לעצטע שפורען פון די אבלים, וואס וואלגערען זיך ארום אויף די מדבר־זאמדען, און קיינער ווייסט שוין נישט, אז אין מדבר ליעגט א פאלק בעגראבען. נאר פון צייט צו צייט קאפעט א קעמעל אויף פון א פערבייציהענדער מחנה אן אויסגעטריקענטען סקעלעט, אויסגעטריקענט אין די ברענענדיגע זאמדען פון מדבר...

די לעפלען האבען זיך איבערגערוקט איבער זיינע אויגען און א וועהטאגדיגע גרימאסע האט זיך ארומגעשניטען ארום זיין מויל. די הענד האבען איהם געציטערט און די האהר פון זיין בארד האבען זיך אויפגעהויבען און אנידערגעלעגט. ער האט זיך אויפגעשטעלט און אריינגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגען אין הימעל אריין, און עס האט זיך געדאכט, אז ער נעהמט ארום דעם ברייטען גרויסען מדבר־הימעל אין זיין בליק — ער האט געזוכט מיט זיין בליק טיעף אין די שטערען א וועג. ניין, אלעס יא, נאר דאס נישט. אז שטארבען אין מדבר, זאל ער שטארבען אין איינעם מיט זיי — זאל ער זיך ארומוואלגערען מיט זיי איבער דער ברייטער, וויסטער, ווילדער ערד, און ניט זוכען קיין אויסוועג פאר זיך. ער האט נישט קיין רעכט אוועקצוגעהן פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אלע וועלען אויסשטארבען, און אפשר וועט זיך טרעפען א גליק, און ער וועט פריהער שטארבען פון זיי און ניט זעהען דעם צער איבער די פערלארענע האפנונגען, וואס וועט פון זייערע אויגען ארויסשרייען.
אבער זאל דאס אלעס ווירקליך זיין? זאל זיך מיט דעם ענדיגען

דער ארויסגאנג פון מצרים? איז שוין נישטא קיין אנדער עצה? פאר וואס האט ער אזוי שלעכט געקלעהרט פון זיי? פאר וואס זיצט ער פאר זיין געצעלט, ווען עס הערט זיך פון דארט דער יאוש און דער געוויין פון פאלק? פארוואס געהט ער נישט אהין צו זיי, רעדען מיט זיי און שטארקען זיי? פאר וואס האט ער פערצווייפעלט? צו טהוט דאס אזוי א פיהרער, א משה, וועלכער נעהמט א פאלק פון שקלאפען ארוים און פיהרט זיי אין א מדבר צו שטארבען?

ער האט זיך אויפגעהויבען פון ארט און מיט פלינקע טריט האט ער אנגעהויבען צו געהן צום פאלק. ער האט זיך געטראכט, ער וועט אריין צום פאלק און וועט זיי טרייסטען. ער וועט רעדען אין נאמען פון גאט, ער וועט זיי דערמאנען אן די אלע נסים וואס גאט האט מיט זיי געטהאן. ער וועט זיי דערמאנען אן ים, אן בארג סיני, און מיט א דערהויבענעם גייסט וועט ער זיי מארגען גלייך פיהרען אנטקעגען דעם פיינד. אבער באלד איז איהם פאר די אויגען געשטאנען דאס פאלק, ער האט געהערט אין די אויערען דעם מורמעל און געקלעהרט: וואס וועט זיין, אז ער וועט זיי שוין שטארקען, ער וועט זיי דערהויבען און פיהרען געגען דעם פיינד, און קומענדיג מיט'ן פיינד פנים צו פנים וועלען זיי זיך דערשרעקען. ס'וועט זיך דערוועקען אין זיי דער שקלאף, און זיי וועלען אנטלויפען צוריק אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אדער זיך אונטערגעבען ווי קראנקע הינד, און בעטען זיך ביי די נייע הערען, אז זיי זאלען זיי לאזען לעבען און זיי צונעהמען פאר שקלא־פען — און אזוי ווי זיי האבען געדיענט די מצריים, אזוי וועלען זיי דיענען די כנענים און גאט'ס נאמען וועט נאך מעהר ווערען צו שאנד און צו שפאט פאר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האבען ארויסגענומען א פאלק פון שקלאפעריי און זיי געבראכט צו צווייטע הערען, אין אן אנדער שקלאפעריי.

ער האט זיך אבגעשטעלט אין מיטען גאנג און ארומגעקוקט זיך אין דער נאכט. פון דערווייטענס האט זיך אלץ געהערט דער טעמפער אונהיימליכער ברום, וואס דער ווינד האט געבראכט אהער צו ברענגען פון פאלק, און עס האבען זיך געזעהן די פלאמען פון די פייערען פאר די לאגערען. ער האט געקוקט אין די שטערען אריין און געזוכט צווישען זיי א וועג, אן אנווייז וואס צו טהאן, וואוהין צו געהן. ער האט זיך דערמאנט אן זיין יוגענד, ווען ער האט ביי נאכט געפאשעט

יתרו׳ם שעפּסען און פּלוצלינג האָט ער דערזעהן דעם ברענענדיגען דאָרן און דערפיהלט די גרויסע זאַך וואָס ער בעדאַרף טהאָן. און יעצט איז אויך נאַכט, און די זעלבע שטערען, און דאָס פאָלק האָט ער שוין, עס איז ארום איהם, און ער ווייס נישט קיין וועג פאַר איהם. דער ציעל איז איהם נישט קלאָהר, עס האָט איהם ארומגענומען א גרויסער וועהטאָג נישט פאַר׳ן פאָלק, נאַר פאַר זיך, פאַר זיין לעבען — ער איז פאַמעליך צוריקגעגאַנגען צום אוהל, דעם קאָפּ טיעף גע־בויגען צו דער ערד, ער איז אָנגעקומען פאַר׳ן אוהל־מועד. פון דעם שוואַרצען גרויסען געצעלט האָט זיך געזעהן דער סודות׳דיגער, צנועה׳־דיגער פלאַם פון נר תמיד. ער האָט דערמאַנט, אַז דאָרט אינוועניג אין אָרון ליעגען עס אויף שטיינערנע טאָוולען אויפגעקריצט די גע־זעצען, ווי אַזוי די מענשען זאָלען לעבען, און ער בעדאַרף א פאָלק דערצו, וועלכעס זאָל די געזעצען אויפנעהמען אין זיין לעבען און זיי ווייטער פלאַנצען מיט זיין נאָכקומען און איבערגעבען די געזעצען דער נאָך־וועלט, כדי די מענשען זאָלען דיענען דעם ריכטיגען ציעל, צו וואָס זיי זיינען בעשטימט. און צוליעב זיי, צוליעב די שטיינערנע טאָוולען האָט ער א פאָלק בעפרייט, און יעצט, ווען דאָס פאָלק וועט אין מדבר אונטערגעהן — ווער וועט טראָגען די שטיינערנע טאָוולען צו די מענשען און צו די שפּעטערדיגע דורות? זיי, ווי דאָס פאָלק, וועלען פערטרונקען ווערען אין דעם ים פון זאַמד אין מדבר, און די מענשען וועלען ארומלויפען ווי ווילדע חיות איבען זייער גאַנצען לעבען און וועלען נישט וויסען צו וואָס זיי לעבען, און זינד און אונרעכט וועט שטענדיג הערשען איבער דער ערד, אַזוי לאַנג ווי דער מענש וועט לעבען, און אין די זאַמדען פון מדבר וועט זיין הילף זיין בע־גראָבען און קיינער וועט נישט וויסען דערפון.

ער האָט זיך אויסגעשפּרייט פאַר׳ן געצעלט פון ארון, און איינגע־גראָבען דעם פּנים אין זיינע הענד, און אין זיין האַרץ האָט א תפילה געגליהט, נישט צום ארון, נישט צו די לוחות—נאַר א תפילה איבער זיי, זיי זיינען אויך אַזוי הילפלאָז ווי ער, און ער האָט אויפגעהויבען די אויגען און די הענד צום הימעל און געזוכט רעטונג.

אַזוי איז ער אָבגעלעגען א שטיק צייט. פּלוצלונג האָט זיך ווער צוגע׳גנב׳עט צו איהם גאַנץ אין דער שטיל און אוועקגעזעצט זיך נעבען איהם, געוואַרט. צום סוף האָט ער געזאָגט אין א שטילען טאָן:

— אדוני משה!

משה האט זיך אויפגעכאפט, אומגעקוקט זיך ווער עס רופט איהם. ער האט געזעהן ביי דעם ליכט פון די שטערען נעבען זיך א יונגען מאן מיט א שווארצער בארד.

— אדוני משה, היים און איך וועל טויטען די מרגלים, בעפעהל און איך פיהר דאס פאלק געגען כנען!

משה האט איהם אין געזיכט אריינגעקוקט — די אויגען פון דעם יונגען מאן האבען ארויסגעשטראהלט, ווי דער נר תמיד פון ארון, פון זיין ווייסען טוך איבער'ן קאפ. אן געזיכט האט ער איהם דער־קענט: עס איז געווען ישוע בן נון.

— פון וואנען קומסט דו?

— איך קום פון זיי, — ווייזט ער מיט דער האנד אויף די פייערען. — זיי וויינען, די קנעכט פון מצרים.

— און ווער ביזטו?

— איך בין ישוע בן נון. איך און כלב בן יפונה, האבען מיר צוזאמענגענומען טויזענד יונגע לייט. יעדערער פון זיי קען האלטען א שווערד אין דער האנד. היים, אדוני משה, און איך געה מיט מיינע מענשען אין פאלק און טרעט צו דער ערד די פיהרער פון די מורדים, די מרגלים, און מיט ריטער טרייב איך זיי געגען כנען.

משה האט געשוויגען. ער האט די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל. עפעס וואס איז געבוירען אין זיין הארץ און קאפ. און ער האט שטיל געענטפערט:

— ניט די האנד, וועלכע האט געזעצען געקריצט, וועט די שווערד ציהען!

— אבער, אדוני משה, דאס פאלק וויל קיין מצרים צוריקגעהן. זיי זאגען: „לאמיר זיך מאכען אן עלטסטען און צוריקגעהן קיין מצרים!“

משה האט געשוויגען.

— אדוני משה, קיין מצרים וועלען מיר נישט צוריקגעהן, — האט ישוע האסטיג ארויסגערעדט. — ליעבער אין מדבר שטארבען, איידער צוריק קנעכט ווערען. איך וועל מיינע לייט אנשטעלען און יעדען איינעם טויטען, וואס וועט וואגען אויף דעם וועג פון מצרים ציריק צו געהן.

— און ווען איך וועל מיך שטעלען אויף דער שפּיצע און זיי קיין מצרים צוריק פיהרען? — האט משה געזאגט.

— מיין שווערד וועט דיר שטעהן אין וועג.

— אויף דיין רבין משה וועסטו די האנד אויפהויבען?

— אויף יעדען איינעם, וואס וועט וואגען דעם וועג פון מצרים צו בעטרעטען.

א בליץ האט אויפגעשטראהלט אין משה'ס אויגען, זיין פּנים איז געווארען בעגאסען מיט א גרויס פרייד, דאס הארץ איז געווארען מיט עפּעס וואס ערפילט. ער האט געכאפּט דעם יונגען מאן'ס קאפּ און זיינע אויגען געבויגען צו די שטערן־ליכט און געקוקט איהם אין די אויגען אריין.

— ווער ביזטו?

— ישוע בן נון פון שבט אפרים.

— זיינען אין דיין שבט דא א סך אזעלכע יונגע לייט ווי דו?

— דער גאנצער יונגער דור, וועלכער איז אויפגעוואקסען אונטער דיינע רייד, צייט דו ביזט אונז קיין מצרים געקומען בעפרייען — זיינען אזוי ווי איך.

— געה, ישוע, אין פאלק אריין. איך קום באלד ארויס צו זיי.

משה האט זיך אויפגעהויבען פון זיין ארט און איז געגאנגען מיט פלינקע טריט צו אהרן'ס געצעלט. א געדאנק האט איהם גע־בליצט אין קאפּ — דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואס איז אויפגעוואקסען מיט דער האפנונג אויף דער ישועה. זיי זיינען דאס פאלק, וואס ער האט בעפרייט. זיי ווילען קענען די לענדער פון כנען אבנעהמען און די פעלקער פון דארט פעריאגען. די קנעכט מוזען אין מדבר שטארבען. אזוי לאנג זיי אין מדבר ארומפיהרען, ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אלטען דור נישט איבערבלייבען, פון דור, וועלכער האט אליין די ציגעל פון פּיתום און רעמסס געשלעפּט, זיי מוזען אין מדבר שטארבען — זאל עס אפילו צעהנדליגע יאהרען קאסטען.

ער האט זיך אבגעשטעלט. ער האט זיך דערמאהנט אן זיין עלטער, און א רחמנות האט איהם ארומגענומען אויף זיך אליין. און ער? וואס וועט מיט איהם זיין? האט ער נישט דאס גאנצע לעבען געהאפט, ווי ער וועט די אידען אריינפיהרען אין דעם צוגעזאגטען

לאנד, און דארט וועט ער זיינע אלטע טעג צווישען זיין פאלק אויס־לעבען, און אז ער וועט שטארבען, וועט מען איהם בעגראבען אין די קברים פון אברהם, יצחק און יעקב, — איז דאס נישט געווען זיין לעבען, זיין חלום? ווען ער האט נאך יתרו'ס שאף געפאשעט, האט ער זיך דען ניט געזעהן אויף דער שפיץ פון דעם בעפרייטען פאלק, ווי ער פיהרט זיי אין צוגעזאגטען לאנד אריין — און יעצט זעהט ער זיך, ווי ער ליגט אין איינעם מיט'ן פאלק בעהאלטען אין די זאמדען פון מדבר און אן אנדערער פיהרט זיי אין די לענדער אריין.

נאר איין מינוט האט געדויערט דאס איבערלעגען זיך, נאר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האט זיך דערמאהנט אן די לוחות, וואס ליגען אין ארון — אט פאר זיי דארף מען א פאלק, וואס זאל זיי אויספיהרען און זיינע קינדער איבערגעבען, און דאס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענש. געאיילט האט ער ווידער זיינע טריט און איז פאר אהרן'ס אוהל צוגעקומען, איהם ארויסגערופען:

— קום צום פאלק!

— משה, וואס ווילסטו טהאן?

— דו וועסט הערען מיינע רייד.

באלד האבען די לויים אין די זילבערנע טראמפייטען געבלאזען, אנדערע אין די שופרות. די כהנים זיינען ארוים מיט די כלים און די לויים מיט דעם ארון. פון אלע זייטען איז זיך דאס פאלק געקומען צו לויפען הערען וואס משה האט צו זאגען. ביים ראנד פון הימעל איז דער מארגען־שטערן שוין אויפגעגאנגען אין א טייך פון בלוט און די ערשטע מארגען־שטראהלען האבען בעלייכט די זאמדען פון מדבר. וואס אמאל האבען זיך ענטפלעקט העלע שטיקער הימלען און ווייטע שטיקער מדבר; עס האבען זיך געזעהן די לאגערען מיט די קעמלען און די בערגלאך מיט די טהאלען. און דאס פאלק האט צוגעשטראמט פון אלע ווינקלען, פון אלע זייטען.

אז דער פלאץ ארום אוהל איז שוין געווען בעדעקט מיט אידען, איז משה ארויס. מיט א שטארקער שטימע און ברענענדיגע אויגען האט ער גערופען צו די עלטסטע פון דער עדה:

— קומט ארויף מיט מיר אויפ'ן בארג. איך וועל אייך ווייזען דאס לאנד וואס גאט האט צוגעזאגט אברהם, יצחק און יעקב!

עס זיינען ארויס מיט ארויבגעלאזטע קעפ די עלטסטע און די

אלטע פון די שבטים משה איז געגאנגען פאראויס, אהרן נאך איהם און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבטים און דאס פאלק נאך זיי. באלד איז דער בארג בעשאטען געווארען מיט מענער אין ווייסע קיטלען.

פון דערווייטענס פון א הענגענדען וואלקען האט זיך ארויסגע־שניטען א גרין בעזעעטער ראנד פון א לאנד, אויף בערגלאך און טהא־לען. ווי א חלום האט זיך געצויגען א וואסער דורך די גרינע בערג, און מען האט גאנץ דייטליך געקענט זעהן די משופע'דיגע בערג, וואס זיינען בעשאטען געווען מיט בוימער.

איהר זעהט עס דארט? דאס איז דאס לאנד כנען, וואס גאט האט אייערע עלטערן, אברהם, יצחק און יעקב, צוגעזאגט. מיר שטעהען ביי זיין ראנד, פינף טעג געהן און מיר זיינען ביי זיינע גרענעצען.

דאס פאלק האט זיך צוגעקוקט מיט ערשטוינען.

— נאר מיר וועלען נישט דארט אהין געהן, — האט משה אויס־גערופען. — איהר אלע, וואס האט אליין פרעה'ן געדיענט, וועלען אין דעם לאנד נישט אריינגעהן. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איהר געהן. נישט צוליעב אייך, נאר צוליעב גאט, וואס זיין נאמען וועט צו שאנד ווערען און צוליעב די געזעצען וואס ער האט אייך גע־געבען — ווער עס וועט וואגען דארט צוריקגעהן, דעם וועט טרעפען דער טויט. אין מדבר וועט איהר בלייבען פערציג יאהר, ביז עס וועט פון אייך קיין שריד ופליט נישט איבערבלייבען, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטארבען. די קינדער אייערע וועלען דארט אהין קומען, זיי וועלען געגען כנען מלחמה האלטען!

א טויטע שטילקייט האט ארומגעכאפט די אלטע און די עלטסטע און דאס גאנצע פאלק. אלע זיינען זיי געבליבען שטעהן אויף זייערע ערטער מיט געבויגענע קעפ צו דער ערד און אויסגעהערט משה'ס שטראף. נאר אהרן האט זיך אין דער שטיל אנגערופען:

— משה, און מיט אונז וואס וועט זיין?

— שטארבען ווי זיי אין דעם מדבר; מיר געהערען צו דעם זעלבען דור. ישוע בן נון וועט די יונגע פיהרען אין כנען אריין.

אהרן האט אויך געבויגען דעם קאפ צו דער ערד און געשוויגען אין טיעפען נאכקלעהרען.

נאר באלד האט זיך געהערט א געוויין פון די אלטע. זיי זיינען

צוגענאנגען צו איהם און געווארפען זיך צו די פיס, און אויסגעשטרעקט די הענד צו איהם:

משה, משה, מיר האבען געזינדיגט!

דאס געוויין האט ארומגעכאפט די גאנצע עדה. פון איבעראל האט זיך געהערט דאס געשריי:

—משה, משה, מיר האבען געזינדיגט! פיהר אונז געגען פיינד. מיר וועלען איהם מנצח זיין!

— קנעכט קענען ניט מנצח זיין. שקלאפען פיהרט מען נישט אין דער מלחמה — איהר וועט אנטלויפען פון פיינד. מיר מוזען ווארטען אויפ'ן יונגע דור. ישוע בן נון, כלב בן יפונה!

די צוויי יונגע לייט זיינען ארויסגעשפרונגען ווי ווילדע צוויי לייבען און געשטעלט זיך מיט אונטערטהעניגקייט פאר משה'ן:

— אדוני משה!

— פיהרט די עדה אין טיעפען מדבר אריין! — האט משה בע־פוילען די יונגע לייט.

באלד זיינען טויזענדער יונגע לייט מיט שווערדען און באמבאס־שטעקלעך ארויסגעשפרונגען פון פאלק און געטריבען דאס פאלק פון בארג אראב אין מדבר אריין.

פון דערווייטענס האט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאנג פון די זילבערנע רעהרען און שופרות. דער ארון האט זיך געריהרט פון ארט.

מיט פערבענקטע בליקען האט דאס פאלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראנד פון הימעל, וואו עס האט זיך גרינס געזעהען, ווי א ברעג ביים ים.

חורבן ירושלים.

ערשטער געזאנג.

(די כשדים ארום ירושלים'ס מויערן.—ירמיהו'ס געווײן לאזט ניט ירושלים חרוב מאכען.—די מלאכים ברעכען די מויערען איין.—דער בית־המקדש ברענט.—די לויים מיט זייער געזאנג.—די וועב־מיידלעך מיט זייערע פרוכת'ן.—דער אוצר פון די איילען אין בית־המקדש.—די שטילע תפילות.—די זון וויל גישט איבער דער וועלט שיינען).

צוטראטען ליגט יהודה צו נבוכדנצר'ס פיס. שוין איינגעזאמעלט דעם גאנצען כשדים־חיל ארום ירושלים'ס מויערן האט דער פיינד. אלע וועגען אבגעשניטען, אלע וואסער'ן וואס פליסען קיין ירושלים פערשטאפט. הארט ביז צו מויערען געהען די כשדים שוין צו. שוין ווייזט זיך געגען זיי קיין העלד ניט מעהר, קיין פייל, קיין שפיז פון ירושלים'ס זייט ווערט נישט מעהר געווארפען צו זיי — אבער ירושלים נעהמט ער דאך ניט איין. עס האבען צייט די כשדים־העלדען צו לאקען זייערע בערד, זאפען זיך די האהר אין די אויל־געשירען און קנייפען און קארבען זייערע בערד און האהר. עס פיטערען זיך רוהיג נעבען זיי זייערע געפוצטע פערד. דער פיינד נעהמט ירושלים ניט איין.

יעדעס מאל, ווען נבוכדנצר קומט צו ירושלים צו, ווערט זי פערהוילען פון זיינע אויגען. עס פערשווינדט דער וועג, און אוועקגעווארפען ווערט ער פון די ירושלים'ס מויערען אויף מיילען ווייט. עס פאלען די שפיזען אויף זיינע אייגענע חילות צו. צי ווי מיט אשור שפיעלט יהוה מיט איהם א שפיעל? א, עס ציטערט דער פיינד.

און דאך אויף דער צווייטער זייט מויער — אויסגעשטאָרבען ליגט ירושלים. ווי אַרויסגעוואָרפענע שמאַטעס, וואַלגערען זיך איבער די ווייסע גאַסען אַרום די שעהנסטע ווייס־לויכטענדע לייבער פון די טעכטער פון ירושלים. קיין פיינד'ס שווערד האָט זיי נאָך נישט אָנגע־ריהרט. דאָס זיינען זיי אַזוי דורך הונגער פון זייערע פּאַלאַצען אַרויס־געוואָרפען געוואָרען. עס ברענט די זון איבער זייערע נאַקעטע לייבער, און זיי פיהלען די ליכט נישט מעהר. אויסגעטריקענט, געלעכצט נאָכ'ן טרונק, איז זייער בלוט פערשלאָפען געוואָרען אין זיי. די ליפּען, ווי פערברענטע רויזען פון זומער־היצען — איינגעשרומפּען. עס דרימלען די קראַנקע יונגען.

עס בעוועגט טיילמאָל אַ פער'חלש'טע פרוי מיט איהר האַנד און זוכט נעבען זיך איהר איינציג קינד, וואָס ווי אין חלום שוועבט זיין געשטאַלט פאַר איהר. טהייל קינדער מתים האָבען זיי ליגען נע־בען זיך; טהייל קינדער, קריכענדיג אויף אַלע פיער, נויגען זייערע פערלעכצטע מיילעכלעך, זוכען פערשמאַכט, ווי אין קראַנקהייט, נאָך דער מוטערס נאַהרונג. געפינט די אויסגעדאַרטע ברוסט, וואָס ווי אַ פערטריקענטע פרוכט, נאָגט דאָס קינד פון איהר הוילע לופט אין זיך אַריין. ווי דורך אַ שלייער פיהלט די פער'חלש'טע מוטער די שטילע גסיסה פון איהר קינד, און זי צאַפּעלט אויף צום לעצטען מאָל און טראָגט איהר פערטריקענטע צונג אין דעם שטאַרבענדען קינד'ס מיילעכעל אַריין.

שווייגענדיג רוקט זיך די נאַכט צו, ווי אַ שוואַרצע חופּה איבער אַ טויטער כלה. עס הילען זיך די גאַסען אין שאָטען איין. און אויף אַלע פיער הויבען קראַנקע אָן פון זייערע לעבער אַרויסצוקריכען. צי זיינען עס יונגע, צי זיינען עס אַלטע? אַלע זעהען אויס גלייך. זיי נויגען זייערע מיילער צו דער ערד צו, לעקען מיט זייערע צונגען, ווילען פון דער ערד אָוועקרייבען דעם טוי, וואָס די נאַכט הויכט אָן אויף איהר. אָבער מיט שטויב דעקען זיך זייערע מיילער צו. טרוקען זיינען די נעכט און לעגען זיך שווער, ווי אַ גוף פון אַ בר־מנן, איבער דער ערד. אָנגעפילט מיט טויט איז די לופט, די נשמה ווערט גע־בונדען אין דעם גוף אין אַזאַ נאַכט, און פער'חלש'ט, מיט בענקענ־דיגע בליקען קוקט ישראל, ווי נאָך אַ ישועה אויס, נאָך דעם פיינד. אָבער דער פיינד קאָן ירושלים נישט נעהמען. נאָך שטעהט

אויפ'ן הר־הבית ביים מזבח דער כהן אין זיין ווייסען געוואנד און ברענגט דעם קרבן צו גאָט אין דער ריכטיגער צייט. פערשוואַכט ווערט ער פון דעם גערוך פון פלייש, וואָס ברענט זיך אויפ'ן מזבח פאַר איהם. דער וויין געהט אין זיינע פערטריקענטע גערערים אריין. און שיכור און קראַנק פון דעם גערוך פון וויין און פלייש, וואָס זיינע הוילע געדערים ווערען אָנגעבלאָזען מיט איהם. שלעפּט ער זיין קראַנקע גוף פון מזבח אוועק. אויף אַלע פיער קריכט ער פון דער עזרה ארויס, נויגט זיין קאָפּ צו דער וואַנט צו און ער הויכט זיין נשמה אויס, מיט דעם פער'חלש'טען שמייכעלע אויף זיינע ליפּען, אז ער האָט מיט זיין נבלה די עזרה נישט טמא געמאַכט.

נור נישט איבער דעם קרבן, וואָס דער כהן ברענגט צו גאָט, קאָן ירושלים נישט פאַלען. פערזינדיגט האָט זיך ישראל, און גאָט איז אוועק פון איהם. פון מצרים האָט ער איהם ארויסגענומען, אין דעם לאַנד, וואָס צו זיינע עלטערען צוגעזאָגט, האָט ער איהם אריינגע־בראַכט. משה'ן האָט ער געשיקט צו זיי, אַ תורה זיי געגעבען, געמיינט, זיי וועלען זיין די לעהרער פון דער וועלט, זיינע געזצען די פעלקער לערנען, דערצעהלען וועגען יהוה איז. דורך דורות, דורות האָט ער זיי נביאים געשיקט און אָנגעזאָגט: „זייט די וועלט, זייט דאָס ליכט. נישט קיין אָקסען און נישט קיין קאַלב וויל איך פון אייך, נישט קיין געשרייען און נישט קיין געבעט. דעם שוואַכען העלפט, פאַר דעם אָרי־מאַן און פאַר די יתומים נעהמט אייך אָן". הינטער יעדען בוים זיך געצען געשטעלט און פון אונווירדיגע פעלקער זיך מדות געלערענט. אָ, עס האָט אויפגעברענט דער צאָרן אין גאָט אויף זיין אויסערוועהל־טען פאָלק.

געציטערט האָבען די יסודות פון דער ערד, געדונערט דער הי־מעל, און דער ים איז ווי אַ מויער געבליבען שטעהן. די שטערן און די זון האָבען זיך אין די לעכער בעהאַלטען, ניט געוואָלט געהן זייער שליחות אויספיהרען און שיינען איבער דער וועלט, ווען גאָט האָט גע־שוואָרען ירושלים אונטערצוברענגען, דעם בית־המקדש צו פערברע־נען. מיט אייזערנע ריטער האָבען זיי די מלאכים פון זייערע בע־העלטניסען ארויסגעשמיצט און מיט געוואַלד זיי געטויט איבער דער וועלט לויכטען צו געהן. אָבגעצויגען האָט דאָן גאָט פון דער ערד, וואו מענשען האָבען איהם געשאַפען אַ היים, אין די הימלען איז ער

אוועק, צוריק געלאָזען האָט ער זי אליין, פערשלאָסען די הימלען איבער איהר, דעם שער הרחמים צוגעמאַכט און בעשוואָרען האָט ער די מלאכים, פאַר איהם ניט צו ברענגען קיין געבעט און קיין געוויין. מלאכים מיט פייערדיגע ריטער האָט ער ביים שער הרחמים אוועק־געשטעלט — אָבצוטרייבען די תפילות, וואָס דרינגען פון דער וועלט ארויף צו זיי, איבערגעלאָזט די וועלט צו איהר מזל אליין. אָ, פינ־סטערע כוחות, געהט פון אייערע בעהאַלטענע לעכער ארויס און פיהרט אויס אייערע מעשים! עס פרעסט שוין דער שטאַרקער דעם שוואַכען, און קיין גערעכטיגקייט איז נישטאָ מעהר. עס רייסען די בליהטען איינע פון דער צווייטער דעם זונען־שטראַהל ארויס. די וואָרצלען אין דער ערד קריגען זיך צווישען זיך און גנב'ען איינער פון דעם אנדערען דעם חיות אָב. אָ, דער ווערימעל, אויף גאָט'ס חסד ביז אַהער געשיצט, צו שפּייז דעם שטאַרקען איז ער געוואָרען, און גאַנצע מינים בעשעפענישען געהען שוין אונטער דער זון. אָ, עס נויגט איהר שוואַך קעפּעל דאָס אָרימע גרעזעל צו דער זון צו און פרעגט אויף גאָט. דאָס קליינע פעלד־פויגעלע, איבערגעלאָזט אין נעסט אליין, קלאַפּט מיט איהרע יונגע פליגלען, פּישטשעט מיט איהר שנאָבעל, און איהרע אויגעלעך קוקען מיט אנגסט דעם טויט אנטקעגען — זוכענדיג גאָט. נור פערשלאָסען האָט גאָט זיינע הימלען איבער דער וועלט און איבערגעלאָזט זי צו איהר מזל אליין.

אָבער ווי אַ שפּיז שטעכט דעם פערשלאָסענעם הימעל אַן איינזאַ־מער געוויין, ווי אַ שרייען פון אַ קינד, קלאַפּט אויפ'ן שער הרחמים אַן און דרינגט אריין צו גאָט — עס איז ירמיהו'ס געבעט, וואָס שפּאַרט אַזוי אין די הימלען אַן. איינגעהילט אין זיין ווייסען געוואַנד, דרעהט זיך דער מאַן פון פיין צווישען די לעבעדיגע מתים ארום. אין גרוב האָבען זיי איהם געהאַט אראָבגעוואָרפען, געוואָרפען שטיינער אויף איהם, ווען ער האָט זיי אַן זייער שלעכטס דערמאָנט. יעצט, ווי אַ שאָטען דרעהט ער זיך צווישען זיי ארום, און ווי דער רוף פון קינד וועקט די גוסס'דיגע מוטער פון טויט צוריק — אַזוי לאָזען ירמיהו'ס קרעכצען ירושלים נישט שטאַרבען. איינגעזאַפּט אין יעדען זיין טראָ־פּען בלוט די לייד פון זיין פאָלק, דריקט ער צו זיין פערדאַרטער ברוסט די קאַלטע קערפּערס פון די טויטע קינדער צו. און ווי אַ פערוואונדעטע חיה שרייט ער אויף מיט פערבלוטיגטע אויגען און רופט צום הימעל

צו: „גאָט, זעה די שאַנד, זעה!״ אין די ווינקעלעך בעהאַלט ער זיך, זיצט אָב דאָרט טאָג און נאַכט, ווי אַ משוגע׳נער בליקט ער אַרום זיך שטום און רעדט צו זיך אַליין. גאָט קוקט דאָך אין זיין האַרץ אַריין און ער ווייס ירמיהו׳ס לייד. איינזאַם שלייכט זיך זיין געבעט אין דער בלייענער לופט אַריין, שלאָגט זיך אַדורך דעם וועג אין פערוואַל־קענטען הימעל. עס טרעטען צוריק פאַר ירמיהו׳ס געשריי די שטרענגע מלאכים מיט זייערע ריטער, ווי אַ שטורם יאָגט זיי ירמיהו׳ס געבעט פון פערשלאָסענעם טויער אָב. און עס ברעכט זיך אין דעם הימעל אַריין און טרעט פאַר גאָט פּאַר — און לאָזט ירושלים נישט שטאַרבען.

אָבער עס בענקט דער חולה נאָכן טויט, און פון גסיסה־בעט גע־נאַרט מען דאָס וויינענדיגע קינד אָב, עס זאָל לאָזען די מוטער שטאַר־בען רוהיג. אַזוי האָט גאָט ירמיהו׳ן פון ירושלים אַרויסגענאַרט. גע־זאָגט האָט ער איהם: „נאָך ענתות געה און קויף דאָרט אַ פעלד ביי דיין פעטער דיר אָב. און זעץ דיך רוהיג אויף דעם לאַנד — נאָך וועט דער פיינד ירושלים נישט נעהמען, — און רוהיג קאָנט איהר בלייבען דאָ נאָך אויפ׳ן אָרט״.

און ווי ירמיהו האָט נור געטרייסט די טויערען פון ירושלים פער־לאָזט, זיינען פיער מלאכים פון הימעל אַראָבגענידערט און האָבען זיך אויף די מויערען פון ירושלים געשטעלט, אַנגענומען ביי די ווענט און צובראָכען זיי. נישט נבוכדנצר, נישט נבוזרדן האָבען די הייליגע שטאָדט איינגענומען, נאָר ווי משה דורך גאָט׳ס קוש געשטאָרבען — האָט גאָט אַליין זיין שטאָדט צובראָכען. אַראָבגענידערט האָבען פיער מלאכים פון הימעל אַראָב, פאַקעלען האָבען זיי געהאַלטען אין זייערע הענד, ביי די פיער ווינקלען פון בית־המקדש זיך אַוועקגעשטעלט און גאָט׳ס הויז אונטערגעצונדען.

געשטאַנען זיינען די כהנים ביי זייער עבודה און האָבען דעם קרבן אויפ׳ן מזבח געבראַכט, און די לויים מיט זייערע האַרפען האָבען פאַר גאָט אַ ליעד געזונגען. דערזעהען האָבען זיי דעם פייער פון דער־ווייטען, ווי ער האָט אַרומגעכאַפּט די פיער ווענט פון מקדש, זייער אָרט האָבען זיי נישט פערלאָזט און ווייטער זייער עבודה געטהאָן. שוין כאַפּט דער פייער די עזרה אָן, דאָס פּימפּסען־האַלץ צווישען די מעשענע זיילען קנאַקט, און עס רויטעלט זיך דאָס פלאַם אין זיבען־פאַרביגען קאָליר, — רוהיג שטעהען ווייטער די כהנים ביי זייער דיענסט, און

העבער שאַלט דאָס ליעד פון די לויים. עס בריהט דער מאַרמאָר־שטיין אונטער זייערע פיס, דאָס גאָלד טוקט זיך אין פלאַם, און זיי פיהלען נישט קיין לייד; דאָס פייער כאַפּט דעם פרוכת אָן, צינדט זייער ווייסען געוואנד אונטער, שוין ברענען די פידלען אין זייערע הענד, עס קנאַקען די סטרונעס, עס ברומען די האַרפען זייער לעצטען קרעכץ, און העבער שאַלט דאָס ליעד פון די לויים. עס כאַפּט דער פייער דעם געזאַנג און ברענט עס אונטער אין זיין פלאַם, און עס טריפען דערפון טראָפּענס בלוט אין פייער אריין. הויך וואַרפען די כהנים די שליסלען פון בית־המקדש צום הימעל אַרויף, עס כאַפּען זיי מלאכים פון פייער אונטער און טראָגען זיי צום הימעל צוריק. און זיי געהען, די כהנים, צו זייער עבודה צוריק און, ווי זייער קרבן, ווערען זיי פערברענט פאַר גאָט. עס קומען צו געהן די וועב־מיידלעך, די טעכטער פון די כהנים און לויים. געהאַט האָבען זיי אין אַ ווינקעל פון בית־המקדש זייערע וועב־שטוהלען שטעהן, געשטריקט האָבען זיי מיט גאָלדענע פעדים אויף פּורפּור־צייג די פרוכת'ער פאַר'ן בית־המקדש. געהילט האָבען זיי זייערע יונגע לייבער מיט די האַלב־געוועבטע פרוכת'ער פון פּורפּור־שטאָף אין גאָלדענע פעדים, און ווי די לויים מיט זייער ליעד ווערען זיי מיט זייערע שטיקערייען אין דעם בית־המקדש־פייער פערברענט. עס שיסט דער פייער זיין פריידען־געשריי, — צי איבער דעם פרישען מיידעל־לייב, צי איבער דאָס גאָלד און פּורפּור־געוועב, ברומט ער זיין פריידען געזאַנג? עס פאַלען די ריזען, די יסודות פון דער וועלט, די קופּערנע זיילען פון בית־המקדש, ווי געטליכע הרוגים לעגען זיי זיך אין פייער. עס רויטעלט זיך זייער גלאַנץ ווי מיט בלוט בעגאָסען. און עס איז, ווי נישט ערדישער שטאָף וואַלט אין פייער פערצעהרט געוואָרען, נור שטיקער הימעל־וואָלקען טוקען זיך אין לעצטען רויטליכען זונען־ליכט. קלאָהר איז מיט אַמאָל געוואָרען דאָס ליכט, און פון דער לאַזור־שיין, וואָס מיט איהר בעשיינט די זון דעם הימעל אין מיטאָג־שעה, איז דער פייער בעהעלט געוואָרען, ווי אריינגעגאָסען וואָלטען זיך קוואַלען לבנה־ליכט אין דעם ים זונען־שיין — אַזוי לויכט זיך ליכט אַדורך ליכט. און אַ גערוך האָט זיך איבער דער וועלט פערשפרייט, ווי דער ריח פון גן־עדן וואָלט אויף דער ערד אַראָבגענידערט. דאָס האָט דער פייער דערגרייכט צו די אוצרות איילען, וואָס זיינען אין אַ ווינקעל פון בית־המקדש בעהאַלטען געשטאַנען פון דוד המלך'ס

צייטען. יעדער כהן־גדול האט געהאט זיין אייל — געשטעלט איז געוואָרען דער געשמאַק נאָך דעם כהן'ס גוסט, לויט זיין יחוס און לויט זיין איידעלקייט. איבערגעגעבען איז געוואָרען דער סוד פון די איילען — רייבען די געווירצען, די געבליהטען און די קרייטעכצער — פון דור צו דור, צו שטעלען דעם גערוך לויט דעם משפחה־ריח. ווארים יעדע איידעלע משפחה אין ירושלים האט איהרע אייגענע איילען געהאט. און נאָך דעם ריח פון דעם לייב האט מען דעם יחוס דערקענט. פיעל איילען זיינען דאָרט געווען, וואָס ווען מען האט זייער ריח דערשפּירט, האט מען צו זינדיגען אויפגעהערט און אז איידעלקייט איז אריין אין הארץ, און בעסער איז געוואָרען דער מענש. נור איין אייל איז דאָרט געווען, פון יענעם קריגעל, וואָס שמואל הנביא האט דערפון דוד המלך געזאלבט, און קוים האט ער דערפיהלט זיין גערוך, האט די שכינה גערוהט אויף איהם, און ער האט געוואוסט, ווער עס איז גערעכט, און ווער אונגערעכט. דעם קריגעל האט א מלאך פון בית־המקדש צוגענומען און פאר'ן מלך המשיח אויפבעוואָהרט.

אויפגעגאַנגען זיינע די אלע איילען אין פלאַם פון בית־המקדש. און צוטראָגען זייער געשמאַק האט דער ווינד איבער דער גאנצער גע־געגנד אַרום. און וואו עס איז נור געווען א שוואכער אויף צוויי טויזענד מייל, אז ער האט דעם גערוך דערפיהלט, איז ער באַלד געגעזען געוואָרען. און וואו עס איז נור געווען איינער, וואָס האט ברעה צו זינדיגען געהאט, אז ער האט נור דעם ריח דערפיהלט, איז אין איהם אן איידערלקייט אריין — גוט געוואָרען און תשובה געטהאָן.

פון דעם פייער האבען זיך יונגע ווייסע מלאכים געטראָגען, מחנות, מחנות, ווי די טויבען זיינען זיי פון דעם פייער געשטיגען און זיינען אין די וואָלקענס אריין און פערלאָרען געוואָרען אין דער טיעפקייט פון הימעל. עס זיינען דאָס געווען די סודות פון קדשי־קדשים, וואָס האבען זיך מיט גאָט אויפבעהאַלטען. יעדע שטילע תפילה, יעדער שטילער נדר, בעהאַלטענער קינדער־געוויין און שטומע לייד, וואָס קיין מענש זעהט זיי נישט, נור גאָט אַליין ווייס דערפון, — האט גאָט זיי ווי א טהייערע פערעל־שנור צונויפגעקליבען און אין זיין קדשי־קדשים אויפבעוואהרט. אלע די כשר'ע נשמות זיינען מיט איהם, ווי טויבען־נעשטאַלטען, אין הימעל געפלויגען, ווען גאָט האט זיין הויז פערלאָזט. לאַנג האט זיך געצויגען די נאַכט פון חורבן בית־המקדש. די זון

האט נישט געוואלט ארויסגעהן שיינען איבער דער וועלט, ווען עס איז געקומען איהר צייט, א. געשלאגען האבען זי די מלאכים מיט פייערדיגע ריטער. בעהאלטען האט זי זיך אין איהרע בעהעלטענישען אריין: „צו וואס זאל איך איבער דער וועלט שיינען געהן, ווען דער בית־המקדש איז שוין מעהר נישטא אויף איהר?“ זיינען זיי צו דער נאכט געקומען און האבען געזאגט: „בלייב דו איבער דער וועלט“. האט זי געענטפערט: „מיין צייט איז פארביי“. אזוי האט די נאכט נישט געוואלט מעהר איבער דער וועלט בלייבען, און אויך נישט דער טאג. זיינען זיי צום רבונו של עולם געקומען און האבען געפרעגט: וואס צו טהאן? האט גאט זיי געהייסען קומען פאר איהם, זיינען די ליכטער פאר גאט געקומען אין טונקעלע שלייערס געהילט און געזאגט אזוי: „האסט אונז בעשאפען די וועלט צו בעלויכטען, ווענען זאלען מיר בעלויכטען, אז דאס בית־המקדש געפינט זיך ניט מעהר אויף איהר“. אזוי האט גאט געשווארען דאס בית־המקדש צו בענייען: אין דער מינוט איז משיח געבוירען געווארען און די זון איז ארויס די וועלט צו בעלויכטען.

צווייטער געזאנג.

(ירמיהו געהט געטרייסט קיין ירושלים צוריק.—ער דערקענט דעם בלוטיגען וועג, לויפט נאך די גולי־בבל נאך, טרעפט זיי ביי רחל'ס קבר.—חשובי ירושלים, בחורים ובתולות.—די וועגען מיט די אוצרות פון בית־המקדש, די פרחי־כהונה.—ירמיהו'ס רייד צו נבוזרד'ן, נבוזרדן'ס ענטפער.—ירמיהו טרעפט די מוטער ציון פאר די צובראכענע מויערען פון ירושלים זיצען).

מיט א געטרייסט הארץ איז ירמיהו קיין ירושלים צוריק געגאנגען. ווי גאט האט איהם בעפוילען, האט ער אין ענתות א פעלד זיך געקויפט און געזאגט האט ער זיך אזוי: „עס איז א סימן, אידען וועלען אויף זייער ארט זיצען בלייבען, אויפעסען וועט גאט'ס גרויסע דערבארמונג זיין צארן—און זיין גוטיגקייט, ווי א ים, וועט אויסטריקענען די נארישע מענשען־זינד“. אזוי געשטיצט אויף גאט'ס חסד, געהט דער נביא געטרייסט צו זיין פאלק צוריק. אוועקווארפען

ווייל ער זיין שטעבענדיגע שטראף־בייטש און טרייסטען זיי. געקומען איז ער אויף דעם בת־לחם־וועג — און דערזעהען האט ער פון ירושלים א גרויסען רויך אויפגעהן. ביי־נאכט איז עס געווען, און די פלאם פון ירושלים האט זיך פון דערווייטענס געלויכטען. געטרייסט האט זיך דער נביא: „א, פערשוואונדען זיינען די כשדים, זיי זיינען, ווי אשור אמאל, הינטער ירושלים'ס טויערען ווי א נעפעל צערונען. און דאס דאנקט ירושלים גאט אב, און דער רויך פון איהרע קרבנות געהט אין הימעל אויף". פרעהליך איז דער נביא געווארען, אויפ־געלויכטען זיין פארוואלקענטער שטערן און זיינע אויגען, ווי די ליכטער, אויף ירושלים אויפגעהויבען. מיט די הענד אין דער הויך געשטרעקט, האט ער פאר גאט א לויב־ליעד זינגען געוואלט. זייך הארץ צעגאנגען פאר געטליכקייט — בעגינט דער נביא פאר גאט צו טאנצען און צו וויינען פאר פרייד. ערשט ער קוקט אויף דעם וועג, — רויט געררויטעלט איז דער ווייסער זאמד און ווי א פאדים ציהט ער זיך איבער דעם וועג. פון ירושלים קומען די בלוט־פלעקען אן צו לויפען און קיין בבל ציהען זיי זיך. געווארפען האט דער נביא זיך אויף דר'ערד און דערזעהן ביים שטערן־ליכט יונגע קינדער־פיס, געטרעטען אין דעם בלוט. ער האט זיי אן דעם ווייכען גאנג דער־קענט, אויסגעגאסען, ווי א פורעם, האט זיך דאס קינדישע פיסעל אין דעם בלוטיגען שטויב. דערקענט האט דער נביא דעם איידעלען טריט פון זיין פאלק. געקושט האט ער יעדען טריט, צום הארצען צוגע־דריקט און אויסגעשריען מיט א געשריי, ווי א געווילד, וואס דער יעגער האט מיט זיין שפיז אין הארץ געטראפען, — אזוי פערוואונדעט מיט דער שפיז אין דער ברוסט לויפט דער נביא איבער דעם וועג. אויף די בערג זיך געלאזט און קיין ירושלים געקוקט. א, דערקענט האט ער ביים גראהען מארגען־שיין — ירושלים ברענט, ווי פון א גרויסען קרבן געהט דער רויך אין הימעל אויף. אבער נישט אויף שטיינער און אויף מויערען האט דער נביא געקלאגט זיין ליעד — נישט אויף דעם, וואס דער בית־המקדש איז חרוב געווארען, נור איבער די אידענס לייד האט ער זיין האנד קעגען הימעל אויפגעהויבען און אויסגעשריען: „א, דו האסט מיך אויסגעלאכט, ארויסגענארט האסטו מיך פון דער היים, און הינטער מיין רוקען די קינדער געשאכטען!" און געזוכט האט ער מיט זיינע אויגען, וואו אהין עס פיהרט דער

וועג פון די אַרויסגעטריבענע. אויסגעשיקט האָט ער זיין געהאַרד צו פערנעהמען, פון וואָסער זייט דער ווינט טראָגט די קרעכצען צו. געגוויגט נאָך לינקס, געזוכט נאָך רעכטס, און נאָך דעם בלוטיגען טריט איז ער, ווי אַ חיה, וואָס האָט איהר נעסט געפונען וויסט, נאָך דעם געפאַנגענעם קינדער־טריט נאָכגעלאָפען.

געטריבען האָט נבוזרדן די אידען קיין בבל אַריין. פאַר דער מוטער רחל׳ס קבר האָט ער זיי פאַרביי געטריבען.—געוועזען איז עס אויף דעם וועג קיין בית־לחם, וואו בעגראָבען האָט זי יעקב איינזאַם אויף דעם פעלד אַליין. אָבגעשטעלט האָבען זיי זיך ביים קבר און אַרום דעם פעלד זיך אַנידערגעלעגט. און אָנגעכאַפּט האָבען זיי זיך אַן די ווענט און נישט געוואָלט ווייטער געהן. אָבער געשלאָגען האָט זיי דער פיינד, מיט די רימען און מיט די ריטער, פון דעם קבר אַוועק. אָבגעריסען האָט ער די קינדער מיט געוואַלד פון דער מוטער׳ס שירץ, געשלעפּט האָט ער די קינדער פריהער, און די מוטערס זיינען שוין אַליין נאָכגעלאָפען. אַזוי האָט זיי דער פיינד אין גלות געפיהרט. געראָנען זיינען די טרעהרען אין גרוב אַריין און די מוטער נישט געלאָזט ליגען רוהיג. אויפגעהויבען האָט זי זיך אין איהר ווייסען געוואַנד,—אָנגעטהאָן די שבת־קרוין אויף איהר קאָפּ, איז זי פון איהר קבר אַרויס און נאָך די קינדער נאָכגעגאַנגען און אויסגע־שטרעקט צו זיי איהרע הענד און גערופען זיי. אָבער קיינער האָט איהר שטים נישט געהערט, קיינער איהר געשטאַלט ניט געזעהן—טויט איז זי געווען און נישט געקענט געבען פון זיך קיין קול, נור גערעדט צו זיך אַליין. אַזוי האָט זי אַרומגעבלאָנקעט אַ גאַנצע נאַכט איבער די פעלדער אַליין, און ווען דער טאָג האָט געגראָהט, איז זי צוריק אין איהר רוה אַריין. אַזוי שלייכט זי זיך יעדע נאַכט פון איהר קבר אַרויס, קומט אין אידישען גלות אַריין. און ווער עס וואַנדעלט ביי־נאַכט דורך אידישע שטעדט, זעהט, ווי אַ ווייסע גע־שטאַלט געהט אין געסעל אויף אַליין, קוקט דורך פערמאַכטע לאַדענס אין אידישע שטיבער אַריין. דאָס איז די מוטער רחל, וואָס קאָן אין קבר נישט ליגען רוהיג איבער איהרע קינדערס געוויין. אַזוי ביז׳ן היינטיגען טאָג אַריין.

פערלאָזט האָבען די אידען דער מוטער רחל׳ס קבר און זיינען אין גלות געגאַנגען. דער טאָג האָט אָנגעהויבען צו גראָהען, און

דערזעהן האָט דער נביא ביי דעם גראָהען שיין די אַרויסגעטריבענע פון דערוויייטענס. דערקענט האָט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך דער מחנה שוואַרצע רויב־פויגלען, וואָס זיינען נאָך זיי נאָכגעפלויגען. די זון האָבען זיי פערשטעלט מיט זייערע שוואַרצע פליגלען און דער־שראָקען די לופט מיט זייער געשריי. געזייהט איז געווען דער גאַנ־צער וועג מיט מענשליכע גלידער, און אָבגעשטעלט האָבען זיך די שוואַרצע פויגלען אויף די קערפערס פון די טויטע, געפּיקט פון זיי און מיט אַ באַנגען „קראַה", „קראַה" אַדורכגעלעכערט די לופט. אַנט־לאָפען זיינען די פויגעלעך פון פעלד פאַר זייער געשריי. און די טויבען זיינען אין זייערע טויבען־שלעק אריין, בעהאַלטען זיך אין די ווינקעלעך, די קעפּ אונטער די פליגלען געשטעקט, די אויגען פער־גלייסט און אין גאָט געגלויבט. אַוועקגעיאָגט האָט ירמיהו די שוואַרצע פויגלען פון די געפאַלענע קינדער, זיינע קליידער אויסגעטהאָן און די מתים פערהילט מיט זיי פאַר די פויגעלס שיין. אָבגעטראָגען האָט ער די טויטע פון דעם וועג אין אַ זייט, אַז זיי זאָלען אונטער די קעמעל־טריט נישט צוטרעטען ווערען. לאַנג פערברענגען ביי די טויטע האָט ער דאָך נישט געקאָנט—גערופען האָבען איהם די קרעכ־צען פון די לעבעדיגע. איבערגעלאָזט האָט ער די טויטע מיט אַ פער־וועהטאָגט האַרץ און צו די לעבעדיגע געאיילט. אדם־נאַקעט איז ער געווען — די קליידער אויסגעטהאָן, לויפט ירמיהו אין דער שיין פון דער זון. פון זיינע פיס רינט בלוט. די אויגען אויפגעריסען, מיט די דאַרע הענד קעגען הימעל אויסגעשטרעקט און מיט אַ ווילדען געשריי לויפט ער די אַרויסגעטריבענע נאָך. אָנגעטראָפען האָט ער די שוואַכע קינדער און די ווייבער, וואָס נישט געקאָנט האָבען זיי נאָך דעם שטאַרקען מענער־טריט נאָכגעהן. נאַקעט זיינען זיי געווען און זייערע לייבער פאַר דער זון'ס שטראַהלען צום רויב איבערגעגע־בען. נאָכגעטריבען האָבען זיי בבל'ס זעלנער מיט קופּערנע הים אויף די קעפּ, מיט רויטע בענדער ארומגעפּוצט — רויהע, דאַרשטיגע אויגען פון די מעשענע געזיכטער אַרויסגעקוקט, מיט אויפגעדעקטע ברוסטען און געפלאָכטענע האָהר און בערד — האָבען זיי מיט זייערע ריטער די שוואַכע קינדער נאָכגעשמיצט. געפאַלען זיינען די קינדער אין דער זון'ס שטראַהלען, ווי די קליינע געשאָסענע טויבען פאַלען פון דער הויך, און זיינען אויפ'ן וועג געבליבען ליגען, דער שוואַרצער

מחנה פויגלען צום רויב. מיט געוואלד האבען זיי די מוטערס פון די קינדער צושיידט, וואס האבען זיך בעהאפטען אין זיי מיט זייערע בליקען. אויפגעהויבען האט דער נביא די קינדער פון וועג, אויף זיינע הענד געטראגען. גוסס'ע זיינען זיי אבער אין זיינע ארעמס געווען און מיט א געשריי איז ער אנטלאפען פון זיי. אנגעקומען איז ער צו די אלטע לייט. געשמידט זיינען געווען די חשובי־ירושלים, הענד און פים אין אייזערנע שטאנגען אריינגעבראכט, — דאך האט זיך דורך די פערקנעכטע קייטען ארויסגעריסען זייער פרייער מענער־בליק. מיט שטילען ערנסט און כבוד האבען זיי זייער לייד איבער־געטראגען. צווישען זיי איז געגאנגען צדקיהו, דער לעצטער קעניג פון דוד'ס הויז. העכער פון אלעמען איז ער געווען, און דערקענט האט מען, אז אויף זיין געקרייזעלטען גרויען קאפ האט גערוהט דוד'ס קרוין. אויסגעשטאכען זיינע אויגען האט איהם דער פיינד, דאך געזעהען האט ער אין זיין פינסטערער נאכט איין בילד — זיינע קינדער'ס טויט, געשטאכען פאר זיינע אויגען האט דער פיינד די קינ־דער זיינע און אויסגעשטאכען זיי — אז זיי זאלען קיין אנדערע ליכט נישט זעהן מעהר, נור זיינע קינדערס טויט. אבער פון זיינע אויס־געלאשענע אויגען איז שטענדיג א שטאלצער בליק געפאלען. און ווי ער וואלט נאך געטראגען אויף זיין קאפ די קרוין, איז ער אין זיינע קייטען, א קעניג צווישען שקלאפען געגאנגען. בעהאפטען האט זיך ירמיהו אין זיי, אריינגעבראכט זיינע הענד אין זייערע קייטען און געבעטען זיך ביים פיינד: „שמיעד מיך, ווי זיי!" דאך דער פיינד האט געהאט דעם שטרענגען בעפעהל פון זיין מורא'דיגען הער נבוזדרן, ירמיהו'ן נישט צו ריהרען. געוואוסט האבען זיי, אז ער איז א געט־ליכער מאן, און נישט מיט זייער קראפט האבען זיי ירושלים בעזיעגט, נור איבער ישראל'ס זינד, וואס נביאות האט ירמיהו געזאגט איבער זיי. דערזעהען די אלטע לייט, אז זיי האבען ירמיהו'ן, איז א שטילע האפנונג אדורכגעגאנגען צווישען זיי: „גאט האט געזעהען אונזערע לײדען און ירמיהו'ן געשיקט צו אונז". און דערווארט האבען זיי צו הערען פון איהם גאט'ס טרייסט. דאך פערשטומט זיינען ירמיהו'ס ליפען געווען, נישט קיין טרייסט און נישט קיין ווארט האט ער זיי פון גאט געבראכט. נישט דערמאנען האט ער זיי געוואלט אן ציון'ס פרעהליכע טעג, נישט געדענקען זייערע זינד,, נישט שיטען זאלץ אויף

די וואונדען, נור געשוויגען האט ער און מיט די טרערען זיין צער געטרונקען. אראבגעלאזט האבען די אלטע די קעפ צו דער ערד, ערגעץ־וואו מיט די אויגען געקוקט, און אן ירושלים געדענקט. א, נישט לענגער אויסהאלטען האט דער נביא געקאנט זייער בליק, אנטלאָ־פען איז ער פון זיי און צו די יונגען מיט די מיידלעך אנגעקומען צו געהן.

געגאנגען זיינען זיי פארלעכוויז, די שעהנסטע קינדער פון ירושלים. ווי די יונגע פאלמען־בוימלעך אין זייערע פאטער'ס גערט־נער, אזוי געגליכען זיינען זיי געוועזען. אזוי וויס און איידעל איז גע־וועזען זייער געשטאלט, און ווי העלפאנד־ביין, האט זיך זייער נאקעט לייב אין דער זון געברענט. אויסגעקליבען האט דער פיינד די שעהנ־סטע יונגען מיט די מיידלעך, נאך ריין ביידע פון זינד — בעהעפטען האט ער זיי געוואלט, קינדער זאלען זיי איהם געווינען, צו שקלאפען זאלען זיי איהם זיין. נאקעט זיינען זיי געוועזען, לייב אן לייב אין די די קייטען צוזאמענגעבראכט. געבויגען האבען די בחורים זייערע אויג־גען צו דער ערד, נישט פערשעהמען געוואלט מיט זייערע בליקען די מיידלעך, וואס נאקעט זיינען זיי געגאנגען נעבען זיי. קינדער זיינען זיי נאך געוועזען און שוין געוואוסט דעם ציעל, צו וואס זיי זיי־נען בעשטימט, און געשוואוירען האבען זיי אין זייערע הערצער, קיין קינדער נישט צו האבען אין דער פרעמד. געגלויבט האבען די מייד־לעך אין די ברידער־בחורים, אז זיי וועלען קיין שקלאפען נישט וועלען געבוירען פאר'ן פיינד. געפאלען זיינען זיי איינער דעם צווייטען אויפ'ן האלז, ווען דער פיינד האט זיי אין געצעלט געבראכט צו בע־העפטען זיי, און זייערע נשמות אויסגעגאסען אין זייער געוויין. טויט האט זיי דער פיינד געפונען אויף זייערע חתונות־געלעגער. די טויטע מיידעל אין דעם בחור'ס ארעמס, אזוי געשטארבען זיינען זיי. דער נביא האט אויף זיי געקוקט און אויף זיי האט ער געקלאגט זיין גרויסע קלאג־ליעד: „איך בין דער מאן, וואס כ'האב געזעהען די נויט אין איהר ערגסטער פיין".

אנטלאפען איז ער פון זיי מיט זיין קלאג־ליעד און צו די בחורים־יונגען אנגעקומען. איינגעשפאנט זיינען זיי געוועזען נאקעט אין נבוזרדן'ס וועגען און קיין בבל ירושלים'ס פראכט און רייכטהום געפיהרט. בעהאנגען זיינען די וועגען געוועזען מיט דוד'ס גאלדענע

פאנצערס, און אויסגעשפרייט איבער זיי האט דער פיינד די אוצרות פון בית־המקדש. געבלישטשעט האט דאס גאלד אויף די וועגען און די טהייערע שטיינער, ווי א ים אין זון אויסגעגאסען. ישראל'ס פאהנען, די צייכען פון זיינע שטאמען, אויפגעשטעלט האט ער אויף די וועגען און אויסגעשפרייט אין די קאלירען. און יהודה'ס פאהן האט געפלאטערט פון אויבען אויף, מיט דעם לייב, וואס איז אויף איהם. שטאלץ איז דער פיינד געווען אויף דער פאהן פון דעם שטארקסטען פון ישראל און הויך אויסגעשפרייט האט ער זי אין דער זון. גאלד און זילבער טראגען זיי דעם פיינד, אן אנדער אוצר איז בעהאלטען צווישען זיי. אין א בינטעל אויפ'ן פלייצע טראגט דארט ווער אין דער מחנה די תורה איינגעבונדען. ציטערט, געטער, ציטערט, פעל־קער! אייער טויט ווערט געטראגען דארט, די שווערד פאר דער אלטער וועלט. איינגעבונדען אין דעם בינטעל טראגען זיי גאט'ס ווארט, די ליכט פאר דער וועלט — ארויסשיקען וועט עס פון בינטעל זיינע שטראהלען, בעלויכטען וועט עס לאנד און לאנד. דערשרא־קען און פערגעסען וועלען געטער און פעלקער אויף די אינזלען איינ־זאם שטארבען. אזוי טראגען זיי דעם בינטעל פון פאלק צו פאלק, פון לאנד צו לאנד איבער דעם גאנצען גלות ארום. דאס איז דער סוד, וואס האלט זיי אויף ביז'ן היינטיגען טאג אריין.

איינגעשפאנט אין רימענס, האבען די בחורים פון ירושלים די וועגען געשלעפט. די שטארקסטע צווישען זיי האט ער אויסגעקליבען, און זייערע לייבער פון דעם געשפאן האבען זיך ווי בראנז אין דער זון געגאסען. געזעהען האט דער נביא די קופערנע בית־המקדש־זיי־לען מיט די קרוינען זויף די קעפ, מיט די בלומען אויסגעהאקט, צור'ס מייסטער־שטיק, דורך שלמה'ס חכמה אויסגעטראכט. געשלעפט הא־בען זיי די בחורים פון ירושלים. צעהן בחורים ביי יעדער זייט פון זייל האבען אונטער דער שווערער לאסט פון קופער אבגעקרעכצט. געלויכטען האט זיך אין דער זון יעדע בלום, יעדע פרוכט, וואס איז אין זייל מייסטערהאפט געווען אויסגעהאקט. אזוי האבען זיי אויף זייערע אקסלען דעם בית־המקדש נאך בבל געפיהרט. געריסען האט זיך דער נביא צו זיי, געשריען מיט א שרעקליכען קול, אז ער האט דערזעהן דעם בית־המקדש צושטערט און זיינע שטיקער געשלעפט פון פיינד.

דערשראָקען איז דער נביא פאַר איהר געוואָרען, ער האָט גע־שטעלט זיך פאַר איהר און געפרעגט אַזוי:

אָבער באַלד פערשוויגען איז ער געוואָרען. דערזעהן האָט ער די פרחי־כהונה, די יונגע כהנים'ס קינדער, צאַרט און פון איידעלען שטאַם, געהען פאַראויס פאַר זיי. קינדער זיינען זיי נאָך געווען, פון בית־המקדש־הויף ארויסגענומען, וואו זיי האָבען זיך ביי די עלטערען די עבודה געלערענט. אין זייערע כהנים־העמדעלעך אָנגעטהאָן, האָבען זיי די קריגען מיט מנורות פון דעם הייליגען בית־המקדש־דיענסט אויף זייערע אַקסלען אויסגעטראָגען. די קינדער, אַזוי טהייער און ליעב, ווי די כלים פון בית־המקדש, האָבען איבער דער וועג געוויינט, נאָס געמאַכט מיט טרעהרען די זאַמד און געזאָגט אַזוי: „די כלים, וואָס אין זיי האָבען מיר געזאָלט פאַר גאָט דעם הייליגען דיענסט טהאָן, טראָגען מיר צום פיינד". אז דער נביא האָט זיי דערזעהן, האָט ער זיינע הענד צום הימעל פערשפּרייט און מיט אַ גרויס געשריי אויסגעשריען: „די קינדער, ווי די שעפעלעך, — וואָס האָסט דו צו זיי? זיי זיינען נאָך ריין פון זינד".

געגאַנגען איז נבוזרדן פאַראויס פאַר דעם גאַנג. ברוין איז זיין שטאַרק געזיכט געווען, אָבגעברענט פון דער זון, זיין ברוסט אויפגע־דעקט ביז אין ווייטען לייב אריין, געקאַרבט זיין באָרד אין פלעכטען געבונדען, און זיינע האָהר שוואַרץ, ווי שווערע בראָנז אין לאָקען געגאָסען, געקאַרבט און געבונדען האָבען זיי זיך איבער זיין נאַקע־טען קאַרק אַראָבגעגאָסען. ווי די ליכטער אין דער שוואַרצער נאַכט, האָבען זיינע אויגען מיט צאָרן פון אונטער זיין שווערען מעשענעם געטורמטען הוט אַרויסגעקוקט. שטאַרק האָבען זיינע געקנאַכעלטע פיס אין דעם הייסען זאַמד געטרעטען און, מיט דער שפּיז פאַר־אויס געשיקט, האָט ער זיי אין דעם וועג געוויזען. קינדער און אַלטע פיהרט דער פיינד, ווייבלעך און מיידלעך, נור קיין מאַן איז צווישען די געפאַנגענע נישטאַ. עס איז ניט קיין מנהג אין ישראל געווען, אַז מענער זאָלען אין געפאַנגענשאַפט געהן, אויפ'ן פעלד בלייבען זיי ביז צום לעצטען פון זיי. אַזוי געפיהרט האָט נבוזרדן ישראל אין גלות אַריין. געטראָטען איז פאַר נבוזרדן דער נביא, אין די אויגען איהם אַריינגעקוקט און געזאָגט אַזוי:

„נישט אַזוי גרויס נבוזרדן, נישט אַזוי שטאַרק נבוכדנצר. נישט

אייער האנד האָט ישראל׳ס מאכט צובראָכען. געבונדען מיט גאָט איז
אַ פעסטען באנד, געהט ישראל, דער איינציגער זוהן, אַ האר אין
קנעכטשאפט אַרום. די וועלט האָב איך צוליעב איהם בעשאַפען,
זאָגט גאָט, איהר לעבט נאָר אין זיין זכות. דו ביזט נאָר דער שטע־
קען, דו ביזט נאָר די רוט, וואָס מיט איהר שטראָפט גאָט זיין זוהן.
ווען ישראל וואָלט נאָר צו זיין פאָטער גערופען, ווי דעם ווילדען הונד.
ווי דעם אָקס, ווי דעם רינד, וואָלט ער דיר א רינג אין דיינע נאָז־
לעכער געשטעקט און מיט דעם שטאַנג דיך צוריקגעפיהרט אויף דעם
וועג קיין בבל צוריק — ווי צו אשור׳ן ער האָט אמאָל געטהאָן! נישט
בבל׳ס קינדער איז דער הייליגער זאָמען פון ישראל, וואָס דו פערגיסט
אזוי לייכט זיין בלוט. אָ, ציטער פאר יעדען טראָפען, וואָס דו פער־
גיסט. דו וועסט מיר רעכנונג אָבגעבען, זאָגט גאָט, — דו ביזט דער
הונד אין מיין הייליגער סטאדע, דער שעפער איז נור אַוועק אויף
איין אויגענבליק. דו וועסט מיר מיט דיין אייגען בלוט בעצאָהלען
פאר יעדען שעפעלע, וואָס דו האָסט פערצוקט".

צוריקגעטראָטען איז נבוזרדן, בלייך געוואָרען זיין געזיכט — זיין
הארץ ווי וואסער צוגאָסען. אזוי האָט ער זיך דערשראָקען פאר דעם
נביא׳ס וואָרט (דאָס איז געווען זיין זכות). געוואָרפען האָט ער זיך
צו ירמיהו׳ס פיס און גענטפערט אזוי:

„אויסצופיהרען זיין שטראָף איבער ישראל האָט מיך גאָט גע־
שיקט, וואָס אָנגעזאָגט דורך דיר האָט ער צו זיי. אַליין ביזטו אי־
בער ירושלים׳ס גאסען ארומגעגאנגען און דיין אבל־ליעד געקלאָגט,
די שטיינער אויף דיין רוקען געטראָגען האָסט דו, זיי גע־
וויזען דעם סוף, וואָס וואָרט זיי, ווייל זיי האָבען אָן גאָט
פערגעסען. אויסגעלאכט האָבען זיי דיך, אין פינסטערער גרוב גע־
וואָרפען, פון דעם שוואַרצען לאָך האָסט דו נאָך ארויסגערופען צו זיי
און דיין קלאָג־ליעד אויף זייער חתונה געוויינט — שטיינער האָבען
זיי אויף דיר געוואָרפען, דיין מויל, וואָס דורך איהם רעדט גאָט, האָ־
בען זיי מיט ערד פערשטאָפט. איצט קומסט דו זיך אָננעהמען פאר
זיי? — צי האָבען מיר דען ניט גאָט׳ס שליחות אויסגעפיהרט, וואָס
ער האָט געזאָגט דורך דיר?"

פערשוויגען איז באַלד ירמיהו געוואָרען פון נבוזרדן׳ס רייד. גע־
שלונגען האָט ער אין זיך זיין צער און אָן גאָט זיך דערמאָנט—יהוה איז

ער איבערגעגעבען צו גוים אין די הענד, דעם בית־המקדש פערברענט, ירושלים — א פערשעהמטע מוטער, צו שאנד און שפאט צווישען די פעלקער פון דער וועלט. אנגעצונדען האט זיך אין איהם די נקמה פאר גאט, נישט געהערט האט ער מעהר זייער קרעכצען — אבגענויגט האט ער זיין בליק פון זיי. יהוה איז צו שפאט, אברהם, יצחק און יעקב — פאטערס פון א קנעכטען־פאלק, און גוים—די הארען איבער דער וועלט, און אלץ איבער ישראל'ס זינד. בערעכטיגט האט ער אויף זיי דעם דין.

אוועק איז פון זיי דער נביא און קיין ירושלים צוריק. טיעף בע־גראבען אין זיין הארץ איז זיין לייד, און פערשטיינערט איז דער צער אויף זיינע ליפען געווארען. געזעהן האט ער דאס לאנד, יעדען בארג, ווי ער שטעהט פערארייגזאמט אליין, קוקט די ארויסגעטריבענע נאך און וויינט און קלאגט: ווער וועט מיך זייהען, ווער וועט איבער מיינע פירות א ברכה מאכען?" — קלאגט יעדער בלאט, יעדע בוים. פער־שטיינערט איז שוין געווארען זיין צער, און קייןווארט האט ער נישט פאר איהר צו זאגען. אנגעקומען אין ער מיט דער נאכט צו די טוי־ערען פון ירושלים. צובראכען זיינען זיי געווען. ירושלים איז הפקר: ווער עס וויל, קאן דערין אריין. פאר דעם צובראכענעם טויער האט ער א פרוי געטראפען. ארויסגעקומען איז זי פון דעם פערנעפילטען פאר־נאכט און נעגאנגען אויף איהר וועג אליין. אין שווארץ איז זי געווען געהילט. איהר שטאלצער בליק האט פון אונטער איהר טונקעלען שלייער ארויסגעקוקט. געאיידעלט איז איהר געזיכט געווען, ווי פון די אידישע קעניגס־טעכטער, און ווי ביי א נביא, האבען איהרע אויגען געשיינט. צולאזט זיינען איהרע שווארצע האהר איבער איהר טונקעל געוואנד געהאנגען. דער חסד־חן פון אונזערע מאמעס ביי ליכט־צינ־דען איז אויף איהר געווען אויסגעגאסען, און די שבת־קרוין, אין טרוי־ער איינגעהילט, האט אויף איהר קאפ גערוהט. אזוי איז זי טרוי־עריג און שטאלץ אליין אויף איהר וועג געגאנגען. קיין טרעהר האט זיך אין איהרע אויגען נישט בעוויזען, קיין קרעכץ, קיין געוויין. נור ווי א אידישע קעניגין, אין טרויער געצירט, האט זי זיך אויף א שטיין ביים וועג געזעצט. דעם קאפ אויף איהרע הענד געשטיצט — האט זי מיט בענקענדיגע בליקען נאך דעם וועג קיין בבל אויסגעקוקט.

— ווער ביזט דו, וואָס דו טרויערסט אַזוי שטיל? צו די מענ־שען ביזטו גלייך און מענשליך איז דיין לייד, — דאָך ווי געטליך דו ביזט, און ווי גאָט טראָגסט דו צער.

שעהן האָבען זיך איהרע ליפּען געעפענט, ווי די מויל פון א בלום אין א שעהנער לבנה־נאַכט. און מיט ריח פון בית־המקדש איז די לופט געוואָרען אָנגעפילט, ווען זי האָט איהר וואָרט געפיהרט אַזוי:

— איך בין די מוטער פון דעם קינד, און ווען אויך געטליך איך בין, דאָך מענשליך פיהל איך די לייד, יעדען קרעכץ, יעדען געוויין. קיינער פיהלט נישט דעם צער פון קינד, ווי די מוטער ציון אַליין.

פערשעהמט איז דער נביא געוואָרען פאַר דער מוטער ציון איבער זיינע פריהערדיגע רייד. אוועקגעזעצט האָט ער זיך נעבען איהר אויף דעם שטיין, און אַזוי ווי זי, מיט בענקענדיגע בליקען אויף דעם וועג קיין בבל נאָכגעקוקט.

דריטער געזאַנג.

ירמיהו געהט צום הר־הבית.—דער חרוב'דיגער בית־המקדש.—יהוה'ס שטים שיקט איהם די אבות וועקען.—ירמיהו רופט די אבות פון דער מערת המכפלה.—אברהם, יצחק, יעקב.—די טענות פון די אבות פאַר'ן רבונו של עולם.

פערלאָזט האָט דער נביא די מוטער ציון און איז קיין ירושלים אריינגעגאַנגען. די נאַכט איז שוין איבער די טורעמס פון דער שטאָדט געפאַלען — און אויסגעשטאָרבען איז ירושלים געווען. אייגער אַליין האָט זיך ירמיהו ארומגעדרעהט גאָס אוים, גאָס איין. חורבות זיינען די הייזער, און די צובראָכענע בעל־הבתישקייט אויף די גאַסען ארויס־געוואָרפען. געטראָפען האָט ער דאָ און דאָרט אַ טויטען גוף ליגען, וואָס קיינער האָט איהם נישט אהיים גענומען און נישט צו קבורה געבראַכט. געטראָפען האָט ער משוגענע מוטערס, ווי די ווילדע שאָ־קאַלען איבער די גאַסען ארומבלאָנקען. שטום געוואָרען פון שרעק זיינען אַ טהייל פון זיי — האָבען מיט זייערע קראַנקע ארויסגעזעצטע אויגען ווילד געקוקט און צוגעברומט מיט זייער שטומער צונג. אַ טהייל האָבען שטיקער גלידער פון זייערע טויטע קינדער איינגעווי־

געוואָרען פערשעהמט איבער ישראל'ס זינד. פרעמדע נעהמען זיך זיין נקמה אָן און פיהרען אוים איבער ישראל זיין שטראָף — זיין זוהן האָט קעלט אין זייערע ווינדעלעך און ארומגעטראָגען מיט זיך. אין די ווינקלען האָבען קראַנקע געשמאַכט און געבענקט נאָכ'ן טויט — איבערגעלאָזט האָט זיי דער פיינד אין דער צושטערטער שטאָדט, אַז זיי זאָלען מיט זייער עלענד אַ שרעק אָנוואַרפען אויף די שכנים ארום. נור נישט געזעהן האָט זיי יעצט דער נביא, נישט דעם מענ־שליכען לייד האָט זיין אויג בענומען, געזוכט האָט דער נביא גאָט. ער האָט געוואָלט פון איהם פערנעהמען אַ וואָרט, וואָס ער זאָל די ארויסגעטריבענע אין גלות פאַר אַ טרייסט ברענגען. ארויסגעגאַנגען איז ער צום הר־הבית. געזאָגט האָט ער זיך: „גאָט האָט נאָך נישט פערלאָזט זיין הייליגען אָרט — און איך וועל ביי דער טהיר פון בית־המקדש שטעהן און צו גאָט'ס שליחות זיין גרייט“.

אָנגעקומען איז ירמיהו צום הר־הבית, דעם אָרט, וואו אברהם האָט יצחק'ן אויף דער עקדה געבראַכט. ווי זעהט עס אוים? צו־פיהרט איז דאָס הויז, וואו גאָט האָט צווישען די לעבעדיגע געוואָהנט, — נאַכט העגנגט דעריבער און דעקט די געטליכע הרוגים צו. צו־בראָכענע שטיקער פון אַ הימעל ליגען דאָ. עס ווייזט זיך דער מירמעל־שטיין אין דעם ליכטיגען לבנה־שיין. און די קופערנע זיי־לען, אָבגעבראָכען פון די טרעפּען, ווי ריעזען־הרוגים ליגען זיי. עס שטראַהלען די שטערן אָקעגען די גאָלדענע פעדים פון אַ האַלב־פערברענטען פּרוכת, וואָס קוקט פון דער חורבה ארוים. און פון דעם אַש בלישטשעט די גאָלד פון אַ הייליגער כלי — אין דעם יונגען כהן'ס האַנד. קדושים זיינען זיי ביידע, פאַר גאָט אין פייער פערברענט. מורא האָט דער נביא געהאַט דעם אָרט צו בעטרעטען. יעדער שטוי־בעל איז הייליג דאָ, יעדער זעמדעל פון גאָט געקושט. אויסגעמישט האָט זיך די קדשי־קדשים מיט די עזרות, און דער געטליכער הייליגער סוד ליגט איבער אַלץ אויסגעשפּרייט. געפאַלען איז דעריבער די שטילקייט פון הימעל, גאָט האָט מיט זיין מאַנטעל זיינע הרוגים פער־הילט. אזוי אָבגעזונדערט איז געווען דער אָרט פון דער גאַנצער וועלט. און עס איז געווען דעריבער — נישט די ליכט פון טאָג און נישט די ליכט פון נאַכט, נור פון אַ געוויטער, ווי דער הימעל איז,

ווען גאָט בעווייזט זיך אויף דער ערד — אַזוי האָט גערוהט דער הייליגער סוד פון געטליכקייט איבער דעם געטער־בית־עולם דאָ.

געשטאַנען איז ירמיהו ביים אַריינגאַנג פון בית־המקדש און געוויינט ווי אַ קינד און געזאָגט: „גאָט, וואו זאָל איך דיר זוכען? פערלאָזען האָסטו דעם אָרט, וואו דו האָסט צווישען די מענשען געוואָהנט, און ביזט צוריק אין דיינע פערבאָרגענע הימלען געגאַנגען. איבערגעלאָזט אונז אַליין, און מיר ווייסען נישט אוים און מיר ווייסען נישט איין. גאָט, צו וועמען זאָל איך געהן, וועמען זאָל איך פרעגען? דיין בית־המקדש איז צושטערט, דיינע כהנים טויט, אידען אין גלות, און דאָס ביזז הערשט איבער דער וועלט. און דו ווייזט מיר קיין צייכען נים און דו זאָגסט מיר קיין וואָרט נים, וואו זאָל איך דיר זוכען געהן, גאָט?“ אַזוי געוויינט האָט דער נביא, און זיינע ווערטער האָבען אין די צובראָכענע כלים פון בית־המקדש אָבגעקלונגען. דער מעטאַל האָט פון זיך אַ קול געגעבען און מיטגעוויינט האָט ער מיט דעם נביא. און ווי ירמיהו וויינט אַזוי — און זעה — פּלוצלונג בעווייזט זיך אַ ליכּט, בעהעלט ווערט דער גאַנצער אָרט; אַ שטילקייט האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצען הר־הבית, און די צובראָכענע בית־המקדש־שטיקער, ווי אַ נשמה וואָלט אין זיי אַריין — זיינען זיי שטעהן געבליבען, שטיל געשוויגען און אויסגעהערט. קיין געשטאַלט האָט ירמיהו הנביא נישט געזעהן — נור דערהערט האָט ער אַ שטים. ווי אַ טויב האָט געברומט די שטים פון יהוה און געזאָגט אַזוי: „עס טהוט באַנג אַליין אין די הימלען צו זיין, און נאָך ישראל איז מיין בעגעהר. איך האָב הימעל און ערד געשאפען, איך שוועב איבער דעם גאַנצען חלל אַרום, מיר געהערט דער תהום פון יענער זייט וועלט — אין ערגעץ געפין איך נישט קיין רוה. ענג איז מיר דעם הימעל'ס מלוכה, די נאַכט איבער דעם תהום פון יענער זייט קען מיין גייסט נישט אַרומנעהמען, — און גענוג איז מיר געווען דער חלל פון פיער איילען ערד, וואָס ישראל האָט מיר צווישען זיך אָבגעטהיילט. איך שוועב איבער דער חורבה פון מיין צופיהרטער היים און קוש יעדען שטיין און האָלז יעדען שפּאַן ערד. צו שוואַך איז מיר דער לויב־געזאַנג, וואָס די הימלען זינגען מיר ביים זונען־אויפגאַנג, דער לייבען־געשריי, וואָס די ימים שאַלען צו מיר, ווען די שטורעמס ברומען איבער זיי. צו דעם רויש פון די שטערן־וועלטען אין זייער גאַנג אין דעם חלל פון דער

נאכט — הער איך זיך נישט איין. נישט איז מיר די שטילע ליעד, וואס שוועבט ארום דעם תהום פון אין־סוף. איך בענק נאך ישראל'ס לויב, וואס געזונגען האבען צו מיר די לווים, מיט די הארפען בע־גלייט. געבראכט האבען זיי מיר מיט זייער געזאנג די ליעד פון יעדען בלעטער און גרעזעל, דעם לויב פון יעדען פליגעל און עוף — וואס איך האב געשאפען אויף דער וועלט. געהערט האב איך זייער לויב און געבענשט האב איך זיי. א, ישראל, אין א רגע פון צארן האב איך דיר געשטראפט, און אייביג איז מיין בענקשאפט נאך דיר. אונטער די שמיץ פון דיינע פייניגער הער איך דיין רופען נאך מיר, און עס געהט אויס מיין הארץ נאך דיר. די הימ־לען פאר מיר, דער גלות ווי די ערד פאר דיר — ווער וועט מיר געהן און ווען זאל איך שיקען מיינע פריינד רופען — אברהם, יצחק און יעקב — די הייליגע דריי, קומען זאלען זיי צו געהן און טרייסטען מיך?"

געציטערט האט ירמיהו הנביא פאר גאט'ס רייד, געווארפען זיך צו דער ערד און געזאגט: „שיק מיך, גאט, איך בין צו דיין שליחות גרייט".

און געזאגט האט יהוה: „געה, ירמיהו, וועק מיר מיינע פריינד אויף — רוף זיי פון זייער רוה. זאג, אז יהוה איז פערלאזט, ווי אין דעם הימעל, אזוי אויף דער ערד, אז אומעטום הערשט דאס שלעכטעס. עס זיינען ארוים די קליפות פון זייערע לעבער, און די מדת־הרחמים איז פערשטומט. פעראייניזאמט איז יהוה און ישראל, קיינער וויס זייער נאמען נישט מעהר. קומען זאלען זיי צו געהן — איך דארף זיי האבען נעבען מיר אין דער שלעכטער צייט".

געגאנגען איז ירמיה צו דער מערת־המכפלה, אהין, וואו עס רוהען די פאטערס פון ישראל, מיט די מוטערס ביי זייער זייט, אין דעם טויזענד־יעהריגען שלאף. א הייליגע ציטערניש האט איהם ארומ־גענומען, ווען ער איז געקומען אין זייער נאהענט — אנגעקלאפט האט ער אין זייערע לאדענס אריין און גערופען זיי: „שטעהט אויף, אברהם, יצחק און יעקב, פון אייער רוה. איהר זייט פאר גאט בענעהרט צו קומען צו געהן".

די אלטע קעניגען, מיט די קרוינען אויף די קעפ אנגעטהאן, האבען געעפענט די אויגען פון דעם טויזענד־יעהריגען שלאף און

געפרעגט איינערביים אנדערען: „ווייסט דו נישט, וואס עס איז געשעהען? מען וועקט אונז פון אונזער רוה".

דערהערט אז זיי האבען גאט'ס נאמען פון ירמיהו'ס מויל אויסרופען, האבען זיי פערוואונדערט געפרעגט: „וואס איז היינט מעהר פון אן אנדער מאל?"

מורא האט ירמיהו געהאט זיי פון דעם חורבן צו דערצעהלען. ער האט זיך געטראכט, זיי וועלען שטראפען און זאגען: „א נביא ביזט דו געווען ביי אידען, וואס האסט דו צוגעלאזט, אז עס זאל אזעלכעס געשעהן אין דיינע טעג?" — האט ער זיי געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואס געשעהן עס איז, נאר איהר זייט פאר גאט בעגעהרט צו קומען צו געהן".

אויפגעהויבען האבען זיי זיך פון די קברים, מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ, אין די טליתים איינגעהילט, האבען זיי איבער דער וועלט געשפרייזט. געשוויגען האט די ערד, געציטערט בארג און טהאל, אז זיי געהען פארביי פאר זיי, און מיט שטיל ציטעריג געבעט האט בוים און גראז נאכגעקוקט און בעוואונדערט זיי.

געגאנגען איז דער ערשטער אברהם אבינו, הויך איז זיין געשטאלט געווען, העכער פון די אידען אלע. א גרויסע קרוין אויף זיין גראהען קאפ, אין זיין ברייטען טלית איינגעהילט, איז ער מיט זיין ברייטער, ווייסער בארד און שטילע רוהיגע טריט פאר גאט געגאנגען, זיכער און רוהיג, ווי מען קומט צו אן אלטען גוטען פריינד. אין דער האנד האט ער געהאלטען א גרויסע האק, צושטערט האט ער מיט דער האק די געטער פון זיין פאטער און פאר יהוה'ן זיי אונטערטהעניג געמאכט. געציטערט האבען די געטער פאר זיינע טריט. אזוי איז דער געטער־צושטערער, דער עלטסטער פון אונזערע אבות פאר גאט אנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, אויסגעשטרעקט האט ער צו איהם די האנד און געזאגט: „זיי געגריסט, מיין אלטער פריינד — יהוה'ס זייל. דער ערשטער פון די לעבעדיגע האסט דו יהוה'ן דערקענט, פון די געצען פון דער וועלט מיר אויסדערוועהלט, דער ערשטער מיין נאמען צווישען די פעלקער פערשפרייט. ענטפלעקט האב איך זיך צו דיר און געבונדען מיט דיר אן אייביגען באנד. קום, מיין פריינד, זעץ זיך ביי מיין זייט".

דער צווייטער איז געגאנגען זיין זוהן יצחק, קלענער פון דעם פאטער, אבער נאך גרעסער פון אלע אין דער וועלט. בלינד איז ער געווען, אבער שטאלץ און זיכער איז ער דאך געגאנגען, מיט זיין גאלדענער קרוין אויף זיין קאפ, אויף גאט'ס חסד געשטיצט. מיט דער האנד האט ער א בעקעל ביי זיינע הערנער געפיהרט — דעם קרבן, וואס אברהם האט אויף זיין ארט צו גאט געבראכט. אזוי איז אונזער פאטער יצחק, דער קרבן פון גאט, פאר יהוה'ן אנגעקומען צו געהן.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער אויסגעשטרעקט צו איהם די האנד און געזאגט אזוי: „יצחק, שעפעלע מיינס, דיין הארץ איז אזוי פראסט, ווי די ערד. אז איך האב גערופען צו דיר, האסט דו, ווי א קאלב, די הענד מיט די פיס זיך בינדען געלאזט און דיין האלז צום חלף אויסגעשטרעקט, געבונדען האב איך זיך מיט דיר אין איי־ביגען באנד — קום, מיין פריינד, זעץ זיך נעבען מיר".

דער דריטער איז געגאנגען דער פאטער יעקב אונזערער, שווארץ פערוואקסען איז ער נאך געווען און יונג, ווי ביי לבן'ס שאף, ווען ער האט פאר אונזער מוטער רחל גערדיענט. זיין שעפער־שטעקען געהאלטען אין האנד, איז ער מיט שטילער הכנעה און געטריישאפט פאר גאט געטרעטען.

ווי יהוה האט איהם דערזעהן, האט ער איהם פון דערווייטענס צוגערופען: „יעקב, יעקב, מיין זוהן און מיין קנעכט! פון דיין מוטערס בויך האב איך דיר שוין אויסדערוועהלט. איידער דו האסט מיך נאך געקענט, ביזט דו שוין אין מיין וועג געגאנגען, אין דיר האב איך אויסגעגאסען דעם פורעם פון ישראל, דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וועלכען יהוה האט מיט ישראל — ביזט דו געווען דער ערשטער איד, איידער אידען זיינען נאך געווען אויף דער וועלט. קום צו מיר, אלטער פריינד, און זעץ זיך ביי מיין זייט".

אראבגענידערט האבען מלאכים דריי און דריי גאלדענע שטוהלען פאר די אבות אויפגעשטעלט, יהוה'ן צו רעכטס און צו לינקס. ווארים, אמת, אבלים זיינען זיי געווען נאך זייער קינד — דאך זיינען עס קעניגען געווען, און גאט האט זיי דעם כבוד געגעבען, ווי עס פאסט פאר זיי.

אז די אבות מיט די קרוינען אויף די קעפ און מיט די צייבענס

אין די הענד האָבען זיך אָרום יהוה'ן אויף זייערע טראָנען געזעצט, האָט זיך דערהערט יהוה'ס שטים:

„איהר זייט געקומען אין מיין הויז אריין, מיינע פריינד. און מיין הויז איז צושטערט. משפט צווישען מיר און אייער זוהן. צוריסען האָט ישראל דעם באַנד, וואָס איז צווישען מיר און אייך — אַנדערע געטער האָבען זיי זיך געמאַכט און יהוה'ן פערלאָזט. די הייליגע ערד, וואו איך האָב זיך צו דיר, אברהם, צום ערשטען מאָל בעוויזען, האָבען זיי פעראונרייניגט; דעם אָרט, וואו יצחק איז צו דער עקדה געבראַכט געוואָרען — טמא האָבען זיי איהם געמאַכט; און וואו איך האָב דיר, יעקב, אין דעם חלום פון דער נאַכט, אויף דעם לייטער אין מיין הי־מעל געפיהרט — פאַר אַנדערע געטער האָבען זיי דאָרט מזבחות אויפגעשטעלט; דעם טויער, וואו די תפלות פון דער וועלט שטייגען צו מיר אין הימעל אויף — מיט בלוט פון קרבנות פאַר פרעמדע גע־טער האָבען זיי עס פערשפריצט. פערוואָרפען האָב איך זיי פון מיר, אין פרעמדע הענד איבערגעגעבען, פון לאַנד ארויסגעטריבען, אין גלות געפיהרט".

און אויפגעעפענט האָט יהוה די אויגען פון די אבות, און דער־זעהן האָבען זיי דעם פינסטערען קייטען־וועג פון דעם לאַנגען גלות. לאַנג און אייביג ציהט זיך אַ וועג, דער וועג פון חורבן, מיט בלוט און טרעהרען איז ער בעזייהט, אויף שריט און טריט מצבות — זיי שטעהען פון פריה־צייטיגען טויט. ווי שאָטענס שוואַרצע, יאָגט זיך דער רעשט פון ישראל אונטער דעם אייזערנעם שטאַנג פון דער קללה, וואָס רוהט אויף איהם, צווישען די פעלקער פון דער וועלט און האַלט זיך אויף ביי זיין שטאַם און רופט צו זיין גאָט און די אבות דערמאַנט ער.

דערזעהען האָבען זיי דעם גלות, דעם שוואַרצען ביז'ן היינטיגען טאָג אריין. קיין טאָג, קיין נאַכט, קיין אברוה נישט, פער'מיאוס'ט פון צרות, איינגעמידט פון קלאָגען זיך יאָגט ער, ווי אַן אייביגער מצורע און ציהט זיך זיין בלוטיגען באַנד פון גלות־בבל ביז אין היינטיגען גלות אריין.

דערזעהען, אַז זיי האָבען דעם שטעכענדיגען וועג, האָבען זיי די קרוינען פון זייערע קעפּ אַראָבגענומען און פאַר די פיס אַנידערגע־לעגט. זיי האָבען מיט אַמאָל דערהערט ירושלים'ס געוויין. די וויינ־

טען האָבען אָנגעהויבען צו ברענגען צונויף זיינע קרעבצען פון גאַר דער וועלט, און ווי שטורם־ווינטען האָבען זיי געיאָגט פאר די אבות פארביי.

אויפגעהויבען האָבען זיי זיך פון זייערע ערטער, צוריסען די טליתים אויף זיך און פאר גאָט זיך געשטעלט.

און דער ערשטער איז געווען אונזער פאָטער אברהם, וואָס האָט פאר גאָט גע'טענה'ט אזוי:

„אויסדערוועהלט האָסט דו מיך פון גאַר די מענשען פון דער וועלט, פאר אַ פאָטער פון אַ שטאָם האָסט דו מיך געמאַכט און גע־וויזען מיר אין חלום פון דער נאכט דאָס לאַנד, וואָס דאַרט וועסט דו בעזעצען זיי. צו די שטערן אין הימעל האָסט דו מיר זיי געגליכען, איינעם אין איינעם, זייערע קינדער זאָלען די קעניגען פון דער וועלט זיין. איך וויל נישט אַ פאָטער פון אַ קנעכטען־פאָלק זיין. וואָס האָסט דו געמאַכט פון זיי?"

געברומט האָט יהוה אונטער זיין שווארצען וואָלקען אין דער נאכט אריין: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד".

אברהם איז אָבער ווייטער פאר גאָט געשטאַנען און געזאָגט אזוי:

„וואָס האָבען זיי דיר געטהאָן אזוינס? ווי גרויס איז דען דעם מענשען'ס פרייד אויף דער ערד — ווי לאַנג זיין לעבען דען? נאָהענט ביי אונזער וועג שטעהט דער קבר. אונזער לעבען — איז אונזער וועג צום טויט, אויף ועמען האָסט דו דאָ דיין כעס אויסגעגאָסען? מיט וועמען ביזט דו אין דער מלחמה געגאַנגען? פאר וואָס האָסט דו זיי נישט מוחל געווען?"

אָבער יהוה האָט אַלץ געברומט פון זיין שווארצען מאַנטעל ארויס: „זיי האָבען געזינדיגט, אַלטער פריינד".

און אויפגעהויבען האָט זיך אונזער פאָטער יצחק מיט טרערען אין די אויגען—מיט הכנעה און אין אַ שטיל געבעט געזאָגט אזוי:

„צוויי קינדער האָסט דו מיר געגעבען, צוויי צווייגען פון מיין בוים אויסגעשפּראָצט. מיין הארץ מיט ליעבע געבונדען צו זיי ביי־דען—האָסטו אנ'אייביגע פיינדשאַפט צווישען זיי געוואָרפען. איינעם פאר אַ זוהן אויסגעקליבען, דעם צווייטען פאר אַ רוט צו שטראָפען איהם בעשאַפען. ווען איינעם איז גוט, איז דעם צוויי־

טען שלעכט, און יעדען מאָל איז אַ זייט פון מיין הארץ פערבלוטיגט. צי געפינט זיך נישט אין דיין הארץ ליעבע פאר זיי בײדען? — עשו איז דאך אויך מיין קינד, פארוואס האסט דו איהם פון דיר פער־שטויסען און צום פיינינער פון יעקב געמאכט? מאך דאך שלום צווישען זיי ביידען, און זאלען זיי ביידע דיינע זיהן זיין...

און אויפגעשטעלט האָט זיך יעקב, אונזער פאָטער, און האָט זיך פאר גאָט געשטעלט און מיט גרויס געוויין געזאָגט אַזוי:

„פאָטער, דו ווייסט, ווי איך ליעב זיי,—יעדעס קינד מיינס,—אַלע זיינען זיי מיינע קינדער ביז צו דעם אינגסטען, ביז היינטיגען טאָג אריין. און טייער בעצאָהלט האָב איך פאר זיי—אָבגעארבייט פאר יעדען מיין קינד.—ביי לבן הארמי אָבגעדיענט, נישט געשפּאָרט קיין ארבייט, נישט ביי טאָג נישט ביי נאכט. יעדעס שעפּעלע גע־טריי אָבגעוואַכט. רחל'ן האָב איך ליעב געהאט, דאך לאה'ן האָב איך ניט פערשעמט. מיט בענקענדיגע בליקען האָב איך צו רחל'ן געקוקט, דאך מיט לאה'ן בין איך אין געצעלט געגאַנגען—ווייל דו האָסט איהר נישט געשאָנקען קיין חן, האָב איך זיך אויף איהר מרחם געווען. און דו האָסט אויף מיינע קינדער קיין רחמנות ניט געהאט? דו ווייסט, איך האָב זיי, ווי מיינע שעפּעלעך, אין פעלד געפיהרט אין די הימלען געוויזען און דערצעהלט זיי פון דיר. און ווען אויפגעוואקסען זיי זיינען מיר, און מיין ברודער עשו האָט זיי פערטילינען געוואָלט, איינגעשטעלט האָב איך מיין לעבען פאר זיי. און דו ווייסט, ווי איך האָב מיין לעבען לאַנג געטרויערט איבער איינעם פון זיי—ווען מען האָט מיר זיין העמדעל געבראכט—און איך האָב געמיינט, אַז אַ חיה רעה האָט איהם פערצוקט. יעצט האָסטו מיר זיי אַלע אומגעבראכט—איבערגעגעבען האָסטו זיי צו פרעמדע אין די הענד. אַ, יעדער זייער וואונד איז מיין וואונד, יעדער זייער געשריי—אַ, איך קען אין מיין קבר נישט איינרוהען, עס רינען צו מיר די טרערען זייערע אַלע אריין, עס רינט דורך מיין הארץ זייער בלוט, און יעדע וואונד איז מיין, און יעדע לייד איז מיין“.

און עס איז געוואָרען אַ גרויס געוויין, ווען די אבות האָבען זייער וואָרט פאַר גאָט געפיהרט. הימעל און ערד האָבען מיט אונ־זערע פאָטערס מיטגעוויינט. און אַלע שטערען זיינען געקומען און ארום זיך געשטעלט, און די מלאכים אויבען אין הימעל. אַלץ האָט

געוויינט. און פון גאָט'ס אויגען זיינען צוויי טרערען ארבגערונען אין ים אריין און האָבען די וואסערען אויפגעקאכט. און עס איז גע־גאנגען דער געשריי פון די אבות פון איין עק וועלט ביז צום אנ־דערען. און דערהערט האָבען עס די אידען ביי די טייכען פון בבל— וואָס זיינען דאָרט געזעסען. אז זיי האָבען געהערט דעם געשריי, האָבען זיי די אבות דערקענט און האָבען געזאָגט: זיי זיינען פאַר גאָט געקומען, האָבען זיך אָנגענומען פאַר אונז. און אַ שטילע האָפ־נונג איז אַדורכגעגאנגען צווישען זיי.

פיערטער געזאנג.

יהוה'ס ענטפער. — יהוה שיקט ירמיהו'ן משה'ן רופען. — משה געהט איבער די וועלען פון ירדן. — משה מיט דער זון און שטערען. — משה געהט אין בבל די אידען בעפרייען. — די תפילה פון דר'ערד. — די גולי בבל ביי די טייכען זיצען. — יהוה'ס שטים. — משה קומט פאַר יהוה אָן. — זיין טענה פאַר גאָט. — די לוחות קומען פאַר עדות געגען ישראל, די מלאכים קומען פאַר עדות געגען ישראל. — משה'ס ענטפער די לוחות און די מלאכים. — משה רופט די מוטער רחל. — די מוטער רחל פאַר גאָט.—יהוה געהט מיט ישראל אין גלות אריין.

באלד אנטשוויגען זיינען די אבות געוואָרען, ציטערענדיג אויף זייערע שטולען זיצען געבליבען. ווי אַ דונער האָט יהוה'ס שטים געשאָלט און איבערגעגאנגען מיט דעם שטורם־ווינט פון איין עק וועלט ביז צום אנדערען. בעהאַלטען האָבען זיך די פויגלען אין זייערע נעסטען אריין, און די ווילדע חיות אין וואַלד האָבען גע־ברומט פאַר אונבעוואוסטער שרעק, וואָס איז אויף זיי געפאַלען. געציטערט האָבען די יסודות פון דער וועלט, ווען יהוה האָט געדו־נערט מיט זיין שטים אזוי:

„אויף מענשען־צרות טהוט איהר קלאָגען, אויף דעם, וואָס דער קערפער איז אין געפאַנגענשאַפט, און דעם צער פון גאָט זעהט איהר

נישט. אונטערטעניג איז דער אמת געוואָרען, דאָס געזעץ איז גע־
שטאָרבען, און קיינער ווייסט נישט מעהר, ווער יהוה איז. געה,
ירמיה, רוף מיר מיין שותף אהער, משה בן עמרם. אין זיין האַנד
האָב איך דאָס געזעץ פאַר די מענשען איבערגעגעבען, קומען זאָל ער
דאָ פאַר מיר, צוריק וועל איך נעהמען מיין האַנד פון דער וועלט,
וואו זיי האָבען מיין אמת פערגעסען".

און געענטפערט האָט ירמיה מיט אַ ציטערענדיגער שטים:
„איך ווייס נישט, וואו משה איז אהינגעקומען. גענומען האָסטו
איהם אין דיינע הימלען אריין, און פערהוילען איז ער פון די שטערב־
ליכע: קיינער ווייס נישט, וואו משה איז. וואו זאָל איך איהם
זוכען נעהן?" געענטפערט האָט יהוה: „געה צום ירדן און שטעל
זיך ביי זיין ברעג און רוף אין די וועלען אריין: „משה בן עמרם,
קום פאַר גאָט צו געהן!" — און וואַזען וועט ער זיך דיר".

געגאַנגען איז ירמיה, וואו גאָט האָט איהם בעפויהלען, געשטעלט
האָט ער זיך ביים ברעג פון ירדן. נאַכט איז עס געווען, און געשטו־
רעמט האָט דער טייך, אויפגעהויבען האָבען זיך זיינע אינדען און
געשטעלט זיך ווי אַ וואַנד. דען געוואָנען האָבען אין דעם טייך די
אידישע טרערען. אַלע פון גלות צונויפגערונען, און אויפגעקאָכט
האָבען זיי די וואַסער, געגראָבען אַ גרוב ביז זיין טיעפען אונטער־
גרונד, און געוואָרפען האָט דער שטראָם זיך באַרג־אויף און טאָל־
אַראָנטער. גערופען האָט ירמיה אין דער טונקעלער נאַכט צום רוי־
שענדיגען טייך צו: „משה, משה! ביזט פאַר גאָט בעגעהרט". באַלד
געשטילט האָט זיך דער ירדן, די וועלען זיך בערוהיגט, ווי די אונ־
טערטעניגע, האָר־בעוואַקסענע היגט זיינען זיי געלעגען אונטער זיינע
פיס. און משה איז געטרעטען איבער זיי פון דעם געטליכען סוד
אַרויס, וואו גאָט האָט איהם אויפגעהאַלטען. יונג איז ער געווען,
שוואַרץ, מענליך בעוואַקסען זיין געזיכט. און מיט'ן פייערדיגען גריי־
פעל אין דער האַנד, וואָס מיט איהם האָט ער די לוחות געקריצט,
געהט ער, דער געטליכער קריצער, העכער פאַר אַלע, שטאַרקער פון
אַלע, טרעט ער אויף די אונטערטעניגע וועלען און קומט פאַר ירמיה'ן
אָן אויף דעם ברעג, ווי אַ געטליך געשטאַלט: „וואָס איז דער מעהר?
ווער רופט מיך פון מיין רוה אַרויס?" — מורא האָט אויך ירמיה
געהאַט פאַר איהם צו זאָגען, אַז די אידען זיינען אין גלות פערטריבען.

האט ער אויך געענטפערט: „איך ווייס נישט, וואס עס איז. דו ביזט פאר גאט בעגעהרט". געגאנגען איז משה צו זיינע פריינד, צו דער זון און צו די שטערען, וואס שיינען אין הימעל אויבען. גוט־פריינד איז ער געווען מיט זיי פון יענער צייט, ווען ער איז גאט'ס גאסט אין הימעל געוועזען, ביי דער תורה מקבל זיין. האט ער זיי געפרעגט: „זאגט מיר, אלטע פריינד, ווייסט איהר נישט, וואס עס איז געשעהן—וואס גאט האט מיך געלאזט רופען פון מיין רוה ארויס?" לאנג געשוויגען האבען די שטערען, נישט געוואלט משה'ן דעם צער אנטהאן. די זון האט דאך צולעצט געזאגט: „דיין ווערק, משה, איז געווארען צו נישט, צעשטערט האט גאט דעם באנד מיט ישראל, פערטריבען איהם פון זיין לאנד—דעם בית־המקדש פערברענט, און איינזאם און פערלאזט דרעהט זיך יהוה ארום. אין די הימלען איז ער נישטא (דערפאר געשלאגען איז אונזער ליכט), אויף דר'ערד צווישען די לעבעדיגע נישטא—הערשט דאס שלעכטס אומעטום. אויפגעשטאנען זיינען די פינסטערע כחות און שרעקען צו פערנעהמען, חלילה, יהוה'ס ארט. די געוויקסען רייסען איינער פון אנדערען די ליכט ארויס, וואס מיר שיקען איבער זיי. דאס געזעץ איז טויט. יהוה איז אוועק. געה, משה, ראטעווע די וועלט פון אונטערגעהן. פיהר איין דאס רעכט צווישען די מענשען פון דער וועלט, צווישען די חיות אין וואלד, צווישען די געוויקסען אין פעלד, — פאר אלעמען האבען מיר ליכט. ברענג, משה, יהוה'ן דער וועלט צוריק".

ווי משה האט געהערט די טרויעריגע בשורה, האט ער איבערגעלאזט זיינע אלטע פריינד און געזאגט צו ירמיה: „פיהר מיך צו די אידען אין גלות אריין, בעפרייען וויל איך זיי—איך וויל זעהן, ווער עס וועט מיר אין וועג שטעהן".

גענומען האט ער זיין געטליכען שעפער־שטאק אין האנד און געגאנגען איז ער איבער'ן לאנד—זיבען מייל א טריט. נאכגעקוקט האבען איהם די פעלדער מיט א שטיל געבעט—און די בערג זיינען קלענער געווארען פאר איהם, דערשראקען זיך און אין די זייטען זיך אבגערוקט. אויסגעשטרעקט האט די ערד נאך איהם די הענד—אנגעכאפט איהם ביי זיין קלייד און געבעטען זיך אזוי: „א, לייז, משה, די אידען פון גלות אויס, ברענג מיר ווידער די קינדער צוריק". —געבעטען האט זי זיך, ווי א מוטער. ווארום געשוואוירען האט די

ערד אין דעם טאָג, ווען ישראל איז פון איהר פערטריבען געוואָרען, אז זי דארף קיין תבואות פאַר אַנדערע נישט ארויסברענגען. פער־שטיינערט האָט זי אין זיך די קוואַלען פון איהר חיות און די זאפטען אין איהר טיעפעניש בעהאַלטען פאַר איהרע קינדער, ווען זיי וועלען צוריקקומען צו איהר.

געטראָפען האָט זיי משה ביי די טייכען פון בבל זיצען, אין די ריטער־געוויקסען ביי די ברעגען אויפגעהאַלטען האָבען זיי זיך. זייערע פיעדלען אויף די צווייגען אויפגעהאנגען, און די הארפעס ליגען צובראָכען צו זייערע פיס. זייערע בליקען זיינען מיט בענקשאפט צום וואסער געווענדט. דערמאנט האָבען זיי זיך אָן דעם ירדנ'ס וועלען און דעם שלח'ס שטילען שעפטשען, און הערען האָבען זיי פון וואסער געוואַלט א גרוס פון זייער היים, וואָס די וועלען ברענגען מיט'ן שטראָם מיט. פערלאַנגט האָט פון זיי דער פיינד ציונ'ס געזאַנג, ירושלימ'ס ליעד. „ווי אַזוי קענען מיר דיר זינגען ציונ'ס געזאַנג אויף פרעמדער ערד?" אָבגעביסען האָבען זיי זיך די פינגער פון זייערע הענד, צובראָכען די הארפען צו זייערע פיס, און אויפגעשטאַנען ווי איין מאַן, און א גרויסע שבועה געשוואָרען, די שבועה פון אייביגען קיום. אָ, געציטערט האָבען בבל'ס וואסערען פון ישראל'ס געטרייען וואָרט,—וואָס ער האָט צו זיין ערד געשוואוי־רען: „פערגעסען ווען מיר וועלען דיך, ירושלים, זאָל ווערען אונזער רעכטע האנד פערגעסען, אונזער צונג צום גומען צוגעקלעפּט—ווען מיר וועלען דיך נישט דערמאָנען, ירושלים, ביי אונזער פרייד".

געטראָגען אויף די פליעגלען האָט דער ווינט די בשורה נאָך ציון צוריק און אויסגעשפּריים זי ווי א טוי איבער די פעלדער ארום. איינגעזאפּט האָט אין זיך די ערד ישראל'ס געטריישאפט און זי טראָגט זי ווי א געטליכען זוימען אין איהר שויס. צייטיגען לאָזט זי דעם זוימען אין זיך און טראָגען וועט זי אמאָל די פרוכט פון דעם געטרייען וואָרט. — אַזוי האָבען זיך מוטער און זוהן די הענד געגעבען איבער זייערע שונאימ'ס קעפּ — און בעהאָפטען זיך ביז'ן היינטיגען טאָג אריין.

אויפגעהויבען האָט ישראל די אויגען און משה'ן דערזעהן: ער שטעהט פאַר זיי. און א גייסט פון גאָט איז אריבערגעגאַנגען איבער זיי: „משה בן עמרם איז דאָ צווישען אונז" — אראָבגענומען איז

געוואָרען די קללה פון גלות פון זיי און בעפרייט ווערען די קנעכט: די קייטען פון די הענד אראב, די קנעכטשאפט פון די נשמות, און עס ציטערט שוין דער פי־נד פאר זיין פרייען בליק. געקליבען האבען זיך ארום דעם שעפער די שעפעלעך אלע,—עס פינקעלט זיך אין דער זון דער געטליכער שעפער־שטאק אין משה'ס האנד, און עס ציהט זיך פון איהם די שטראהלען־פעדים ארום און קניפען צו זיך און ציהען צו זיך איטליך אידיש הארץ. גערופען האט ער מיט זיין שטים, און געהערט האט די פערבלאָנזשעטע שעפעלע דעם שעפער'ס קול איבער די בערג שאלען און זי קעהרט שוין צו דער טשערעדע צוריק. איינגעזאמעלט זיינען זיי שוין ארום איהם. עס הויבט אויף דעם שטאק דער גרויסער שעפער איבער די קעפ און ווייזט זיי דעם וועג קיין ציון צוריק. — אבער יהוה'ס שטים, ווי א געוויטער קומט זי אן צו געהן: „משה, שטעה! נאך נישט איז געקומען די צייט.— נאך נישט איז די גאולה צייטיג. פיעל נאך פערקנעכטעטע זיינען דא צווישען זיי—צו קליין דאס הארץ, דער גייסט פערשקלאפט—א פאלשע גאולה וועט דאס זיין". אבגעלאזט האט זיך דעם שעפער'ס האנד, די שטים פערשטומט, און משה פערשוואונדען ווערט פון זיי. עס שוועבט נאך די שטים פון פרייהייט אין די הערצער ארום; עס שווינדעלט נאך די ליכט פאר די אויגען פארביי; נאך הויבט און שטארקט זיך דער גייסט,—און די הענד געהען שוין אין די אייזערנע קייטען צוריק אריין, עס בויגט זיך שוין דער רוקען צו זיין יאך אין דעם אייזערנעם שטאנג. עס שימערט נאך פון דערווייטענס נאר קוים, קוים די פערגאנגענע ליכט און קוקט מיט בענקשאפט צוריק—זיי זעהען עס נישט מעהר. ביי דער ארבייט זיינען זיי אין דער פינסטערער נאכט פון זייער געפאנגענשאפט פערזונקען.

אוועק איז משה פון זיי, צו גאט געגאנגען, געטראפען האט ער נאך די אבות ארום יהוה'ן זיצען. ווי זיי האבען איהם דערזעהן, האט זיך דערוועקט דער געשריי אויף'ס־ניי: „משה, פון וואנען קומסטו צו געהן, האסטו די קינדער געזעהן?" — „געזעהען האב איך זיי". — „וואס האט געמאכט מיט זיי דער פיינד?" — „א טייל האט ער געטויט, א טייל פאר שקלאפען פערקויפט."

און געטרעטען איז משה פאר יהוה'ן און געזאגט אזוי: „יהוה, וואס האסטו מיט ישראל געטהאן? פערלאזט האב איך מיך אויף

דיר, געפיהרט האָב איך זיי פערציג יאָהר אין דער מדבר אַרום און אַבגעהיט האָב איך זיי פאַר דיין גרימצאָרן. פערשטעלט האָב איך זיי פאַר די שפּיזען פון דיין כעס—אַלץ גענומען אויף זיך און מיט מיין אייגען לייב בעשירעמט זיי פאַר דיר. ביז די טויערען פון ציון האָב איך זיי צוגעפיהרט. מיך האָסטו געלאָזט פון דרויסען שטעהן—זיי האָסטו אין לאַנד אריינגעבראַכט. געפאַלען בין איך אויף די קניע פאַר דיר און געבעטען האָב איך זיך ביי דיר—לאָז מיך אין ארץ־ישראל אריין. נישט געבעטען האָב איך פאַר מיר, נישט פאַר מיר לעבען געוואָלט—אָ, געפאַרכט האָב איך זיך זיי צו לאָזען מיט דיין כעס אַליין. געשוואוירען האָסטו, אז דערמאָנען וועסטו דיך אָן מיר און רחמנות האָבען אויף זיי. וואָס האָסטו געמאַכט מיט זיי? איך פערלאַנג משפּט פון דיר!

האָט יהוה גערופען פון הינטער דעם וואָלקען אַרוים, און גע־ברומט האָט זיין שטים ווי אַ געוויין: „זיי האָבען געזינדיגט, משה. דיין תורה נישט אַבגעהיט, דאָס געזעץ, דורך דיר געקריצט—פערשעמט, בעליידיגט, בעשמוצט. זייער הארץ פון גרונד איז פול מיט זינד, און פערשיקט האָב איך זיי פון מיר".

אָבער משה האָט פאַר גאָט גערעדט: „וואָס איז זינד? ווער האָט'ם געשאַפען? אַלץ קומט פון דיר. מיר זיינען דער לייים אין דיין האַנד. דו ביזט דער פאָטער פון אונז. אויף דיין וועג געהען מיר—וואָס איז גוט און וואָס איז שלעכטס—וואָס ווייס דער מענש? ווער וועט קומען און עדות זאָגען, וואָס איז זינד?"

געזאָגט האָט יהוה: „קומען זאָל דיין ווערק און שטעלען זיך קעגען זיי". — באַלד האָט זיך דער הימעל אין פייער געצונדען און די לוחות געוויזען. געפלאַקערט האָבען די טאָוולען אין דער נאַכט, און אַ פייערדיגע האַנד האָט געשריבען אין זיי: לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר. געברענט האָט יעדעס וואָרט, און טראָפּענס בלוט האָבען גערונען פון זיי און געשריגען: „פערבלוטיגט זיינען מיר געוואָרען פון יעדען שטאָך. יעדע שלעכטס האָט ווי אַ דאָרן געשטאָכען אין אונז אריין, און מיר טריפען בלוט". געוויינט האָט יעדער אות און געזאָגט: „געשטראַהלט האָבען מיר ווי אַ געט־ליכע ליכט, יעדע זינד האָט אַ פלעק געוואָרפען אויף אונז, און טונקעל איז געוואָרען אונזער שיין". אזוי געקלאָגט האָבען די לוחות און

געוויזען די וואונדער, וואס געשלאגען זיינען זיי געווארען מיט זיי דורך ישראל'ס זינד.

אבער ניט געשוויגען האט משה, געשטעלט האט ער זיך קעגען די לוחות, געקוקט זיי אין די אותיות אריין און געזאגט אזוי:

„געזעץ—איך האב אייך געשאפען און ווי א געשפאן אויף דעם מענשענ'ס פרייען ווילען געווארפען—צו די פעלקער פון דער וועלט האב איך אייך ארומגעפיהרט, און קיינער האט זיך נישט געוואלט בינדען מיט אייער „יא" און „ניין". געקומען איז ישראל, מיט ליעבע גענומען אויף זיך דעם יאך, פערשטיינערט זיין געפיהל, אויסגעריסען דעם ווילען פון זיין הארץ און צום קרבן יהוה'ן געבראכט. אזוי שלעפט ער זיך ארום מיט אייער געשפאן אויף זיינע הענד איבער זיין בלוטיגען וועג ביז'ן היינטיגען טאג אריין—יעצט קומט איהר עדות זאגען אויף איהם! וואס איז? ער האט אייערע צעהן געבאטען נישט געהיט! — ווער האט דען יא אבגעהיט? וואו איז דא דאס גוטס—ווען איהר רופט שלעכטס, ווייזט מיר די גערעכטיגקייט,—ווען אידען זיינען אונגערעכט".

געזוכט האבען די פייערדיגע אותיות איבער דער אויבערפלאך פון דער ערד די גערעכטיגקייט און נישט געפונען האבען זיי זי אונטער די לעבעדיגע אויף דר'ערד. פערלאשען האבען זיי זיך אין דעם הימעל־ים. אויסגעגאנגען איז דער הייליגער פלאם פון די לוחות, ווי א שלאף, און פערשוואונדען אין הימעל צוריק.

אראבגעבראכט האט אבער יהוה די גערעכטיגקייט פון הימעל אראב. אויפגעשטעלט האט ער זיינע מלאכים רייהענווייז: פון דורכזיכטיגען לאזור־ליכט זיינען זייערע איידעלע געשטאלטען אויסגעגאסען געווען און אין וואלקען־העמדלעך אנגעטהאן. זייערע געזיוועטער געלויכטען האבען פאר לויטערקייט — ווי קינדער, פון קיין שלעכטס ניט געוואוסט. געשטאנען זיינען זיי פאר משה'ן און פאר די אבות און מיט גוטסקייט, ווי קינדער, אויף דער וועלט געקוקט. געזונגען האבען זיי איינאיינעם א געטליכע ליעד און געזאגט אזוי: „דורכזיכטיג זיינען אונזערע לייבער, יעדער געדאנק פון שלעכטס וואלט אויף אונזער ליכט א פלעק געווארפען—זעה, אויב מיר זיינען בעפלעקט. אזוי זאל ישראל זיין".

אבער נישט אבגעשראקען איז משה געווארען פאר זיי, גע־

שטעלט האָט זיך אונזער מליץ יושר פאַר די מלאכים. געשטאָרבען איז אין איהם דער מלאך, און ווידער געבוירען געוואָרען דער מענש. אין זיין הימעלישען לייב האָט געשלאָגען מענשען־הארץ, און מיט מענשען־שמייכעל אויף די ליפּען האָט ער אויף די מלאכים געקוקט און געענטפערט אזוי:

„אָ, שעהן זייט איהר, מלאכים־קינדער! פון מענשליכען ריינעם געדאַנק געשאַפען, פלאַטערט איהר אין אייביגען הימעלרייך אַרום. איהר באָדעט אייערע לאַזור־לייבער אין וואָלקען־ליכט און זינגט פאַר גאָט די אייביגע לויב־ליעד. בעפרייט פון מענשען־לאַסטען, ווייסט איהר נישט, וואָס קנאה און שנאה איז. קיין תאוה אין אייערע הערצער, קיין ליעבע, קיין כעס, דרעמעלט איהר אין אייער האַרפען־שפּיעל איין. צו אונז קומט אַראָב, אויף דר'ערד וואוינט, זאָלען די זאַפטען פון דער ערד דורך אייערע לייבער אַדורכרינען, און בליהען זאָל אין אייך דער מענש, געברענט מיט די גלוטען פון מענשליכען ווילען, צוברעכט אייערע הערצער פאַר גאָט. נשמות האָט אונז גאָט אין ערדישע לייבער געגעבען, ווילען האָבען מיר זיך אַליין געשאַפען. און אונטער די שמיץ פון אונזערע פערלאַנגען ברענגען מיר איהם אונזער הארץ. אזוי געגליהט אין די מענשליכע פלאַמען, ווערען מיר צו גאָט. אויף מענשען זיינט איהר געקומען עדות זאָגען, וואוינט מענשליכעס אין אייערע ברוסטען? דערנעהערט איהר זיך מיט זיין שפּיין?... איז ווילען אין אייערע לייבער דאָ?“

פערשוויגען זיינען באַלד די מלאכים געוואָרען, אָבגערוקט זיך אַן א זייט,—ווי א ווינט האָבען זיי משה'ס ווערטער פערטריבען, און געוועגדט האָט ער זיך צו גאָט און ווייטער גערעדט אזוי:

— וועלטען האָסטו בעשאַפען, הימלען אָהן א עק. עס איז נישט אין שטאַנד קיינער צו בענעהמען דיין הימעלס אונענדליכקייט. עס שטורעמען די אייביגע ווינטען אין די אייביגע נעכט אַרום, אין דיינע פערבאָרגענע וועלטען ערגעץ־וואו; עס לויפען די שטערען אין זייער אייביגען הימעל־קרייז. און אויף אַלץ האָסטו דיין אויג. שטור־רעמדיג איז אָבער אויך די קליינע מענשען־הארץ. דו זעהסט זי אַדורך. עס וואוינען דערינען די ברויזענדיגע ווינטען און שטורעמט, ווי די כוואַליעס אין די ימים, און אָהן א סוף איז איהר גרונד. קיינער ווייס נישט איהרע דרכים אין א מינוט ארום. פול מיט סודות, ווי

דיין פערבארגענע וועלט, איז דעם מענשענס הארץ. דו איינער זעהסט זי אדורך, ווייסט איהרע בעהעלטענישען, פערשטעהסט זי—און קענסט איהר נישט מוחל זיין? א שוואך בעשעפעניש האסטו אויף דיין וועלט בעשאפען—ווי ליים זיין הארץ איז ווייך. עס זעהט די לייד פון צווייטען און קאן מוחל זיין".

און גערופען האט משה אונזער מוטער רחל. זי איז געקומען פאר גאט צו געהן פון דעם בית־לחם־וועג, וואו זי האט געבלאנדזשעט אין די פעלדער אליין און איז נאך איהרע ארויסגעטריבענע קינדער נאכגעגאנגען. אין איהר ווייסען געוואנד, מיט דער שבת־קרוין אויף איהר קאפ, האט זי ביי דער לבנה־שיין צוגערעקט זייערע טויטע קערפערס, וואס פערשפרייט זיינען זיי געוועזן איבער'ן וועג. זי איז געגאנגען, און פון איהרע טויטע אויגען האבען טויטע טרערען גע־רונען. גענומען האט זי משה ביי דער האנד און פאר גאט און פאר די אבות געפיהרט. זי האט זיך פאר'ן רבונו של עולם געשטעלט און מיט געוויין געזאגט אזוי:

„דו ווייסט, רבונו של עולם, ווי איך האב דיין קנעכט געליעבט. געדיענט האט ער פאר מיר ביי מיין פאטער לבן זיבען הארטע יאהר. מיר האבען אינאיינעם די חדשים געצעהלט, די טעג, די שעה'ן. און אז עס איז געקומען די צייט, ווען איך זאל די זכיה האבען צו זיין יעקב'ס ווייב—האט דער פאטער איהם מיין שוועסטער לאה אין געצעלט געשיקט. געוואוסט האב איך דערפון און מיט יעקב'ן זיך א סימן אבגעמאכט, אז דערקענען זאל ער מיך אין דער טונקעלער נאכט. דאך, אז עס איז געקומען די חתונה־נאכט, האב איך אויף מיין שוועסטער לאה'ן רחמנות געהאט, אויסגעזאגט האב איך איהר דעם סוד, וואס איך האב מיט יעקב'ן געהאט, און זיך אונטער דעם געלעגער ארונטערגעלעגט. געהערט האב איך זייערע טרייסט־רייד, זייערע קושען, זייער געוויין. און אפויגערעדט האב איך צו איהם פון אונטער'ן בעט, אז ער זאל מיין שטים הערען און נישט ווי‏סען, ווער עס איז מיט איהם. איך בין נור א געוועהנליכער בשר ודם און האב מיך אן מיין שוועסטער נישט מקנא געוועזן. דו, וואס דו ביסט דער איינציגער לעבעדיגער אויף דער וועלט, האסט דיך אן האלץ און שטיין מקנא געוועזן, וואס אידען האבען געדיענט צו זיי".

אנטשוויגען איז באלד יהוה געווארען פון איהרע רייד, אויפגע־

זויבען האָט ער זיך פון זיין אָרט און געבלאָזען מיט זיין וואָלקען אָרום און אָרום. און אויסגערופען: „רחל, דו האָסט רעכט. דו האָסט געלערענט יהוה׳ן, ווי עס דאַרף צו זיין. פאַר דיר וויל איך מיט זיי אין גלות געהן און אויפהאַלטען זיך מיט זיי, ביז די גאולה וועט קומען״.

און פערלאָזט האָט יהוה די אבות אויף זייערע ערטער זיצען, פערלאָזט האָט ער משה׳ן און די מוטער רחל, פערלאָזט האָט ער דעם גאַנצען הימעל־קרייז—און אַנגענומען מענשליכעם געשטאַלט און איז געגאַנגען מיט די אידען אין גלות אַריין. אָנגעטראָפען האָט ער זיי ביי דעם טייך פון בבל זיצען, אַריינגעגאַנגען איז ער צווישען זיי. אַזוי האַלט ער זיך אין גלות אויף און געהט מיט מיט זיי פון טייך צו טייך. וואו עס איז דאָ אַ פיין, וואו עס איז דאָ לייד, איז ער דערביי. ער הערט דעם געוויין, ער זעהט די שאַנד, און די אָהנ־מאַכט זעהט ער—און ווי זיי, וואַרט ער אויף די גאולה. דאָך אַליין קען ער נישט ווערען אויסגעלייזט—די אידען מוזען זיין צו דער גאולה גרייט. ער וואַרט אויף דער ריכטיגער רגע, ווען אידען וועלען נאָך דער גאולה בענקען, וואַרפען די קייטען פון גלות פון זייערע הענד, הויבען זייערע נשמות צום הימעל צו, בעפרייען זייערע גע־מיטער און נאָך דער גאולה שרייען. אָ, יהוה וועט ווערען דאַן בע־פרייט מיט זיי צוריק. קריגען וועט ער זיין מאַכט פון די אידענס קראַפט. בעפרייען וועט ער די וועלט. זון און שטערען וועלען צוריק קריגען זייער ליכט; אונטערגעהן וועט דאָס שלעכטס—און יהוה אַליין וועט קיניגען איבער דער וועלט.

נביאים.

(מיניאַטיורען)

.1

עלי און שמואל.

דער אַלטער עלי איז געזעסען פאַר דער טהיר פון זיין אוהל און ער האָט זיך געוואַרימט אין דער גליהענדער זון. זיינע בלינדע אויגען זיינען געווען פערמאַכט, ווי פערשלאָפען—נור זיינע אויערען האָבען פון צייט צו צייט פערנומען אַ ווייבערשקיבערן, אָדער אַ גע־רודער פון אַ מעגליך קריעגעריי—האָט ער מיט די אַלטע, ווייכע אָהנצייהענדיגע יאַסלעס אָנגעהויבען צו קלאַפּען, די אויגען אויס־געשטעלט געגען זיך, האָט ער צו זיינע צוויי זיהן געזאָגט:

— אוי, אוי, יונגען, וואָס טהוט איהר גאָט'ס קרבן לעסטערען?

טיילמאָל האָט איהם אַ יונג אָבגעענטפערט:

— נו, נו, אַלטער, די לונג מיט די נירען, אונזער חלק נעהמען מיר נור.

נור אָפּטמאָל זיינען דעם אַלטענס ווערטער אַזוי שטיל געווען, אַז זיי האָבען צו די זיהן'ס אויערען ניט דערגרייכט — האָט ער גע־מיינט, אַז זיי זיינען זעהר פערשעמט געוואָרען פון זיינע רייד, איז ער שוין שטיל געבליבען, ווייטער זיך די אַלטע ביינער אויף דער הייסער זון געוואַרימט, און האַלטענדיג פערמאַכט די אויגען, האָט ער זיך אַביסעל מיט די פּלייצעס צוגעשאָקעלט, קלערענדיג אודאי אַזוי אין זיך: אויסגעלעבט די יאָהרען, אַ כהן געווען פאַר גאָט, דאָס בעסטע פלייש פאַר איהם פערברענט, אַלט געוואָרען, בלינד געוואָרען,

האָט ער זיינע צוויי זיהן איבערגעלאָזט,—נור אַזוי לאַנג עפּים האָט זיך גאָט צו איהם ניט בעוויזען, ניט אין חלום, ניט אויף דער וואָהר,— אודאי ניט די צייט געוועז,—ניטאָ צו וואָס: ניט מען פיהרט קיין מלחמה,— — נאָך דעם לעצטען יום־כפור אודאי וועט ער זיך צו איהם בעווייזען...

ווי דער אַלטער קלערט אַזוי, שטעהען זיינע צוויי זיהן, אין רויטע העמדלעך אָנגעטהאָן, מיט צוויי גרויסע גאָפּלען אין די הענד, שטעהען פאַר דער טהיר פון אוהל און וואַרטען אָב די, וואָס וועלען קומען פאַר גאָט מקריב צו זיין.

אין דעם קומט אָן אַ אידענע פון בית־לחם מיט אַ איינגעלע איהרס, אַ בכור, פיהרט אַ קאַלב, די הערנער מיט קרענץ בעפּוצט, שטופּט זי דאָס קאַלב נאָך, האַלטענדיג איהר בכור אויף דער האנד.

— גוטע מענשען, וואו איז דער משכן און וואו וואוינט דאָ עלי דער כהן?

— וואָס זוכסטו דעם משכן און וואָס דאַרפסטו עלי דעם כהן?— פרעגען די בנים די אידענע, שטעהענדיג אָנגעלעהנט אויף זייערע גאָפּלען ביי דער וואַנד פון משכן.

— אַ קרבן האָב איך געבראַכט פאַר גאָט, אַ זוהן אַ בכור האָט ער מיר געשענקט.

— אַזוי, אַ קרבן פאַר גאָט — נו האָסטו דעם משכן און אָט וואוינט דיר דאָ עלי דער כהן, — זאָגט דער עלטערער פון די בנים, אָננעהמענדיג דעם גאָפּעל ברייט אין דער האנד, און געוואַרט, די אידענע זאָל פאַר איהם דאָס קאַלב אונטערטרייבען.

— ליעבער כהן, זיי מיר מקריב מיין קרבן פאַר גאָט, פאַר מיין בכור'ס וועגען.

— מקריב זיין, מקריב זיין, — זאָגט דער עלטסטער, אָנטאַפּענדיג דאָס קאַלב און בעטראַכטענדיג עס פון אַלע זייטען, — כ'לעבען געקאָנט אַביסעל אַ בעסער קאַלב ברענגען, אַ שווערערס אַביסעל, אַ פעטערעס אַביסעל, — אַ קינד האָט דיר גאָט אַ פעטס געגעבען, אַ שטאַרקס געגעבען, — זאָגט דער עלטסטער אויפכאַפּענדיג דאָס קאַלב.

— דאָס בעסטע קאַלב, וואָס איז געוועזן אין שטאַל, — וויל זיך די אידענע פערענטפערען.

— אַ געזונד ווייבעל האָט געזונדע קינדער, — זאָגט דער איינ־גערער, פּנצס. האָט אָנגענומען דאָס ווייבעל ביים האַנד און געקוקט איהר מיט אַ חנ'דעל אין די אויגען אריין, — כּ'לעבען, ווען איך וואָלט פון דיר אַ בכור געהאַט, וואָלט איך פאַר גאָט אַ בעסער קאָלב מקריב געווען, נישט געקארגט, ווי דיין מאַן האָט געטהאָן.

— זאָל דער כהן אזוי נישט טהאָן, זאָל דער כהן אזוי נישט ריידען, — זאָגט די אידענע אָבשטופענדיג איהם מיט איין האַנד פון איהר רויט פערשעמט־געוואָרענעם פּנים, און מיט דער צווייטער האַנד איהר צעוויינטען פּנים צו דער ברוסט צוגעדריקט.

— פערפאַלען, מקריב זיין מוז מען, — זאָגט דער עלטסטער, — נור ווייסטו וואָס—מיר וועלען באַלד די נירען אראָבנעהמען פאַר אונז, ועט מען דיר שוין די לונגען שענקען. — אי, אזא אָרים קאָלב האָסטו פאַר גאָט געבראַכט—זאָל דער קרבן אביסעל גרעסער זיין.

— זאָל דערפאַר גאָט מיט דיר גוטס טהון! — זאָגט די אידינע איבערגעבענדיג דאָס קאָלב דעם כהן.

די יונגען האָבען דאָס קאָלב אין הויף פון ארון געבראַכט, געשאָכטען עס, די פעל אראָבגעצויגען, אויף שטיקער עס צושניטען, אין אַ בעקען אריינגעלעגט—האָט ער די נירען ארויסגעצויגען און אין נעצעלט גערופען זיין ווייב.

— נאַ, נעהם צו, קאָך עס צום מאָהלצייט.

אז דאָס ווייב האָט געהאַט די נירען צוגענומען, האָט ער די שטיקער אויפ'ן מזבח, וואָס איז פאַר'ן ארון, ארויפגעוואָרפען, דאָס האַלז אונטערגעצונדען, די הענד פּעַשפרייט צו גאָט, און געוויזען אויף דער אידענע פון בית־לחם.

די אידענע האָט אויף איהר קינד געוויזען און צו וויינען אָנגעהויבען.

אז דאָס פייער האָט זיך שוין געהאַט גוט צוברענט און דאָס פעטע פלייש האָט שוין הינטער די פלאַמען צו טריפען אָנגעהויבען און די טראָפּען פעטס האָבען אין פייער געקנאַקט און דעם אוהל מיט רויך אָנגעפילט—האָבען די יונגען זייערע דריי־צייהניגע גאָפּעל צווישען די שטיקער פלייש אריינגעלאָזט, אויסגעזוכט דעם פעטסטען חלק און איהם צו בעלעקען אָנגעהויבען.

די אידענע האָט פלוצלינג איהר תפילה פאַלען געלאָזט און צום כהן זיך אָנגערופען:

— מיין כהן, עס צימט זיך נישט פאַר'ן כהן פון טאָפ צו כאַפען, וואָס איז פאַר גאָט אָנגעגרייט.

— ער וועט אזוי אויך גענוג האָבען, — האָט דער כהן אָבגע־ענטפערט עסענדיג, — ניש־קשה, ניש־קשה, גאָט איז א גוטער, ער לאָזט זיך בענוגענען מיט ווייניג, נור דאָס הארץ דאַרף זיין דערביי, דאָס הארץ, — האָט דער כהן געזאָגט, ווי זיך ניט געלאָזט דערביי שטערען.

נור די אידענע האָט ניט געשוויגען, האָט גאָט'ס טייל געפאָ־דערט מיט איהר גאַנצער ווייבליכער קראַפט. עס האָט נישט גע־האָלפען אפילו דאָס וואָס דער אינגערער יונג האָט איהר בעאָבאַכטונג געוואָלט אָבווענדען אויף עפּעס אַנדערס... און פון דעם איז אַזא גערודער ארויסגעקומען, אַז דער אַלטער עלי האָט זיינע אויערען אָנגעשטעלט, געוואָלט פערנעהמען, וואָס קומט דאָ אַזוינס פאַר און מיט די ליפען געקלאַפּט:

— אָווא, אָווא, יונגען! יונגען!

נור דער עלטסטער, האַלטענדיג דאָס פעטע שטיק אויפ'ן גאָפּעל, און מיט א פול מויל פלייש, איז צוגעגאַנגען צום אַלטען, אָבגע־בראָכען א שטיקעל פונ'ם פעטען חלק און עס דעם פאָטער דערלאַנגט.

דער אַלטער האָט דעם פעטען ביסען אין מויל גענומען, געקייט, געקייט, געוואָרגען זיך, געוואָרגען זיך, געשפּיגען, געשפּיגען, און דאָך דעם ביסען נישט געקאָנט אַראָבשלינגען. נור די אַלטע יאָסלעס ווי זיי האָבען געקלאַפּט, אַזוי האָבען זיי אויך געקלאַפּט, צום סוף האָט ער זיך צובייזערט, אויסגעשפּיגען דעם ביסען און אויף די יונגען אָנגעהויבען צו שרייען:

— עוכרי ישראל! פושעים! גאָט'ס קרבן, גאָט'ס קרבן!

דער עלטערער יונג האָט זיך רוהיג זיין ביסען געגעסען.

אין דעם איז פון וועג אָנגעקומען חנה מיט איהר זוהן שמואל, וועלכען זי האָט געהאַט פאַר גאָט אָוועקגעשענקט, זי איז שוין גלייך צוגעגאַנגען צו עלי'ן און האָט צו איהם געזאָגט:

— עלי, עלי, איך בין די פרוי, וואָס איך בין דעמאָלט פאַר

גאָט געשטאַנען, אַז האָט ער מיין תפילה צוגעהערט, מיר אַ זוהן געשענקט, איך האָב איהם פאַר גאָט אַ מתנה געבראַכט.

— וואָס? — האָט דער אַלטער עלי איבערגעפרעגט מיט האַלבען בייזער, נישט גוט דערהערענדיג חנה'ס רייד — וואָס, אַ קרבן ווילסטו מקריב זיין?

— איך בין די פרוי, וואָס איז דענסטמאָל פאַר גאָט געשטאַנען, דו געדענקסט, דו האָסט געמיינט, איך בין שכור, — זעהסט, אַז האָט גאָט מיין תפילה דערהערט, אַ זוהן מיר געשענקט, כ'האָב איהם פאַר גאָט געבראַכט.

— דערהערט! זעהסטו, אַז מען בעט צו איהם, הערט ער טאַקע. נור בעטען דאַרף מען.

— האָב איך איהם געבראַכט. איך וויל איהם ביי דיר אין שילה ביים ארון איבערלאָזען, ער זאָל פאַר גאָט דיענען.

— הא, פאַר גאָט דיענען, — האָט דער אַלטער עלי געטאַפּט אין דער האַנד דעם קליינעם שמואל — פאַר גאָט דיענען, פון די טעפּ פלייש כאַפּען, דעם בעסטען ביסען פון גאָט אוועקנעהמען!

די מוטער מיט'ן קינד האָבען זיך פערשעמט.

— ניין, עלי הכהן, — זאָגט צום סוף די מוטער — איך וויל מיין קינד איבערלאָזען, ער זאָל דעם נר־תמיד פאַר גאָט אָנצינדען. אַ נדר האָב איך מיר געמאַכט. איך האָב געבראַכט מיין נדר פאַר גאָט צו בעצאָהלען.

— נייע פרעסערם דאַרף מען דאָ, — האָט זיך דער עלטסטער יונג אָבגערופען, ערשט קוים געהאַט דאָס פולע מויל פלייש אויפגעגעסען, דורך דעם האָט ער מיט זיין אָבענטפערען זיך פערשפּעטיגט.

— שוין גוט, שוין גוט, — זאָגט דער אַלטער — געה אין געצעלט אריין און האַלט דעם קרוג מיט אויל.

די מוטער האָט איהר זוהן אין געצעלט געפיהרט, איהם דאָס ווייסע העמדעל, וואָס זי האָט פאַר איהם געהאַט, אָנגעטהאָן, פאַר'ן ארון איהם געפיהרט, און איהם פאַר גאָט געשטעלט.

— אָט האָב איך דיר, רבונו של עולם, דיין מתנה געבראַכט. נעהם איהם צו, ער געהערט צו דיר.

זי האָט איהר קינד געקושט, איהם אין גאָט'ס רשות איבערגעגעבען און איז זיך איהר וועג געגאַנגען.

איבערגעבליבען דאָס יונגעל שמואל אַליין פאַר גאָט, האָט זיך ערנסט צו זיין ארבייט גענומען.

יעדען פריהמאָרגען אויל אין נר־תמיד אָנגעגאָסען; די איבער־געבליבענע שטיקער פלייש אויפ׳ן מזבח אַרויסגעשאַרט, זיי זאָלען זיך גוט פערברענגען; בשמים אויפ׳ן מזבח אַרויפגעשאָטען; און אַלץ, וואָס ער האָט געטהאָן, האָט ער געטהאָן מיט׳ן גאַנצען הארצען. מיט׳ן גאַנצען ווילען, אין דעם וועג פון עלי׳ס יונגען איז ער נישט געגאַנגען; ער האָט זייערע מעשים געזעהן און זיך פון זיי נישט אָבגעלערנט, נור זיי אין זיין הארצען פעראַכטעט.

יעדעס יאָהר איז דער טאַטע, די מאַמע געקומען אויף פסח, למשל, האָבען אַ קרבן פאַר גאָט געבראַכט, איהם אַ העמדעל מיט־געבראַכט און געזעהן, ווי זייער זוהן איז געניט אין גאָט׳ס דיענסט, ווי ער צינדט אָן דעם נר־תמיד פאַר גאָט, ווי ער איז מקריב דעם קרבן פאַר גאָט, — האָבען זיי נחת געהאַט, אין הארצען זיך געפרעהט, אָבער אויפ׳ן פנים דאָס נישט אַרויסגעוויזען.

עלי׳ס קינדער האָבען איהם אויך ליעב געהאַט, אַ שטילער איז ער געווען און אַ גוטער... וואָס זיי האָבען איהם געהייסען — דאָס האָט ער געטהאָן. און אַזוי געניט איז ער געווען אין זיין ארבייט, אַז זיי האָבען זיך אויף איהם אינגאַנצען געקאָנט פערלאָזען. האָט מען אַ קרבן געבראַכט מקריב צו זיין, האָבען זיי נור דאָס זייעריגע זיך אַראָבגענומען — נאָך אַרויסגעכאַפּט פון די טעפּ צו — און האָבען עס אוועקגעגעבען שמואל׳ן, אַז ער זאָל עס פאַר גאָט צו רעכט מאַכען. ער האָט זיך זעהר געפרעהט דערמיט, און זיי זיינען פון איהם צו־פריעדען געווען, וואָרום זיי האָבען זיך געקאָנט אויף איהם פערלאָזען. און האָבען איהם אָפטמאָל אויך פון פלייש געגעבען.

— נעהם דיר אויך אַרויס אַ שטיקעל פון טאָפּ, — זאָגט צו איהם חפני דער עלטסטער — נעהם, דו מעגסט.

— איך האָב גענוג אַ שטיקעל נירעל, וואָס גאָט האָט געהייסען פאַר׳ן כהן געבען — האָט שמואל אָבגעענטפערט.

— נור צופיעל פרום דאַרף מען נישט זיין, — האָט חפני געזאָגט מיט אַ בייזער, — וואָס מאַכט עס אויס אַ שטיקעל פלייש — וואָס איז עס דען?

שמואל האָט געשוויגען.

— פרומער צדיק מיינער! — האָט פון איהם געלאַכט דער יונגער יונג, פנחס.

נור דער אַלטער עלי, גלייך ווי ער וואָלט מורא געהאַט פאַר דעם יונגעל שמואל. ער האָט איהם ניט געזעהן; ער ווייסט נישט, ווי ער זעהט אויס, נור ער האָט מיט זיינע אויערען געהערט און האָט מיט זיין גאַנצער נשמה געפיהלט דעם יונגעל'ס שטילקייט. „אַ שטיל קינד", — האָט ער זיך געטראַכט. — „אַ שטיל קינד, געהט זיך זיין אָקסען־שרים, נישט מען הערט עס, נישט מען זעהט עס".

און אַז דער אַלטער האָט אַמאָל דערהערט, ווי דער עלטערער יונג, חפני, בייזערט זיך אויף שמואל'ן פאַרוואָס ער נעהמט זיך נישט קיין שטיק פלייש פון טאָפּ אַרויס — האָט זיך דער אַלטער אָב־גערופען צו איהם:

— וואָס אמת, איז אמת. צופיעל פרום דאַרף מען נישט זיין, אַ שטיקעל פלייש אַמאָל שאַדט נישט. איך בין אויך אַ כהן, כ'האָב אויך גאָט געדיענט.

דער קליינער שמואל האָט זיך גאָרנישט אָבגערופען.

און אַז די עלטערען זיינען געקומען אויף יום־טוב מיט זייער קרבן, האָט זיך די מאַמע אָבגערופען:

— הער זיך, מיין קינד, צו, וואָס עלטערע זאָגען דיר, וואָס גוטע, פרומע לייט הייסען דיר.

און אַז די מוטער האָט דעם אַלטען געפרעגט אויף איהר קינד, האָט ער איהר אָבגעענטפערט האַלב מיט אַ זיפץ:

— וואָס אמת, איז אמת. אַ פרום קינד איז עס, נור —

די מוטער האָט שטיל געשוויגען, בייגיעריג געוועזן צו הערען, וואָס איז דאָס אַזעלכעס דער „נור"...

נור דער אַלטער האָט מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט און גאָרנישט גערעדט.

די מוטער איז דערנאָך צו צום קליינעם שמואל, און האָט אויך אויף איהם מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט:

— אָי קינד, אָי קינד!

אַזוי האָט זיך שמואל'ן געלעבט ביי עלי'ן אין שילה נעבען אָרון, גוט און פרום, געטהון זיין דיענסט פאַר די, וואָס זיינען גע־קומען קיין שילה פאַר גאָט'ס אָרון. און עלי'ס יונגען זיינען זיג־

דיגע מענשען געוועז, האָבען פליייש פון די טעפּ געכאַפּט; האָבען די ווייבלעך, וואָס זיינען פאַר גאָט געקומען בעטען—פון וועג אָראָב־געפיהרט. און דער אַלטער, בלינדער עלי, אַזוי ווי ער איז געזעסען פאַר דער טהיר און זיך די אַלטע ביינער געוואָרימט אויף דער זון, אַזוי האָט ער זיך געוואָרימט און געקלערט וועגען דעם, וואָס איז דאָס די מעשה, וואָס גאָט ווייזט זיך נישט אין הויז אַזאַ צייט מיט יאָהרען.

האָט ער פונקט געהערט שמואל'ן פאַר זיך פאַרבייגעהן, האָט ער איהם גערופען:

— שמואל, שמואל!

— וואָס ווילסטו, טאַטע?

— וואָס געהסטו טהאָן?

— איך געה אויל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסען.

— אויל אין דעם נר־תמיד אַריינגיסען, — האָט דער אַלטער פאַר זיך געקלאַפּט מיט די ווייכע יאָסלעס אָן די צייהן, — אויל אין דעם נר־תמיד, אַ גוטע זאַך, אַ גוטע זאַך.

אַמאָל אין אַ נאַכט, ווען שמואל ליעגט אַזוי אין זיין וויים העמדעל, וואָס די מאַמע האָט איהם געמאַכט, אויף אַ באַנק אין אוהל און שלאָפט געשמאַק איין—דעם נר־תמיד אָנגעצונדען, דעם מזבח אָרומגעוואַשען, און שטיל איז אין טונקעלען אוהל, נור דאָס ליכט, וואָס ברענט פאַר דעם ארון, הערט ער אַ שטים ווי פון דעם ארון אַרויס זיין נאָמען רופען:

— שמואל! שמואל!

דאָס איינגעל זעצט זיך אויף, קוקט זיך אַרום — קיינער נישטאָ, נור דאָס ליכט, וואָס האָט געברענט פון פריהער, ברענט נאָך איצט — הויבט זיך אויף, געהט אַרויס פון משכן, געהט אַריין אין אוהל, וועקט דעם בלינדען עלי'ן:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופען?

— ניין, ניין, איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט דער האַלב־פערשלאָפענער, בלינדער עלי, — וואָס גערופען? איך האָב דיך נישט גערופען.

דאָס אינגעל געהט צוריק אין משכן, קוקט זיך אַרום, — אַלץ ווי פריהער: דער ארון אַזוי ווי ער שטעהט—אַזוי שטעהט ער; און דאָס ליכט, אַזוי ווי עס ברענט—אַזוי ברענט עס זיך, לעגט ער זיך ווייטער אַנידער אויף דער באַנק און ליעגט.

ליעגט אַביסעל צייט, נאָר־וואָס געהאַט אַביסעל די אויגען פערמאַכט, און די שטים רופט ווייטער:

— שמואל, שמואל!

דאָס אינגעל כאַפּט זיך מיט אימפּעט אויף, קוקט זיך אום — קיינער נישטאָ. אַראָב פון דער באַנק, אַרויס פון משכן אַריין אין דעם אוהל און וועקט דעם פערשלאָפענעם עלי'ן:

— טאַטע, טאַטע, דו האָסט מיך גערופען?

— וואָס גערופען? — איך האָב דיך נישט גערופען, — וועקט זיך דער אַלטער עלי, זעצט זיך אויף אויף'ן געלעגער, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואָלט עפּיס געזעהן, — וואָס האָסטו זיך אויפגעכאַפּט?

— האָסט מיך גערופען.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט דער אַלטער.

דאָס אינגעל געהט ווייטער צוריק אין משכן, ציהט זיך אויס אויף דער באַנק און ליעגט און וואַרט.

— שמו—אל, — שמו—אל, — ציהט זיך אַ שטים איבער'ן גאַנצען אוהל.

ער האָט זיך געגעבען אַ זעץ אויף, אַ קוק אַרום זיך, אַרויס פון משכן אַריין אין אוהל, צו צו עלי'ן:

— דו האָסט מיך יאָ גערופען.

נו, דאָ האָט שוין עלי נישט געשלאָפען. געזעסען איז דער אַלטער אויף זיין געלעגער און ערגיץ־וואוהין מיט זיינע בלינדע אויגען געקוקט אין אַ פרעמדער וועלט אַריין. „אהא—צו מיר זיך שוין נישט בעוויזען" — האָט דער אַלטער געברומט — „צום אינגעל געקומען", — „צום אינגעל" — האָט דער אַלטער מיט די אַלטע בייזערדיגע יאַסלעס געקלאַפּט.

— האָסט מיך יאָ גערופען, טאַטע, — זאָגט שמואל.

— איך האָב דיך נישט גערופען, — זאָגט עלי ווי מיט אַ האַלבען בייזער, — דאָס האָט דיך גאָט גערופען. ער האָט דיך גערופען...

דאָס אינגעל איז שטעהן געבליבען, דעם קאָפּ אראָבגעלאָזט, ווי פערשעמט. א מינוט האָבען זיי שטיל געשוויגען.

דערנאָך, אז דאָס אינגעל האָט אָנגעהויבען שטיל אָוועקצוגעהן פון אַלטען, גלייך ווי ער וואָלט זיך עפּעס געוועזן אַבגעגנב'עט, האָט דער אַלטער איהם מיט א בייזערדיגען טאָן נאָכגעלערנט:

— און אז ער וועט דיך רופען, זאָג איהם, דו ביזט דאָ: „כ'בין דאָ" —

דאָס אינגעל איז צוריק אין אוהל געגאַנגען מיט אַן אַראָבגע־לאָזענעם קאָפּ, האָט זיך אויף דער באַנק געזעצט, און דאָס פּנים אין ביידע הענד פערשטעלט.

און אַז דאָס קול האָט גערופען: „שמואל, שמואל!" איז ער שוין מ ע ה ר צו עלי'ן ניט געלאָפען.

צו־מאָרגענס אין דער פריה איז זיך ווידער דער אַלטער, בלינדער עלי געזעסען פאַר דער טהיר, און זיינע אַלטע ביינער געוואָרימט אין דער זון. ער האָט זיך די פינגער איינציגווייז געבראָכען, און די שפּיץ באָרד אין מויל געכאַפּט און געביסען, און ביי זיך געטראַכט: צו דעם קליינעם זיך געוויזען, צו דעם קליינעם... ניש־קשה, ניש־קשה.

א גאַנצען טאָג האָט זיך דער קליינער שמואל ווי בעהאַלטען פון איהם. מען זעהט איהם אויף די אויגען נישט — האָט זיך דער אַלטער געטראַכט, און אויסגעשטעלט די אויערען, אויב דער קליינער לויפט ניט פאַרביי — נישטאָ, — ער בעהאַלט זיך, — טראַכט זיך דער אַלטער — בעהאַלט זיך — און הויבט זיך אויף, און טאַפּט מיט די הענד, ביז ער טרעפט אריין אין משכן, שטעלט זיך אוועק ביי דער טהיר און רופט אריין:

— שמואל, שמואל, וואָס טהוסטו, מיין זוהן?

— איך מאַך צורעכט דעם נר־תמיד, טאַטע, — ענטפערט שמואל.

— פערנומען ביים נר־תמיד, — זאָגט דער אַלטער, און טראַכט זיך: שטענדיג איז דאָס ביי גאָט'ס אַרבייט, — קום נור אַרויס, — רופט דער אַלטער, און טאַפּט ווייטער מיט די הענד אַן דער וואַנד, ביז ער קומט צו צום פריהעריגען אָרט.

האלב ווי פערשעמט קומט צו צו איהם שמואל און שטעלט זיך פאר איהם.

— וואס ווילסטו, טאטע?

— געוויזען זיך צו דיר גאט? — פרעגט דער אלטער.

— געוויזען, — ענטפערט שמואל מיט א האלב פערשעמטען טאן.

— און וואס האט ער דיר געזאגט?

שמואל שווייגט.

— „סודות“ — טראכט זיך דער אלטער — „סודות“.

שמואל שווייגט.

— ניש־קשה, איך בין אויך א כהן, ער פלעגט זיך צו מיר אויך בעווייזען, מעגסט זאגען, האסט נישט וואס מורא צו האבען.

שמואל שווייגט.

— שווייגסט — שווייגסט, — נו, נו, שוויינ.

שמואל האט דעם קאפ אראבגעלאזט צו דער ערד.

— האסט זיך נישט וואס צו בעהאלטען פאר מיר, איך האב אויך גאט געדיענט, איך האב אויך, — שאקעלט דער אלטער מיט'ן קאפ.

שמואל שווייגט.

— סודות, סודות, — זאגט דער אלטער פאר זיך.

— מען דארף דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען — זאגט שמואל.

— געה דעם נר־תמיד אנצינדען, ער איז פערלאשען, — זאגט דער אלטער מיט א געבייזער.

שמואל איז צוריק אין משכן אריין.

דער אלטער איז פאר דער טהיר זיצען געבליבען, די זון האט זיין אויפגערייצט פנים געברענט, און געברומט האט ער פאר זיך: סודות... סודות...

אין דעם איז ארויסגעקומען דער עלטסטער יונג זיינער, חפני, פון משכן ארויס, אויף'ן גאפעל א פעט שטיק פלייש פון טאפ ארויס־געכאפט. דערזעהן דעם אלטען, ברעכט ער אב א שטיקעל פון גאפעל און מיט א פול מויל זאגט ער צום פאטער:

— נא, נעהם, טאטע, אויך א ביסען.

— פרעסער, זויפער, נור צו פרעסען ווייסט איהר, נור כאפ־לאפ. פרעסער! אוי, אוי!

דער עלטסטער יונג האט א פאר בייזע אויגען אויסגעגלאצט אויפ'ן אלטען. ער האט איהם גארנישט געקאנט ענטפערען, ווייל דאס מויל איז איהם מיט פלייש אנגעשטאפט געווען.

דער קעניג פון יהודה.

ישראל האט זיך אבגעטיילט פון יהודה און האט זיך געמאכט א בעזונדערען קעניג איבער זיך ירבעם.

און דער קעניג ירבעם האט מורא געהאט, אז דאס פאלק וועט אויפגעהן קיין ירושלים אויף יום־טוב, ווי גאט האט געבאטען, און וועט זעהן דאס בית־המקדש, וואס שלמה האט זיי אויפגעשטעלט. און דוד'ס טהורם מיט די גאלדענע פאנצערס פון די גבורים, וואס הענגען אויף איהם, און וועלען הערען די לויים'ס געזאנג אין בית־המקדש־הויף, — וועלען זיי זיך פערבענקען נאך דוד'ס הויז און רחבעם'ן ווידער איבער זיך פאר א קעניג מאכען — האט ער געלאזט צוויי גאלדענע קעלבער מאכען, איינעם אויפגעשטעלט אין דן, און דעם צווייטען אין בית־אל און געזאגט: דאס איז דיין גאט, ישראל, וואס האט דיך פון מצרים בעפרייט, איהם דיען, אזוי ווי עס שטעהט אלץ אויפגעשריבען אין דער הייליגער שריפט.

און אויסגעקליבען האט ער פאר זיינע קעלבער כהנים פון פראסטען פאלק, ווארים קיין פאסענדע האט ער נישט געפונען. אלע כהנים זיינען געווען אין ירושלים, און וואס פאר א מיטעל ער האט נים אנגעווענדעט, אז ער זאל עפעס אראבקריגען אן ארענטליכען כהן פאר זיינע קעלבער, האט נישט געהאלפען. די כהנים האבען נישט געוואלט קומען און פשיטא שוין נביאים.

דאס פאלק איז אבער געוועהנט געווען צו געניטע כהנים און נאך מעהר צו הייליגע שטרענגע נביאים, וועלכע האבען דאס פאלק געשטראפט און קיינעם נישט נושא־פנים געווען, אפילו דעם קעניג נים, וואס האבען וואונדער געוויזען און פערצעהלט פון גאט, און דאס פאלק האט אנגעהויבען צו בענקען צוריק נאך ירושלים.

עפעס האָט ער יא געהאַט אַ פּאָר נביאים׳לעך, וועלכע האָבען זיך אויסגעלערענט אביסעל כשוף מאַכען פון די בני נוב, נור זיי האָבען בלויז געקענט קליינע מופתים׳לעך בעוויזען, ווי וואסער אין בלוט פערקעהרען, אָבער רעכטע מופתים האָבען זיי נישט געוואוסט, און דאָס פאָלק האָט צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט.

נון איז אַנגעקומען אַ געטליכער מאַן פון יהודה מיט גאָט׳ס ווארט קיין בית־אל, און דער קעניג ירבעם שטעהט פונקט אליין אויפ׳ן מזבח אין זיין רעזידענץ שטאָדט און דעמפּפט פאַר דעם גאָלדענעם קאַלב געווירצען.

און דער געטליכער מאַן רייסט זיך אַריין צווישען עולם, וואָס שטעהט אַרום מזבח, קומט צו פאַר׳ן קעניג און רופט צום מזבח: מזבח, מזבח! עס וועט קומען אַ טאָג און אַ זוהן פון דוד׳ס הויז וועט שעכטען אויף דיר די כהנים, וואָס אָפּפערען פאַר דיר, און וועט פערברענען זייערע ביינער אויף דיר. און מיין צייכען איז: דער מזבח וועט צושפּאָלטען ווערען, און דאָס אש וועט זיך אויסשיטען.

און זעה, דער מזבח ווערט צושפּאָלטען, און דאָס אש שיט זיך אוים אין זיינע לעבער.

דער קעניג האָט באַלד פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַ אמת׳ער נביא, אַ ריכטיגער ירושלים־נביא, און אַזאַ נביא אַז ער וואָלט געקראָגען פאַר זיינע געטער, וואָלט ער געקאָנט צוציהען דאָס גאַנצע פאָלק צו זיך, און דאָס פאָלק וואָלט שוין נישט געווען געבענקט נאָך ירושלים, און וואָלטען זיך שוין מעהר נישט אַרויסגע׳גנב׳עט פון זיינע גרענעצען, צו קומען קיין ירושלים, ווי זיי פלעגען עס טהאָן.

און דער קעניג האָט בעשטימט ביי זיך, אַז וואָס דער נביא זאָל איהם נישט קאָסטען, זאָל ער איהם דאָך אויפהאַלטען פאַר זיינע געטער.

זאָגט דער קעניג אַזוי צום נביא:

— מיין גוטער נביא! איך זעה, אַז דו ביזט טאַקע אַ אמת׳ער נביא, וואָס דו קענסט גרויסע מופתים מאַכען. ווייסט דו וואָס, איך וויל דיך אויסהאַלטען פאַר מיינע געטער, איך וויל דיר גוט בעלוינען, אַלע פיסלעך און לונגען פון די קרבנות, וואָס מען וועט ברענגען פאַר די געטער, וועלען געהערען צו דיר, אַ טהייל פון די נדבות, און וואָס טויג דיר צוריקגעהן קיין ירושלים, דאָרט זיינען דאָ אַ סך נביאים אחוץ דיר, דו ביזט אודאי דער קלענסטער פון זיי.

בלייב דאָ איבער ביי אונז, וועסטו דאָ זיין דער גרעסטער נביא.
נאָר דער נביא ענטפערט אַזוי:
— אפילו ווען דו וועסט מיר געבען פולע שטובען מיט גאָלד, אַ האַלב פון דיין הויז, וועל איך אויך נישט טוישען ירושלים אויף דיין בית־אל, און דאָס בית־המקדש — אויף דיין גאָלדענעם קאַלב.
און דער קעניג טראַכט זיך אַזוי: איז האַרט ביי זיך, מען דאַרף איהם אַביסעל ווייבער מאַכען.
פאַלט ער אויף אַ פּלאַן און זאָגט אַזוי:
— געטליבער נביא! דיינע ווערטער האָבען מיר געריהרט. און איך וויל טאַקע אָנהויבען תשובה טהאָן צו גאָט, און איך וויל איין דיר עהרען גאָט, לאָמיר דיך מכבד זיין מיט מיינע בעסטע מאכלים, מיט מיינע שעהנסטע חפצים. קום אונטער דעם באַלקען פון מיין דאַך, וואָש דיינע פיס און עס פון דעם ברויט, וואָס איך וועל פאַרבערייטען פאַר דיר, זאָלען זעהן אַלע אַלטע און חשוב'ע לייט פון ישראל, ווי דער קעניג איז מכבד און עהרט דעם נביא פון גאָט.
נאָר דער נביא האָט געזעהן, אַז זיינע ווערטער האָבען דעם קעניג געריהרט, האָט עס איהם איין האַרץ געפרעהט און ער האָט שוין גע־רעדט צום קעניג מיט אַ מילדען קול:
— מיך פרעהט זעהר, וואָס מיינע ווערטער האָבען דיך גע־ריהרט, און דו הויבסט אָן תשובה צו טהאָן. זאָל דיר גאָט ביישטעהן און מוחל זיין דיר דיינע חטאים. נאָר עסען מיט דיר קאָן איך נישט, און אָבקעהרען הינטער דיין באַלקען טאָר איך נישט, ווייל גאָט האָט מיר אָנגעזאָגט: „דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט אויף דעם אָרט, און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט און זאָלסט נישט צוריק אַרויסגעהן פון שטאָדט אויף דעם זעלבען וועג, מיט וועלכען דו ביזט אַריינגעגאַנגען", און גאָט ווידערשפּעניגען קאָן איך נים.
און דער נביא איז איינזאַם אַרויסגעגאַנגען פון שטאָדט, פון קיינעם נישט בעגלייט, פון קיינעם גאָר נישט געגאַסען, דורך אַ בע־האַלטענעם וועג אַוועק פון שטאָדט.
און געגאַנגען איז ער אויפ'ן וועג פרעהליך, מיט אַ לייכט האַרץ און מיט אַ גוט געמיטה. אָט האָט ער גאָט'ס שליחות געטהאָן: גע־קומען אין שטאָדט, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פּנים אַריין.

און דער קעניג איז געריהרט געוואָרען פון זיין נביאות און טהוט תשובה צו גאָט.

און גאָרנישט האָט ער דערפאַר גענומען, אפילו קיין לעק וואַסער, אפילו קיין ביסען ברויט.

הונגעריג איז ער געווען, און זיין וועג־טאָרבע איז ליידיג געווען. און קיין חפץ האָט ער ביי זיך נישט געהאַט. נאָר דאָס האָט איהם נאָך מעהר בעפרידיגט: געטהאָן גאָט'ס שליחות און גאָרנישט דער־פאַר גענומען — האָט ער זיך געזעצט אויף אַ שטיין אָברוהען.

און דאָס פאָלק, וואָס איז ארום דעם מזבח געשטאַנען און האָט געזעהן דעם נביא'ס מופת און געהערט דעם נביא'ס וואָרט, האָט אונטער אנדערער צו מורמלען אָנגעהויבען: אַט דאָס איז מיר אַ נביא, געזאָגט דעם קעניג דעם אמת אין פנים, קיין בעלוינונג דערפאַר נישט געוואָלט נעהמען. וואָס דען, אונזערע נביאים?...

— ברויט־פרעסער זיינען זיי נור, — האָט איינער פון דער מחנה געזאָגט.

— אַראָבצו'גנב'ענען פון די בעסטע חלקים, דאָס קאָנען זיי, — האָט אַ צווייטער געברומט.

— און די ווייבלעך צו באַלמוטשען, וואָס קומען צו גאָט בעטען, צו דעם זיינען זיי דאָ, — האָט אַ דריטער צוגעלעגט.

און אַ זוהן פון אַן אַלטען נביא, וואָס איז געווען אין שטאָדט, איז דערביי געשטאַנען און האָט צוגעזעהן אַלץ, וואָס דער נביא האָט געטהאָן און גערעדט, איז ער אהיים געגאַנגען צום פאָטער, אַ נביא'לע דאָרט עפּעס, האָט זיך שוין באַלד רוהיג זיינע יאָהרען אויסגעלעבט אויף דעם נייעם פּלאַץ אין בית־אל, — האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעזעצט אין דער היים, הינטער זיין פייגען־בוים און ביהנשטאָק אויסרוהען און האָט געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט אָנגעקליבען אין די גוטע צייטען.

און דער זוהן קומט דאָ אהיים און וואָרפט אַ וואָרט אונטער זיך:

— דאָס איז אַ נביא! דאָס ווייס איך איז אַ נביא!

— וואָס אַ נביא? — פרעגט דער אַלטער, וועלכער איז גע־ווען זעהר אויפפּאַסענד אויף דעם וואָרט „נביא".

— איז געקומען אַ נביא פון יהודה, איז צו צום מלך, איהם די עברות אין פנים געזאָגט, דעם מזבח אויף צווייען געשפּאָלטען. דאָס

אַש אויסגעשיט און דעם מלך די האַנד פערדאַרט, נישט קיין עסען, נישט קיין טרינקען. דער מלך וויל איהם מיט מתנות בעשענקען, וויל פאַר'ן כהן־גדול מאַכען — ער כאַפּט די טאָרבע און אַרויס פון שטאָדט...

— אַ נביא, מיינס אַ חבר, אין איינעם אין ירושלים אין איין הייל געוועזן בעהאַלטען, אין איינעם ביי אחיה השלוני תורה געלערענט. אודאי, ווי הייסט — זאָגט דער אַלטער, וועלכען די גבורות פון דעם נביא האָבען אויפגערודערט — אודאי, מיר וועלען זיי ווייזען. די קעניגען, זיי ווילען נישט גאָט'ס וואָרט הערען — שטראָפען וועט מען זיי מיט דער האַרבסטער שטראָף. „און גאָט האָט געזאָגט צו מיר אַזוי"—הויבט אָן דער אַלטער פּלוצלינג מיט אַ נביאישען טאָן— דעם רייט־וואָגען שפּאַנט מיר איין, העי, יונגען, דעם רייט־וואָגען!

— פערגעסט פּלוצלונג דער אַלטער, וואָס גאָט האָט איהם געזאָגט.

— לאָזט מיך מיין חבר, דעם נביא, נאָכלויפען, אונטער מיין דאַך איהם ברענגען, דאָס פעטסטע קאַלב שעכט מיר. העי, יונגען! נאָכ'ן נביא, ווי הייסט, וואָס דען! מיר וועלען זיי ווייזען די מלכים.

די יונגען האָבען איהם דעם רייט־וואָגען געשפּאַנט, דער נביא האָט זיך אַרויפגעזעצט און דער מויל־אייזעל האָט איהם אויף דעם וועג געפיהרט, אין וועלכען דער נביא פון גאָט איז געגאַנגען.

דער נביא פון גאָט איז נאָך אַלץ געזעסען אויפ'ן שטיין, ביי אַ קוואַל וואַסער, צופריעדען אין זיך, וואָס זיין שליחות האָט זיך איהם אַזוי איינגעגעבען, און האָט זיך דערווייל געטראַכט: דאָך נישט אַזאַ זינדיגע שטאָדט דאָס בית־אל, עס האָט אַ ווייך האַרץ פאַר גאָט'ס וואָרט, האָט הנאה פון נביא'ס מוסר. נאָר לענגער בלייבען האָט מען נישט געטאָרט, גאָט האָט נישט געהייסען.

„זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט" — האָט גאָט געזאָגט, קרעכצט דער נביא. אין דעם קומט אָן דעם אַלטען נביא'ס רייט־וואָגען און שטעלט זיך אָב:

— דאָס ביזטו דער נביא פון יהודה, געקומען מיט גאָט'ס וואָרט, געשיקט צו ירבעם?

— דאָס בין איך! — זאָגט דער נביא.

— און וואָס גאָט האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און נישט טרינקען קיין וואסער אויף דעם אָרט? — זאָגט דער אַלטער אין איין אָטהעם.

— יאָ, דערזעלבער.

— אויב אזוי, טאָ זעץ זיך שוין אין מיין רייט־וואָגען און פאָהר מיט מיר אין שטאָדט אריין. גאָט האָט זיך צו מיר בעוויזען און גע־זאָגט: „לויף איהם נאָך, ברענג איהם אין שטוב אריין און גיב איהם ברויט, און גיב איהם וואסער. אוי, קוים דיר דערכאפּט, — אָטהעמט שווער אָב דער אַלטער, — גאָט'ס בעפעהל צו ערפילען.

— און ווער ביזטו דען? — פרעגט דער נביא.

— אויך אזא נביא, ווי דו. איך האָב גענוג געשטראָפט, גענוג גערעדט, מען האָט מיך נישט געוואָלט פאָלגען, אָט וועלען זיי האָבען דערפאר.

— א נביא פון גאָט? — פרעגט נאָך דער אמת'ער נביא איבער מיט א ביסעל חשד.

— פרעג נישט, חבר; אויך אזא נביא ווי דו; דאָס גאנצע פאָלק אין טויער וויים עס. אָט פרעג זיי, — ווייזט ער אויף די ארומיגע.

— העי, גענוג אייך געוואָרענט, — ווענדעט ער זיך צום עולם — נישט געזאָגט, איהר זאָלט תשובה טהאָן? אָט וועט איהר האָבען פאר דאָס אייעריגע. שוין זיעבציג יאָהר אויף מיין גראָהען קאָפּ — זאָגט ער צום נביא — ווי איך בין א נביא; נאָך נתן הנביא געקענט, און מיט אחיה־השלוני ברידער געווען. אין איינעם מיט איהם דעם נייעם מלבוש אויף ירבעם'ען צוריסען, אחיה האָט איהם געגעבען די צעהן חלקים, און איך האָב געבראכט די צוויי געבליבענע חלקים צו רחבעם'ען. הרג'ענען האָט ער מיך געוואָלט, בין איך פון איהם אַנטלאָפען.

— האָט דיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט מיר צוריק אין שטאָדט ברענגען, און עסען מיר געבען? א וואונדער, עפּעס מיר האָט ער גאָרנישט געזאָגט דערפון, — זאָגט דער נביא.

— געזאָגט מיר: געה, לויף איהם נאָך, ער איז הונגעריג און דור־שטיג, און איך האָב איהם נישט געהייסען עסען און טרינקען אויף דעם אָרט, ברענג איהם צו דיר — זאָגט ער, דו וועסט איהם טרעפען אויפ'ן וועג, הינטער דער אלה. הא, דו ביזט טאַקע געזעסען הינטער דער אלה.

— אודאי מיך געוואָלט אויספּרואווען — זאָגט דער נביא פאַר זיך — גאָט, אויב איך וויל נישט עובר זיין אויף זיין בעפעהל, נישט צונעהמען קיין לוין פאַר מיין שליחות. צוליעב דעם האָט ער מיר נישט געהייסען עסען, נישט טרינקען אויף דעם אָרט, — טרייסט זיך דער נביא, וועלכער איז געווען הונגעריג און דורשטיג. — אָה, ניין! איך וועל נישט עובר זיין דיין בעפעהל, טאַטע אין הימעל, — זאָגט דער נביא, ארויפגעהענדיג אויפ'ן אַלטען'ס רייט־וואָגען, — דעריבער האָט ער מיר נישט געלאָזט זאָגען, נאָר ער האָט דיר אָנגעזאָגט, כדי צו ווייזען מיר, אז ער געדענקט אָן מיר. ער ווייס גאַנץ גוט, אז איך בין הונגעריג און דורשטיג.

— מיר וועלען זיי ווייזען, די מלכים, — האָט דער אַלטער נביא געזאָגט, — מיר וועלען זיי שוין ווייזען, וואָס א נביא הייסט, און וואָס עס הייסט אין גאָט ווידערשפּעניגען, מזבחות זיך אַליין מאַכען, קרבנות זיך אליין מקריב זיין, מיר וועלען זיי שוין ווייזען, — האָט דער אלטער הויך געשריען מיט קוראזש און האָט דעם נביא אין שטאָדט אריינגעבראכט.

דעם נביא אין שטאָדט אריינגעבראכט, איז איהם די גאַנצע שטאָדט נאָכגעלאָפען. די הייזער האָט מען איבערגעלאָזט אַליין, די מוטערס האָבען די קינדער אויף די הענד גענומען און נאָכ'ן נביא געגאַנגען, און די כהנים האָבען דאָס גאָלדענע קאַלב אין זייער מקדש איבערגעלאָזט און נאָך דעם נביא נאָכגעגאַנגען. דערווייל האָבען טאַקע דעם פאַלשען נביא'ס זיהן דאָס פעטסטע „געדריטעלטע" קאַלב געשאָכטען, דעם טיש אונטער א לינדען־בוים געגרייט, ברויט דערלאַנגט, זאַלץ דערלאַנגט, און דאָס פעטע קאַלב אויפגעגעבען.

דער שטאָדט־נביא האָט זיין גאַסט וואַסער דערלאַנגט, האָט איהם די פיס געוואַשען און איהם דעם אָנגעזעהענסטען אָרט אָנגעביטען, אַליין האָט ער זיך אונטער דעם בוים געשטעלט איהם צו בעדיענען.

זיינען אָנגעקומען די פאַרנעהמסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, דעם נביא מתנות געבראַכט; איינער א גאָלדענע קרוג, דער צווייטער א גוטען אונטערטהעניגען אייזעל. דער אלטער נביא האָט די מתנות פאַר זיין חבר צוגענומען, דערביי זאָגענדיג צו די חשובים אזוי: — האָב איך דען אייך נישט גענוג געשטראָפט, האָב איך איין דען נישט געזאָגט: טהוט תשובה, כל זמן עס איז נאָך צייט! איהר האָט

ארוים; — נײן, בעלאָדען און אָנגעשטאָפּט, זאָט און בעטרונקען, און דאָס פאָלק האָט איהם בעגלייט מיט געזאַנג און טענץ.

מיך נישט געוואָלט פאָלגען. וועה, אוי וועה געשריען!... — האָט דער אַלטער זיך די האָהר פון קאָפּ געריסען. דער נביא עסענדיג רוהיג זיין ביסען ברויט, בויגט איבער דעם קאָפּ צו איהם און שאָקעלט איהם מיט מיט'ן קאָפּ.

עס קומט אָן אַ אידענע מיט אַ קראַנק קינד אויף דער האַנד, שטרעקט אויס די האַנד צום נביא:

—גאָט'ס פריינד, האָב רחמנות אויף דיין דיענסט, און הייל איהר איינציג קינד. איך האָב נישט מעהר ווי פינף טעפּ האָניג אין דער שטוב, וועל איך זיי דיר אָוועקגעבען.

— און דער אַלטער שטאָדט־נביא נעהט פּלוצלונג צו צו זיין חבר פון יהודה און זאָגט צו איהם:

— שלאָג מיך חבר, שלאָג מיך, פריינד, וואָרים גאָט האָט גע־הייסען, אַז דו זאָלסט מיך שלאָגען.

און דער נביא האָט איהם מיט'ן לעפעל, וואָס ער האָט געהאַלטען אין האַנד, געגעבען עטליכע קלעפּ אויף דער פּלייצע.

און דער אַלטער שטאָדט־נביא דרעהט זיך אויס צו דער אידענע מיט'ן קראַנקען קינד און זאָגט אַזוי:

— „אַזוי ווי אַ חבר שלאָגט אַ חבר, און אַזוי ווי אַ פריינד שלאָגט אַ פריינד, אַזוי וועל איך אייך שלאָגען; עס איז נישטאָ קיין רחמים היינט ביי מיר“, זאָגט גאָט.

און דער נביא דרעהט אום דעם קאָפּ, מיט'ן ביסען אין מויל און שאָקעלט צו: — אַזוי איז עס, אַזוי...

אין דער שטאָדט אָבער איז וואָס אַמאָל מעהר פערשפּרייט גע־וואָרען די ידיעה, אַז דער נביא פון יהודה, וואָס איז געקומען אין שטאָדט אַריין און אַזוינע מופתים בעוויזען, און דעם מלך אין פּנים דעם אמת געזאָגט — איז ווידער צוריק אין שטאָדט אַריינגעקומען און שטעהט איין ביים שטאָדט־נביא, און ער עסט דאָרט ברויט, און ער נעהמט צו נדבות און זאָגט דאָרט נביאות; — האָבען זיי יעדערער איהם געבראַכט מתנות און געקומען צו איהם, טיכער איהם אויסגע־שפּרייט, און גאָלד און זילבער איהם אַנידערגעלעגט, און צו איהם די

הענד אויסגעשטרעקט נאָך ישועה. און דער אַלטער שטאָדט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפּט, און שטראָפּט.

האָט דאָס זיין נביאיש הארץ געריהרט, אין יהודה איז ער געווען דער קלענסטער, קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט, אַלע געהען נאָך אחיה השלוני, און דאָ איז ער דער גרעסטער, דאָס פאָלק געהט איהם נאָך, און ברענגט איהם מתנות און שפּרייט אויס די הענד צו איהם. עס איז גאָרנישט אַזאַ שלעכט פאָלק, ווי ער האָט געמיינט; האָט ליעב גאָט'ס וואָרט און איז מכבד דעם נביא.

און דער אַלטער שטאָדט־נביא שטעהט אַלץ און שטראָפט, און שטראָפט, רופט ער זיך אָן:

— נו, פערפאַלען איז נאָך נישט, אויף אַלץ איז דאָ אַן עצה. קיינמאָל איז ביי גאָט נישט צו שפּעט. תשובה דאַרף מען טהאָן, וועט אייך גאָט מוחל זיין!

און דער אַלטער נביא נאָך איהם:

— דאָס וואָס איך האָב אייך שטענדיג געזאָגט, תשובה און תשובה! מיט תשובה קענסטו אַלץ מאַכען.

און די בעלי־בתים וואָס זיינען דאָרט געווען, קוקען זיך איבער איינער צום צווייטען און זאָגען אין דער שטיל, וויזענדיג אויפ'ן נביא:

— אָט איז אַ נביא, אָט איז גאָט'ס אַ שליח, מיט איין האַנד שלאָגט ער דיך, מיט דער צווייטער — טרייסט ער דיך.

און דער נביא זאָגט ווייטער:

— גאָט איז אַ אל רחום וחנון, און ווען מען בעט צו איהם — הערט ער, ווען מען טהוט תשובה, איז ער מוחל! אַ ערבאַרמדיגער גאָט איז ער, אַ גוטער גאָט.

— אַ דערבאַרמדיגער גאָט איז ער, — שרייט נאָך דער שטאָדט־נביא. — הערט, ישראל, הערט, וואָס גאָט לאָזט אייך זאָגען: „אַ דערבאַרמדיגער גאָט בין איך דיר, און אַז דו וועסט מיך רופען, וועל איך דיר הערען, און אַז דו וועסט תשובה טהאָן צו מיר, וועל איך דיר מוחל זיין“.

— אַ אויסדערוועהלט קינד ביזטו מיר, ישראל, זאָגט גאָט, — הויבט אָן מיט זיין טאָן אונזער נביא. — און זיינען דען נישט מיינע פריינד, אברהם, יצחק און יעקב געווען דיינע עלטערען? און משה,

— אַ אויסדערוועהלטס קינד זיינען מיר, — זאָגען די בעלי־בתים איינער צום צווייטען, און טרעהרען ווייזען זיך אין זייערע אויגען, און רוקען זיך נעהענטער צום נביא, און ווארימער ווערט זיי. — אַ אויסדערוועהלט קינד, און אברהם, יצחק און יעקב זיינען געוועזען אונזערע עלטערען. אַ אויסדערוועהלט קינד, ישראל...

און אַ בעל־הבית פון דאָרט, מיט טרעהרען אין די אויגען, געהט צו צום נביא (האַלט זיך אָביסעל צוריק), און מיט אַ פערכריפּעט קול זאָגט ער:

— טהייערער נביא, גוטער נביא, אַ אויסדערוועהלט קינד זיינען מיר פאַר גאָט. מיין ברודער ביזטו, מיין פאָטער ביזטו; דיין קנעכט האָט היינט די וויינטרויבען אין קעלטער געטראָגען, דעם וויין איז די פעסער געבראַכט, לאָז דיין קנעכט דעם וויין דאָ אויפ'ן טיש ברענגען, און לאָז דאָס פאָלק זיך פרעהען מיט דיר. אַ אויסדער־וועהלט קינד זיינען מיר צו גאָט, אָ, טהייערער נביא! אָ, גוטער נביא!

און אַ צווייטער בעל־הבית מיט אַ כליפּענדיג קול איז צוגעפאַלען צום נביא:

— הייליגער נביא, געטליכער נביא! גערעדט האָסטו היינט צום האַרץ פון דיינע קנעכט און געטרייסט האָסטו זיי; און דיין קנעכט האָט האָניג אַרויסגענומען פון דעם ביהנשטאָק די היינטיגע נאַכט. לאָז עס דיין קנעכט דאָ אויפ'ן טיש פאַר דיר ברענגען און זאָל דאָס פאָלק זיך פרעהען מיט דיר. געטרייסט האָסטו אונז היינט און גערעדט צו די הערצער פון דיינע קנעכט, אָ, הייליגער נביא! געטליכער נביא!

— איך זעה אין דעם קיין חטא נישט, — האָט דער נביא אָבגע־ענטפערט.

און די בעלי־בתים זיינען מיט פרייד יעדערער צו זיין הויז געלאָפען, און יעדערער האָט זיין וויין און האָניג, און די פרוכטען פון זיין פייגען־בוים און די פרוכטען פון זיין טייטעל־בוים פאַר'ן נביא אויפ'ן טיש געבראַכט.

און דאָס פאָלק איז צוגעקומען וואָס אמאָל מעהר, וואָס אמאָל מעהר און האָבען איהם זיידענע מתנות געבראַכט; ווער אַ גאָלד־שטיק און ווער אַ זילבער־שטיק, ווער אַ טהייער קלייד און ווער אַ

שטיק פורפור־שטאף, ווער א קרוג אויל, — און האבען די מתנות צו זיינע פיס געלעגט.

און דער עולם: מאן און ווייב און קינד האבען געטרונקען פון דעם וויין און געלעקט פון דעם האניג און גענאסען פון די פייגען און פערזוכט פון די טייטלען — און געפרעהט זיך מיט'ן נביא, און ער — מיט זיי. און זיין הארץ איז פרעהליך געווארען, און געזעהן האט ער דאס פאלק ארום זיך, און ווי עס פרעהט זיך מיט איהם, האט ער די הענד אויפגעהויבען און האט אזוי געזאגט:

— וואו איז נאך דא א פאלק ווי ישראל, און וואו איז נאך דא א שטאם ווי יעקב! וואויל איז דיר, וואויל איז דיר, קיין שלעכטס וועט דיר נישט געשעהן, נור שלום, שלום וועט זיין צו דיין געצעלט.

— האב איך איין דען נישט באלד געזאגט, אז שלום, אז נור שלום וועט זיין צו אייך און צו אייערע קינדער?—שרייט דער שטאדט־נביא.

נאר דאס פאלק האט איצט נים געקוקט אויף איהם. געהערט פון נביא פון יהודה דאסווארט שלום, איז זיי א שווערער שטיין פון הארץ אראב, און א גרויסע פרייד איז זיי בעפאלען, און זיי זיינען צוגעפאלען צו איהם און האבען איהם ביי די פיס ארומגענומען, האבען איהם אין דער הויך געהויבען און האבען געטאנצט פאר פרייד ארום איהם.

— טהייערער נביא, הייליגער נביא! דו ביזט א גוטער נביא, א גוטער נביא, אונזער דאך וועלען מיר דיר אוועקגעבען, אונזער ברויט און וואסער — זיי מיט אונז, בלייב מיט אונז.

נאר דער נביא האט זיך אבגעשטעלט:

— ניין, איך קאן נישט. גאט האט מיר געזאגט, — נאר וואס גאט האט איהם געזאגט, האט ער פערגעסען, — איך וועל נאך צו־ריקקומען, איך וועל נאך צוריקקומען.

און זיי האבען איהם אויף דעם בעסטען אייזעל ארויפגעזעצט, אנגעלאדען אלע מתנות, די גאלד־שטיקער און די זיידען־טיכער מיט די פורפור־טיכער, אלע קעשענעס איהם אנגעפילט, אלע עקען איהם בעלעגט, און איצט איז שוין דער נביא ניט ווי פריהער ליידיג און לער, הונגעריג און דורשטיג, פערלאזט און איינזאם פון שטאדט

מיין טהייערער קנעכט, איז דען נישט געגאנגען פאר דיר? גאט האט דיך אויסגעוועהלט, ישראל.

ביים טויער פון שטאדט האט ער זיך מיט זיי געזעגענט, פער־שפראכען זיי, אז ער וועט צוריקקומען, און זיי זיינען מיט רוהיגע געמיטהער און פרעהליכע הערצער אין שטאדט געגאנגען, און געזאגט איינער צום צווייטען:

— אט דאס הייסט א נביא, דאס איז א נביא פון יהודה.

— א גוטער נביא, א הארציגער נביא.

— א גוט הארץ, — האט א דריטער א ווארט אריינגעווארפען, און זיינען זיך צוגאנגען.

רייט זיך אונזער נביא איינער אליין אויפ'ן וועג אנגעלאדען מיט אלעם גוטעס, און טראכט ביי זיך אין הארצען:

— א גוט פאלק ישראל, א אויסערוועהלט פאלק, האט ליעב גאט'ס ווארט, האלט בכבוד גאט'ס נביא.

און דאס אונטערטהעניגע אייזעלע קלאפט מיט די פיסלעך אן די שטיינדלעך, און די גאלד־שטיקער און די זילבער־שטיקער קלאפען פון ביידע זייטען זאטעל.

אין הארץ ביים נביא ווערט עפעס נישט אין גאנצען זיכער; דאס פאריגע מאל געגאנגען, נישט געריטען אויף דעם וועג, א הונגעריגער, א דורשטיגער, אבער עפעס דאך רוהיגער געווען, מעהר צופריעדען מיט זיך. דאס זייניגע אבגעטהאן, געזאגט גאט'ס ווארט, געווארפען אן אימה אויפ'ן מלך און פאלק, און גארנישט דערפאר גענומען.

— וואס האב איך דא געטהאן, — וויל ער זיך אליין פערענט־פערען, — געגעסען און געטרונקען, און גאט האט דאך אליין געזאגט דעם נביא, אז ער זאל מיך צוריקברייגען און עסען מיר געבען, און טרינקען מיר געבען.

— און א גוט פאלק ישראל, א ערענטליך פאלק, האלט זיך אן גאט'ס ווארט, וויל זיך האלטען, נאר האבען א שלעכטען קעניג, דעם ירבעם, גאלדענע קעלבער האט ער זיך געמאכט. און עס וועט קומען א צייט און יהודה'ס א קינד וועט שעכטען דיינע כהנים אויף דיינע מזבחות — און איך וויל דאך...

— שלום האָט מיר גאָט נישט געהייסען צו זאָגען, — טראַכט ער. זיך דערמאָהנענדיג, אַז ער האָט צוגעזאָגט שלום.

— שלום, ניין, אָ, ניין! האָט מיר גאָט נישט געהייסען צו זאָגען, — רעדט ער צו זיך אַליין און גיט אַ שטעק די האַנד אין די רייזע־טאָרבע און שלעפּט אַרויס אַ פּאָר גאָלד־שטיקער.

— און גאָלד־שטיקער האָט מיר גאָט נישט געהייסען נעהמען פאַר מיין נביאות, — זאָגט ער צו זיך. — און איך האָב יאָ גענומען.

— און זיידענע טיכער, און פּורפּור־שטאָף האָט מיר גאָט נישט געהייסען נעהמען פאַר מיינן נביאות, און איך האָב יאָ גענומען.

און דערמאָהנט זיך, ווי ער איז דאָ פריהער געזעסען הינטער דער אלה אַ הונגעריגער, אַ דאָרשטיגער, אַ מיעדער און אַ פערלאָזטער. און ווי גוט עס איז איהם דאָ געווען; אָבגעטהאָן גאָט'ס שליחות. געזאָגט דעם קעניג: דו אַזוינער און אַזוינער — און אוועק. נישט דיין ברויט, נישט דיין וואסער.

און יעצט רייט ער דאָ אַ בעלאָדענער מיט גאָלד און זילבער, און זיידען־טוך און פּורפּור־שטאָף, און מיט אַ פולען מאָגען... און ער האָט געכאַפּט די גאָלד־שטיקער, און די זילבער־שטיקער, און די זיידען־טיכער פון אונטער'ן זאָטעל געריסען, — אויפ'ן וועג פערשפּרייט, און דעם פּורפּור־שטאָף פון זיך געוואָרפען, און געקוקט אויף זיך, און גאָטס וואָרט איז צו שאַנדע געוואָרען...

— נישט בעדאַרפט צוריקצוגעהן, נישט געדאַרפט, רעדט ער צו זיך אַליין.

און ער בעטרויערט זיך אין זיין האַרצען און האָט חרטה אויף זיינע מעשים, און גאָט האָט רחמנות אויף איהם און לאָזט איהם אָבקומען די זינד אויף דער וועלט —

עס געהט אַרויס אַ לייב פון וואַלד און טויט איהם, און דעם אייזעל לאָזט ער לעבען.

שטעהט דער אייזעל אין מיטען וועג, נעבען דעם טויטען קערפּער און ווייסט נישט, וואָס ער האָט צו טהאָן.

געהט אַ מענש פאַרביי און דערזעהט דעם טויטען נביא, קומט ער אין שטאָדט אַריין און דערצעהלט עס.

כאַפּט זיך דער שטאָדט־נביא אויף און שפּאַנט זיך דעם רייט־

וואָגען און פאָהרט אויפ'ן וועג ארויס און ברענגט איהם אין שטאָדט אריין.

און ער האָט איהם א שעהנע לויה געלאָזט מאַכען און זיין קבר, וואָס ער האָט זיך שוין געהאַט אויסגעהאַקט, איהם אָבגעטרעטען.

און דאָס גאַנצע פאָלק איז נאָך דער מיטה געגאַנגען, און האָט איהם א שבח נאָכגעזאָגט:

— א גוטער נביא געווען.

— א הארציגער מענש.

— א גוט הארץ, — האָט א דריטער אריינגעוואָרפען.

און דער שטאָדט־נביא איז נאָך דער מיטה נאָכגעגאַנגען און האָט זיך די הענד געבראָכען און האָט הויך געוויינט אויפ'ן קול:

„און גאָט האָט דיר געזאָגט, אז דו זאָלסט נישט עסען קיין ברויט און זאָלסט נישט טרינקען קיין וואַסער אויף דעם אָרט, און דו האָסט גאָט נישט געפאָלגט, און האָסט יאָ געגעסען ברויט און האָסט יאָ געטרונקען וואַסער אויף דעם אָרט — האָט דיך גאָט דערפאַר גע־שטראָפט".

און ביי דער גרוב מאַכט ער מיט טרעהרען אין די אויגען צו זיי־נע קינדער אַזוי:

„ליעבע קינדער, אז איך וועל שטאַרבען, בעגראָבט מיך נעבען איהם, א ברודער איז ער מיר געווען, א געזעלען מיינער"...

ישראל און יהודה.

בן־הדר, דער מלך פון ארם, האָט זיך רייטוועגען געלאָזט מאַכען — און מיט זיי האָט ער געענגסטיגט ישראל און געדריקט יהודה. און שיקט שלוחים צו אחאב'ן, דעם מלך פון ישראל אַזוי:

— דיין גאָלד און זילבער איז מיין, דיין ווייב און קינד זיינען מיין.

און אחאב ענטפערט איהם אָב:

— מיין גאָלד און זילבער זיינען דיין, מיין ווייב און קינד זיי־נען דיין.

שיקט ער איהם ווידער שלוחים: גיב מיר דיין גאָלד און זילבער, גיב מיר דיינע ווייבער און קינדער.

עקשנ'ט ער זיך איין, דער מלך פון ישראל, און שיקט זיי איהם נישט באַלד.

לאָזט בן־הדר שפּאַנען זיינע אייזערנע רייטוועגען. און אוועק אויף ישראל.

גאָט איז דאָס אָבער נישט געפעלען; טאָקע אחאב, אַ שלעכטער מענש, גאָלדענע קעלבער זיך געלאָזט מאַכען — אָבער ישראל — פאָרט ישראל, און בן־הדר פערלאָזט זיך צו פיעל אויף זיינע רייט־וועגען.

געהט אַרויס ישראל אַנטקעגען אַרם, און צוברעכט איהם, און מאַכט אַ תל פון זיינע רייטוועגען.

נאָר בן־הדר לאָזט שיקען שלוחים צו אחאב'ן, שלוחים מיט גע־גאָלטע קעפּ, צוריסענע קליידער, ווי עס פּאַסט פאַר אַ אונטערטהעני־גיגען: — דיין קנעכט בן־הדר שיקט צו דיר, לאָז מיך לעבען.

האָבען די ווערטער געריהרט דאָס אידיש הארץ פון אחאב'ן, האָט ער איהם געלאָזט אָבענטפערען:

— מיין ברודער ביזט דו.

האָבען זיי שלום געמאַכט, אַ שטאָדט אַהין, אַ שטאָדט צוריק — און רוהיג געווען צווישען זיי דריי יאָהר. בן־הדר האָט נישט מעהר געטשעפּעט, געהיילט זיך פון ישראל'ס קלעפּ און די רייטוועגען זיך געמאַכט. אַזוי ווי עס שטעהט אַלץ בעשריבען איז דער הייליגער שריפט.

אחאב האָט נאָך געהאַט אָבגעטהאָן אַ מיאוסע מעשה מיט אַ וויינגאָרטען (איזבל'ן, זיין ווייב, האָט זיך אַ וויינגאָרטען פערגלוסט, האָט ער געלאָזט ניבת'ן דעם בעל־הוויינגאָרטען אומזיסט הרג'ענען) — געהאַט אויפ'ן געוויסען, וואָס ער האָט אָבגעמאַכט שלום מיט בן־הדר געגען גאָט'ס ווילען — האָט ער זיך מיט גאָט געוואָלט איבערבעטען, געלאָזט טהאָן אַ גאָטספאָרכטיגע זאַך און מיט דער גאָטספאָרכ־טיגער שטאָדט ירושלים שלום שליסען — האָט ער געשיקט שלוחים צו איהר גאָטספאָרכטיגען קעניג, יהושפט, אַזוי: „אַזוי ווי איך,

אזוי ווי דו, מיין פאָלק — דיין פאָלק, מיין פערד — דיין פערד. קום לאָזען מיר שלום מאַכען, און איינעם אויפגעהן אויף ארם־דמשק״.

אז יהודה האָט געזעהן, וואָס ישראל האָט געטהאָן צו ארם׳ס רייט־וועגען, איז זיי די זאַך זעהר געפעלען. און אז די שלוחים פון אחאב זיינען אָנגעקומען קיין ירושלים, צו יהושפט׳ן, און געזאָגט, אז אחאב וויל מיט זיי שלום מאַכען און אין איינעם מיט זיי אויפגעהן איינ־נעהמען ארם׳ס גלעד, האָבען זיי זיך געטראַכט: ביי אונז איז דאָך דאָ חכמה (אין ירושלים זיינען שטענדיג געווען חכמים) און ביי ישראל איז דאָ גבורה, ווילען זיי מיט אונז שותפות שליסען, חכמה מיט גבורה.

איז זיי די זאַך זעהר געפעלען.

האָט מען יהושפט׳ן אָנגעטהאָן אין די בגדי־מלכות, נאָך דוד׳ס גאַרטעל פון ליינען, אין וועלכען ער, דוד, האָט געטאַנצט פאַר׳ן ארון. און דוד׳ס שווערד, וועלכען ער האָט אוועקגענומען פון גלית׳ן, דעם פלישתים־העלד. און די קרוין פון שלמה׳ן אויפ׳ן קאָפּ, — און אויפ־געזעצט זיך אויף די אייזלען (אייניקלעך פון די בעריהמטע אייזלען, וואָס די מלכה־שבא האָט מיטגעבראַכט פון איהר לאַנד א מתנה שלמה׳ן) — די טראָמפּייטען האָבען געטראָמפּייטערט, די צימבאַלען האָבען געקלאַפּט, און אַן אייניקעל פון דוד׳ס הויז האָט צום ערשטען מאָל אריינגעטראָפען אין דער שטאָדט, אין וועלכער ירבעם בן נבט האָט זיך בעזעצט, זיין נייע מלוכה איבער די צעהן שבטים, וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון דוד׳ס הויז, צו גרינדען.

מיטגענומען האָט ער מיט זיך די חכמים פון ירושלים און די אַלטע לייט, און די חשובים און די בעלי־מיוחסים, אַלעם שעהנסטע און בעסטע פון יהודה, אויסגעצירט אין די זיידענע העמדער מיט די בלאָהע ברעגען. און די וויבער האָבען טהייערע שטיינער אויף די ברוסטען אָנגעטהאָן. און די גאָלד־שטיקער מיט די זילבער־שטיקער צווישען די האָהר אראָבגעקלונגען און מיט׳ן גאַנצען פּאַראַד קיין שמרון געריישט.

און שמרון האָט זיך פאָרגעברייט די בכבוד׳ע געסט מקבל פנים צו זיין. פאַר דעם שטאָדט־טויער די זעקס רייטוועגען, וואָס מען האָט אוועקגענומען פון ארם, אוועקגעשטעלט. און די גבורים פון שמרון מיט די שפּיזען און די פיילענבויגענס אין די הענד פאַר דעם שטאָדט־

טויער אויסגעשטעלט. און ווייבע געזעסען אויס די טהייערע טיכער אויסגעשפרייט פאר די חשובים און פאר די אַלטע. אין מיטען צוויי טראָהנען פאר'ן מלך פון יהודה און פאר דעם מלך פון ישראל.

און אחאב מיט'ן גאַנצען פאָלק איז יהושפט'ן אַנטקעגען געגאַנגען, און מיט גרויס פרייד איהם אין שטאָדט אריינגעפיהרט. די טראָמפּייטען האָבען געטראָמפּייטערט, די צימבאַלען האָבען געקנאַלט און די טענצער מיט די שפּיעלער האָבען פאַראויסגעטאַנצט און געשפּיעלט און די בכבוד'ע געסט פאַר'ן טויער פון שטאָדט אויסגעזעצט.

און ישראל האָט געזעהן שלמה'ס קרוין אויפ'ן קאָפּ פון יהושפט'ן און די גאָלדענע פּאַנצערס פון דוד'ן, און גלית הפלישתי'ס שווערד איז יהושפט'ס הענד. און די חשובים פון ירושלים ארום יהושפט'ן, איז זייער הארץ געוואָרען דערפרעהט, און אַ גרויסע האָפנונג האָט זיי ארומגענומען. און זיי האָבען זייערע טיכער אין אויל געטונקט און אין פייער געברענט. און זיי האָבען זיך דערמאָהנט אַן דוד'ס צייטען, ווען הינטער איין פאָהן איז גאַנץ ישראל געווען, ווי ער האָט זיי געפיהרט געגען עמון און די הערדען פון די פלישתים האָבען געקליבען מיט אָבגעהאַקטע פינגער אונטער זיינע טישען, — און די פלאַמען פון די אָנגעצונדענע טיכער האָבען בעלויכטען די טונקעלע שטאָדט־טויערען, וואָס האָבען זיך געשאָטענט אין דעם פאַרנאַכט־וואָלקען. און די געשרייען האָבען געקנאַלט, ווי זיי וואָלטען אין פייער געוואָרפען געוואָרען — אין פייער געברענט. און דאָס גאַנצע פאָלק אין איין קול:

— וועה צו אייך, ווייבער פון ארם, יהושפט'ס שווערד וועט אייערע זכרים, ווי דאָס שנייד־מעסער די זאַנגען, אויסשניידען. וועה צו דיר ארם־דמשק, דיין ברומען וועט געשטילט ווערען דורך אחאב'ס פּיילענבויגען.

און נביאים זיינען דאָרט געווען. איינער פון זיי, צדקיהו בן כנענה האָט ער געהייסען. אַ גרויסער ליעבהאָבער פון שלום. דורך דעם האָבען איהם אַלע פאַר אַ גוטען מענשען געהאַלטען. האָט ער זיך געמאַכט אייזערנע הערנער און פאר די קעניגען געקומען און פאַר'ן קהל זיך געשטעלט, און געוויזען: „אָט מיט דעם וועט איהר צו־ברעכען ארם".

זיי — די קעניגען מיט דעם פאָלק — איז זיין נביאות זעהר גע־פעלען, — האָבען זיי געזאָגט איינער צום צווייטען:

— צו אַ גוטען מענשען קומט שטענדיג אַ גוט נביאות.

האָט ער זיך אין אַ זייט געשטעלט. האָט מען איהם אַ בכבוד אָרט אָבגעגעבען און איז זעהר אַן אָנגעזעהענער מענש געוואָרען. אַלע האָבען געקוקט אויף איהם, האָבען זיך געטראַכט: אַ גליקלי־כער מענש! גאָט האָט זיך צו איהם בעוויזען אין אַ גליקליכער מינוט.

און נאָך איינער איז דאָרט אָנגעקומען, אַ פעלד־אייזען האָט ער געהאַט אין דער האַנד. די אָקסען, זאָגט ער, האָט ער אויפ'ן פעלד געלאָזט. און מיט ד ע ם — זאָגט ער, ווייזענדיג אויפ'ן אייזען — וועט איהם ארם איינגעהמען.

איז זיין נביאות אויך זעהר שוין געפעלען. און מען האָט איהם פארבייגעפיהרט פאר'ן קעניג'ס טיש — האָט מען איהם אויך זעהר שעהן מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט.

האָט מען דאָרט אַלע נביאים — פיער הונדערט מאַן זיינען זיי געוועזען — מיט האָרנס, אָקערס און טעפּ — ארום טישען געזעצט, דאָס גאַנצע פאָלק האָט געקוקט אויף זיי, האָט זיך געפרעהט מיט זיי, האָבען געזאָגט איינער צום צווייטען:

— דאָס איז דיין שטאָלץ, ישראל, דאָס איז דיין שטארקייט, יהודה.

און די קעניגען זיינען דאָרט געזעסען, דער קעניג פון יהודה און דער קעניג פון ישראל מיט די קרוינען אויף די קעפּ, מיט די שווער־דען אין די העגד און די גאָלדענע פּאַנצערס (פון דוד'ס פּאַנצערס נאָך), אויף זייערע ברוסטען, און דאָס פאָלק, מאַן און ווייב און קינד, האָט געקוקט אויף זיי, געפרעהט זיך מיט זיי, געזאָגט איינער צום צווייטען:

דאָס איז דיין רוהם, ישראל, דאָס איז דיין גרויסקייט, יהודה.

און די גבורים פון ישראל און די בחורים פון יהודה זיינען דאָרט געוועזען אויסגעשטעלט, צוועלף טויזענד מאַן צו פוס און פיער טויזענד צו פערד. די פיילענבויגענס אין די הענד, די פּאַנצערס

איבער די ברוסטען, מאַן אין מאַן, יעדער פון זיי האָט געקענט וואַרפען פון בויגען און הויבען דאָס שווערד. און די זעקס רייטוועגען, אוועקגענומענע פון ארם, פאַר זיי אויסגעשטעלט, און דאָס פאָלק, מאַן, ווייב און קינד, האָט געקוקט אויף זיי און געפרעהט זיך מיט זיי:

— דאָס איז דיין מאַכט, ישראל, דאָס איז דיין שטאַרקהייט, יהודה.

און דער קעניג פון יהודה קוקט אויף די נביאים און ווענדעט זיך אין דער שטיל צו זיין חבר, דעם מלך פון ישראל:

— הערר פון ישראל, דאָס איז שוין אַלע נביאים דאָ, וואָס זיצען דאָ מיט אייך? קיינער ניט?

אחאב גיט אַ וואונק, עס דערנעהענטערט זיך אַ פעלדמאַרשאַל.

—אַלע נביאים זיינען דאָ, וואָס געפינען זיך אין מיין מלוכה?

דער פעלדמאַרשאַל קוקט זיך אום צום טיש פון די נביאים, ווי זיי זיצען אַלע אויף זייערע בכבוד'ע פלעצער, און זאָגט:

— אַלע נביאים, מלך, אחוץ דעם... דער, וואָס...

— דער מיכיהו, אַ שלעכטער יונג, — זאָגט דער קעניג פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען דאָס קיינמאָל נישט וויסען, הוד מלכות, — זאָגט דער מלך פון יהודה.

— אין דעם מלך'ס וועג געהט ער נישט, פון דעם מלך'ס טיש עסט ער נישט, אַ קריגערישער, מיט די נביאים רייסט ער זיך אַרום. עס לוינט זיך נישט, מלך פון יהודה... עס לוינט זיך נישט, — זאָגט דער מלך פון ישראל.

— ביי נביאים קען מען עס קיינמאָל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער זיינע רייד דער מלך פון יהודה.

— שמעוני — גיט דער קעניג אַ וואונק אויף אַ הויף־נביא'לע.

— וואָס ווינשט דו, זיעגער? — פרעגט דער אהינגעאיילטער נביא.

— דער מלך פון יהודה ווינשט אויך צו הערען די נביאות פון מיכיהו בן ילמה.

— ע, ע... — פערקרימט זיך שמעוני — אַ שלעכטער יונג. קיין גוט וואָרט פון זיין מויל. שוין דרייסיג טעג נישט געוועזן ביים קעניג'ס טיש. זיינע ברידער, די נביאים, פערשעהמט ער, טראָגט זיך אַרום, גאָט ווייסט מיט וועמען, אין וועלדער, אין פעלדער, מיט

ראַבען, מיט חיות, גאָט ווייסט מיט וועמען. (שטילער) קיין איין וואָרט „שלום“ נישט געזאָגט, נישט איבער'ן מלך, נישט איבער ישראל און איבער „איזבל“, דיין ווייב, גאָט, פאָטער!

— ביי נביאים קאָן מען עס קיינמאָל נישט וויסען, הוד מלכות, — חזר'ט איבער דער מלך פון יהודה צום דריטען מאָל זיינע רייד.

— זאָל מען איהם אויפזוכען! — בעפעהלט אחאב, דער מלך פון ישראל.

זיינען געגאַנגען נאָך איהם שמעוני מיט צוויי דיענער. די וויי־בער, וואָס זיינען די לעצטע צייט פון לאַנד אין שטאָדט געקומען, האָבען דערצעהלט, אז ביים שטאָדט־וואַלד, וואָס איז נאָכ'ן בארג, שטעהט א מענש, זיין אויסזעהן איז ווי פון די נביאים, א זיידען העמדעל געהט ער אָנגעטהאָן, זיינע האָהר זיינען לאַנג געוואַקסען, ראַבען האַלט ער אין די הענד, אויפ'ן קאָפּ, אויף זיינע געלאָקטע האָהר איז אַש ארויפגעשאָטען. און ער זאָגט צו די פאַרבייגעהענדע: „געהט צו אחאב'ן און זאָגט איהם — שיק נאָך די קעניגען פון יהודה און וואַרף מיט איהם גורל איבער אדם־דמשק. אויף גלייך זאָלען זיי די חלקים צוטהיילען, איינער זאָל דעם צווייטען נישט נארען. און איך האָב דאָך שוין אָנגעזאָגט די הינד פון שמרון, אז זיי זאָלען זייערע צינגער טריקענען, און זייערע נעזער אויסציהען צום שמעקען אחאב'ס בלוט“.

האָבען זיי פערשטאַנען, אז ער האַלט זיך אויף אין דעם וואַלד, זיינען זיי אהין געגאַנגען איהם דאָרט זוכען.

נאָך צוויי טעג זוכען האָבען זיי איהם געפונען. פערשטעקט איז ער געווען אין א פערווירטען געביש פון טרוקענע צווייגען, האָט ער זיך דאָרט ביי א קוואַל וואַסער א נעסט געפלאָכטען. א פער־ווילדעטער פייגענבוים איז אויך דאָרט געווען, וואָס פון זיינע פרוכטען האָט ער גענאָסען. אוים טרוקענע הערבסט־בלעטער האָט ער זיך א געלעגער צווישען די בוימער אויסגעבעט און זיך דאָרט געוואָהנט. אין שכנות מיט איהם, אין פערוויקעלטע צווייגען פון א געזונדען דעמב, האָבען זיך ראַבען א נעסט געמאַכט. ער האָט זיך מיט זיינע שכנים גאַנץ גוט פערהאַלטען, האָט זיי דיענסט געלייסטעט. אויפ'ן ווינטער האָט ער זיי געהאָלפען זייערע נעסטען פעררעכטען. די אייערלעך זייערע האָט ער טיעפער אין שטרוי און בלעטער איינגעזעצט,

און ווען די עלטערען זיינען אוועק שפייז זוכען, האָט ער די יונגע ראָבען אָבגעהיט. אין נאָהענטסטען פעלד געגאַנגען, שאַרנלעך גע־קליבען און זיי אין נעסט געבראַכט. און די ראָבען זיינען שוין צו איהם געוואָרען אַזוי צוגעוועהנט, אַז זיי האָבען איהם פאַר אַ גאַנצען זייעריגען געהאַלטען, אַראָבגעגעסען פון זיינע הענד, פון זיינע הענד די קעפּעלעך אויסגעשטרעקט צום וואַסער־קוואַל וואַסער טרינקען. אַזוי האָט פערגעסען דער געטליכער מאַן זיין ווירדע, און דאָס בכבוד'ע אָרט, וואָס ער פערנעהמט צווישען די נביאים פון ישראל און איז אומגעגאַנגען מיט נישט זיין גלייכען.

בעמערקען זיי איהם צווישען דעם צווייגען־געוועלב, וואו ער ליגט אין זיין נעסט און שפּיעלט זיך מיט די יונגע ראָבען, וואָס די מו־טערס האָבען זיי איהם אָנפערטרויט, בעטראַכטען זיי איהם אַ ביסעל צוערשט פון דער ווייטען, בעדרויערען איהם און שאָקלען אויף איהם מיט די קעפּ. און שמעוני ברעכט זיך די הענד: „מיכיהו, מיכיהו, וואָס איז פון דיר געוואָרען?" נאָר לאַנג צו בעדרויערען איהם האָבען זיי, ליידער, קיין צייט נישט געהאַט, ווארים דעם קעניגס געבאָט איז געווען איילינ.

רופען זיי איהם:

— מיכיהו, מיכיהו! ביזט גערופען געוואָרען צום קעניג.

פרעגט ער זיי פון דערוויטענס:

— וואָס איז היינט מעהר פון אַן אנדערס מאָל?

— ישראל מיט יהודה האָבען שלום געמאַכט און געהעןביידע אויף רמת־גלעד.

קלינגט אָב מיכיהו'ס קול צווישען די בוימער פון וואַלד:

— און וואָס ווילען זיי פון מיר?

— זיי ווילען הערען פון דיר גאָט'ס וואָרט.

האָט ער זיך אויפגעהויבען און איז געגאַנגען מיט זיי.

זיינען זיי אַרויסגעקומען אויף'ן מלך־וועג, האָט די זון געשיינט צווישען די בלעטערדיגע צווייגען פון די בוימער, וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען אויף'ן וועג. און די ווייסע מויערען פון אַ חורבה, וואָס איז דאָרט געווען אויף אַ באַרג אין מיטען פעלד, האָבען זיך אויך געשיינט. נאָר די גרינע פעלדער האָבען זיך געטונקעלט, ווארים זיי האָבען ערשט אָנגעהויבען אויסצוציהען דאָס גרינס פון זיך, און דער

קוואַל וואַסער, וואָס איז דאָרט געווען נעבען באַרג, האָט זיך אויך גע־טונקעלט. נור דאָ און דאָרט האָבען זיך איבער איהם די וואַסער־שפּיגלען געגלאַנצט געגענאיבער דער זון, ווארים עס איז געווען אָנ־הויב פריהלינג, ערשט וואָס דער שנעע איז צוגאַנגען. און זיי זיינען נעגאַנגען אויפ׳ן וועג און האָבען געשוויגען.

נור שמעוני האָט זיך איינינגע מאָל אָנגערופען:

— מיכיהו, מיכיהו! און האָט זיך אַלץ נישט צוזאַמענגענומען איהם צו זאָגען.

און מיכיהו האָט דעם קאָפּ געבויגען צו דער ערד און געשוויגען.

און צום סוף האָט שמעוני געזאָגט:

— מיכיהו, זעה, דאָס גאַנצע פאָלק איז אין טויער און די קע־ניגען אין זייערע קרוינען. זאָג אַ גוט וואָרט.

מיכיהו האָט געשוויגען.

איין מינוט האָט זיך נאָך שמעוני איינגעהאַלטען.

— מיינסט, אַז שטענדיג מוז מען זיין אַ קרומער האקען? מיר זיינען דאָך אַזעלכע נביאים, ווי דו. דאָס גאַנצע פאָלק אין טויער פרעגט צו גאָט, פאַרשט צו גאָט.

ער שווייגט.

— און אַ מלחמה־מצוה אויף ארם. גאָט האָט אַליין געהייסען, געווען ביי צדקיה בן כנענה, געווען ביי ימלה בן גדעון, ביי דעם, ביי יענעם, און אַלץ איז שוין גרייט... די רייטוועגען געשפּאַנט, דאָס חיל גרייט, נור דו אַליין מוזט זאָגען: נישט, הא?

— פון וואַנען ווייסט דו, אַז איך וועל זאָגען נישט? — רופט זיך אָב מיכיהו צום סוף.

— אַזוי, ווער אַ מענש, און לאָז איינמאָל נעהמען אַ סוף. גענוג זיך שוין ארומגעקריעגט, לאָז שוין זיין שלום.

און ער האָט זיך דעריבער געריבען די הענד:

— אַ שעהן וועטער היינט, הא? און באַלד דערויף:

— ווייסט וואָס, מאַך דיר אַ ערדענעם טאָפּ און וואַרף איהם פאַר די מלכים אָן דער ערד און ווייז זיי, אַזוי וועלען זיי צוברעכען ארם. ווארים דאָס משל מיט די אייזערנע הערנער האָט שוין צדקיה גע־מאַכט.

און פאַר׳ן אריינקומען:

— מען דאַרף דאָך דיר אַ מלבוש שאַפען, אין אַזאַ הולך קאָנסטו דאָך פאַר די מלכים נישט קומען.
אזוי זיינען זיי אין שטאָדט אריינגעקומען.

האָט מען מיט'ן שופר געבלאָזען און דאָס גאַנצע פאָלק איז אין שטאָדט־טויער צוזאַמענגעקומען. מען האָט די טראָהנען אויפגע־שטעלט, די מלכים אין זייערע קרוינען, אין זייער כלי־זיין פאַר'ן פאָלק געזעצט. די נביאים האָבען זיך פאַר די מלכים געשטעלט. און דאָס גאַנצע חיל האָט מען צוזאַמענגערופען און די פערד צו די רייט־וועגען געשפאַנט. און די קעמלען מיט די מויל־טיערען און די אייז־לען געלאָדען מיט רויב־זעק. און דוד'ס גאָלדענע פאַנצערס האָבען זיך אין דער זון געלויכטען, און די שפּיזען־וואַרפערס מיט די פיילענבויגנס. די טראָמפּייטען שאַלען אין די זון אריין. און די ווייבער האָבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען און זיינען זייערע מענער בעגלייטען געגאַנגען אין דער מלחמה אריין.

האָט מען מיכיהו בן שמעוני פאַר די מלכים געפיהרט אין זיין ווילדען וואַלד־קלייד. בלעטער האָבען זיך נאָך אין זיינע האָאַר אויפגעהאַלטען און זיין באָרד איז פערווירט געוואָרען מיט די וואַלד־שטעבערס. און דאָס גאַנצע פאָלק האָט די קעפּ געהויבען, געקוקט איינער איבער'ן צווייטענס קאָפּ, איהם אָנגעקוקט, זיין נביאות צו הערען.

און דאָס גאַנצע פאָלק האָט געשוויגען, געהאָרכט אויף איהם.

זעה, דעם טאָפּ, וואָס שמעוני האָט געזאָגט, האַלט ער נישט אין זיין האַנד.

און צדקיה בן כנענה שטעלט זיך פאַר איהם מיט די אייזערנע הערנער, וואָס ער האָט זיך געמאַכט, און קוקט איהם אָן.

און דער מלך יהושפט זאָגט צו איהם:

— ווי איז געווען גאָט'ס וואָרט צו דיר?

— געה אויף צו יהושפט מלך יהודה און צו אחאב מלך ישראל, זיי זיצען אין דעם שטאָדט־טויער פון שמרון, און זאָג זיי: געהט אויף רמת־גלעד. איך וועל אַרם איבערגעבען אין זייערע הענד.

— שלום! — האָט דאָס פאָלק אויסגעשריען אין איין קול.

און צדקיה קוקט איהם אָן פון דער הויך מיט דעם האָרן אין דער האַנד:

— הע, נישט ליגען געזאָגט.

— ניין, נישט ליגען געזאָגט. דאָס קול איז געווען צו דיר — ווי עס איז געווען צו דיינע חברים — צו פערפיהרען דאָס פאָלק, וואָס שטעהט דאָ אַרום, ווי פערבלאָנדזשעטע שעפּעלעך אין פעלד איבער די בערג, וואָס האָבען קיין פאַסטוכער נישט

— וואָס האָט ער געזאָגט? — פרעגט דער מלך פון יהודה.

— און איך בעט מיך ביי מיין גאָט, פאַרוואָס פערפיהרסט דו זיינע פאַסטוכער, — און גאָט ענטפערט מיר: נישט זיי זיינען די פאַסטוכער פון מיין פאָלק! — שרייט אויס דער נביא, ווייזענדיג אויף די מלכים.

— האָב איך דיר דען באַלד נישט געזאָגט, אַז מיט איהם איז נישט גוט צו האָבען צו טהאָן, אַז קיין איינציג גוט וואָרט וועט פון זיין מויל נישט אַרויס?

— און איך זעה, ווי גאָט זיצט אויף זיין שטוהל, און די מלאכים אַרום, לינקס און רעכטס, און מען פרעגט זיך: ווער וועט אָנריידען אחאב, אַז ער זאָל גערהן אויף רמת־גלעד? דער זאָגט אַזוי און יענער אַזוי. און עס גערהט אַרויס דער שטן און זאָגט: איך וועל עס טהאָן! און גאָט פרעגט איהם: מיט וואָס? און ער ענטפערט: איך וועל פאַלשע נביאות אין זייערע מיילער לעגען. איך וועל זיי צו אחאב שיקען מיט אייזערנע הערנס, מיט אָקערס און שנייד־מעסערס. איך וועל זיי פאַלשע בילדער ווייזען און וועל זיי פאַלשע ווערטער געבען. און גאָט זאָגט צו איהם: גערה און טהו עס!

— הייסט עס, אַז דו ביזט דער אמת'ער, אַז דו האָסט דאָס אַליץ געזעהן, געהערט און ווייסט, האַ? נור מיר זיינען פערפיהרטע נאַראָנים פון שטן און דו ביזט פון גאָט? אוי, אוי, דו ליגנער, דו עוכר ישראל. טאָמער האָבען אידען שלום געמאַכט, קאָנסטו עס נישט לייַדען, הע. טאָמער ווע‍לען אידען רמת־גלעד איינגעהמען, ווילסט דו עס נישט, הע? — קוקט איהם אָן צדקיהו.

און אחאב גיט אַ וואונק צום שטאָדט־היטער, ווייזט אויף מיכיהו און זאָגט:

— נעהם דעם און האלט איהם אין שטאָדט־גרוב, גיב איהם ברויט, גיב איהם וואסער, ביז מיר וועלען בשלום אהיים קומען.

און זיי האָבען איהם גענומען, די הענד געבונדען און אין שטאָדט־גרוב אריינגעוואָרפען.

און די שופרות האָבען געבלאָזען און דאָס פאָלק האָט צו מלחמה אויסגעצויגען. אין די שטעדט זיינען נור איבערגעבליבען אַלטע, ווייבער און קינדער, די שטאָדט צו היטען.

נאָך אַ פּאָר וואָכען זיינען פון דער מלחמה די ערשטע אַנטלאָפענע אין שטאָדט אריינגעקומען. בעהאַלטענערהייד האָבען זיי זיך אין שטאָדט אריינגעכאַפּט, די זייעריגע אויפגעזוכט און אין די געצעלטען זיך בעהאַלטען. ערשט אין אַ פּאָר טעג שפּעטער האָבען די שכנים זיך דערוואוסט פון זיי און זיינען צולויפען געקומען אויספרעגען אויף די זייעריגע. וואָס אַ טאָג זיינען אַלץ מעהר פון די מלחמה־אַנטלאָפענע אָנגעקומען. ערשט אין אַ שעהנעם טאָג יהושפט דער מלך פון יהודה אויף אַ צובראָכענעם רייטוואָגען מיט אַ רעשט פאָלק, אָהן מלחמה־כלי־זיין, אָהן פערד, זיינען זיי שטילערהייד, ווי גנבים, אין שטאָדט אריינגעקומען.

באַלד זיינען די שטאָדט־ווייבער געקומען צו לויפען, די זייעריגע נישט דערזעהען, איז אַ גרויס געוויין געוואָרען. און דאָס קול פון די אלמנות מיט די קינדער־יתומים האָט דאָס הארץ געשניטען און צום הימעל אויפגעגאַנגען. און די ווייבער, וואָס זייערע מענער האָבען זיך יאָ אומגעקעהרט, האָבען זייערע מענער אין די געצעלטען בעהאַלטען — ווארים די שטאָדט איז פול געווען מיט אלמנות און קיין מענער זיינען נישט געווען. און די קינדער זיינען נאָך קליין געווען. האָבען זיך אָנגעכאַפּט זיעבען ווייבער אַן איין מאַנספּערזאָן און האָבען געזאָגט: „אונזער ברויט וועלען מיר עסען, אונזער וואסער וועלען מיר טרינקען, אבי זאָל נור דיין נאָמען אויף אונז גערופען ווערען“.

און מיכיהו האָט דערהערט אין דער גרוב דאָס געוויין פון די ווייבער און די קינדער — האָט ער זיך איבער'ן ראַנד פון גרוב געוויזען און געשריען הויך צום קעניג:

— האָב איך אייך דען נישט באַלד געזאָגט — פעהפיהרט נישט דאָס...

נור יהושפט, דער מלך פון יהודה, האָט איהם נישט געלאָזט ריידען און האָט געזאָגט צו יואש, דעם מלך אחאב׳ס זוהן, וועלכענס פאָטער איז אין דער מלחמה געבליבען; דעם לאָז לויפען — דאָס איז אַ קרומער האָקען.

האָבען זיי מיכיהו׳ן פון גרוב ארויסגעלאָזט — האָט ער זיך גענומען און איז צוריק אין וואלד נעגאנגען צו זיינע שכנים, די ראָבען, וועלכע האָבען נישט געוואוסט, וואו ער איז אהינגעקומען דורך די גאנצע צייט.

די שטאָדט שכם.

טיעף איינגעגראבען צווישען צוויי הויכע בערג, צווישען דעם בארג פון ברכה און בארג פון קללה, ליעגט אונזער ערשטע אלטע „רעזידענץ“־שטאָדט — שכם. נישט בחנם הייסט די שטאָדט „שכם“ (רוקען), ווארום אז מען קוקט אראב פון די בערג אין דער שטאדט אריין, זעהט זי טאקע אוים, ווי א רוקען פון א סקארעבע, וואס קריכט צווישען צוויי ריעזען־בערג. דער וועג פון עין־גנים צו איהר פיהרט איבער בערגלאך, וואס הויבען זיך אויף איינס אויף דאס צווייטע, און קייקלען זיך אזוי ארויף ביז צו די הויכע בערג פון גריזים און עיבל. די בערגלאך זיינען בעזעצט מיט הונדערט־יעהריגע איילבירטען־וועלדלאך. דער וועג איז אויך געגוג בעלעבט און מיר האבען אנגעטראפען גאנצע קאראוואנען פון קעמלען, וועלכע ציהען איבער דעם וועג, און פיהרען איבער אויל און זייף פון דער האנדעלס־שטאדט שכם קיין דמשק.

פיעלע רוסישע פויערן, גאנצע מחנות פילגער, צופוס־געהענדע און מיט וואגען פאהרענדע, האבען דורך דעם וועג אדורכגעצויגען פון ירושלים קיין נצרת. שכם אליין ליגט ארומגערינגעלט פון פעטע גרינע פעלדער, גוט בעארבייט, אין מיטען די פעלדער פאר דער שטאָדט האבען מיר אנגעטראפען דעם גרויסען קוואל וואסער, נעבען וועלכען עם זיינען געשטאַנען די וועשערינס און האָבען זייערע וועש געוואשען. דער קוואל וואסער, דאס איז געוועז דער שטאָלץ פון שטאַדט, און צוליב איהם האבען אודאי אונזערע אבות זיך בעזעצט אין דער שטאדט און זי איז געוואָרען דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל. ווארים שכם מיט איהרע גרינע פעלדער, מיט איהר קוואל וואסער זעהט טאקע

אוים צווישען די נאקעטע גרויע שטיינערדיגע בערג, ווי א אאזיס אין מדבר.

איידער דוד האט איינגענומען ירושלים און געמאכט אוים איהר די הייליגע שטאדט, איז דער מיטעל־פונקט פון ארץ־ישראל ביי אידען געוועזען שכם. שכם האט געמוזט אין דער טראדיציע שפּילען א גרויסע ראָלע. שוין אברהם האט זיך דאָ צום ערשט בעזעצט, ווען ער איז אין לאנד כנען אריינגעקומען. און אונזער טאטע יעקב, ווען ער איז צוריק געקומען פון לבנון און פאר זיך אליין געמאכט א הויז, האט ער זיך דאס הויז געגרינדעט אין שכם, דא האט פאסירט די מיאוסע געשיכטע מיט אונזער מוהמע דינה, וועלכע איז געוועזען א נייגעריגע און געוואלט זעהן „די טעכטער פון לאנד“, האט זי בעגעגענט דער זוהן פון חמור — שכם, דער קרוין־פרינץ פון שכם. און וואס דערנאך האבען זיך פאר איהר אזוי בלוטיג אבגערעכענט אנזערע צוויי פעטערס שמעון און לוי, מיט די פיילענבויגענס, פאר דער מוהמעס שאנד. און עס דוכט זיך, אז ביז היינטיגען טאג קענען אונז נאך די שכמ'ער נישט פערגעסען דאס בלוטיגע געשלעג, ווארום ביז'ן היינטיגען טאג וואוינט נישט אין דער פערהעלטניסמעסיג גרויסער שטאדט קיין איין איד. און ווען אונזער וואגען איז קיין שכם אריינגעפאהרען, האבען די שכם'ער געווארפען אויף אונז בייזע בליקען, און נאך גוט, וואס מיר האבען א אידישען „שומר“, א „דוד“, פון מרחביה מיטגענומען, אז ער זאל אונז בעשיצען. אין שכם האט אונז געהייסען משה רבינו שטעהן ביי די פיס פון די צוויי בערג, הר גריזים און הר עיבל, און פון גריזים אויסהערען די ברכות און פון עיבל — די קללות. און טאקע דא האט יהושע צוזאמענגערופען דאס פאלק, דערנאך ווען זיי האבען דאס לאנד איינגענומען און אויפגעשטעלט דעם נעדענקניס־שטיין. און קוים האט זיך נאר דאס פאלק מיט ירבעם בן נבט אין דער שפּיץ אבגעריסען פון דוד'ס הויז, איז דער פּראטעסט געגען ירושלים געוועזען שכם' און צוליעב דעם טאקע קענען עס אונז ביז'ן היינטיגען טאג אונזערע שטיף־ברידער די שומרונים נים מוחל זיין, וואס מיר האבען זיך געלאזט פערפיהרען פון דוד'ן און געגרינדעט א נייע רעזידענץ־שטאדט, א ירושלים, וואס מיר האבען זיך געלאזט איבעררעדען פון די נביאים ישעיהו, אדער ירמיה, אז ירושלים איז און וועט זיין די שטאדט,

וועלכע גאָט האָט אויסגעקליבען, אַז זייער בית־המקדש זאָל דאָרט שטעהן.

ווארום די אמת'ע הייליגע שטאָדט, זאָגען זיי, איז שכם, און דאָס אמת'ע בית־המקדש איז גאָרנישט חרוב געוואָרען און שטעהט נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג אויפ'ן הר גריזים, אין וועלכען זיי ברענגען יעדעס יאהר דעם קרבן־פסח. און אַז משיח וועט קומען, וועט ער צוזאַמענרופען און צונויפפיהרען די אידען נישט קיין ירושלים, נאָר קיין שכם, אויף דעם בארג גריזים.

ווארום קוים איז מען אין שכם און מען רעדט זיך פאַנאַנדער מיט די שומרונים — האַלטען מיר נאָך אין אָנפאַנג. עס האָט זיך דורך דער גאַנצער צייט גאָרנישט געענדערט און מיר לעבען נאָך אין קריעג צווישען יהודה און ישראל, צווישען ירושלים און שומרון. מיר האַלטען נאָך אין יענע צייטען, ווען דער מלך יהודה איז ארויס מלחמה האַלטען מיט'ן מלך ישראל, דער מלך יהודה האָט זיך פערלאָזט אויף גאָט, און אויפ'ן נביא'ס רייד, און דער מלך ישראל האָט אָב־געדונגען די „אייזערנע רייטוועגען" פון מלך מואב. מיר האַלטען נאָך אין יענע גוטע צייטען, ווען די שומרונים קומען אונז שטערען די מויערען ארום ירושלים אויפצושטעלען און מיר מיט איין האַנד לעגען מיר די שטיינער אויף די מויער און אין דער צווייטער האַנד האַלטען מיר דאָס שווערד און וועהרען זיך געגען זיי. מיר האַלטען נאָך אין יענע צייטען, ווען די שומרונים לאָזען ניט די גליל'ער קיין ירושלים געהן עולה־רגל זיין און געהען ארויס אויף די וועגען בעפאַלען זיי. ווארים דער כהן גדול פון די שומרונים, ר' יעקב, מיט זיינע צוויי שוועסטערן־קינדער, קוקען אויך אויף אונז בייז, וואָס מיר פאָהרען קיין ירושלים עולה־רגל זיין. און דער זוהן פון כהן־גדול, זיין ממלא־מקום, זאָגט אונז נאָך מוסר, רעדט אונז אָב מיר זאָלען נישט געהן קיין ירושלים, וואָס איז דאָך גאָרנישט קיין אידישע שטאָדט, און ווערט פון משה רבינו קיין איין מאָל נישט דערמאָהנט, נאָר מיר זאָלען בלייבען אין שכם, און אויפ־געהן צום בית־המקדש, וואָס שטעהט אויפ'ן הר גריזים.

געבליבען זיינען אין גאַנצען פון די שומרונים ביז אַ הונדערט און זעכציג נפשות, וואָס וואוינען אַלע צוזאַמען ווי איין משפחה, ארום דעם הויף פון כהן־גדול. אַ העלפט פון זיי האָבען ווייבער, נאָר די מעהרסטע פון זיי האָבען נישט קיין חתונה, ווייל עס פעהלט זיי

אוים כלות. א שומרני ווארט אויף א ווייב א דרייסיג־פערציג יאהר ביז זי ווערט ערוואקסען, ד. ה. אלט צעהן, צוועלף יאהר, רייף חתונה צו האבען, און ער האט אנגעזאמעלט א צוואנציג, דרייסיג נאפאלעאן (שוואנציג־פראנקען שטיק), אז ער זאל זיך קענען קויפען. די מיידלאך ציהען זיך אלע אויף אינאיינעם אין הויף פון כהן־גדול, א זיבען, אכט מיידלאך פון דריי ביז א צעהן יאהר אלט, דרעהען זיך ארום אין הויף און מען זעהט, ווי אלע שומרונים, וואס וואוינען ארום דעם הויף גיבען אכטונג אויף זיי, אז זיי זאלען גוט געדייען, און קוקען אויף זיי, ווי זיי וואלטען געווען א נאציאנאל־אייגענטהום... נישט איין שומרוני, א מאן פון עטליכע און דרייסיג יאהר, וואס ווערט אויפגעצעהרט פון די ווארימער מזרח'שער זון, קומט צו געהן צום הויף פון כהן־גדול און קוקט אריין דורך די גראטעס, ווי די כלות פאשען זיך, ווי די גענז, און קוקט אויף זיין צוקונפטיגע, וועלכע איז שוין אלט א פיער יאהר, צי זי איז דורך דער נאכט עפעס צוגעוואקסען...ווארים די שומרונים קויפען זיך די כלות ביי זייערע עלטערען איידער זיי ווערען נאך געבוירען.... זיי בעשטעלען די כלות ביי זייערע עלטערען... און, אז עס ווערט געבוירען ביי וועמען א מיידעל, איז עס א נאציאנאלער יום־טוב. אזא הונגער איז אויף ווייבער אין שכם ביי די שומרונים

דורך א שמאלען פינסטערען קארידאר, וואס ציהט זיך דורך, ווי א לאנגער קעלער, איבער דער שטאדט פון שכם, זייגען מיר אנגעקומען אין הויף פון די שומרונים. דעם כהן־גדול האבען מיר נישט געטראפען אין דער היים, ער איז געווען אויף א זיצונג פון א וואהל־פערזאמלונג, וואס שכם האט צוזאמענגערופען, אויסצוקלייבען א דעפוטאט אין פארלאמענט אריין קיין קאנסטאנטינאפאל (ווי מאדנע דאס קלינגט פאר שכם). געטראפען האבען מיר אין דערהיים זיינעם א זוהן, א בחור פון עטליכע און דרייסיג יאהר, מיט א בלייך אויסגעפייניגט געזיכט, פערצעהרט פון דעם הייסען קלימאט, און פון אונערפילטע פערלאנגען, אז עס איז געווען א רחמנות צו קוקען דערויף. דער בחור איז דער ממלא־מקום פון כהן־גדול, דער געלערענטער ביי זיי. ער שרייבט שוין אליין איבער די תורה, אין דעם אלטען אידישען כתב, זייערע געבעט־ביכער, ווארום די שומרונים ווייסען גאר נישט פון דרוק ביז'ן היינטיגען טאג. מיט איהם איז געווען זיינס א שוועסטער־קינד, וואס האט געהאט דאס גליק פאר א פאר טעג צוריק א ווייב צו

קריגען. מען האָט עס אַן איהם אַנגעזעהן, אַז ער האָט חתונה געהאַט. די פרייד האָט פון איהם אַרויסגעשטראַהלט, און דער יונגערמאַן מיט זיין צעוואָרעמטע טעמפעראַמענט האָט זיך געכאַפּט פאַר אונז, אונז צו אַגיטירען פאַר שכם מיט'ן הר גריזים, אויף אַ לשון־קודש, וואָס איז קוים געווען צו פערשטעהן. דער צווייטער בחור, דער ממלא־מקום, האָט געקוקט אויף דעם יונגען מאַן מיט גרויס קנאה, און ער האָט אַלע מאָל געוויזען אויף דעם חתונה־געהאַטען און געזאָגט מיט אַ קרעכץ און קנאה די ווערטער: „הוא בנה בית". — דער ממלא־מקום האָט אויך שוין אַ כלה, ער האָט זי אונז געוויזען, אַ מיידעל פון פינף יאָהר, נאָר ער וואַרט ביז ער וועט זיך אַנזאַמלען „מוהר". עס הייסט, ער וועט האָבען זיינע פינף און צוואַנציג נאַפּאָלעאָן. פּופּצעהן האָט ער שוין, און איצט וויל ער אונז פערקויפען אַ געשריבענעם חומש — פאַר אַ פינף און צוואַנציגסטעל וויַיב. מיר האָבען איהם צוגעזאָגט דאָס „פינף און צוואַנציגסטעל וויַיב", נאָר ער זאָל אונז ווייזען זייער שוהל, מיט דער ריכטיגער ספר־תורה און אַרויפפיהרען אויף'ן הר־גריזים, ווייזען זייער „בית־המקדש" מיט'ן מזבח.

דאָס שוהלכעל איז זעהר אַן אָרימעס, אַן אַלט ספר תורה, געשריבען אויף שוואַרצען אַלטען פאַרמעט, פערפלעקט און צוריסען, אין דעם אַלטען אידישען כתב. פון כתבי־קודש האָבען זיי נאָר דעם ספר יהושע, עטוואָס פון אַן אַנדערען נוסח פון אונזערען. אויך אַ דברי־הימים פון די מלכי ישראל, (פון די איבעריגע ספרים פון תנ"ך, פון די נביאים — האַלטען זיי נישט, און רעדען וועגען זיי מיט אַ געוויסער שנאה), וועלכער ד"ר גאַסטער, דער לאָנדאָנער רב, (וועגען וועלכען איבריגענס די שומרונים דערצעהלען וועגען זיין בעזוך ביי זיי מיט בעגייסטערונג און האַלטען איהם פאַר אַ הייליגען), זאָל האָבען אויך געפונען ביי זיי צווישען אַנדערע, איינציגע ספרים פון זייערע כהנים־גדולים און סדרי־תפילות און תחינות — דאָס זיינען זייערע ספרים. נאָר מקנא האָב איך זיי געווען דאָס זיידענע דמשק'ער געוועבעכטס, אין וועלכען עס איז געווען איינגעהילט זייער ספר־תורה. דאָס זיידען־שטיק איז געווען אַן עכט אָריענטאַלישעס מייסטער־שטיק געוועבט, ווי אין תלמוד ווערט דערצעהלט: „אין בליץ פון דער נאַכט". אויף אַ זילבערנעם מאַטען אונטערגרונד ציהען זיך דורך בלויע בליצען, ווי אין דעם זיבען־פאַרביגען רעגען־בויגען, אין גאַנצען געוועבטע

זונענדיגע בלויע קאלירען, אהן איין מאטיוו, אהן א מוסטער, נאר ווי דאס געזאנג, וואס גיסט זיך פון א צופלאמטען זונען־אונטערגאנג, ווי א הימעל מיט בלויע בעלויכטענדע וואלקענס, האט דאס דמשק'ער געוועבעכטס אויסגעזעהן. איך האב אנגערעדט דעם פעסימיסט, אז מען זאל דאס שטיק ארויסקריגען פאר דעם ווילנעם אידישען מוזעאום. מיר האבען צוגעזאגט דעם ממלא־מקום געלד פאר א גאנץ ווייב — ער זאל אונז דאס שטיק ארויסגעבען. ווי עס האט זיך איהם נישט דאס געלוסט, האט ער מורא געהאט פאר דער עודה, ווארום דאס געוועבעכטס האבען זיי בירושה פון אלטע, אלטע צייטען, און עס איז ביי זיי פערהייליגט.

די צוויי בערג, דער הר גריזים און דער הר עיבל, ליעגען איינער געגענאיבער דעם אנדערען, טאקע ווי צוויי עדות. איך האב מיר פאר־געשטעלט, אז דער הר גריזים, דער בארג, אויף וועלכען מען האט גע־געבען די ברכות, מוז זיין בעשאטען מיט גרין גראז, מיט געלע פעלד־בלימעלאך, מוז זיך באדען אין שפע, וואס די ברכות האבען איהם בע־גאסען. דאגעגען דער הר עיבל, דער בארג, אויף וועלכען מען האט געגעבען די תוכחה מוז זיין גאל און גאל, און בעשאטען מיט דערי־נער, שטעכענס, און פערווארפען מיט שטיינער, און מיט שרעק האב איך ענטפלעקט, אז דער בארג עיבל, דער בארג פון דער תוכחה, איז בעפלאנצט פון וויינגערטנער, מיט אוילבירטען און אויפ'ן שפיץ בארג האט זיך ווער אויפגעשטעלט אן אריענטאלישען פאלאץ און ארומגע־פלאנצט א גארטען, און מענשען וואהנען אויף איהם. און, פערקעהרט, דער בארג גריזים איז וויסט און לעער פון מענשען, ווילדע ציגען קריכען ארום צווישען די שטעכערס, און דער וועג איז אזוי אנגעשאטען מיט שטיינער, ווי אלע צרות פון אידען, וואס זיי האבען געליטען. צייט די תוכחה איז געגעבען געווארען, ווי אלע קללות פון דער תוכחה װאלטען געווען אויף איהם אויסגעשאטען. איך האב בעוואונדערט די צוויי שומרונים, דעם ממלא־מקום פון כהן־גדול מיט זיין שוועסטער־קינד, וועלכע זיינען געשפרונגען איבער די שטיינער, ווי יונגע קאזעס. איך האב קוים געקענט נאכקריכען נאך זיי, און נאך צוויי שעה שטיי־גען, ביז איך א מיעדער, א גע'הרג'טער, ארויפגעקומען אויפ'ן בארג.

די שומרונים האבען מיר געוויזען דעם שטיין, וועלכען יהושע האט אויפגעשטעלט אלס עדות. זיי האבען מיר געוויזען דעם שטיין.

אויף וועלכען אברהם האט געוואלט ברענגען, (נאך זייער טראדיציע, אויפ'ן בארג גריזים) פאר א קרבן, יצחק'ן. זיי האָבען מיר געוויזען זייער „בית־המקדש", וועלכעס בעשטעהט פון א חורבה צוזאמענגעקלי־בענע שטיינער, אויף וועלכער זיי ברייננגען דעם קרבן־פסח. איך האב אויף איהם גארנישט געקוקט און האב געקוקט אויפ'ן הימעל, איך האב געקוקט אויף דער וועלט; איך האב געקוקט אויף דעם לאנד, וואס האט זיך ענטפלעקט פאר מיינע אויגען.

איך האב שוין לאנג געקלעהרט דעריבער, שטייגענדיג איבער די בערג פון ארץ־ישראל, פארוואס דוקא אין דעם לאנד איז אויפגע־שטאנען דאס גלויבען פון איינציגען גאט, וואס הערשט אין הימעל איבער אלעס. אז מען איז אין ארץ־ישראל, און מען זעהט דאס ברייטע ווייטע לאנד, וועלכעס ענטפלעקט זיך יעדען אויגענבליק אויף צעהנדליגע מיילען ווייט — איז גאר קיין וואונדער נישט, וואס דא האבען די מענשען צוערשט בעגריפען, אז גאט איז עטוואס העכערס פון דעם, וואס מיר זעהען מיט אונזערע אויגען, וואס מיר טאפען אן מיט אונזערע הענד; אז גאט איז העכער איבער אונז, ער רוהט איבער אונזערע קעפּ — ווי די פליגלען פון א גרויסען אדלער פליהט ער איבער אונז. די לופט איז אזוי קלאהר אין ארץ־ישראל, אז שטע־הענדיג אויף יעדען קליינעם בערגעל, ענטפלעקט זיך די לאנדשאפט אויף צעהנדליגע מיילען ווייט. דאס גאנצע לאנד בערגעלט זיך, איין בערגעל אויפ'ן צווייטען, אזוי, אז דער מענש קוקט נישט אין ארץ ישראל אויף דער ערד, נאָר אין הימעל אריין. די ערד דערווייטערט זיך פון זיינע פיס און ער זעהט זי אין איהר אונענדליכקייט, ווי דעם הימעל. דער געדאנק געהט ארויס פון די ענגע פיער איילען, אין וועלכע ער ווערט איינגעפאסט אין דער נעבעלדיגער לופט פון אונזער לאנד. ער נעהמט ארום די וועלט, ווי די אויגען נעהמען ארום די לאנדשאפט. דעם גאנצען הימעל האט ער איבער זיין קאפּ, און די גאנצע ערד האט ער אונטער זיינע פיס. און אז אויף די בערג, אונטער דעם הימעל, איז געריטען אויף זיין אייזעל א פּאטריארך, א אברהם אבינו, אדער איז געשפרונגען איבער די בערג א פּאסטוך יעקב, האט איהם געמוזט קלאר ווערען דער געדאנק, אז גאט איז נישט דאס קליינע, וואס ער זעהט פאר זיך מיט זיינע אויגען. אז גאט הערשט איבער דעם אלעס, איבער דעם גרויסען גאנצען הימעל, און איבער

דער גרויסער גאנצער ערד, אז גאט איז העכער איבער די הימלען, וואס ער האט איבער זיין קאפ, אז גאט איז דאס גרויסע, דאס אייביגע, דאס ערהאבענע, וואס האט אלעס אין זיך, און וואס ער איז אין אלעס.

מלא כל הארץ כבודו!

און שטעהט מען אויפ'ן הר גריזים, זעהט מען די גאנצע וועלט, דעם גאנצען הימעל און די גאנצע ערד, ווערט דער געדאנק נאך פעסטער און נאך קלערער. פון איין זייט גיסט זיך אוים דער ים און זיין אונענדליכקייט. איבער איהם, ווי א רויטער פלאקערדיגער באלען, קוילערט זיך די זון איבער דעם גרויסען הימעל־פעלד אין די אויפגע־קאכטע וועלען אין ים אריין; עס צינדט אונטער דער ברענענדיגער באלען די בלוילבע דורכזיכטיגע הימעל־קליידער, און זיי לאזען זיך אין דעם ים אריין, אין דעם וואסער צו פערלעשען זייער שרפה, אבער ער צינדט אונטער, דער ברענענדיגער באלען אויך דעם ים, און עס ברענען זיך שוין די קאלטע וועלען פון ים אינאיינעם מיט די וועלען פון הימעל און בעגיסען די וועלט מיט זייער רויט־ברענענדיגעם בלוט. פון דער צווייטער זייט בארג הילען זיך אין דעם פיאלעטען־זיידענם איין די בערג פון מואב. ווי א קליין אונבעהאלפען קינד דריקט זיך דער ירדן מיט'ן ים המלח אונטער די פיס פון די בערג, ווי ער וואלט מורא געהאט פאר דעם ערנסט פון דער נאכט, וואס פאלט, ווי א פליגעל פון א אדלער, פון הימעל אראב. די גאנצע ערד ליגט דיר צו דיינע פיס, ווי א ארימער ווארם אונטער דעם גרויסען הימעל, און קארטשעט זיך מיט אונטערטעניגקייט איין פאר דער אימה פון גאט.

ווארום אין ארץ ישראל פיהלט מען די אימה פון גאט. עס איז דא א מאכט, וואס הערשט איבער אלעס. דער הימעל ווערט אנגע־צונדען אין איין גרוים ליכט, און די ערד ווערט אויסגעלאשען און הילט זיך אין די נאכט איין און ווערט דערשראקען פאר די גרויס־קייט פון גאט, וואס ענטפלעקט זיך איבער איהר. און די מענשען, וואס געפינען זיך צווישען הימעל און ערד, פאלען מיט'ן פנים און בוקען זיך פאר דער אימה פון גאט, וואס בעפאלט די ערד, און ער־ציטערט אלע איהרע איינוואהנער.

און ווען איך בין אראב פון בארג גריזים, איז שוין געווען נאכט. ווי א לויכטענדער ווארים איז געלעגען שכם צווישען די צוויי בערג.

עס האבען שוין אונז אבגעוואָרט די שומרונים און ארויסגעשטרעקט צו אונז די הענד, שנאָרענדיג: "באַקשיש„. מיין הארץ איז נאך פול געוועזן מיט די אימה פאר גאָט, וואָס איך האב אויבען אויף דעם בארג אין מיר איינגעזויגען. איך האב געזעהן דאס רעשט פון די שומרונים, אַמאָליגע שונאים פון יהודה, וואָס שטעהט מיט די אויסגעשטרעקטע הענד, שנאָרענדיג „באַקשיש", אונטער דעם בארג דא. איך האב זיך פערשעהמט פאר זיי, און האב ביי מיר געטראַכט, אפשר האבען די רעכט, וואָס זאָגען, אז „א גרויס חסד האט גאָט געטהאָן מיט אונז, וואָס האט אונז פערשפּרייט צווישען די פעלקער פון דער וועלט". ווארום ווער ווייסט, וואָס וואָלט געוואָרען פון אונז, ווען מיר וואָלטען געבליבען דא, און מיר האבען דאך געטראָגען די אימה פאר גאָט, וואָס מיר האבען גענומען פון די בערג דא, אין דער וועלט אריין...

דאס ליכט פון דמשק.

„דיינע אויגען זיינען אזוי שעהן ווי די פלוימען פון דמשק", זינגט דער אראבער אין די וויסטע זיין געליעבטע. ווארום קיין שטאדט אין גאנצען מזרח איז נישט אזוי בעליעבט און ווערט נישט אזוי בעזונגען אין די אראבישע פאלקס־ליעדער ווי דמשק, און נור דערפאר ווייל דמשק האט פיעל ברונען, און קיין זאך ווערט נישט אזוי געשעצט און טהייער געהאלטען ביים אראבער ווי וואסער.

און ווירקליך ליגט דמשק אין א גרויסען בלומען גארטען. פון איין זייט טאקע הויבען זיך אן די גרויסע מדבר־בערג; די הייסע זון קאכט אויף דעם ברענענדען זאמד און עס לויפען די ווארימע מדבר־ווינדען איבער דמשק און צוגליהען איהר לופט ווי בליי. נור פון דער צווייטער זייט ליגט דמשק אין א בלומען טהאל, פיעל פריהלינגס גע־וויקסען און דער פריהלינגס לופט קיהלט אב דעם הייסען ווינד וואס יאגט פון מדבר. און פיעל זיינען אין דמשק די קוואלען וואסער. אויף אלע גאסען, אין יעדען אלטען הויז, פון יעדען פארצייטיגען שטיין שפראצט ארויס א פרישער קוואל און טרינקט אן די קעמלען מיט די מענשען. אלץ, אלץ וואס שמאכט אין דער מדבר נאך א טריף וואסער, בענקט נאך די דמשק'ער קוואלען. און די דמשק'ער קוואלען זיינען דאס וואס האבען בעריהמט געמאכט די אלטע שטאדט אין גאנצען מזרח, און וואס יעדער אראבער בעזינגט די שענהייט פון זיין כלה'ס אויגען און פערגלייכט זיי מיט די „פלוימען" פון דמשק.

אן אלטע שטאדט איז דמשק. אונזער עלטער זיידע אברהם האט זיך נאך פון דארט א הויז־קנעכט „אויסגעשריבען". דאס איז געווען זיין געטרייער אליעזר, וועלכען אברהם האט אנפערטרויעט דאס גוטס פון זיין הויז, און וועלכער האט די זכיה, ווי די אלטע אידישע לע־

גענדע דערצעהלט, צו בעדיענען אונזער זיידען אברהם אין גן־עדן. און שטעהסט דו אין די שמאלע געסלאך פאר די גרויע וועגד אין דעם אלטען באזאר, און זעהסט דיר צו צום לעבען פון אלטען אריענט, מיינסטו אז דו ביזט פערוואנדעלט געווארען אין דעם אלטען דמשק פון וועלכען אברהם האט זיך געקויפט א קנעכט.

ווארים דמשק איז די אריענטאלישסטע שטאדט און ווייט און פרעמד פון די ציוויליזירטע וועלט. אלעס לעבט נאך ווי אמאל אין די גוטע אלטע צייטען. דאס גאנצע לעבען שפיעלט זיך אב אין אלטען באזאר אויף די גאסען. ענג זיינען די געסלעך און בעשיצט מיט טעפיכען פאר די ברענענדע זון. די סוחרים זיצען הינטער די קראמען פאר זייערע לאדען, פערשפרייט אונטער זיך די פיס און רופען אויס זייערע סחורות. אבער ווי רופען זיי אויס זייערע סחורות? מיט פסוקים פון קאראן אדער מיט פערזען פון אראבישער פאעזיע. למשל, עס זיצט אן אלטער אראבער הינטער זיין לאדען, האלט א זילבערנעם פאסעק אין האנד און רופט אויס: קויפט, קויפט א פאסעק פאר אייערע פרויען, ווארים א שעהנע פרוי אהן א שעהן געציערטען פאסעק, איז אזוי ווי וויין אהן א בעכער... אדער עס איז אנגעקומען אן אראבער און פיהרט אויף זיין אייזעל צוויי לעדערנע האדעלן מיט זויער־מילך און רופט אין די גאסען: „דעם מן פון הימעל — פיהר איך — וואס ערקוויקט מחמד'ן און די צדיקים אין גן־עדן". און די מחמדא־נישע פרויען, אין שווארצען איינגעהילט, מיט די פערהאנגענע געזיכ־טער, קומען אן מיט די טעפלאך אין די הענד, אדער אין טאשען־טיכלעך און קויפען אויף דעם מן פון גן־עדן — די זויער־מילך פון די לעדערנע לאדעלן. אדער דארט, איז א ווינקעל גאס, שטעהט איינער און שרייט הויך: „האניג! האניג!" און האלט אין האנד צוויי אפעלסינען צו פערקויפען.

יעדע מלאכה און יעדער מין סחורה קריגט מען אין אן אנדער געסעל צו פערקויפען. איך האב אם מעהרסטען ליעב געהאט צו דרעהען זיך אין געסעל פון די בשמים. דאס געסעל פון בשמים איז א ים פון פערשיעדענע פארבען און קאלירען. דארט זיצען די שפינער וואס נייהען אויף, אויס די פערסישע דיוואנען, אייזעל־זאטלען און זאטעל־טאשען, פערשיעדענע געשפאנען, און פאסקעס. דאס געסעל איז בע־האנגען מיט קאלירטע בענדער און די פערשיעדענע פארבען ברענען אויף

אין די זון, ווי פאהנען פון אלע נאציאנען וואלטען געווען אויסגעהאנגען פאר די הייזער. די סוחרים זיצען הינטער די טישען אין די זאקען אויסגעזעצט. ארום זיי רויכערן זיך פערשיעדענע בשמים וואס יאגען פון זיך אנגענעהמע ריחות, צוציהען די קונים מיט זייער גוטען געשמאק, אין דעם געסעל איז שטילער ווי אין אנדערע געסלאך און די זון ברענט ניט אזוי, וויל די טעפיכען פארשטעלען די שטראהלען. דארט האבען ליעב צו זיצען פאר די טהירען פון די געוועלבלעך די אלטע לייט און די חכמים און די געלעהרטע און רויכערן אויס די לאנגע פלאשען־ציבעכען און דערצעהלען זיך מעשיות אדער רעדען פון פאליטיק, אדער הערען זיך איין צו די רייד פון די חכמים און געלעהרטע. דארט, אין דעם געסעל קומט זעלטען אהין א פרוי, וויל וואס האט דען א פרוי צו זוכען דארט וואו מען פערקויפט אזעלכע ערנסטע בעל־הבית'ישע זאכען, ווי זאטלען און געשפענער? דאס מאכט דאס געסעל זעהר חשוב אין די אויגען פון די אראבער און דעריבער האבען עס ליעב די פארנעהמע לייט. ווארים זיי ווערען נישט געשטערט פון דעם „נידריגען מין מענש“, וואס הייסט—ווייב. דאך ווייזען זיך אין דעם געסעל די פרויען פון די רייכע הארעמס, בעגלייט מיט זייערע בעלא־דענע עוונוכען, וועלכע קומען אין דעם געסעל אריין אויפקויפען בשמים און פערשיעדענע שמעקענדע קרייטעכצער אויסצושמירען זייערע לייבער...

דמשק איז די שטאדט אין וועלכע די מחמדאנער פון די פער־שיעדענסטע עקען וועלט קומען זיך צוזאמען און פון דארט געהט אב דער צוג איבער'ן מדבר קיין מעקקא. דורך דעם בעקומט מען צו זעהן אין דמשק מוסעלמאנער פון אלע טהיילען וועלט און פון פער־שיעדענע קאלירען און נאציאנען, וועלכע דרעהען זיך ארום אין די גאסען און עס זעהט אוים ווי איין גרויסער וועלט יאהר־מארק פון די פעלקער פון מזרח. די מענשען געהען אנגעטהאן אין פערשיעדענע טואלעטען, אין די רייכסטע פארביגע קאלירען און יעדע פון די נאצי־אנען לעבען זייער אייגען ארט לעבען. און אזוי ווי אין אריענט שפיעלט זיך אב דאס גאנצע לעבען אויף דער גאס — געפינט מען זיך אין דמשק אויף דער גאס ווי אין וועלט יאהר־מארק. אלעס, אלעס איז אויף דער גאס. פאר די טהיר פון א בארבירער זיצען אויסגעזעצט פערשיעדענע פעלקער און א פאאר אראבישע יונגען גאלען זיי די קעפ,

אין א ווינקעל זיצט א געלעהרטער דערוויש אויף דער ערד און נעבען איהם שטעהט א פרוי געהילט אין שווארצען און לאזט זיך אויפשרייבען א פסוק פון קאראן אלס א קמיע פאר אן עין־הרע. אין איין הויז מאכט אן אראבישער סוחר א ברית און די געסט זיצען אויסגעזעצט פאר די טהיר, קלאפען אין בעמבלען, און די דערווישען טאנצען פאר זיי. די פרויען לאזען הערען פון זיך פריידען־געשרייען, וועלכע דריקען זיך אוים אין לאנגע גארגעל־קרייהען און צווישען די שמחה־געסט פיהרט דורך אן אייזעל טרייבער זיינע אייזלען, וועלכע מאכען אן א שטויב און פערשטעלען אלעס, און קיינער ווערט איהם גארנישט זאגען. די גאס איז פאר אלע. און זעהר זעלטען טרעפט זיך, אז אין דעם ווירבעל און דעם רעש און געשריי זאל געשעהן אן אומגליק, מען זאל ווערען צוטרעטען אדער איבערפאהרען. מען האט צייט — אלעס געהט זיך געלאסען, בנעימות, נישט געאיילט, ווי די רוהיגע בנעימות'דיגע קעמעל־טריט פון א לאנגע, לאנגען צוג וועלכער קומט אן פון מדבר, ציהט זיך איבער די ענגע געסלעך פון דמשק און וועקט אויף די געוועלבלאך מיט זיין אנגענעהם־זיסען קלינגען פון די גלעקלעך אויף די העלזער פון די קעמלען.

איך האב ליעב דעם אייזעל־טריט. איך פלעג שטעהן שעה'ן לאנג אויף די גאסען פון דמשק און נאכקוקען ווי די אייזלעך לויפען פאר מיר פערביי און ווי זיי שטעלען זייערע טריט, ווי זיי וואלטען געטאנצט. איידעל און מיט גרויסער גראציע זיינען די טריט פון דעם אייזעל. אין די אראבישע פאעזיע ווערט ער געגליכען צו די טריט פון די יונגע פרינצעסין אין שלמה'ס גערטנער. און ווי איך שטעה אזוי און קוק נאך די טריט פון די אהיים־קומענדע פעלד־אייזעל'ז, זעה איך ווי הינטער א קראם פון שניט סחורה, וועלכעס איז אין א בעשאטענע ווינקעל אין א געסעל, ברענט זיך א ליכטעל. צוערשט האב איך גע־מיינט, אז עס איז א ליכטעל פון א אויל־לעמפעל, אבער דאס ליכט איז מיר געווען גוט בעקאנט און האט מיר אן עפעס דערמאנט. איך קוק זיך גוט איין — עס ברענט זיך אן עלעקטרישעס ליכט. דאס עלעקטרישעס ליכט דא, אין מיטען הארץ פון אריענט, צווישען קעמלען־קלאנגען און אייזעל־טריט — דא אין די בעשאטענע בשמים געסלאך, וואו עס ווימעלט פון די אלטע נאציאנען פון מזרח — האט מיך אזוי געריהרט, אז איך בין טרויעריג געווארען. דאס ליכט פון מערב קומט

אַז — האָב איך מיר געזאָגט — עס איז דער ערשטער שטראַהל, און נאָך דעם עלעקטרישען ליכטעל וועלען קומען די גרויסע אייזען־באַהנען מיט די קלוגע מענשען פון מערב און אַן עק וועט נעהמען צו דעם קלאַנג פון די קעמלען און צו די איידעלע גראַציעזע אייזלען־טריט. איך האָב מיט אַמאָל דערזעהן אין דעם עלעקטרישען ליכטעל, ווי דמשק, דאָס אַלטע דמשק, איז אַנגעבונדען געוואָרען מיט דער וועלט. מיט ניו יאָרק, פּאַריז, בערלין, פּעטערבורג. עס האָט זיך אַנגעקניפּט אַן דער וועלט, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס עלעקטרישע ליכט שעפּט זיין קראַפט נישט פון אַן איינענעם מאָטאָר, נור פון יענער זייט ים — פון די גרויסע אייראָפּעאישע שטעדט — פון מערב...

איך האָב געוואָלט דערגעהן דעם מקור פון וואַנען עס נעהמט זיך דאָס עלעקטרישע ליכטעל, און בין נאָכגעגאַנגען נאָך די עלעקטרישע דראָטען, און אַנגעקומען צו דער עלעקטרישער סטאַנציע. דער מקור פון דעם ליכט אין דמשק איז געווען — אַ רוסישער אידעל. אַ פּליט פון די אדעסער פּאָגראָמען. אויסגעווען איז ער שוין, דער אדעסער פּליט פון די פּאָגראָמען — אַ וועלט. אַלעס שוין מיטגעמאַכט. גע־האַנדעלט שוין מיט די בעדואינער פון די הרי־מואב, און אויפגעקויפט שוין דיוואַנען פון די מחמדאַנער וואָס ציהען קיין מעקקאַ. דאָס געלד אַנגעוואָרען אין אַן אונטערנעהמונג אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, און אַבגע־שטעלט האָט ער זיך אין דמשק און געקראָגען אַ פערטרעטונג פון אַ פראַנצויזישער געזעלשאַפט. ער האָט שוין פון די דמשק׳ער מאַשינען, וועלכע זיינען הונדערטער יאָהרען געווען איינגעהילט אין דעם שטילען שאָטען פון זייערע הויכע זיילען—אַרויסגעיאָגט די שטילע טונקעלהייט און בעלויכטען זיי מיט זיין עלעקטרישעם ליכט. ער בעלייכט דאָס אַלטע דמשק.

אַ זוהן האָט ער אין דעם דמשק׳ער „אוניווערזיטעט״, אַ צווייטען זוהן וויל ער אָבגעבען אין „גענעראַל שטאַב״, אַ מיליטער קאַריערע מאַכען. און דאָס „דמשק׳ער ליכט״ האָלט שוין אַזוי ווייט, אַז ער האָט שוין אָרגאַניזירט די אָרימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האָט ביז איצט געלעבט אין שקלאַפעריי. ער האָט אַרויסגעקריגען געלד פון ראָטשילדען, ווען דער לעצטער איז דאָ נישט לאַנג דורך דמשק דורכגעפאָהרען און האָט שוין אויפגעעפענט שוהלען פאַר העבער פון טויזענד אָרימע קינדער פון דמשק.

דורך די גאַנצע צייט האָט ער מיך אַגיטירט פאַר די אָרימע אידישע קהלה פון דמשק, וועלכע האָט ביז איצט געלעבט אין אַ פינ־סטערניש, ביז ער, „דאָס ליכט פון דמשק“ איז געקומען און הויבט די אידען אָן אויפצוקלערען. ער האָט געוואונען אייניגע ספרד׳ישע אידען פון דער קהלה און מיט זייער הילף געמאַכט די ערשטע תלמוד תורה. די אָרימע עלטערן פון די קהלה גיבען אַוועק זייערע קינדער צו דער אַרבייט אין די היגע פאַבריקען, וועלכע אַרבייטען אויס די דמשק׳ער קונסט־זאַכען. און דער איך רעדט פון די „קליינע שקלאַפען“, וועלכע זיצען גאַנצע טעג ביי זייער צוואַנג־אַרבייט מיט אַזאַ וואָרימקייט, אַזוי פיעל ליעבע, אַזוי ווי זיי וואָלטען געווען זייגע אייגענע קינדער. ער פיהרט מיך אין די שוהלען, וועלכע ער האָט געגרינדעט, און דער־נאָך פיהרט ער מיך צו דער אַרבייט ביי וועלכע די קינדער ווערען פערשקלאַפט.

איך בין אַריינגעקומען אין אַן אַלט רייך הויז. עס זיינען נאָך איבערגעבליבען אייניגע אַלטע הייזער אין דמשק, וועלכע זיינען בע־ריהמט געווען מיט זייער קינסטלערישע מאָזאַאיקע, מיט וועלכע די ווענד פון די הייזער זיינען געווען בעפּוצט. דאָס הויז איז געווען איינס פון די אַלטע הייזער מיט וועלכע דמשק שם׳ט. איך האָב געמיינט, אַז איך בין פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גן־עדן־התחתון ווען איך בין אַריינגעקומען אין דעם הויף פון דעם הויז. דער הויף איז אויסגע־זעצט מיט פערשיעדענע ציטראָנען, אָראַנזשען און אתרוגים־בוימער און מיט די בעריהמטע מזרח געוויקסען. דאָס אַלעס האָט געבליהט און דער געשמאַק פון די בליהענדע אָראַנזשען האָט פערכאַפּט דאָס האַרץ. אין מיטען דעם גאָרטען שפּריצט אַ ברונען קלאָהר וואַסער און ווייסע טויבען טרינקען פון ברונען. אין סאַלאָן, וואו מען האָט אונז אַריינ־געפיהרט, זיינען די ווענד בעדעקט מיט מאַרמאָר אין וועלכע עס זיינען אויסגעקריצט פערשיעדענע פויגעל־טויבען, און הענגעל וויינטרויבען. און בעצירט מיט פּסוקים פון תהלים, וועלכע זיינען אויסגעזעצט מיט מאָזאַאיק. אַן אַלטער איד אין אַ לאַנגע, גראָהע באָרד איז אונז אַקעגען געקומען און געבעטען אונז זיצען אין ווייכע, טיעפע פּערסישע דיוואַנען. אַ קנעכט אויף אַ זילבערנע דמשק׳ער טאַץ האָט אונז דערלאַנגט קאַפּע מיט ליקער, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך בין פערוואָרפען

געווארען אין איינע פון יענע הייזער, וועגען וועלכע עס דערצעהלט זיך אין די געשיכטען פון „טויזענד און איין נאכט“.

אבער עס איז נישט געווען א הויז פון „טויזענד און איין נאכט“ עס איז געווען א גאנץ איינפאכער מאגאזין וואו עס פערקויפט זיך די קינסטלערישע אויסארבייטונגען פון דמשק'ער קונסט ארבייט, וואס איז בעריהמט אין דער וועלט. און דער עמפפאנג וועלכען מען האט אונז געמאכט איז אזא מנהג אין אריענט מיט וועלכען דער סוחר נעהמט אויף זיינע קונים. דער אלטער איד האט אונז ארומגעפיהרט אין די סאלאנען פון זיין הויז, וואו עס זיינען געווען אויסגעשטעלט די זאכען צו פערקויפען. עס זיינען געווען קליינע טישלאך, וואס זייער פרייז איז געשטיגען אין טויזענד פראנקען; אויסגעשניצט און אויסגעציערט אין מאזאאיק ארבייט מיט ווייסען עלפענביין און מיט גאלדענע דינע פעדעם; פערשיעדענע לוסט-גערטנער פרוכטען, בלומען און פויגעל אין די פערשיעדענסטע פארבען. עס זיינען געווען אויסגעשטעלט זילבער ארבייט, אויסגעקריצטע קליינע מייסטערווערק. אויף די וועגד זיינען געהאנגען דיוואנען, בעריהמטער דמשק'ער זייד און געוועב, וועלכע האבען געווארפען פון זיך אזא ליכט, ווי די זיעבען פארביגע רעגען-בויגענס. אויס פיעל פון זיי האבען די בלומען געלויכטען ווי די רויזען פון די ביימער אראב אין א זונען-שיין נאך א רעגען, און דאס גאנצע הויז איז געווען ווי א גרויסער לוסט-גארטען. איך בין געווען ווי אין כשוף, איך האב מיינע אויגען נישט געגלויבט פון דעם פיעלען ליכט און פארב וואס האבען פון די וועגד אראבגעגלאנצט.

דער בעל-הבית האט אונז דערנאך אריינגעפיהרט אין די ווערקשטאטען, וואו די ארבייטען ווערען אנגעפיהרט — אבער ווי אונגליקליך בין איך דערנאך געווארען. די ווערקשאפטען זיינען געווען גרויסע געפענגנישען פאר קליינע, קליינע שקלאפען. קליינע, פיצעלדיגע קינדער פון פינף יאהר און נאך וויניגער זיינען געזעסען אויף שמאלע בענק. בלייכע און מיט שמוציגע געזיכטלאך פון שוויים האבען זיי אויף זייערע יונגע קניען געהאלטען די זילבערנע כלים און מיט זייערע קליינע הענטלאך האבען זיי אויסגעהאקט אין די כלים די בעציערונגען מיט זילבערנע און גאלדענע פעדים. פיעל, פיעל זיינען געווען די קליינע שקלאפען וואס האבען אנגעפיהלט די לאנגע טונקעלע

קאָרידאָרען פון דעם קינדער־געפּענגניש. זייערע אייגענע פּאַטערס, מוטערס, עלטערע שוועסטער — זיינען געווען די אויפזעהער איבער די קינדער און זיינען אַרומגעגאַנגען און צוגעזאָגט די אַרבייט. פיעל קינדער, פערשמאַכט פון די וואַרימע לופט אין די ענגע קאָרידאָרען זיינען איינגעשלאָפען מיט זייערע פערמאַטערטע געזיכטלאַך אויף זייערע שטיקלאַך אַרבייט. באַלד האָבען זיי זייערע עלטערע שוועס־טערלאַך אויפגעוועקט מיט די עלענבויגענס, בעמערקענדיג פון דער־ווייטענס, אַז די אויפזעהערין קומט אַן. די צושראָקענע אויגלאַך פון זייערע קינדערשע געזיכטער האָבען עדות געזאָגט, אַז זיי קומען פון דעם פאָלק, וואָס שרעקט זיך תמיד — פון אידען. און דאָס אידעל פון אַדעם האָט מיר טאַקע דערצעהלט אויף אידיש, כדי דער אַלטער אַראַבישער איד, זייער פּרינציפּאַל זאָל ניט פערשטעהן, אַז די מעהרסטע קינדער וואָס אַרבייטען די אַרבייט, זיינען אידישע. די עלטערן פער־קויפען די יונגע הענטלאַך פון זייערע קינדער, די ליכטיגע שיין פון זייערע יונגע אויגעלאַך פאַר שפּאַט ביליג, וואָרים זיי זיינען אונווי־סענד און זיי האָבען קיין פּרנסה נישט און לעבען דאָ ביים פעטער ישמעאל אין גרויסע צרות. די אַראַבער זיינען געגען זיי פיעל קולטור־רעלער און ענטוויקעלטער און זיי שווינען שוין זייערע קינדער. די אידען שטעהען דאָ אויף אַ פיעל ניעדריגער שטופע ווי די אַראַבער, און זיין אויפגאַבע איז, זאָגט ער, די אידען קולטורעל צו ערהויבען. טויזענד קינדער האָט ער שוין אָבגעראַטעוועט פון די קינדישע געפּענג־שאַפט און האָט פאַר זיי געגרינדעט תלמוד־תורות. ער פיהלט, זאָגט ער, ווי גאָט וואָלט איהם אַהער געשיקט, אַז ער זאָל די אידען פון דמשק צו הילף קומען. איך האָב אָנגעקוקט דאָס אַדעסער אידעל, דער פּליט פון די פּאָגראָמען, און דערמאָהנט זיך, אַז ער פערשפּרייט עלעקטרישעס ליכט אין דמשק. און זיין עלעקטרישעס ליכט מיט זיין ערעפענען תלמוד תורות פאַר די אידישע קינדער האָט בעקומען ביי מיר אַ צוזאַמענהאַנג און איך האָב איהם ביי מיר אַ נאָמען געגעבען: „דאָס ליכט פון דמשק“.

נור פון דענסמאָל אַז ווען איך זעה דאָס איידעלע געוועב פון דמשק'ער זייד, אַדער די מאָזאַאיק אַרבייט פון דמשק'ער זילבער — קען איך זיך שוין מעהר נישט פרעהען ווי אַמאָל. מיר דאַכט זיך אַז איך זעה אין דעם זייד דאָס זונען־ליכט וואָס די קינדער האָבען

איינגעוועבט, אוועקרויבענדיג עם פון זייערע יונגע קינדישע אויגען; אין די בלומען און פרוכטען פון דער דמשק'ער זילבער־ארבייט זעה איך זייער יוגענד וואס די קינדער האבען מיט די האמערלאך אין די קליינע מייסטערווערק אריינגעהאקט. דורך דעם זייגען זיי אזוי שעהן...

פסח אין ירושלים.

יום־טוב איז נאר אין ירושלים. צו קיין שטאדט אין דער וועלט פאסט זיך נישט אזוי דער יום־טוב, ווי צו ירושלים.

א פאר טעג פאר פסח בין איך מיט הונדערטע אנדערע אידען קיין ירושלים אריינגעפאהרען. איך בין די פאאר טעג ארומגעגאנגען, ווי אין חלום. איך האב נישט געוואוסט צו איך געפין זיך אין דעם היינטיגען ירושלים, אדער אפשר איז אונזער צייט צוריקגעגאנגען, און איך געפין זיך אין דעם ירושלים, ווען דאס בית־המקדש שטעהט נאך אויפ'ן הר־הבית, און די אידען פון אלע עקען ארץ־ישראל זיינען אויפגעגאנגען קיין ירושלים עולה־רגל זיין, און איך בין אויך מיט זיי; אדער אפשר זיינען שוין מקוים געווארען דעם נביא'ס לאנג־ערווארטעטע ווערטער: והיה באחרית הימים — (ווען משיח וועט קומען)...

עקסטרא צוגען געהן פון יפו קיין ירושלים מיט טויזענדע רוסישע „באגאמאלצעס", וואס זיינען ערשט אנגעקומען מיט די רוסישע שיף אויף פסח קיין ירושלים: סלאוואקען, גריכען, אלבאניער, סערבען און בולגארען האבען שלום געמאכט צווישען זיך און זיי געהען דא אין זייערע פארבען־רייכע נאציאנאלע קאסטיומען איבער די בערג פון יהודה צו גאט'ס בארג ארויף. אין וואגאן מיט מיר זיצען אידען פון פערשיעדענע טיילען פון דער וועלט: בוכארער אין זייערע רייכע, פארביגע, זיידענע מאנטלען; פערסישע ארימע אידען אין זייערע בלויע, צוריסענע קליידער; תמן'ער אין זייערע טליתים איינגעהילט; א ציוניסטעל אין א שווארצען ראק, און א קארדער אין זיין אראבישע בובייע. איינער פרעגט דעם צווייטען: „יהודי?" — „יהודי" — איז דער אנטווארט. „קומו לכו ונעלה אל הר אדוני" (שטעהט אויף, געהט, און לאמיר ארויפגעהן אויפ'ן בארג פון גאט).

שטעלט אַב די באַהן! נישט אַזוי שנעל איבער די פעלדער פון יהודה! וואָס לויפט די ווילדע אייזערנע חיה, וועלכע די וואַכענ־דיגע פעלקער פון די קאַלטע לענדער לאָזען לויפען איבער זייערע וואָכענדיגע לענדער? ניט דאָס וואָכענדיגע לאַנד פון די פעלקער פון דער וועלט איז דיר ארץ ישראל! דאָ איז יעדעס שטיקעל ערד הייליג! ארץ ישראל איז קליין, אין ארץ ישראל פּאַסט נישט קיין באַהן, צופוס דאַרף מען אין ארץ ישראל געהן, שפּרינגען דאָ איבער די לייכטע בעטהויטע שלאַפענדע טהאָלען, איבער די גע־טאַקטע בערג, וואָס דאַכט זיך, אַז זיי זיינען פון מענשען'ס הענד גע־פּאַדימט געוואָרען.

זעה, דער פריהלינג איז געקומען! בעשאָטען זיינען די טהאָלען און די פעלדער מיט דעם ווילדען רויטען מאָהן. גלאַנצענדע פעלדער לויכטען זיך מיט זייערע רויטע בלומען אין די יום־טוב'דיגע זון, וואָס שיינט איבער ארץ־ישראל.

שטעלט אַב די באַהן, קומט מיט ווייב און קינד, מיט די פּעקלאַך אויף די פּלייצעס, מיט די שטעקענס אין די הענד — ווילען מיר שטייגען איבער די בערג, ניעדריגען און די טהאָלען קיין ירושלים, קיין ירושלים עולה־רגל זיין!

ירושלים איז שוין פול מיט יום־טוב'דיגע. אַלע פעלקער, אַלע נאַציאָנען פון ירושלים (אין ירושלים איז דאָ אַ מוזעאום פון די נאַ־ציאָנען פון דער וועלט) גרייטען זיך צום יום־טוב, צום פּסח. די ווילדע בודואינער פון מדבר זיינען אריין געקומען אין זייערע יום־טוב'דיגע קליידער קיין ירושלים. פון פריה־מאָרגענס אַן ציהען זיך די אָרימע פעלאַכען (די אַראַבער פּויערען) פון זייערע דערפער קיין ירושלים אריין, מיט די פאָהן אין האַנד. דער שאך (רב) פון דאָרף טאַנצט פיר דער פאָהן, אַזוי ציהען זיי זיך אריין קיין ירושלים פון די פערוואָרפענסטע ווינקעלעך פון ארץ ישראל. יעדער דאָרף מיט זיינע טענץ, מיט זיין בעמבעל, מיט זיין געזאַנג.

זעהט, זעהט! ווער קומט דאָס אַז פון בית־לחם'ער, פון שכם'ער, פון יריחו'ער וועג? דורך אַלע טהויערען טרעטען זיי אריין קיין ירושלים מיט די פאָהנען פון פּאַרענט. צי קומען דאָס נישט די אידען פון אַלע ווינקלען פון ארץ ישראל מיט זייערע שעפּסעלעך דאָס קרבן־פּסח ברענגען אין בית המקדש? ניין. דאָס בית המקדש איז

חרוב, און אויפ'ן הר־הבית — אויף דעם בארג פון דער וועלט—הערשט דער מאחמאדאנישער קלויסטער; דאס ציהען אריין קיין ירושלים די מוסולמאנער. פון דאנען געהען זיי אב היינט, ערב פסח, צו משה רבינו'ס קבר (וואס א שאך האט גע'טענה'ט, אז ער האט געפונען דורך נבואה), אין דעם מדבר פון יהודה, ביי יריחו. זעהט, ווי זיי טאנצען, ווי זייערע ווייסע חאלאטען פלאטערען אויף, ווי פאהנען אין דער זון. זייערע קאלירטע טיכער ברענען אין דער זון.

עס איז א יאהר־מארק היינט, א גרויסער יום־טוב־יאהר־מארק פון די פעלקער פון דער וועלט. דער פסח־יאהר־מארק אין ירושלים.

פארנאכט האב איך זיך אוועקגעשטעלט אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, געגען איבער דעם ציון־בארג, אבווארטען די לעצטע אנקומענדע קיין ירושלים מיט אבענד־באהנען. עס קומען אן אידעלעך פון אלע טהיילען וועלט. דאס זיינען די טוריסטען (רייזענדע), וועלכע האבען זיך אראבגעכאפט פון די שיף אויף א ווייל'ע, וועלכע האבען זיך אראבגעכאפט קיין ירושלים, בלויז אויף פסח; זיי לויפען דורך ארץ ישראל אין א צוויי וואכען. ווי קלעגליך, ווי ארים האבען זיי אויסגעזעהן אין זייערע גראהע אייראפעאישע רעק, אין זייערע שוואר־צע הים, אין זייער „הילוך" צווישען די פעלקער פון דער וועלט אין דעם יום־טוב־שטאדט.

איך האב דערקענט בעקאנטע געזיכטער: אידען פון רוסלאנד, פון דייטשלאנד, פון אמעריקא... און איך האב זיך דערמאנט, אז מיין יום־טוב וועט ניט זיין צווישען די בלויע פלושענע קאפאטעס פון די פוילישע אידען, צווישען די רייך־קאלירטע רעק פון די בור־כארער אידען. מיין פסח וועט זיין צווישען די טוריסטלעך אין „אפיציעלען" סדר אין האטעל—ווי טרויעריג עס איז מיר געווארען!

און טאקע איז דער סדר אין האטעל צווישען די שווארצע פרעק, צווישען די דאמען אין די פאריזער טואלעטען, אויסגעקומען א קלענ־ליכער, א וואכענדיגער. וואס האבען געהאט צו זאגען אט דא די אנגעלאפענע פון די אייראפעאישע שטעדט, וועלכע זיינען געקומען זוכען גלויבען, שטימונג און טרייסט אין ירושלים? קיין גלויבען איז שוין לאנג ניטא אין זייערע הערצער. זייערע נערוועז זיינען בע־וואקסען מיט פעטס, און הייליגקייט איז ניטא מעהר ביי זיי. גע־זעסען זיינען זיי, פיינט האבענדיג איינער דעם צווייטען. זיי זיינען

געוועזן אליין. ירושלים איז ניט געוועזן צווישען זיי. איך בין אנטלאפען פון דעם געמאכטען סדר און בין אליין אין גאס ארוים.

ליכטיג האט די לבנה געשיינט איבער ירושלים. ירושלים האט געהאט איינע פון יענע נעכט, ווען דעם מענשען דאכט זיך, אז ער געפינט זיך נישט אין זיין בעקאנטער וועלט, נור ער איז פערבלאנדזשעט געווארען אין א וועלט פון חלומות. יעדעס בערגעל און יעדען טהאל האט מען געזעהן אין דער נאכט, ליגענדיג איינגעשלאפען אין דער לבנה־ליכט. הויך און גרויס זיינען געשטאנען די שטערן איבער ירושלים. ווי יעדער שטערן וואלט געוועזן א נשמה פון א וועלט, און זיי שטעהען, אלע וועלטען, איבער ירושלים. איך בין ארויף אין דער נאכט אויפ'ן הר־ציון און זיך געשטעלט געגענאיבער די ברכה־טייכעל. ביי טאג איז דאס טייכעל שמוציג, און עס וואשען נאך היינט די וועשעריגס די וועש אין דעם וואסער; ביי־נאכט, ביי דער לבנה־שיין, האט זיך מיר געדאכט צו זעהן בת־שבע, ווי זי באדט זיך אין וואסער, און דוד המלך זעהט זי פון זיין שלאף־פענסטער, וואס האט געמוזט זיין דא, אויף דעם ארט, וואו מיינע פיס טרעטען יעצט. און דארט, אויף יענער זייט, ליגען אויסגעשפרייט די אויל־גערטנער פון ירושלים. דארט האט געזאלט זיין הורדוס־פאלאץ, דארט זיינען די גערטנער, אין וועלכע די בחורים פון דער פראווינץ, וואס זיינען היינט קיין ירושלים אריינגעקומען עולי־רגל זיין, וועלען זיך מארגען זייערע כלות אויסקלייבען. איז דען ירושלים נישט צוריק ירושלים? שטעהט דען דאס בית־המקדש נישט אויפ'ן הר־הבית?! און זיינען דען אידען פון אלע עקען וועלט נישט געקומען דאס קרבן־פסח ברענגען?! זעהט די שאטענס, וואס ליגען אין די טהאלען! דאס זיינען דאך די שלאפענדע אידען מיט זייערע ווייבער און קינדער — האבען זיך אויפגעהאקט געצעלטען ארום דער שטאדט, ווארים ירושלים קען זיי אלעמען נישט צונעהמען: אזוי פיעל זיינען געקומען קיין ירושלים...

צו מארגענס אין דער פריה איז די זון אויפגעגאנגען יום־טוב'דיג איבער ירושלים. יעדען טאג געהט די זון אויף יום־טוב'דיג איבער ירושלים, נור דעם טאג פסח האט זיך געדאכט, אז גאט האט צוריק געבארגט אויף דעם טאג די זון איהר זיבען־פאכיגען שיין, וואס ער האט אוועקגענומען פון איהר אין דעם טאג, ווען דאס בית־המקדש איז חרוב געווארען, — אזוי ליכטיג האט זי געשיינט. די פעלקער פון

ירושלים האָבן געפייערט יום־טוב. נור דעם גרעסטען יום־טוב האָבן אידען אין ירושלים. עס איז דער מנהג אין ירושלים, אז אידען פון אַלע חברות, פון אַלע שוהלען, פון אַלע שטיבלעך, קומען יום־טוב מוסף דאווגען פאר׳ן כותל־מערבי, פאר די שטיינער, פאר די עדות פון בית־המקדש אויסצוגיסען דעם „מפני חטאינו“. איך האָב זיך אוועקגעשטעלט ביים כותל מערבי און אָבגעוואַרט די אָנקומענדע אידען. צוערשט זיינען אָנגעקומען אונזערע פוילישע אידען, אין די שטריימלעך, אין שיך און זאָקען, אין די רייכע פּלושענע בלוי־זיידענע קאַפּאָטעס, וועלכע האָבען אַראָבגעהאַנגען איבען זיי, ווי די זשופּאַנעס אויף די אַלטע פוילישע שלאַכטשיצעס; די ווייבער אין זייערע לויב־טענדע שטערן־טיכלעך, אין זייערע זיידענע בעבלומטע טיכלעך האָבען אויסגעזעהן שטאָלץ און זיכער. נאָך זיי זיינען אָנגעקומען די ספרדים אין זייערע שוואַרצע, לאַנגע רעק מיט די בלוי־אַרומגעבונדענע קעפּ. די ערנסטע געזיכטער, די שוואַרצע בערד פון די הויכע, ברייט־ביינינע אידען האָבען געוואָרפען אַ טרויעריגען בליק אַרום זיך; טרויעריג און שטאָלץ איז דאָס געזיכט פון די ספרדים, ווי איבער זייערע פּנים׳ער וואָלט געוועזען אויסגעגאָסען דער צער פון גלות. אין זייערע אויגען ליגט דער שטאָלץ פון זייער אַלטען יחוס. רמב״ם־קעפּ און שבתי־צבי־קעפּ, און יעדער פון זיי זעהט אויס, ווי אַ „נאַטהאַן דער ווייזע“ — אַזוי שיינט די חכמה אַראָב פון זייערע הויכע שטערענס...

באַלד פלאַקערט אין די זון עפּעס אויף. וואָס איז דאָס? צו זיינען נישט געקומען די מלכים פון מזרח בויגען זייערע קעפּ פאר׳ן הר־הבית? — דאָס זיינען די בוכאַרער אידען, אַרומגעהילט אין זייערע זיידענע, רויט־פאַרביגע, גאָלדען־בעוועבטע כאַלאַטען. שטאָלץ און הויך־מוטהיג געהען זיי, ווי די קיסרים. אַרויסגענומען האָבען זיי פון זייערע קאַסטענס די ברייטע גאָלדענע פּאַסעקעס מיט די גרויסע שלעס־סער, און אויסגעציערט זיך לכבוד יום־טוב. באַלד קומען אַז די תימנ׳ער, די קאָרדען, די אַראַבישע אידען, און צווישען זיי די שוואַרצע פּרעק פון אונזערע טוריסטען. גאָט, ווי אָרימלעך האָבען אויסגעזעהן די קנעכט אין די שוואַרצע פּרעק, צווישען די מלכים אין די גאָל־דענע מאַנטלען...

באַלד האָט זיך דאָס אַלעס אַרומגעוויקעלט אין די ווייסע טליתים; און אַז די כהנים האָבען אויפגעהויבען די הענד ביים דוכנ׳ען צו בענשען

דאָס פאָלק, בין איך געשטאַנען, ווי אין חלום, איך האָב נישט גע־וואוסט צי איך געפין זיך אין דעם אַלטען, אַלטען ירושלים, צי עס זיינען שוין ערפילט געוואָרען דעם נביא׳ס לאַנג־ערוואַרטעטע ווער־טער „והיה באחרית הימים״—און אָט, באַלד, באַלד וועט די גרויע שטומע וואַנד, וואָס שווייגט תמיד, זיך צושפּאַלטען, און מיר אַלע געהען אויף, געהען אויף, ווייטער צום הר־הבית! ...

דער אכזר

(א בילד פון ירושלים).

ירושלים האָט געדורשט נאָך רעגען.

עס איז געווען פאַר פּסח. די רעגענדיגע טעג זיינען שוין לאַנג געווען פאַרביי און די ציסטערנעס (גריבער וואו דאָס רעגענוואַסער קלייבט זיך אָן) זיינען געווען כמעט לעער. עס איז נור געווען צו האָפען נאָך אויף די לעצטע רעגענס פּסח־צייט אויפ'ן מלקיש. אָבער דער מלקיש איז זעהר אַ דינער און קנאַפּער רעגען, און פון איהם איז ניט געווען פיעל צו ערוואַרטען, נאָר אויך דער מלקיש איז שוין זייט איינינגע טעג געהאַנגען אין דער לופט און איז ניט אַראָבגעפאַלען. די הימלען זיינען געווען פערכמאַרעט, ביינאַכט האָט זיך עפּעס געזעהן בליצען און צו מאָרגענס, אין דער פריה, האָט דער ווינד פערזאָגט די כמאַרעס און קיין רעגען איז ניט אַראָבגעפאַלען. מען האָט בעשיינפּערליך געזעהען, אַז עס איז עפּעס דאָ אַן עכוב (אָבהאַלט). וואָס האַלט אויף דעם מלקיש און פאַר דעם עכוב האָט זיך ירושלים געשראָקען.

פאַר די איינוואָהנער פון ירושלים איז אויפגעשטאַנען די שרעק פון די זומערדיגע היצען און די אימה פאַר דעם דורשט, ווען די ציסטערנס וועלען זיין אויסגעטריקענט און מען וועט אויסגעהן פאַר'ן ביסעל אָרימען וואַסער, וואָס די אַראַבישע וואַסער־טרעגער וועלען צוטראָגען אין זייערע נאָדות (זעק פון קעלבערנע פעלכלעך) פון דרויסען פון ברכות (סאַזשעלקעס) פון שלמה המלך. אַ טרונק וואַסער וועט טהייערער קאָסטען ווי אַ מיטאָג עסען. און די קינדער וועלען לעכצען נאָך אַ טרונק און די מוטערס וועלען זיי ניט האָבען צו געבען. אַ שרעק איז בעפאַלען די איינוואָהנער פון ירושלים פאַר דעם זומער,

וואס וועט קומען און וועט אויסטריקענען דאס גרינס פון די פעלדער און דאס חיות פון די מענשען, און ווען וואסער וועט ניט זיין צו לעשען דעם דורשט. האט מען אין אלע מקום תפילות אויסגערופען, אז מען איז גוזר תענית און מען וועט דאווענען מאנטאג און דאנערש־טאג מיט סליחות און שופר בלאזען. פון די רבני העיר זיינען מודעות געווארען אויסגעקלעפט אויף אלע עקען פון ירושלים, אז מען זאל מתפלל זיין אויף רעגען. די חסידים האבען פערפאסט ספעציעלע תפילות פאר די קינדער און צוגעשיקט אין אלע חדרים, אז די מלמדים זאלען מיט די קינדער מתפלל זיין אויף רעגען. און גרויס און קליין, פון אלע קהלות אין ירושלים זיינען זיך יערען פארנאכט צוזאמענ־געקומען פאר דער כותל מערבי, די וואנד געמאסטען, די פנים'ער אין די שפארעס פון דער וואנד איינגעגראבען און די געוואלדען זיינען געגאנגען אין הימעל אריין און די וואלקענס צוריסען שרייענדיג, אז דער עכוב זאל פערשווינדען און דער מלקיש זאל ווי אם שנעלסטען אראבפאלען.

צווישען די מתפללים פאר דער כותל מערבי, אבגערוקט פון אלע אין א ווינקעל פון דער וואנד איז אויך געשטאנען לייזער היטעלמאכער און האט אויך מתפלל געווען. נור זיין תפלה איז גאר געווען אן אנ־דערע. ער האט זיך ארומגעקוקט און דערזעהן, אז גאנץ ירושלים איז איינגעטונקט אין די נארישקייטען פון דער וועלט. אלע, סיי גרויס און קליין, בעטען אויפ'ן רעגען, וואס זיי דארפען עס פאר זייערע לייבער, און אן גאט—דער אמת'ער תכלית צו וואס מען זיצט דא אין ירושלים, און צו וואס דער גאנצער מיין איז פון דער וועלט— אז דעם האט מען גאר פערגעסען, און די וועלט קען חלילה אונטער־געהן, אז די גאנצע מחשבה איז אבגעטהאן פון גאט און איז נאר איינגעטונקט אין די נארישקייטען פון דער וועלט — האט ער זיינע הענד פערשפרייט איבער דער וואנד און זיין פנים טיעף איינגע־גראבען אין די שפארעס און עס האט זיך געהערט פון איהם נור איין ברומען: רבונו של עולם, עטפלעק דיין כבוד איבער דער וועלט, טאטע אין הימעל, לאז מאכען וויסען דיין נאמען איבער די פעלקער פון דער וועלט".

אז עס איז נאכט געווארען, האבען זיך די שטערן און די האלבע לבנה בעהאלטען אין די געדיכטע וואלקענס, און די פעטע פינסטער־

ניש האט זיך אראבגערוקט ווי א שרעק איבער דער שטאדט. מיט א געטרייסטע הארץ האבען די ירושלים'ער איינוואהנער פערלאזט די כותל מערבי און זיינען צופריעדען אהיים געגאנגען רוהיג עסען זייער נאכט־ברוים. זיי האבען געזעהן בעשיינפערליך, אז זייער תפילה איז נרצה געווארען, ווארים דער הימעל איז געווען שווארץ בעוואלקענט, פון אן עק הימעל האבען זיך געריסען בליצען, וועלכע האבען ווי אין א חלום בעלויכטען ירושלים און ארץ ישראל — און ירושלים האט זיך געריכט אויף רעגען.

אין דער קליינער חורבה שוהל וועלכע די עולי ירושלים האבען געפונען ווען די ערשטע אשכנזים האבען זיך אנגעהויבען צו בעזעצען אין ירושלים, און וואס זי רעכענט זיך פון ר' יהודה החסיד אן, איז פאר ר' יהודה החסיד'ס ארון געשטאנען אין מיטען האלבער נאכט ר' שבתי בערדיטשעווער, אן אלטער צובראכענער איד, דאס פנים איינגעוויקעלט אין פרוכת און האט געקרעכצט ווי א קליין קינד: „טאטע, טאטע, עשה למען תנוקות!" (טהו צוליעב די קליינע קינדער). אין דער שוהל איז דענסטמאל קיינער נישט געווען. עס איז נאך געווען פאר האלבער נאכט, און די וואס ריכטען אב חצות האבען זיך נאך נישט אנגעהויבען צוזאמענצוקומען און ר' שבתי'ן האט קיינער נישט געקענט שטערען. א קליינע אויל־לאמפ האט זיך געברענט איינזאם פאר'ן ארון און דאס גאנצע האלב־איינגעפאלענע שוהלעכיל האט זיך געהילט אין די פינסטערניש. נור די שטענדערס און די גרויסע גמרות וואס זיינען געלעגען אויפ'ן טיש האבען געווארפען זייערע שאטענס איבער דער שוהלעכעל. און די שאטענס האבען זיך איינגעהערט צו ר' שבתי'ס קינדערשע שטים וואס האט געוויינט אין דעם ווינקעל פאר'ן ארון: „טאטע אין הימעל, זיי זיך מרחם און שיק דעם רעגען פאר די קליינע קינדערס ווענען". אין דעם האט זיך אין דער שטיל די טהיר געעפענט און לייזער היטעל־מאכער מיט דעם סדור הינטער דעם ארם איז אין שוהלעכל אריינגעקומען. שטיל אויף די נעגעל איז ער געטראטען ביז ער איז פאר דעם ארון אנגעקומען און איז א מינוט שטעהן געבליבען, איינגעהערט זיך צו ר' שבתי'ס קול וואס וויינט. און לייזער האט אנגעהויבען אין שאטען פון דער נאכט אויפ'ן אלטען גרייד־גראהען איד מיט'ן קאפ צו שאקלען. א מינוט איז ער נאך געשטאנען, געשלאגען זיך מיט דער דעה — געוואלט אויף־

מישען דעם סידור און אין ווינקעל זיך שטעלען, — נור באלד איז ער צוגעגאנגען צו ר' שבתי'ן און מיט כח איהם געריסען פון פרוכת און געוועקט איהם מיט א הויך קול:

— און דו אויך! און דו שבתי אויך!

געשווינד, מיט פערוואונדערונג האט ר' שבתי זיין בלייך, ער־שראקען געזיכט, וואס איז פייכט און בעלויכטען געווען פון דעם אויל־לאמפ, אויף דעם פרוכת אויפגעהויבען און אומגעקוקט זיך מיט שרעק אויף לייזער'ן. א מינוט איז ער שטעהן געבליבען, באלד האט ער ווי פערשעהמט געענטפערט:

— יא, לייזער, איך האב נישט געקענט, דער יצר הרע האט מיך אנגערעדט. פאר קליינע קינדערס וועגען, פאר די בהמות, פאר צער בעל־חיים. די וועלט האט אויך א כונה, לייזער, האט ר' שבתי אבגעענטפערט.

— און וואס שכינתא בגלותא (די שכינה, גאט איז אין גלות) איז גאר נישט, אלע איהר זיינען פערנומען מיט דעם רעגען, מיט דער וועלט, און דעם תכלית, דעם עיקר האט איהר פערגעסען, און דו שבתי אויך — וואס וועט דער סוף זיין?

— איך שרעק מיך פאר צער בעל־חיים—האט ר' שבתי פערשעהמט אבגעענטפערט און ווידער בעהאלטען זיין פנים אין פרוכת.

מיט כעס איז לייזער היטעלמאכער ארויס פון שוהלעכל, גע־קראכען אליין אין די ענגע פינסטערע גאסען. די נאכט איז געווען א פינסטערע, אן ערנסטע, א נאכט פון שרעק איבער ירושלים. ווי אויפגעגעסען איז דא די נאכט געווארען פון די ענגע געסלאך און דיקע ווענד, און די שאטענס פון די שווארצע טהירען פאר די געוועלבלעך. לייזער היטעלמאכער האט געפונען זיין וועג, זעהט זיך אוים, ער האט געקענט דעם וועג גאנץ גוט, ווארים ער האט אויסגע־מיעדען געסלעך, ארויפגעקראכען אויף טרעפען, אראב פון בערגלעך און איז געגאנגען זיין וועג זיכער, ביז ער איז פון דער שטאדט ארויס־געקומען. דער וועג איז געווען א שווערער, אנגעשאטען מיט שטיינער, און ער האט דאך דערקענט דעם וועג און איז אראב אין גיהנום וואס ליגט הינטער דעם הר־הבית. פון גיהנום האט ער געפונען דעם וועג וואס פיהרט צו די בית־עולם'ס וואס ליגען צופוסענס דעם הר־הזתים. די ווייסע שטיינער האבען זיך געבלייכט אין די טונקעלע נאכט

אַז עס האָט אויסגעזעהן, ווי די שאָטענס פון אַלע קדושים פון די אַלע פרומע און גוטע אידען וואָס ליגען דאָ פון אַלע דורות, זיינען ביי־נאַכט פון זייערע קברים אויפגעשטאַנען און האָבען אַרומגעריג־נעלט דעם הר־מוריה און וואַרטען אויף תחית־המתים און וואַרטען אויף משיח'ן וואָס דאַרף זיך דאָ אויף דעם אָרט ווייזען. דאָ פון דאַנען איז דער הימעל נישט געווען אַזוי טונקעל ווי ער האָט זיך אויסגעזעהן אין דער שטאָדט. ווייט אַוועק אויפ'ן וועג קיין בית־לחם האָט זיך אין די טונקעלע נאַכט איבער'ן הימעל אַ בלאָהער שלייער־דיגער וואָלקען געשיינט און געשוואָומען צווישען די שוואַרצע נאַכט־וועלען, און דאָ און דאָרט בעלויכטען אַ שטיק הימעל און אויך גע־שיקט זיין גלאַנץ איבער דער ערד. אויפ'ן נייעם בית־עולם וואָס ליגט העכער אויף דעם באַרג אַרויף האָבען זיך געוויזען אייניגע לאַמטער־נעס, זעהט זיך אויס, אַז מען איז דאָרט מקבר אַ טויטען, וואָס דאָס איז דער מנהג אין ירושלים מקבר צו זיין ביי־נאַכט. לייזער היטעל־מאַכער איז אַראָב פון וועג, כדי ער זאָל זיך נישט טרעפען מיט די אבלים און בעלי־מקברים, און ער איז געקראָכען אויף דעם באַרג פון דער זייט וואו עס שטעהט דער יד־אבישלום — לאַנג געדרעהט זיך צווישען די קברים, ביז ער האָט זיך אָבגעשטעלט ביי איין קבר פון אַ הייליגען נסתר, וואָס דער סוד ווער דאָס איז געווען ווייסען נור אַזעלכע אידען ווי לייזער איז, און האָט אַריינגעקלאַפט אין קבר אַריין און געשריען הויך „טאַטע, זיי זיינען זיך עוסק בהויות עולם הזה, פערנומען מיט ד ע ר וועלט — אַז תכלית האָבען זיי פער־געסען. אַלע — אַלע, גאַנץ ירושלים און שבתי אויך. איך בין אַליין — און האָב ניט קיין כח מעהר, און דער יצר הרע רעדט אַז, צער בעלי־חיים, קליינע קינדער. טאַטע, האָב רחמנות, העלף מיר, אַז איך זאָל ניט פערגעסען דעם תכלית". און לייזער האָט זיך אויפגע־שטעלט פון קבר, צושפּרייט די הענד און געוועגדעט זיך צום בית־הקברות, ווי צו אַ עדה לעבעדיגע מענשען, און גערופען הויך אויפ'ן קול: אלה התמימים והקדושים השרוים תחת כנפי השכינה — שטעהט מיר ביי, די לעבעדיגע האָבען פערגעסען דעם תכלית — זיי זיינען זיך עוסק בהויות העולם, פערגעסט איהר איהם ניט! און ער איז געבליבען שטעהן און פערגלאָצט די אויגען צום הימעל און גערעדט צו זיך אין דער שטיל. אַזוי איז ער אָבגעשטאַנען די גאַנצע נאַכט.

דער הימעל האָט זיך אָנגעהויבען צו קלאָהרען, פון מזרח צו הינטער די הרי מואב האָט זיך אָנגעצונדען א גרויס ליכט און פער־בלוטיגט א האַלבען הימעל. די הויכע בערג פון מדבר יהודה ארום יריחו האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצואווייזען ווי נאַקעטע הויכע שדים וואָס זיינען איבערגעבליבען פערגליווערט פון ששת ימי בראשית — א שרעק איז געפאַלען איבער דער ערד פון די ערנסטקייט פון הימעל־ליכט וואָס איז געפאַלען איבער איהר, און פון די טונקעלהייט פון דער נאַכט האָבען זיך אָנגעהויבען ארויסצושניידען די הויכע שפּיט־צען מויער וואָס רינגלען ארום דעם הר המוריה. ווייסע דערווישען (מחמד'אַנישע פּרושים, מאָנאַכען), די שומרים פון הר המוריה, האָ־בען זיך אָנגעהויבען צו זעהען אויף די שפּיצען פון דעם מויער און עס האָט זיך געדאַכט, אז דאָס זיינען די כהנים אויף דעם מויער פון בית־המקדש און זיי ווערען באַלד בלאָזען שופר און וועקען דאָס שלאָפענדע ירושלים צו עבודת הבורא. אָבער ירושלים איז נאָך געשלאָפען אין די שאַטענס פון זיינע הויכע טורעמס, און די שפּיצען פון זיינע קירכען און מאָשעען האָבען אָנגעהויבען ארויסצושטאַרען פון געדיכטען נעבעל ארויס, וועלכער איז געהאָנגען א גאַנצע נאַכט איבער ירושלים. אַליין איז נאָך געשטאַנען לייזער היטעלמאַכער ביי דעם אריינגאַנג פון בית־עולם און ווי א גזלן האָט ער געקוקט אין הימעל אריין און געזוכט אויב א וואָלקען הענגט איבער דעם הימעל. נור צורונען זיינען געווען די וואָלקענס און פריש און שטאַרק איז די זון ארויסגעגאַנגען איבער דעם ווייטען בריטען לאַנגען ארץ ישראל־הימעל און אויסגעטרונקען מיט איהר ליכט די פערלאָרענע צוריסענע שטיקער נעפּלען וואָס האָבען יתום'דיג געבלאַנדזשעט איבער ירושלים. א ליכטיגער שיין האָט צופרידען געשמייכעלט איבער לייזער'ס אויס־געטריקענט ביינערדיג פּנים, די אויגען האָבען זיך שוואַך פערגלאַצט, ווי ער וואָלט דעם בורא עולם א שבח אבגעגעבען, וואָס ער האָט ניט צוגעהערט צו די תפילות פון די קליינינקע מענשעלעך פון ירושלים, וואָס זיי בעטען פאַר זייערע קליינליכע טעגליכע פערלאַנגען אויף רעגען.

א צופריעדענעם בליק האָט ער געוואָרפען אויף די קברים פון בית־עולם וואָס האָבען אָנגעהויבען צו טריקענען זייערע טוי־בעפייכטע שטיינער אין די זונן, א צופריעדענער שמייכעל איז אין די שטאַרע

האָאר פון לייזערס באָרד אריין, ווי ער וואָלט די טויטע דאנקען גע־וואָלט וואָס זיי האָבען ווי ער, ניט פערלוירען זיך אין די נארישקייטען פון דער וועלט און נישט פערגעסען דעם תכלית.

גליהענדיג איז די זונן איבער ירושלים אויפגעגאַנגען, און ווידער האָט ירושלים געהאַט איינעם פון איהרע טעג, וואָס זי ווערט אויפ־געגעסען פון זונן און שטויב. ירושלים איז טרויעריג געוועזן, מיט אראבגעלאַזענע קעפּ האָבען די אַלטע לייט פון ירושלים איבער די שמאָלע געסלעך געטרעטען. זיי האָבען זיך פערשעהמט פאר זיך און פאר פרעמדע, פאר די זונן וואָס איז ארוים שיינען איבער דער וועלט, און די וואָלקענס פעריאגט, פערשעהמט, וואָס גאָט האָט זיך צו זייער געבעט ניט צוגעהערט. זייער געוויין און זייער געשרעה איז אוועק מיט'ן רויך, און ארים און פערלאָזט שטעהען זיי אין דער וועלט.

איינער האָט דעם טאָג הויך מיט א פרעהליכע שטימע זיין תהילים געזאָגט, דאָס איז געווען לייזער היטעלמאַכער, אין זיין קליין געוועל־בעל איז ער געזעסען און גענייט דעם הוט אויף די ווערקשטעל, פאר איהם איז געלעגען זיין תהילים, און לייזער היטעלמאַכער האָט גע־נייהט זיין הוט צווישען זיינע קניען און פרעהליך האָט זיין תהילים געקלונגען פון זיין געוועלבעל ארויס.

עס איז דורכגעגאַנגען דער אַלטער שבתי, צובראָכען, אנגעלעהנט אויף זיין שטעקען, די האָאר פון די בארד, ווי צוגעקלעפּט, האָבען זיך קוים געהאַלטען אויף זיין אלט געל געזיכט, געבויגען האָט ער דעם קאָפּ טיעף צו דר'ערד און דאָס הארץ האָט איהם געשלאָגען פאר בושה און פאר ארימקייט, וואָס גאָט האָט זיך צו די תפילה פון ירושלים נישט צוגעהערט. ער איז דורכגעגאַנגען לייזערס געוועלבעל און דערהערט לייזערס פרעהליכע תהילים זאָגען, האָט ער זיך א מינוט אבגעשטעלט, אריינגעקוקט אין געוועלבעל און דערזעהען לייזער'ן. און שבתי האָט געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און געברומט פאר זיך:

— אכזר, — און קליינע קינדער, און צער בעל־חיים געהט דיר גאָר ניט אָן!!

אַ פרעמדער קלימאַט.

(ערצעהלונג)

מר. לייזעראַוויטש איז אין אבענד אהיים געקומען פון האספיטאל און האט זיך, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען די לעצטע צייט, צוגעשלאָסען ביי זיך אין קאבינעט און איז געבליבען אליין ביז צום אבענד־ברויט. די דיענסט האט שוין איינינע מאל אנגעקלאפט אין טהיר און איהם ארויסגערופען צום עסען, און דער דר. האָט געגעבען זיין געוועהנליכען מרוק, וואס עס האט געזאלט הייסען, אז ער קומט באלד ארויס, און איז געבליבען ווייטער איינגעשלאָסען אין זיין קאבינעט. נור דאָס מאָל האָט מען איהם ניט געלאָזט רוהען מעהר ווי אן אנדערס מאָל און פון דער צווייטער שטוב האט זיך אפילו שוין געהערט אַננאַ איסאַקאָוונאַ׳ס, זיין ווייב׳ס ווייכע און שוואכע שטימע, וועלכע האָט גערופען: „באָרים, מי זשדיאָם“. דער ווייב׳ס שטימע האט דר. לייזעראַוויטש׳ען געוועקט פון זיין וואכענדיגען חלום. עס איז איהם געווען, ווי ער וואלט פּלוצלינג דערהערט אן אויסטערלישע, אונגעוועהנליכע זאך.

ווארום העכער א יאהר, זייט זיין עלטסטער זוהן, מיכאאיל, איז אַוועק אין מאָסקווע און איז דאָרט אַנגענומען אין דעם אוניווערזיטעט אויף דעם מעדיצינישען פּאקולטעט — האט דר. לייזעראַוויטש געזעהן אויסצומיידען זיין פאמיליע, וועלכע איז בעשטאנען, אויסער פון זיין דערמאנטען עלטסטען זוהן, פון זיין פרוי, אננא איסאקאוונא, וועלכע האט תמיד געקרענקט (און ער האט זי סיי־ווי־סיי וועניג וואס געזעהן אין זיין לעבען), פון א איננגערער טאָכטער, זשאנקא, און אַ איינגעל אין פינפטען קלאס גימנאזיע, זיין מיזשיניקעל, סאָלאָמאָן, וועלכען ער האט זעהר געליעבט. ער פלעגט אויסמיידען די שטוב,

זעהן וואס וועניגער אין דער היים צו זיין. און ווען ער איז אהיים געקומען פון האספיטאל, האט ער זיך איינגעשלאסען אין זיין קאַבינעט, געמאכט זיך ארבייטען, אבער אין אמת'ען האט ער נישט געארבייט (ער האט שוין קיין בוך נישט געהאלטען אין דער האנד, זייט ער איז ארויס פון אוניווערזיטעט), נור ער האט נאכגעקלעהרט וועגען זיין עלטסטען זוהן, וואס איז אוועק קיין מאסקווא און איז דורך א פראטעקציע פון פארזיצענדען פון אקרוזשנאי סוד, זיין פריינד וואסיל איוואנאוויטש, געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט. דר. לייזערוויטש האט געוואוסט, ווי זיין גאנצע פאמיליע, אז מיכאאיל איז נישט געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט דורך פראטעקציע (די פראטעקציע האט מען נור בענוצט אויבען פאר מענשען), נור מיכאאיל האט זיך גאנץ איינפאך אבגע'שמד'ט. כאטש קיינער האט דערפון נישט גערעדט, אין דער משפחה האט מען דערפון קיין איין ווארט נישט איבערגע'חזר'ט, דאך האט זיך דר. לייזעראוויטש פון דער צייט אן געווען ערנסט, יעדער פערגנומען מיט ס'זייניגע און אננא אין זיין קאבינעט. און אז דער דאקטאר פלעגט פערלאזען אין א צוויי שעה ארום זיין צימער, פלעגט ער שוין טרעפען דעם טיש בעזונדער און איינזאם געדעקט פאר זיך. זיין גאנצע פאמיליע איז פון דער צייט אן געווען ערנסט, יעדער פערנומען מיט ס'זייניגע און אננא איסאקאוונא איז, ווי איהר געוואהנהייט, געגאנגען פריה שלאפען. דער דאקטאר האט פערקלעהרטערהייט ארייגעכאפט זיין עסען און איז צוריק אריין אין זיין קאבינעט, גענומען אן אלטען „רעטש“ אין האנד און פערטיעפט זיך אין א רעדע, וואס א קאדעטישער דעפוטאט האט געהאלטען פאר א יאהרען אין דער דומע איבערן ביודזשעט. ער איז, ווי זיין געוואהנהייט, ביי דער רעדע איינגעשלאפען. טיילמאל איז ער אזוי דורכגעשלאפען די גאנצע נאכט, טיילמאל איז די אלטע דיענסט, וועלכע איז געווען אין דעם הויז א צייט מיט יאהרען, אריין אין קאבינעט, איהם בעמערקט — האט ער זיך אויסגעטהאן און געווארפען זיך אויף דער קאנאפע, וועלכע איז געשטאנען אין א ווינקעל קאבינעט און אויף וועלכע ער האט בייטאג אונטערגעזוכט קראנקע, און איבער וועלכע עס איז געהאנגען אן אלטע רעפראדוקציע פון א זשורנאל, רעמבראנד'ס אנאטאמישע שולע.

דורך דעם איז דר. לייזעראוויטש'ען געווען אזא וואונדער, וואס

ער האט דאס היינטיגע מאל געהערט זיין ווייב׳ס שטימע איהם רופענ־דיג פון זיין קאבינעט. ער האט פערשטאנען, אז עס האט עפּעס גע־מוזט פּאַרפאַלען גייעס, און ער האט זיך געשראקען פאר דער גייעס. און טאקע, ווען דער דאקטאר איז ארוים פון זיין קאבינעט, האט ער געפונען זיין פאמיליע ווארטען ארום טיש מיט מיטאג אויף איהם. דאס איז איהם געווען אזוי ניי, אז ער האט זיך געפרעהט און ביי זיך געקלעהרט, אז עס איז גאר א גוטע זאך צו עסען צוזאמען מיט די קינדער. נור אין הארצען האט איהם געשראקען פאר דער גייעס. ער איז צו נערוועז געווען צו ווארטען — האט ער ביים טיש געפרעגט, אזוי ווי מען האט זיך נור אוועקגעזעצט: „וואס איז געשעהן?“ — די קינדער האבען איינס דאס צווייטע אנגעקוקט, שטיל געווען, און אננא, וועלכע איז היינט געזינדער און מענשליכער געווען, ווי אז אנדערס מאל, האט געענטפערט: „גארנישט איז געשעהן“. פון דעם ערנסט און שווייגען ביים טיש איז דער דאקטאר נאך מעהר אויפ־גערעגט געווארען, האט ער געשריען, אז עס איז יא עפּעס געשעהן. און מען זאל איהם נישט די נשמה אויסציהען, און זאגען באלד. אננא איסאקאווגא האט איהם געענטפערט מיט א טאָן, ווי זי וואלט איהם דאס גרויסע אונגליק געוואלט אויף איינמאל אויסזאגען: „מיכאאיל האט געשריבען, אז ער קומט אהיים אויף פסח“. האט שוין דער דאקטאר געשוויגען און אלע ביים טיש האבען שוין גע־שוויגען, ווי עס וואלט געווען א טויטער אין שטוב.

די נאכט איז דער דאקטאר נישט איינגעשלאפען, ווי אין די אנ־דערע נעכט, אויפ׳ן „רעטש׳ ביי א קאַרטעס׳ם א רעדע. ער האט נאכגעקלעהרט וועגען זיך און וועגען זיין קינד. אייגענטליך האט ער אליין נישט פערשטאנען, פארוואס מיכאאיל׳ס אוועקגעהן פון אידיש־קייט האט געמאכט אויף איהם אזא איינדרוק. קיין גרויסער איד איז נישט ער און נישט זיין זוהן קיינמאל ניט געווען. ער אליין געדענקט קוים וואס פון אידישקייט: דער פסח און דער יום־כפור איז איהם געבליבען אין זכרון פון זיינע אמאליגע קינדער־יאהרען. זיין פאטער, דער קרעמער פון א קליינער שטאדט, איז געווען א פרומער איד, נור זייט ער האט זיך ארויסגעקליבען פון דער קליינער שטאדט און איז אריין אין מאסקווע, וואו ער איז דענסמאל אין זיין יוגענד אוועק שטודירען, האט ער מעהר זיין פאטער נישט געזעהן

און מעהר פון די אידישע יומים־טובים נישט געוואוסט. אננא אי־סאקאוונא, מיט וועלכער ער האט זיך בעקענט דאן אין מאסקווא און חתונה געהאט, האט געווים אויך קיינמאל נישט געוואוסט פון קיינע אידישע ימים־טובים, און די קינדער האבען זיך ביי איהם ערצויגען, ווי די קינדער פון פיעלע פאטערס זיינס גלייכען, אהן טראדיציע, נור מיטגעלעבעט מיט די מנהגים און יומים־טובים פון דער שטאד־טשער בעפעלקערונג. און אייגענטליך איז מיכאאיל געווארען אויפ־געצויגען צו דעם, אז ער זאל זיך שמד'ען. פעהיג איז ער געווען, און פון פינפטען־זעקסטען קלאס אן האט ער אנגעהויבען ארויס־צואווייזען גאר בעזונדערע פעהיגקייטען צו מאטעמאטיק. אז מי־כאאיל האט זיך פארגענומען ערנסט צו שטודירען, איז ביי קיינעם פון די שטוב־מענשען מעהר קיין ספק נישט געווען, אז מיכאאיל, אום אויסצומיידען יעדע שטערונג, וואס קען איהם שטעהן אין וועג צו זיין קאריערע, בעדארף זיך שמד'ען. דער פאטער, די מוטער און מיכאאיל אליין האבען געקלעהרט וועגען דעם, כאטש זיי האבען קיינמאל קיין ווארט דעריבער נישט געלאזט פאלען — און פארוואס יעצט, ווען עס איז געקומען צו דעם, ווען מיכאאיל האט שוין דאס זייניגע דערגרייכט — פארוואס לאזט עס איהם נישט רוהען? וואס איז די קראפט, וואס וועקט זיך אין איהם און בעפרעמדעט איהם פון זיין הויזליכען לעבען און פון זיין גאנצע פאמיליע?

פיעל האט דר. לייזעראוויטש נאכגעקלעהרט וועגען דעם אין די לעצטע צייט און געפרואווט מיט אלע מעגליכקייטען ארויסצורופען די זכרונות פון די פערגאנגענע יאהרען זיינע, נור עס איז איהם שווער אנגעקומען. ווען ער האט אנגעהויבען קלעהרען וועגען דעם — איז ער מיעד געווארען, זיין ברייט־בייניגער קערפער — שווער, און עס האט איהם אנגעהויבען שלעפערען. ווארים דר. לייזעראוויטש האט דורך די דריי און צוואנציג יאהרען, וואס ער איז אבגעזעסען אין דער פראַ־ווינץ־שטאדט אין דעם אידישען תחום, פערגעסען דאס דענקען. אמאל איז ער, ווי אנדערע סטודענטען אין זיינע יאהרען, אויך געווען א אידעאליסט, „ער וועט ענדיגען — האט עס געהייסען דענסטמאל — און וועט געהן אין פאלק אריין": ארייגציהען זיך אין א פערוואר־פענעם דארף, און היילען די פויערים און פויערטעס און לערנען לע־זען און שרייבען די דארפס־אינגלעך, ווי פיעלע סטודענטען האבען

דענסטמאָל וועגען דעם גערעדט. נור ווען דר. לייזעראָוויטש האָט גע־ענדיגט אין מאָסקווא, האָט ער זיך נישט אריינגעצויגען אין אַ פּער־וואָרפען דאָרף. ער האָט זיך דאַן פערליעבט אין אננא איסאַקאָוונא, וואָס איז געווען אַ טאָכטער פון דעם „דירעקטאָר" סאָלאָמאָן. ביים דירעקטאָר סאָלאָמאָן, אַן אַלטער אויסגעדיענטער „אינוואַליד" פון אַ פאַבריק, וועלכער האָט געהאַט פיער טעכטער, האָבען דאַן פערקעהרט די אידישע סטודענטען אין מאָסקווא. די מיידלעך האָבען געשפּיעלט פּיאַנאָ, און ביים „דירעקטאָר" האָט מען זיך געפיהרט אריסטאָקראַ־טיש: דער לאַקיי, אַן אַלטער גוי, האָט דערלאַנגט מיט האַנדשוהען ביים טיש, כאָטש עס איז נים געווען אַ סך צו דערלאַנגען — האָט דער לאַקיי מיט די האַנדשוהען און די פּיאַנאָס געמאַכט אויף דר. לייזעראָוויטש אַ גרויסען איינדרוק. און אויף זיין חלק איז אויסגעקומען די שוואַכסטע און די מיאוס'טע פון אַלע „דירעקטאָר" סאָלאָמאָן'ס טעכטער, אננא.

נור קוים האָט דר. לייזעראָוויטש חתונה געהאַט מיט אַ טאָכטער פון דער אריסטאָקראַטישער הויז, האָט ער פערגעסען באַלד אַן זיין אידעאַל, איז אוועק דאַן מיט זיין יונג ווייב, וואָס האָט באַלד נאָך דער חתונה אָנגעהויבען קרענקען, אין אַ שטאָדט פון דעם אידישען תחום, אין וועלכע „דירעקטאָר" סאָלאָמאָן האָט געהאַט פיעל פער־וואַנדטע און בעקאַנטע, און אָנגעהויבען צו פּראַקטיצירען. צומאָלס האָט עס נאָך געהייסען, אַז אויך אין תחום קען מען זעהר פיעל אויפ־טהאָן, און „ליכט" דאָרף מען נישט בלויז אין רוסישען דאָרף, נור אויך אין די רוסישע שטעדט. נור באַלד האָט זיך דר. לייזעראָוויטש בעקענט מיט די שטאָדטישע אינטעליגענץ: מיט'ן אַפּטייקער און „פּרערסעדאַטעל" פון סוד, און מיט זיי איז ער אָבגעזעסען האַלבע נעכט אין „קלוב" און געשפּיעלט אין קאָרטען. די שטוב פלעגט ער זעהן אויסצומיידען. ער האָט די „אריסטאָקראַטקע", נאָך דעם, ווי זי האָט אָנגעהויבען צו קרענקען, נישט איבריגענס ליעב געהאַט. נור דאָס האָט איהם נישט אָבגעהאַלטען צו האָבען מיט איהר פינף קינדער, פון וועלכע צוויי האָט זי נישט אויסגעטראָגען און די איבריגע דריי האָבען זיך אויפגעצויגען אָהן זיין וויסען, ביז עס האָט איהם אויפגעוועקט פון זיין קאָרטען־שפּיעל די געשיכטע מיט דעם שמד פון זיין עלטסטען זוהן מיכאַאיל.

וואָס מעהר עס האָט זיך דערנעהענטערט דעם זוהן'ס קומען פון מאָסקווא, אַלץ אונרוהיגער איז דר. לייזעראָוויטש געוואָרען, און אַלע האָבען זיך ווי פאַר עפּעס געשראָקען. דר. לייזעראָוויטש אַליין האָט זיך אָנגעהויבען צו פיהלען ביי זיך אין דער היים, ווי א פרעמדער און ערגעץ זיך נישט קיין אָרט געפונען. אין קלוב האָט ער אויפגעהערט צו געהן, און ביי זיך אין קאַבינעט ביים „ריעטש" האָט ער אויך שוין מעהר נישט געקאָנט איינזיצען. צוערשט האָט זיך איהם אויסגעדאכט, אַז די אונרוהיגקייט קומט איהם דערפון, וואָס ער איז נישט צוגעוואָהנט און ער שרעקט זיך פאַר דאָס נייע געשעהעניש אין זיין הויזליכען לעבען, נור קוים וועט ער זיך צוגעוואָהנען צו דעם, אַז זיין זוהן איז גע'שמד'ט, און מען וועט עס געוואָהר ווערען אין דער שטאָדט, און אַלע וועלען שוין אויפהערען דערפון צו רעדען, וועט ער זיך אויך בערוהיגען און דאָס לעבען וועט ווייטער געהן זיין נאַטירליכען וועג. נור באַלד האָט ער איינגעזעהן, אַז די אונרוהיגקייט קומט נישט פון א נישט צו־געוואָהנטען צושטאַנד, נור די אונרוהיגקייט ביי איהם איז א פיעל טיעפערע. ער האָט פאַר עפּעס מורא, און די סיבה פון דעם ווייס ער נישט. טויזענד מאָל האָט ער זיך געזאָגט, אַז עס איז גאָרנישט געשעהן, אַז מיט דעם, וואָס זיין זוהן האָט זיך גע'שמד'ט, איז נישט ער און נישט זיין זוהן אַנדערש געוואָרען. ער איז נישט רעליגיעז און נישט אבערגלויביש, אַז ער זאָל גלויבען, אַז דאָס, וואָס דער זוהן האָט אויסערליך געביטען זיין רעליגיע, זאָל האָבען א טיעפערע בעדייטונג. ווארים אין אמת'ן — נישט ער, נישט זיין זהן גלויבען אין גאָט, איז וואָס קען די אויסערליכע שיין פערענדערן זיין אינערליכען פסיכישען צושטאַנד? און ווידער לוינט זיך דען איבער אַז אבערגלויבען, אַז דער פעהיגער יונגער מאַן זאָל אוועקשענקען זיין קאַריערע, זיינע פעהיגקייטען, זיין צוקונפט? האָט דען נישט מיכאַאיל געהאַנדעלט גאַנץ לאָגיש, וואָס ער האָט איינמאָל פאַר אַלע מאָל אוועקגענומען די שטערונגען, וואָס זיינען איהם געלעגען אויף דעם וועג פון זיין צוקונפט? נור די אַלע רייד האָבען דר. לייזעראָוויטש נישט געקענט בערוהיגען. ער האָט געפיהלט, אַז עס איז געשעהן א טיעפערע זאַך, ווי אַן אויסערליכע ערשיינונג. אַז צווישען איהם און זיין זוהן שטעהט יעצט א וואַנד, וועלכע טהיילט אָב איין דור פון דעם צווייטען, אַז דער זוהן איז נישט א פאָרטזעצונג פון

איהם, נור ביי איהם האָט זיך עפּעס וואָס געענדערט. און ביים זוהן הויבט זיך עפּעס וואָס אָן, און זיי קעהרען ביידע שוין צו צוויי פער־שיעדענע וועלטען. און פאַר דער וואַנד, וואָס שטעהט צווישען זיי, האָט ער זיך געשראָקען און איז געווען אונרוהיג.

צוויי טעג פאַר פּסח איז אַהיים געקומען דער יונגער מאַן. דר. לייזעראָוויטש האָט זיך מיט איהם נאָך נישט געזעהן, ער האָט אַנגסט געהאַט זיך צו בעגעגענען מיט איהם אויג אויף אויג. פלעגט ער האַלבע נעכט אַרומלויפען ביי קראַנקע, שפּעט אַהיים קומען, און אַז ער האָט געהערט מאָרגענס דעם זוהן'ס שטימע פון דער צווייטער שטוב, האָט ער אויפגעציטערט. ער פלעגט דורך אַ שפּאַרע פון דער טהיר אַריינקוקען, כאַפּען אַ בליק אויף זיין זוהן, ווי זעהט ער אויס? אָבער דער זוהן זיינער האָט זיך גאָרנישט געהאַט געענדערט: דאָס זעלבע קינדישע פּנים מיט די בעקאַנטע צוויי קינדישע אויגען, וועל־כע האָבען תמיד געריהרט דר. לייזעראָוויטש'עס פאָטערליך האַרץ. און דער דאָקטאָר האָט זיך געוואונדערט, וואָס דער זוהן זיינער האָט זיך נאָכ'ן שמד'ען גאָרנישט געענדערט. — ער זעהט ווייטער אויס, ווי זיין קינד — און דאָך האָט ער אַזוי מורא פאַר איהם...

דורך דער גאַנצער צייט, וואָס זיין זוהן איז אין דער היים געווען — איז אין די הויז געווען אויסגעשטאָרבען. מען האָט נישט גע־הערט דאָס אַמאָליגע רוישען פון די קינדער, ווען זיי זיינען פון דער שוהלע געקומען, מען האָט נור געהערט פון דער צווייטער שטוב, ווי די קינדער געהען אויף די שפּיץ נעגעל אַרום. און, ווי זיי וואָלטען זיך געשעהמט איינם דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען, זיצען זיי יעדעס בעזונדער אין אַ ווינקעל און לעזען. דאָס שטילע שווייגען האָט דעם דאָקטאָר נאָך מעהר דענערווירט. און ער האָט פיעל מאָל געוואָלט אַרויסגעהן צו די קינדער און אָנהויבען זיך מיט זיי שפּיעלען, ווי ער פלעגט דאָס אַמאָל טהאָן, ווען זיי זיינען קליינע געווען, נור קוים האָט ער בעמערקט דורך דער שליסעל־לאָך דעם עלטסטען — האָט ער זיך געשראָקען און צוריקגעהאַלטען.

נור אַם מעהרסטען האָט איהם דוקא געריהרט דער עלטסטער זוהן — דער משומד. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס קינד זעהט אויס, זייט ער האָט זיך גע'שמד'ט, פיעל שוואַכער און טרויעריגער, און דער דאָקטאָר האָט אויף איהם גרויס רחמנות געקראָגען. און

קיינמאָל האָט ער נאָך נישט געפיהלט אַזאַ נאָהנט פאָטערליך גע־פיהל צו אַ קינד, ווי טאָקע צו דעם משומד. דאָס האָט איהם גע־פרעהט, וואָס ער האָט דאָס געפיהל צו זיין קינד, און טרויעריג גע־מאַכט. און איינמאָל האָט ער איהם געזעהען דורך אַ פענסטער, ווי דאָס 18־יאָהריגער אינגעל אין זיין בלויליכע סטודענטישע קליי־דונג, וואָס האָט גאַרנישט געפאַסט צו איהם, איז געזעסען אין אַ ווינ־קעל שטוב און געלעזען. דאָס אינגעל האָט זיך אין דער שטוב אַזוי פרעמד געפיהלט, ווי ער וואָלט מורא געהאַט הויך צו רעדען. זיין געזיכט איז געווען בלייך, אין זיינע אויגען און אַרום זיינע ליפען איז געלעגען אַ צער אויסגעגאָסען, ווי עס ליגט איבער אַ מיידעל, וועלכע האָט פערלאָרען איהר אונשולד. דער דאָקטאָר האָט עס גאַנץ גוט בעמערקט און ער האָט גרויס רחמנות געקראָגען אויף זיין קינד, וואָס מוז זיין לעבען אָנהויבען מיט אַזאַ זינד. האָט ער זיך נישט גע־קענט איינהאַלטען, איז אריין צום זוהן אין עס־צימער. ער איז צו איהם צו און אַרויפגעלעגט זיין ברייטע, דיקע האַנד אויף דעם זוהן׳ס שוואַכע, קינדישע אַקסלען און ער האָט איהם געקוקט אין די אויגען אריין:

— מיכאַאיל, וואָס מאַכסטו?

דאָס אינגעל האָט זיך אויפגעריסען. דערזעהן דעם פאָטער, איז ער בלייך געוואָרען, צומישט האָט ער זיך צוגעכאַפּט צום פאָ־טער, אויס געוואָהנהייט, און אויסגעשריען: „פּאַפּאַ!" — אָבער באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָנט און איז שטעהן געבליבען שול־דיג און שווייגענדיג.

— ווי אַזוי ביזטו אָנגעקומען אין אוניווערזיטעט? — האָט דר. לייזעראָוויטש געפרעגט דעם זוהן גראָב און האָט מיט זיין גרויסער האַנד איבערגעווישט זיין רויה, גרויס געזיכט.

דאָס אינגעל האָט אַ מינוט געשוויגען, דאַן האָט ער בייז זיינע דינגע, בלייכע ליפען פערביסען און אָבגעענטפערט:

— איך האָב נישט געוואוסט, אַז עס וועט אויף דיר אַזאַ איינ־דרוק מאַכען.

דער פאָטער האָט געשוויגען.

און אין אַ מינוט אַרום האָט זיך דער זוהן ווידער אָנגערופען:

— אז דו ווילסט, וועל איך ווארפען דעם אוניווערזיטעט און ווערען צוריק א איד, עס איז מיר אויך עקעלדיג.

— מען דארף נישט, — האט דער פאטער שטרענג אבגעענטפערט.

— פאר וואס? — האט דער זוהן געפרעגט.

דער פאטער האט זיך נעהענטער צוגערוקט צום זוהן, געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין מיט א טריבען, שלעכטען בליק, און געזאגט אזוי:

— דא האנדעלט זיך דאך נישט צוליעב רעליגיע. דו ווייסט דאך, איך בין נישט רעליגיעז; דא האנדעלט זיך דאך אום א פּרינ־ציפּ. און דעם פּרינציפּ האסטו דאך שוין איינמאל געבראכען — וואס איז דער חלוק, אז דו וועסט יעצט צוריק א איד ווערען? די זאך וועט עס דאך שוין נישט ענדערען, פונקט אזוי ווי א מיידעל, וואס האט פערלארען איהר אונשולד, קען זי דאך זי שוין צוריק נישט בע־קומען — האסטו פערשטאנען?

און דר. לייזעראוויטש האט געכאפּט דעם זוהן׳ס קאפּ און האט איהם, אפשר צום ערשטען מאל אין זיין לעבען, א קוש געטהאן און איז ארויס פון שטוב.

אין א פּאר טעג ארום איז דר. לייזעראוויטש געוואהר געווארען נאך א נייעס, אז אינאיינעם מיט מיכאאיל׳ן האט זיך אויך גע׳שמד׳ט יוסף קאלמאנאוויטש, מיכאאיל׳ס שוהל־פריינד, מיט וועלכען ער האט אויך צוזאמען די גימנאזיע געענדיגט. עס איז פאר קיינעם קיין סוד נישט געווען, אז קאלמאנאוויטש׳עס זוהן, יוסף, איז פערליעבט אין זיין, דר. לייזעראוויטש׳עס טאכטער זשאנקא. אין דער שטאדט האט מען זיי שוין געהאלטען פאר חתן־כלה. דר. לייזעראוויטש האט אבגעווארט, אויב דער יונגער מאן וועט וואגען אריינקומען צו איהם אין שטוב אר׳יין, און ווי עס וועט זיך בעציהען זיין טאכטער צו איהם. אבער באלד נאך די ערשטע פּאר טעג האט דר. לייזעראוויטש אנגע־טראפען דעם יונגען מאן ביי זיך אין שטוב, און זיין טאכטער איז מיט איהם ארויסגעגאנגען, ווי עס וואלט גארנישט געשעהן. אין דער היים ביי איהם נעהמט מען איהם אויף ווי תמיד. דער דאקטאר האט זיך אליין פערוואונדער׳ט און האט ביי זיך געטראכט, אפשר

איז נור ער אליין אזא רעאקציאנער, אזוי אבערגלויביש געשטימט, אז אויף איהם מאכט דאס שמד'ען זיך א איבריגען איינדרוק. דאך האט דער דאקטאר זיך נישט געקאנט פארשטעלען, אז נאך דעם, וואס עס איז פארגעפאלען מיט זיין זוהן, זאל זיין טאכטער נאך וואגען חתונה האבען מיט דעם גע'שמד'טען יונגען מאן, און זיין פרוי זאל גלייכגילטיג זיין צו דעם. ער האט בעשטימט ביי זיך צו פערפיהרען מיט דער טאכטער וועגען דעם א שמועס. ער האט אבער באלד פון איהר געהערט קלאהרע ווערטער, אז „ביי איהר מאכט עס נישט אויס, אויב איהר חתן איז א איד אדער א קריסט; זי האט זיך פערליעבט אין דעם מענשען, און ווען דער פאטער וועט איהר נישט ערלויבען חתונה צו האבען מיט איהם, וועט זי אזוי לעבען מיט איהם". דענסטמאל ערשט איז דעם דאקטאר קלאהר געווארען זיין גאנצע סיטואציע, אז זיינע קינדער געהען אוועק פון זיין הויז און פון זיין גלויבען, און ער אליין וועט איבערבלייבען אויף דער עלטער פער־לאזט אין א פרעמדען גלויבען, און אפשר זיך נאך אויפהאלטען ביי די קינדער און ערציהען פרעמדע איניקלעך, און אפשר וועלען איהם די קינדער נאך אליין אב'שמד'ען פאר'ן טויט. כדי ער זאל ליגען מיט זיי אויף איין בית־עולם. דאס האט דעם דאקטאר אין גאנצען אויפגעוועקט פון זיין אפאטישען שלאף און ער האט בעשטימט ביי זיך, אז ער מוז אנהויבען עפעס צו טהאן.

אין דערזעלבער צייט האט זיך דר. לייזעראוויטש איינגערעדט, אז ער איז פרום געווארען, און פלעגט אויפזוכען אין שטאדט חברות, שטיבלעך, וואו מען פלעגט דאווענען, און אריינקומען דארט צווישען מנחה און מעריב. ער האט זיך אבער אליין נישט געקענט אבנאר־רען. דאס דאווענען פון די פראסטע, וואכענדיגע אידען, וועלכע האבען זיך אריינגעכאפט אין שוהלעכעל אויף א שעה פון זייער טאג ארבייט, אבגעבען גאט דאס זייניגע, און געוואלט וואס גיכער דורכקומען זייער חוב — האט אויף איהם קיין איינדרוק נישט געמאכט. די תפילות האט ער נישט פערשטאנען, נישט פערשטאנען די העויות וואס די אידען האבען געמאכט, און זייערע תנועות און שאקלען זיך זיינען איהם אפילו ווילד פארגעקומען, דאך האט ער נישט פערלא־רען זיינע האפנונגען און ביי זיך געוועזן זיכער, אז ערגעץ־וואו מוז זיך געפינען דאס גרויסע, דאס שטארקע יודענטהום — דאס יודענטהום,

וואָס בעצאָהלט פאַר אַלע עולות, וואָס מען שטעהט אויס צוליעב איהם, דאָס יודענטהום, וואָס גיט אידען כח אויסצוהאַלטען די אַלע גזרות און בלייבען ביי איהם — דאָס יודענטהום דאַרף ער זו־כען, און דאָס וועט איהם שוין בעצאָהלען פאַר דעם אַנגעוואָרענעם נחת פון זיינע קינדער.

דאַן האָט ער אויך געפּרואווט איינצופיהרען אין זיין הויז די אידישע יומים־טובים. אַליין איז ער נישט געווען קיין גרויסער בקי אין זיי. ער אַליין האָט זיי נישט געדענקט און עס איז איהם עפּעס פאַרגעקומען לעכערליך, ווי ער לויפט אין גאַס אַליין ארום, שאַפט זיך איין כשר פליייש, חלות, אָדער בעזאָרגט זיך מצות און ברענגט דאָס אַהיים. מען האָט עס אין שטוב אַפילו ביי איהם זעהר ערנסט אויפ־גענומען, די מצות האָט מען אויף פסח ארויפגעלעגט אויף אַ טאַץ, דערלאַנגט צום טיש און מורא געהאַט זיך צוצוריהרען צו זיי. די שטוב־מענשען האָבען געפּרואווט אַזוי ערנסט דערביי צו זיין, ווי ער — דאָך האָט ער געוואוסט, אַז עס איז נור אַ קאָמעדיע. ביי איהם אין שטוב האָט מען קיינמאָל פון קיין יום־טוב נישט געוואוסט. פון יומים־טובים האָט מען אייגענטליך ביי איהם געהאַלטען פון אַלע. אַז אַ נאַציאָן האָט אין זיין שטאָדט געפייערט אַ יום־טוב, האָט מען ביים דאָקטאָר אין שטוב מיטגעהאַלטען דעם יום־טוב. פּאַסכאַ מיט די רוסען, קריסטוס־בוים מיט די קאַטאָליקען — אָבער זייערע אייגענע יומים־טובים האָט מען אין שטוב ביים דאָקטאָר נישט געהאַט. דורך דעם איז עפּעס לעכערליך ארויסגעקומען, אַז ער האָט מיט אַמאָל פּרובירט איינצופיהרען ביי זיך „אייגענע“ יומים־טובים.

איבריגענס, האָט ער דאָס געטהאָן פאַר זיין פיערצעהן־יעהריגען אינגעל, סאַלאָמאָן, וועלכער האָט איהם מעהר פאַר אַלע נישט געלאָזט רוהען. ער האָט געוואוסט, אַז דאָס קינד ליידט, אַז דאָס קינד איז גאָר אַנדערש געשטימט, ווי די איבריגע זיינע קינדער. עס איז איהם זעהר שווער אָנגעקומען אריינצוקריגען דעם איינגסטען זוהן אין גי־מנאַזיום. עס איז שוין געווען די צייט, ווען די שנאה צו אידען האָט זיך צופלאַקערט ביי דער קריסטליכער בעפעלקערונג און זי איז אריינ־געגאַנגען אין דער מאָדע. דעם אינגעל איז אויסגעקומען פיעל צו ליידען אין דער שוהלע פון זיינע קריסטליכע חברים. און ער פלעגט אָפט אַהיים קומען פון דער שוהלע, און אויף זיינע פייכטע, דער־

שראַקענע אויגען איז געהאַנגען די שרעקליכע פראַגע: „פאַר וואָס?“ אין אָנפאַנג, ווען דאָס אינגעל איז נאָך אַ קינד געווען, האָט ער דעם פאָטער געפרעגט: „פאַרוואָס מען פייניגט איהם אין דער שוהלע? וואָס האָבען אידען אַזעלכעס געטהאָן? און פאַרוואָס מיר בלייבען אידען?“ אָבער, אַז דער פאָטער האָט איהם נישט קיין ריכטיגען צופריעדענעם אַנטוואָרט געגעבען, האָט דאָס אינגעל אויפגעהערט צו פרעגען. באַלד איז דאָס קינד אַליין געוואָהר געוואָר'ען דעם טעם פון אידישקייט; ער האָט זיך צוגעוואָהנט דערצו און האָט, ווי אַ גרויסער, געטראָגען דעם צער מיט הכנעה און געדולד. אויפגעהערט פרעגען, נאָר מען האָט געזעהן, אַז דאָס אינגעל איז איינגעגאַנגען אין זיך: ער איז זעהר אויסגעוואַקסען דורך די פאַר יאָהר, וואָס ער איז אין גימנאַזיום, געלעזען ערנסטע ביכער און געקראָגען אַ צוקנייטשטען שטערן. שטיל געוואָרען, און אויף זיינע ליפען האָט שוין געהאַנגען דאָס פעראַכטענדע שמייכעלע צו אַלעם און צו אַלע, דאָס שמייכעלע פון דעם ליידענדען איד צו דער וועלט. פאַר'ן אינגעל האָט זיך דרייזעראָוויטש מעהר געשעהמט, ווי פאַר אַלע זיינע קינדער, און געפיהלט, אַז ער מוז עפּעס טהאָן צו ענדערען די סיטואַציע. ער האָט געפיהלט די פעראַנטוואָרטליכקייט, וואָס ער טראָגט פאַר דעם קינד, אַז ער בעדאַרף זאָרגען, אַז דעם זאָל ניט אויסקומען זיך צו שמד'ען. און דאָס האָט איהם געטריבען צו קלעהרען אויף אַ תכלית... פיעל מאָל האָט דער דאָקטאָר געוואָלט פערפיהרען אַ געשפּרעך מיט זיין אינגסטען זוהן וועגען עלטסטען'ס שמד, נור ער האָט זיך נישט געוואגט. ער האָט מורא געהאַט פון איהם צו הערען דעם אמת, וואָס ער האָט פון קיינעם ביז איצט נישט געהערט, אַז אין דעם, וואָס מיכאַאיל האָט זיך גע'שמד'ט, האָט ער, דער דאָקטאָר, מעהר שולד, ווי זיין זוהן. ער האָט גאָרנישט געטהאָן, אַז דער זוהן זאָל זיך ניט שמד'ען. דעם ענטפער האָט ער שוין אַראָבגעלעזען פון זיין אינגסטען זוהן'ס פעראַכטענדען שמייכעלע, וואָס איז געהאַנגען אויף זיינע ליפען, און מעהר אין דעם, וואָס דאָס קינד האָט מעהר נאָך אויסגעמיעדען די היים, ווי ער. ער איז תמיד אַבגעזעסען ביי זיין'ס אַ שוהל-פריינד און איז ווייניג וואָס אין דער היים געווען. און נאָך מעהר האָט ער געמיעדען די היים, זייט דער עלטסטער ברודער האָט זיך גע'שמד'ט.

אין דעם אויסמיידען די היים האָט דער דאָקטאָר געזעהן אַ פער־זענליכע בעליידיגונג פאַר זיך. — דאָס קינד מיידט מיך, — האָט דער דאָקטאָר זיך געזאָגט — און דאָס האָט איהם געקרענקט, און ער האָט גערעדט צו זיך: „וואָס מיידט ער מיך?“ און אַמאָל, אַז מען האָט איהם געזאָגט, אַז סאַלאָמאָן איז נישט אַהיים געקומען צוויי נעכט נעבטיגען (עס זיינען געוועזן די ערשטע נעכט, ווען דער משומד, דער ברודער, איז אַהיים געקומען), האָט דער פאָטער איהם אויפגעזוכט ביי זיין פריינד און אַרויפגעפאַלען אויף איהם:

— פאַר וואָס קומסטו נישט אַהיים? — וואָס לויפסטו פון דער שטוב?

— איך לויף פון דער שטוב?! דאָס לויפסטו, פאַפּאַ, פון דער שטוב, — האָט איהם דאָס אינגעל דרייסט געענטפערט.

אין דעם אנטוואָרט האָט דער דאָקטאָר געהערט זיין גאַנצען אי־נערליכען אמת, — אַז ער איז פעראייניזאַמט און לויפט פון זיך, פון דער שטוב, וועלכע ער האָט געשאַפען; ער האָט אין דעם אַנט־וואָרט געהערט זיין גאַנצע אָרימקייט, זיין גאַנצע פערלאַזענקייט אין דער סיטואַציע, אין וועלכער ער געפינט זיך, און האָט שוין אויפ־געהערט דעם קינד צו בעלעסטיגען מיט פראַגען.

דאָקטאָר לייזעראָוויטש האָט זיך אָנגעהויבען צו צוהערען וואָס עס טהוט זיך ביי די אידען. ער האָט אָנגעהויבען צו לעזען אידיש־רוסישע צייטונגען, פעראינטערעסירט זיך מיט די אידישע אינטערע־סען און איז געוואָהר געוואָרען פון ארץ־ישראל, אַז עס ווערט דאָרט בעשאַפען אַ ניי־אידיש לעבען, אַז אידען האָבען זיך בעזעצט אין ארץ־ישראל, זיי זיינען ערד־ארבייטער, עס ווערט דאָרט פערווירק־ליכט די האָפנונג פון אידען צו האָבען אַן אייגען לאַנד, וואו דאָס אידישקייט זאָל זיך קענען ענטוויקלען פריי און פראַנק, אין זיין גאַנצע קראַפט. ארץ־ישראל האָט אויפגעוועקט אין דעם דאָקטאָר די זכרונות פון זיינע קינדערשע יאָהרען, פון זיין פאָטער, דעם קרעמער אין דער קליינער שטאָדט. ער האָט זיך אָנגעהויבען דערמאָהנען אָן די אי־דישע יומים־טובים, וואָס זיינען געווען ביי זיין מוטער אין דער היים; דעם אידישען שבת, ווען זיין מוטער האָט די ליכט געצונדען; די חברה, אין וועלכער ער האָט געדאַווענט; דעם אידישען פסח, ווען

אַלעס איז אין שטוב אַזוי ריין געווען, און מען איז אויסגעזעסען ביים סדר און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס אַלעס האָט געהאַט אַ נאָהנטע שייכות צו ארץ־ישראל, אַז דאָס איז געקומען פון ארץ־ישראל. און דאָרט, אין דעם נייעם ארץ־ישראל, וועט דאָס אַלעס אַרויס שטאַרקער און פרייער, און דאָרט וועט דאָס גרויסע אידיש־קייט געשאַפען. עס איז איהם מיט אַמאָל די אויגען אויפגעגאַנגען און ער האָט דערזעהן אין ארץ־ישראל דאָס גרויסע אידישע גליק; אַז דאָס איז עס, דאָס אידישע, דאָס גרויסע, דאָס הייליגע, וואָס בע־צאָהלט פאַר אַלע צרות, וואָס גיט אידען דעם כח און דעם מוטה אויסצוהאַלטען די אַלע חרפות און בזיונות, וואָס מען שטעהט אויס צוליעב דעם. ארץ־ישראל בעצאָהלט פאַר אַלעס. ער האָט זיך דער־מאָהנט, ווי אין אַ חלום, אָן די ביבעל, אָן די בילדער פון דער בי־בעל, אָן זיין פאָטער. דעם פרומען קרעמער'ס לעבען האָט פלוצ־לונג ביי איהם געקראָגען אַ טעם, ער האָט עפּעס געזעהן אַ געווישען צוזאַמענהאַנג צווישען זיין פאָטער, דעם קרעמער, צווישען די אָרימע, פערלאָזענע אידען ביי זיך אין שטעדטעל — און די העלדען פון דער ביבעל. דאָס איז דאָס לאַנד פון ארץ־ישראל, וואָס פערבינדעט זיי אינאיינעם. זיין פאָטער, דער קרעמער, קומט אַרויס פון דעם זעל־בען לאַנד, און בענקט צוריק צו קומען אין דעם זעלבען לאַנד, ווי אברהם, יצחק, יעקב, און ליעבט דאָס זעלבע לעבען, וואָס זיי, און האָט די זעלבע מצוות און מנהגים, וואָס זיי. נור דאָ אין גלות, וואו מען יאָגט זיי, קענען זיי נישט אַזוי לעבען, ווי די הייליגע אָבות, און זיין ערד־אַרבייטער, שעפּסען־פּאַסטוכער. דאָ האָבען זיי נור דעם שבת און דעם פסח, וואָס די אָבות האָבען געהאַט; אָבער דאָרט, אין דעם לאַנד פון די אָבות — לעבען אידען דאָס זעלבע לעבען, וואָס די אָבות: זיי אַרבייטען די ערד אַליין, זיי פיטערען די שאָף אַליין און לעבען אין אַ געטליכער פרומקייט. דאָרט קומט אַרויס דאָס אי־דישקייט אין זיין גאַנצער גרויסקייט און ריינקייט, דאָרט ערשט זעהט מען וואָס פאַר אַ מאָראַליש, פרום פאָלק דאָס אידישע איז און ווי ריין און איינפאַך זייער לעבען איז, דאָרט קומען אַרויס די גרויסע אידישע יומים־טובים אין זייער גאַנצער הייליגקייט — ער וועט עס צוריק זעהן מיט די זעלבע אויגען און פיהלען מיט די זעלבע געפיהלען צוריק דעם אידישען פסח, דעם אידישען שבת, דעם אי־

דישען יום־טוב, ווי דענסטמאָל, ווען ער איז נאָך אַ קינד געווען, ווען ער איז נאָך ביי זיין מוטער, ביי זיין פאָטער אין דער היים געווען.

דער דאָקטאָר האָט בעהאַלטען די מציאה, וואָס ער האָט געפונען, דאָס ארץ־ישראל, טיעף אין זיין הארצען, ווי מען בעהאַלט אַ טהייערען, גרויסען אוצר. ער האָט מורא געהאַט עס צו פערטרויען זיינע אייגענע. ער איז רוהיגער און זיכערער געוואָרען. ער איז שוין ניט געזעסען איינגעשלאָסען אין זיין קאַבינעט גאַנצענע נעכט, ער איז שוין נישט געגאַנגען אין „קלוב", ער האָט שוין אַפּילו אָנגעהויבען צו עסען אינאיינעם מיט די קינדער ביים טיש. און ער איז אַפּילו זעהר גוט געוואָרען צו זיין ווייב. פון די אויגען האָט אַרויסגעשמייכעלט עפּעס אַ בעהאַלטען גליק, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט, וואָס דאָס איז, ווי קיינער האָט נישט געוואוסט די סיבה, פאַר וואָס דער דאָקטאָר האָט זיך אַזוי פּלוצלונג געענדערט.

ער האָט זיך געוואָלט טהיילען מיט זיין מציאה מיט דעם אינגסטען זוהן, סאָלאָמאָן, — ער וועט פערשטעהן דאָס גליק אַזוי ווי ער, דער דאָקטאָר, אַליין. דאָס וועט דעם קינד גוט מאַכען און היילען איהם, — האָט ער זיך געטראַכט — און פאַר וואָס טאַקע נישט מיט דעם קינד אַליין אַראָבפאָהרען? און ער האָט בעשטימט מיט סאָלאָמאָנ'ען צו פערפיהרען דעריבער אַ געשפּרעך. און אַזוי ווי זיין געוואָהנהייט איז געווען — נישט קענען אָבלעגען קיין זאַך אויף שפּעטער—האָט ער עס באַלד געוואָלט אויספיהרען און איז אריין צום אינגעל אין זיין צימער, וואו דאָס 15־יעהריגער אינגעל איז געזעסען איבער אַ בוך און געמאַכט זיין לעקציע. דער דאָקטאָר האָט, אָהן לאַנגע שהיות, געקלאַפּט דעם אינגעל אויפ'ן פּלייצע און געזאָגט צו איהם:

וואָס קלעהרסטו, סאָלאָמאָן, וועגען פּאַלעסטינאַ?

דאָס אינגעל האָט אויפגעעפענט ברייט די אויגען און דעם פאָטער אָנגעקוקט פערוואונדערט:

— ווי קומסטו, פּאַפּאַ, צו דעם?

— ווי הייסט?

עס האָט זיך באַלד ארויסגעוויזען, אַז דאָס אינגעל אינטערעסירט זיך שוין לאַנג מיט פּאַלעסטינאַ. ער קעהרט אָן אַ יונגע ציוניסטישע שילער־אָרגאַניזאַציע, וואָס זיי האָבען אין גימנאַזיע, און ווייסט פון אַלעם, וואָס עס טהוט זיך אין פּאַלעסטינאַ, און קען די נעמען פון

אַלע אידישע קאָלאָניעס. דער פּאָטער איז געווען אויסער זיך פאַר שמחה און האָט אַלץ געהאַלטען אין איין קלאַפּען זיין קינד איבער די פּלייצע:

— און דו ווילסט מיט מיר אַראָבפאָהרען קיין פּאַלעסטינאַ?

דאָס קינד קוקט איהם אָן פערוואונדערט:

— מיינסט עס מיט אַן אמת, פּאַפּאַ?!

— געוויס, סאַלאָמאָן, געוויס! זעהסטו נישט אַז איך ווער דאָ דערשטיקט? וואָס האָב איך?... — וויל שוין דער דאָקטאָר אַרויס־שיסען פון זיך אַלעס, וואָס האָט איהם געדריקט די לעצטע צייט. ער האָט זיך אָבער באַלד צוריקגעהאַלטען און פערענדערט דאָס געשפּרעך האַלב אין געלעכטער:

— געוויס, געוויס, סאַלאָמאָן! — דאָרט זיינען דאָך אידען גרויס, דיין — דאָרט איז דאָך דאָס אידישע לעבען — צוקאָכט זיך דער דאָקטאָר, — און דו וועסט מיטפאָהרען.

— געוויס וואָלט איך מיטגעפאָהרען, — ענטפערט אָב דאָס קינד.

— אפילו ווען די מאַמע און די עלטערע קינדער וועלען דאָ בלייבען?

— זאָלען זיי בלייבען, ווען עס געפעלט זיי דאָ! — האָט דאָס קינד אָבגעענטפערט, — איך וויל דאָרט זיין, וואו אידען זיינען גלייך צו אַנדערע מענשען, וואו אידען זיינען פריי!

— וואו אידען זיינען פריי! — האָט דער דאָקטאָר אונטערגע־ברומט אונטער זיך. — גוט, גוט, סאַלאָמאָן! זאָלען זיי בלייבען, זאָלען זיי בלייבען, ווען עס איז זיי דאָ גוט! — האָט דער דאָקטאָר עפּעס געביסען אין זיך, פלינק זיך אויסגעדרעהט פון דעם קינד און אַרויס פון שטוב, מורא האָבענדיג, אַז עס זאָל עפּעס ניט אַרויסשפּריי־צען פון זיינע אויגען — פון זיינע אַלטע, אויסגעלאָשענע אויגען, וועלכע זיצען אין אַ שווערען, שלעפּערדיגען קערפּער, מיט אַזוי פיעל פעטס אָנגעוואוקסען, אַז עס דאכט זיך, עס געהט שוין גאָרנישט צו צום האַרצען, און דאָך...

פון דענסטמאָל אָן האָבען טאַטע און זוהן זיך געפונען אין דער פרעמדער היים. מען האָט זיך געפיהלט רייכער און פרייער פאַר אַלע מענשען אין שטוב, געקוקט אויף די מאַמע מיט דער שוועסטער, מיט'ן געשמד'טען ברודער מיט רחמנות. און די האַלבע נעכט איז מען אָב־

געזעסען אויף די קארטע פון פאלעסטינא. סאלאמאן האט געוויזען, וואו די אידישע קאלאניעס ליגען, ווי זיי הייסען; מען האט זיך שוין אזוי גאר אנגעהויבען צו לערנען לשון־קודש. דער דאקטאר האט עס אוועקגעווארפען נאך דער צווייטער לעקציע, די קאפ שטעהט שוין נישט צום לערנען. אבער סאלאמאן! ווען סאלאמאן האט גערעדט פון נייעם לעבען, ווען דער פאטער מיט'ן זוהן האבען פאנטאזירט פון ארץ־ישראל, האט דאס אלטע דאקטאר'שע הארץ צוזאמענגע־שרומפט זיך, דער גרויסער קערפער איז לייכטער געווארען, און עס איז געווען, ווי אמאל ביים פאטער דעם קרעמער — אמאל, אין די קינדער יאהרען...

אין א שעהנעם אבענד האט דער דאקטאר געלאזט צוזאמענ־רופען זיין פאמיליע, פאר וועלכע ער האט זיך פארגעברייט צו האלטען א גאנצע רעדע. די רעדע האט זיך איהם נישט איינגעגעבען: אין דער לעצטער מינוט, ווען אלע זיינען געווען פייערליך צוזאמען, איז ער אריין אין שטוב, געגעבען א קלאפ אין טיש און אויסגעשריען גאר ניט פייערליך: „ווער פאהרט מיט מיר קיין פאלעסטינא?" אז זיי האבען איהם אנגעקוקט פערוואונדערט, האט ער זיך געווענדעט צו דער שוואכער ווייב, וואס ער האט זי שיער נישט אבגע'ממית'ט מיט זיין געוואלד און מיט זיין שרייענדע בעוועגונג: „ווילסט מיט מיר פאהרען קיין פאלעסטינא, אדער איבערבלייבען מיט די גע'שמד'טע קינדער?" דאס ווייב האט איהם אנגעקוקט מיט צושראקענע אויגען און ארויסגעשטאמעלט:

— איך ווייס נישט וואס דו ווילסט פון מיר. וואו מיינע קינדער וועלען זיין, דארט וועל איך אויך זיין.

— גוט, גוט — האט דער דאקטאר געליארעמט, — בלייב וואו דו ווילסט. איך וועל פערקויפען מיין פערמעגענס און מיט דיר זיך טהיילען. איך מיט'ן אינגסטען קינד פאהרען אראב קיין ארץ־ישראל.

געמיינט האבען זיי צוערשט, אז עס איז אן אויסברוך פון כעס ביי איהם, וואס קומט פאר די לעצטע צייט זעהר אפט, און ער וועט זיך באלד בערוהיגען. נור באלד האבען זיי איינגעזעהן, אז דר. לייז־עראוויטש מיינט עס ערנסט — ער האט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען זיך מיט דער פראקטיק און איז ארומגעגאנגען צו די מעקלער פער־

האַנדלען זיין הויז, וואָס ער האָט אין שטאָדט; ער האָט עס אויך פערקויפט פאַר שפּאָט־ביליג.

* * *

מיט קיינעם נישט געזעגענט זיך, נור מיט זיין אינגסטען קינד, סאָלאָמאָן, איז ער אַוועק קיין פּאַלעסטינא אויסזוכען פאַר זיי א רוהע אין דער נייער אידישער היים.

* * *

אין א פּאָר וואָכען ארום, אין א שעהנעם פריהמאָרגען, איז דר. לייזעראָוויטש צוריק אַהיים געקומען. ער האָט זיך פערשעהמט אריינגע׳גנב׳עט אין זיין שטוב און געשעהמט זיך פאַר די קינדער און ווייב צו ווייזען. געמיינט האָבען זיי, אז דער דאָקטאָר וועט נעהמען זיין אינגסטען זוהן און באַלד ווידער אַוועקפאָהרען. ערשט, זיי האָ־בען געזעהן, ווי ער נעהמט זיך צו דער פּראַקטיק און איז זעהר שטיל און נאָך מעהר צוגעשלאָסענער געוואָרען ווי פריהער. זיי האָבען איהם נישט געפרעגט, וואו ער איז געווען און וואָס ער האָט דאָרט געטהאָן.

ער האָט געשפּירט אויף זיך דעם פרעגענדען בליק פון זיין אינג־סטען קינד. דאָס קינד האָט איהם גאָר נישט געפרעגט, נור געזעהן, ווי דער פאָטער נעהמט זיך צוריק צו דער פּראַקטיק, איז ער געוואָרען א ניעדערגעשלאָגענער און האָט אָנגעהויבען צו מיידען די היים, ווי ער האָט עס געטהאָן נאָך דעם ווי דער עלטערער ברודער האָט זיך געהאַט גע׳שמד׳ט. דר. לייזעראָוויטש האָט זיך געפיהלט פאַר דעם קינד שולדיג, און האָט אויסגעמיעדען מיט איהם א געשפּרעך. אָבער דאָס אינגעל איז וואָס א טאָג בלייבער געוואָרען, און פערשטומט אין זיך.

איין מאָל האָט איהם דר. לייזעראָוויטש פּלוצלונג אריינגערופען צו זיך אין קאַבינעט. דאָס אינגעל איז טויט־בלייך געווען און מען האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפּט, און ער האָט געשעהמט זיך צו קקען דעם טאַטען אין די אויגען.

— איך האָב נים געקענט דאָרט בלייבען. דו פערשטעהסט, סאָלאָמאָן, — הויבט אָן דער פאָטער צו ריידען ווי מיט א בעטענדיגע שטימע, — עס איז גאָר נישט דאָס. איך האָב מיך פאָרגעשטעלט פאַ־

לעסטינא גאַנץ אַנדערש, גאַנץ אַנדערש. אָבער עס איז דאָך גאָר ניט דאָס.

דאָס אינגעל האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען און געוואָרפען אויפ'ן טאַטען אַ בליק. דר. לייזעראָוויטש איז דענערווירט געוואָרען פון דעם בליק. ער האָט פערגעסען די רעדע, וועלכע ער האָט זיך געהאַט פאַר־געברייט צו האַלטען פאַר זיין קינד — פאַר וואָס ער איז צוריקגע־קומען. ער האָט אָנגעהויבען הויך און נערוועז צו ריידען:

— עס איז צו־היים דאָרט. ניט אונזער קלימאַט, ניט געקענט אַקלימאַטיזירען זיך. צו אַלט שוין דערצו. דו אפשר, דו ביזט דאָך נאָך יונג, דו וועסט עס קענען...

דאָס אינגעל האָט ווידער אויפגעהויבען זיינע אויגען, און דאָס מאָל האָט זיך דעם דאָקטאָר געדאַכט, אַז ער בעמערקט אַ לייכט שמיי־כעלע אויף די בלייכע געשפּאָלטענע ליפּען פון זיין קינד. עפּעס ווי אַ עלטערער, ערפאַהרענער מענש קוקט אויף אַ יונגען. דר. לייזע־ראָוויטש האָט זיך נאָך מעהר צובייזערט:

— וואָס שמייכעלסטו? פערשטעהסט — ניט געקענט. דו פערשטעהסט: איך האָב געמיינט פּאַלעסטינא — אַ אידישע גאָ־סודאַרסטווע. איך וועל געפינען דאָרט דאָס, וואָס איך האָב געהאַט ווען איך בין אַ קינד געווען. אַ שבת, אַ יום־טוב, מיט איין וואָרט אַ אידישע גאָסודאַרסטווע — מיט אַ גרויס אידיש לעבען — אפשר ווערט עס דאָרט. נאָר איך בין שוין צו אַלט דערצו מיטצוּוואַקסען. איך האָב בעדאַרפט פּאַרטיגע פּרוכט, דו פערשטעהסט — פאַרטיגע פּרוכט. און דאָס איז נאָך ניטאָ. אַלעס גרין נאָך און אָרים. עפּעס פיהלסטו זיך ווי אַ פרעמדער, אַ מענש פון אַן אַנדער קלימאַט, דו פערשטעהסט, אַן אַנדער קלימאַט דאָרט. דו פיהלסט זיך ווי אַ פרעמד שפּראַצונג אין אַן אַנדער קלימאַט.

— טאַטע, ניט דאָס קלימאַט איז שולדיג, נור דאָס שפּראַצונג.

— אפשר טאַקע דאָס שפּראַצונג. צו אַלט — נור צו לאַכען איז ניטאָ וואָס.

דאָס אינגעל האָט רחמנות געקראָגען אויפ'ן פאָטער און האָט געזאָגט:

— אָבער, פּאַפּאַ, איך לאַך דאָך גאָרנישט. ווער זאָגט אַז איך לאַך.

— דו לאַכסט ניט. אַ שעהנעם דאַנק דיר. און איך זאָג דיר, אַז איך האָב מיין אידעאַל אויפגעגעבען, ווייל ער איז אין אַ צו הייסען קלימאַט, און אַז דו ווילסט — לאַך דערפון, לאַך פון אַן אַלטען זעקס־און־פופציג יעהריגען אייזעל, וואָס איז דיין טאַטע, וואָס האָט זיך ניט געקענט אַקלימאַטיזירען אין אַ פרעמדען קלימאַט, ווייל עס איז צו וואַרים. לאַך דערפון, אַז דו ווילסט! — האָט זיך דר. לייזעראָוויטש צושריען.

אויף דעם אייגעל'ס גלענצענדע אויגען האָבען צוויי גרויסע טרעהרען ארויסגעשפּראָצט און ער האָט פלינק און אָהן ווערטער די שטוב פערלאָזען.

און פון דענסטמאָל אָן מיידען זיך פאָטער און זוהן אויס, און אַז זיי טרעפען זיך, שעהמט זיך איינער דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען.

אבשלום און רות.

(ערצעהלונג)

1.

ווען די אראנדזשעס בליהען.

מיט דעם ערשטען הויך פון יונגען פריהלינג איז די לופט פון ארץ ישראל פער'שכור'ט געוואָרען מיט די פעטע געשמאַקען וואָס האָבען ארויסגעגעבען פון זיך די בליהענדע אראנזשען און ערעל־זיסען ריח וואָס האָבען געהויכט פון זיך די בליהענדע מאנדלען. דער טהאָל וואס ליעגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם ים איז בע־בלימעלט געווארען. פון צווישען די שטיינער האָבען זיך ארויסגע־ריסען גאנצע בונדען בלוט־רוט לייכטע רויזען, דאָס בליהעכץ פון ווילדען מאהן. די מעהרסטע ערד איז ניט געוועזן בעאַרבייט, און דאָס טונקעלע גרינס האָט געוואקסען ווילד און פריי, אויסגעשאָטען מיט בליהעכץ פון ווילדע בלומען. פון צייט צו צייט האָבען זיך א פּאָאר אויל־בוימער צונויפגענומען, ווי א מנין אידען וואָס וואָלטען גע־שטאַנען און געדאַווענט אין פעלד. זייערע דיקע שטאַמען זיינען צו־שפּאָלטען און צוגלידערט געווען, די קאָרע אויפגעפרעסען פון שטויב, וואָס דער ווינד האָט געטראָגען אויף זיי צייט הונדערטער יאהרען: אבער צווישען די פערשטויבטע, פון זונן אויפגעגעסענע צווייגען, האָבען זיך געוויזען די נייע פריש־גרינע שפּראָצונגען, וואס די אלטע בוימער האָבען ארויסגעגעבען פון זיך דאָס יאָהר. און עס איז געווען אזא וואונדער וואס אזעלכע אָבגעשטאָרבענע בוימער קענען נאָך בליהען... פון צייט צו צייט האָט זיך איבער דעם רויט־זאמדיגן וועג געטראָגען א קאַראַוואַן פון קעמלען, וועלכע האָבען בײשפּאציערט דעם

איינזאַמען, פון מענשען פערגעסענעם, וועג ווי אַ חלום — מיט זייערע פאַמעלעכדיגע ערנסטע טריט, מיט זייערע שטאָלץ־האַלטענדע קעפּ — ניט ווי די קעמלען וואָלטען געווען געפיהרט אויף זיך קעסטעלער מיט אראַנזשען פון די אידישע קאָלאָניעס אין יפו אריין, נור ווי אין זייערע געהויקערטע רוקענס וואָלטען געזעסען די פּאַטריאַרכען פון די אידען, אברהם, יצחק אָדער יעקב, און די קעמלען ווייסען וועמען זיי פיהרען און שפּאַציערען דורך דעם וועג מיט איינגעהאַלטענע ערנסטע טריט, איבערטראַכטענדיג יעדען שריט וואָס זיי טרעטען... פון ציוט צו צייט איז אַן עזעלע דורכגעלאָפען, אַנגעלאָדען אויף זיך אַ בעט מיט בעטגעוואַנד, און פון צווישען דעם בעטגעוואַנד האָט ארויסגעקוקט אַן אַלטער איד, וואָס איז געווען צום יונגען עזעלע צוגעשנורעוועט ווי אַ קינד צו דער וויעג... דאָס עזעלע האָט מיט אונטערטהעניגקייט געטראָגען זיין שווערע לאַסט און האָט נאָך צייט געהאַט צו קאָקעטירען מיט זיינע עדעלע טריט, אונטערשפּרינגענדיג מיט זיינע אויסגעטאָקטע פיסעלעך צו דעם איין־טאָניגען אראַבישען געזאַנג פון דעם עזעל־טרייבער, וועלכער האָט אונטערגעשמיסען דאָס עזעלע מיט אַ רוט און מיט אַ ליעד...

עס איז געווען אין מיטען העלען טאָג, ניט לאַנג נאָך די מיטאָג־שעה, אין די שעהנסטע פריהלינגס־צייט אין ארץ־ישראל, די צייט פון פאַר פסח. די זון וואָס האָט שוין צו דער צייט היים געוואָרימט, האָט געשמיסען מיט הייסע שטראַהלען די ערד פון ארץ־ישראל און געפּעדערט צו בליהען, און הינטער די שמיץ פון דער זון האָט דער גאַנצער טהאָל אויפגעבליהט, צי יע בעאַרבייט, צי ניט בעאַרבייט...

אין דער קאָלאָניע ב..., איז איינע פון די עלטסטע קאָלאָניעס, וואָס אידען האָבען געבויט אין ארץ־ישראל, איז אין דער צייט שאַ־שטיל געווען. מען האָט קיינעם אויף דער לאַנגער גאַס ניט גע־זעהן, די הייזלעך זיינען געווען ווי פערשלאָסען, טהיר און לאָדענס פערמאַכט פאַר די ווארימקייט פון דער זון, די מענער און די אר־בייטער זיינען געווען פערנומען ביי זייערע בעיאַרעס וואָס זיי האָבען געהאַט הינטער דער קאָלאָניע. פון צייט צו צייט האָט זיך נור בע־וויזען אַ אידענע שעפּענדיג וואַסער פון דעם ברונען, אָדער קליינע קינדער וואָס האָבען זיך אהיים געלאָזט איבער דער געסעל פון דער

קאַלאָניע און פערהילכט די שטילקייט מיט זייער קינדישען לאַכען און פרייד... אין דרויסען, אין די בעיאַרעס, אין די גערטנער פון די אָראַנזשעס און די מאַנדלען, זיינען די מענער פערנומען מיט דען ערד אויפקאַפּען, אַרום די בוימער. נור אַם מעהרסטען איז מען פערנומען אין דעם גאָרטען פון ירחמיאל בלומגאַרטען, איינעם פון די קאָלאָניסטען אין דער קאָלאָניע.

עס איז שוין געווען אין אָנפאַנג פון חודש ניסן. יעדער איינער האָט שוין געהאַט די אָראַנזשעס פון די בוימער אַראָבגענומען פון זיין בעיאַרע און לענגס שוין געהאַט אָבגעשיקט נאָך יאַפו. און יעצט איז מען געווען פערנומען מיט אויפקאַפּען די ערד און בעוואַסערען די בוימער, צו ערציהען די נייע בליהעכץ. נור ירחמיאל אַליין האָט נאָך געהאַט אויף די בוימער שטעהן די אָראַנזשעס. די בוימער האָבען שוין געבליהט מיט נייע פרוכט און דער געשמאַק וואָס איז אַרוים־געגאַנגען פון די פעטע שטאַרקע ווייסע בלימלעך, האָט פער'שכור'ט מיט זיין אַראָמאַט די גאַנצע געגענד, אַז מען האָט ניט געקענט שטעהן אין דער נאָהענט פון זיי. און נאָך האָבען געהאַנגען אויף די צווייגען צווישען דעם בליהעכץ פיעלע רויט־זונענדיגע פעטע אָראַנזשעס, וואָס האָבען געשלעפּט מיט זייער שווערקייט די צווייגלעך פון די ציכטיגע בוימער צו דער ערד. מבינים האָבען איהם אפילו איבערגעשראָקען אַז דער צוקער פון די רייף־געוואָרענע וועט פערפוילען די פרוכט ווען ער וועט זיי לאָזען איבערשטעהן. ירחמיאל בלומגאַרטען האָט זיך אָבער נישט געלאָזט אָבשרעקען. דער קלוגער איד האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. ערשטענס האָט ער געוואַרט מיט די אָראַנזשעס אויפ'ן שפּעטערען סיזאָן. ווען קיינער וועט שוין ניט האָבען, וועט ער נעהמען אַ בעסערען פּרייז, און אַ ריזיקאַנט איז ער געווען, האָט ער רי־זיקירט; צווייטענס האָט ער געוואַרט אויף די געסט וואָס קומען אין דער לעצטער צייט אויף פּסח קיין ארץ־ישראל און ווילען בע־זוכען די קאָלאָניע. קיינער פון די קאָלאָניסטען וועט שוין ניט האָ־בען קיין שטעהענדע אָראַנזשעס, נור ער. עס איז שעהן צו ווייזען — און דערביי האָט ער געהאַט אַ בעהאַלטענעם מיין...

ירחמיאל האָט געהאַט אַן ערוואַקסען מיידעל — זיין מיזיניקעל. די פריהערדיגע קינדער האָט ער אויסגעגעבען פאַר קאָלאָניסטען, סוחרים, לעהרער, אַ חוץ צוויי ערוואַקסענע בחורים, וועלכע האָבען זיך

אונטערגענומען צו בעארבייטען א ניי־געגרינדעטע פארם פאר א אידען פון דער פרעמדר אין אן אנדער טהייל פון לאנד, אין גליל. רות, די אינגסטע טאכטער, איז אבער געוועז גאנץ אנדערש ווי די עלטערע קינדער. זי איז שוין געבוירען און ערצויגען געווארען אין ארץ־ישראל, רעדט נור בלויז לשון־קודש, דאס „גלות" האט זי קיינמאל ניט אנגעקוקט אין די אויגען, געליעבט איהר גארטען און די קיה און די פערד מיט די אמת'ע נאטירליכע דארפישע ליעבע. געוועזן איז זי אויך דאס שעהנסטע מיידעל פון דער קאלאניע, און אז מען האט גע־נומען בילדער פון דער קאלאניע, צו מאכען פאסט־קארטען צו פער־קויפען אין דער וועלט, האט מען אויך גענומען דאס בילד פון רות — „די שעהנע פון יהודה". אין די מאווינג פיקטשורס, וואס מען האט גענומען פון ארץ־ישראל, האט מען אויך געוויזען רות פון די מערקוויר־דיגקייטען פון לאנד. רות איז „בעריהמט" געווארען איבער דער וועלט. אלע אידישע טוריסטען האבען געוואוסט פון איהר, און אז מען איז געקומען אין דער קאלאניע אריין, האט מען זיך געהייסען וויזען „די שעהנע פון יהודה". דער פאטער, וועלכער האט צוגע־האלפען מאכען רות'ן די רעקלאמע, האט געלעגט גרויסע האפנונגען אויף איהר. און ווען עס האבען זיך אין די לעצטע יאהרען, אויף פסח, אראבגעלאזט קיין ארץ־ישראל זעהר רייכע אידישע טוריסטען, איז דעם פאטער'ס האפנונג געשטיגען — ער האט ערווארטעט פאר רות אן אויסערגעוועהנליכען גליק, וועלכעס זאל בעשטעהן, זעלבסטפער־שטענדליך, אין א רייכען שידוך.

און טאקע האט זיך אין דער קאלאניע ארומגעדרעהט א יונגער מאן, וואס איז אראבגעקומען קיין ארץ־ישראל א קאלאניסט צו ווערען. די קאלאניסטען האבען זיך אין די אויערען געררומט איבער איהם, אז ער איז א מיליאנער'ס א זוהן, כאטש קיינער האט זיין רייכטהום נישט געזעהן. דער יונגער מאן האט זיך די ערשטע זאך אנגעטהאן א פאר געלע ענגלישע שטיוועל און געלאזט זיך ארומפיהרען פון די מעקלערס וויזען זיך לאנד צו קויפען. נאך דער יונגער מאן האט זיך אזוי ארומגעשלעפט פון איין קאלאניע צו דער אנדערער און זיך אלץ ניט געקענט בעשליסען וועלכע קאלאניע צו בעגליקען מיט זיין שכנה'שאפט. יעצט געפינט ער זיך אין דער קאלאניע ב... און, זעלבסטפערשטענדליך, האט ער ווי אלע אנדערע טוריסטען בעזוכט

„די שעהנע פון יהודה", און דער פאטער ירחמיאל האט איהם זעהר שעהן אויפגענומען און איינגעלאדען איהם אין זיין גארטען אריין צום שניט פון די אראנזשעס. יעצט האט זיך דער יונגער מאן ארומגעדרעהט אין דעם גארטען, אין זיינע ענגלישע קאמאשען, און געזעהן ווי אלע זיינען פערנומען מיט די אראנזשעס, און ניט געוואוסט וואס צו טהאן מיט זיך. עס האט ווירקליך קיינער קיין צייט נישט געהאט צו איהם. די אראנזשעס אין ירחמיאל'ס גארטען, וועלכע זיינען איבערגעשטאנען אין דער ווארימער זון, זיינען ווייך געווארען. פיעל זיינען געוועזן געשפאלטען און געגאסען פון זיך דעם צוקער. ירחמיאל, וועלכער האט זיך געאיילט זיי אראבצונעהמען, איז געשטאנען אהן א ראק און צוגעזאגט די צוויי, דריי אראבישע ארבייטער, זיין טאכטער רות און א פאר פון די שול־קינדערלעך, וועלכע האבען אויך פלינק געהאלפען די אראנזשעס אבשניידען פון די בוימער, זיי פאקען אין הילצערנע קעסטלעך — אויפלאדען אויף די קעמלען און זיי אבשיקען קיין יפו צו עקספעדירען זיי אין דער ווייטער וועלט אריין.

א חוץ די מענשען האט נאך אין גארטען געארבייט א תימנ'ער יונגער מאן, א בחור פון א יאהר זיבעצעהן־אכטצעהן, פון די תימנ'ער אידען, וועלכע האבען זיך בעזעצט אין די קליינע הייזלעך וואס מען האט פאר זיי אויסגעבויט אונטער דער קאלאניע. דער יונגער מאן מיט זיין מוטער האבען מיט גרויסע העק און שפאדלעם אויפגעקאפיעט די רויט־פעטע ערד פון גארטען, ארומגעגראבען די ניעדריגע קרימפעלדיגע בליהענדע בוימעלעך, וועלכע זיינען געשטאנען שורות־ווייז אין דעם גארטען. רות, וועלכע האט געהאט נאסע הענד, בעגאסען מיט דעם זאפט און צוקער פון די אראנזשעס, וועלכע האבען געפלאצט אין איהרע הענד, איז אוועק פון פאקען און איז צוגעגאנגען אין דעם ווינקעל, וואו דער תימנ'ער בחור האט געארבייט. דאס מיידעל האט זיך אומגעקוקט אויב קיינער זעהט ניט, און ווען זי האט בעמערקט אז אלע זיינען פערנומען ביי די אראנזשעס, האט זי געזאגט צום תימנ'ער אינגעל אויף העברעאיש, וועלכער האט פערשטאנען נאך פון דער היים, פון דער וויסטע פון תימן:

— אבישלום, רוק מיר ארויף די ארבעל פון מיין קאפטענדעל.

מיינע הענד זיינען פייכט און איך האָב מורא אז איך זאָל מיר ניט נאָס מאַכען די אַרבעל פון מיין קליידעל.

דער תימנ׳ער בחור, וועלכער האָט זיך ערצויגען הינטער די היים־בריהענדע זון פון אַראַביען, איז שוין געווען מיט זיינע זיעבצעהן יאָהר אַ רייף־ענטוויקעלטער מאַן, כאָטש דאָס פּנים זיינס, וואָס איז געווען טונקעל און בעקליידט פון צוויי געקרייזעלטע שוואַרצע פּאות, האָט אויסגעזעהן ווי דאָס געזיכט פון אַ עגיפּטישען אינגעל, וועלכען מען געפינט אויסגעקריצט אויף די עגיפּטישע דענקמעלער. זיין גאַנצע פיגור איז געווען ווי אויסגעגאָסען אויס איין שטיק בראָנז. לויט די זיטען פון דעם לאַנד, פון וואַנען ער קומט, איז ער ניט געוועהנט געווען צום אומגאַנג מיט פרויען. דורך דעם האָט זיך איהם אויסגעדאכט (ווי אַלע תימנ׳ער אידען, וועלכע זיינען לעצטענס אַראָבגעקומען אין ארץ־ישראל, און מיט אַמאָל דערזעהן דעם פרייען פערקעהר וואָס איז צווישען מענער און פרויען ביי די אידען, מיט וועלכע זיי האָבען זיך ניט בעגעגענט צוויי־דריי טויזענד יאָהר), אז די אידען זיינען גאָר קיין אידען ניט, און דער נייער אידישער ישוב אין ארץ־ישראל איז אויסגעלאָסען און פערדאָרבען. נאָר וואָס לענגער זיי זיינען געזעסען אין דער קאָלאָניע, האָט זיך דער יונגער דור פון די תימנ׳ער אידען צוגעוואָהנט צום אייראָפּעאישען לעבען פון די אידען, און אַליין שוין אויך אָנגעהויבען אַזוי צו לעבען. דער אַלטער דור האָט זיך אָבער ניט געקענט צוגעוועהנען, און געהאַלטען, אַז ארץ ישראל איז פול מיט זינד און — די וועלט געהט אונטער. און כאָטש אבישלום, דער יונגער תימנ׳ער בחור, איז שוין געוועהנט געוואָרען, אַז רות אָדער אַן אַנדער אידיש מיידעל פון דער קאָלאָניע זאָל צוגעהן צו איהם און רעדען מיט איהם פריי, און עס איז קיין שרעקליכעס ניטאָ אין דעם — דאָך איז יעדעס מאָל, ווען ער האָט זיך געפונען אין דער נאָהענטקייט פון אַ פרוי, האָט ער זיך פערלאָרען, און עס האָט זיך ערוועקט אין איהם דאָס הייסע בלוט וואָס די זידענדע זון פון דער וויסטע האָט געקאָכט אין זיינע אָדערען פון צעהנדליגע דורות. און נור אַ דאַנק די שטרענג־רעליגיעזע אידישע ערציהונג, אין וועלכער די תימנ׳ער אידען האָבען ערצויגען זייערע קינדער אין דער וויסטע פון תימן און די צניעות פון זייער פאַמיליען־לעבען, האָט זיך אבישלום

צוריקגעהאלטענע פון אן אויסברוך פון זיין הייסען בלוט אין דער געגענוואַרט פון אַ פרוי.

און ווי יעדעס מאל, אזוי אויך דאס מאל איז דאס בראנזענע גע־זיכט פון דעם יונגען אידישען אראב בעגאסען געווארען מיט א בלוט־שטראם און צוגעגעבען זיין בראנזען קאליר א מאטע רויטע פארב, און זיין פנים און פיגור זיינען געווארען ווי פון א קופער געגאסען. אז רות האט אויסגעשטרעקט צו איהם איהרע שעהנע רונדע הענד, פון וועלכע פינגער עס האט זיך געגאסען דער צוקער פון די אראנד־זשען, און ער האט דערהערט איהר ווארימע שטימע, האט ער מיט צניעות'דיגקייט געבויגען זיינע אויגען צו דער ערד און די לאנגע געגרייזעלטע פאות האבען געציטערט אויף זיינע באקען. און ווען ער האט אויסגעשטרעקט זיינע פינגער ארויפצושארען די ארבעל פון דעם קאפטענדעל האבען זיינע פינגער געציטערט, און ווען ער האט בע־ריהרט מיט זיינע פינגער די ווארימע הענד איהרע, האט ער אויפ־געלאכט און זיינע ווייסע שטארקע צייהן האבען ארויסגעלאכט פון זיין געזונד מויל און פון זיין קופערדיג פנים.

רות האט גענומען איהרע פעטע צוקערדיגע הענד און אויסגע־שמירט זיין פנים מיט זיי.

— מען מעג קוקען אויף א בתולה? מען מעג? — האט זי גע־שפאסט און אויסגעצויגען איהם א פאה.

אבישלום האט אין דער שטיל ארייגעקיכערט אין זיך און ניט געקענט איינהאלטען זיך פון געלעכטער.

נור באלד איז זי אוועקגעשפרונגען פון איהם און צוגעלאפען צו די אראנזשען און ווייטער געשניטען די אראנזשען פון די בוימער, און פון איהרע פינגער האבען געטריפט צוקער און האניג.

נאר דער אראבישער אינגעל האט שוין ניט געקענט ווייטער ארבייטען רוהיג מיט זיין האק אין דער ערד. ער איז שוין ניט געווען אזוי פארזיכטיג ווי ביז איצט, אז די שארף פון זיין שויפעל זאל חלילה ניט אנריהרען אן אנדער פון דעם ווארצעל פון בוים. אנ־געלעהנט אויף זיין שויפעל האט ער געקוקט ווי רות שווארצע קאדלעס פאלען איבער איהר פנים ווען זי ציהט א צווייג צו דער ערד.

און ווי די ווייסע בליהמעלעך פון אראנזשען־בליהעכץ פאלען איבער איהרע האאר און טראגען מיט זיך דעם געשמאק פון אראנזשען און פון רות'ס האאר און פער'שכור'ען די לופט פון ארץ ישראל.

2

יעקב און רחל.

פארנאכט, נאך דעם ווי מען האט שוין די אראנזשעס געהאט אראבגענומען, האט ירחמיאל בלומגארטען איינגעלאדעט דעם ציוניס־טישען יונגען מאן צו זיך אהיים אויף מאנדלען.

פאר דער טהיר איז געשטאנען א טיש, און רות האט דערלאנגט אויפ'ן טיש א טעלער מיט מאנדלען. ביים טיש זיינען געזעסען דער פאטער, ר' ירחמיאל און דער יונגער מאן בן־ציון, און דער פאטער האט געהאלטען אין איין ריהמען פאר איהם זיין אראנזשען־גארטען, זיין ערד, דער טאכטער און זיינע קיה.

— ביי מיר ארבייט מען אליין. און מיין טאכטער, כאטש א געבילדעטע — זי קען שפיעלען אויף דער פיאנא אויך — דאך מעלקט זי אליין ביי מיר די קיה.

— רות, נו רות, גיב נור א נעהם די קאנען און א מעלק אויס די קיה, זאל דער גאסט זעהן ווי אידישע טעכטער מעלקען אליין די קיה אין ארץ־ישראל — ווייז מיין קינד — ווייז.

אן אנדערס מאל האט טאקע רות אליין ליעב צו מעלקען די קיה. און אפט מאל רייסט זי ארויס די קאנען פון דער דיענסט און מעלקט אליין — כאטש דער פאטער שרייט אויף איהר, פאר וואס זי טהוט דאס אליין, ווען עס איז דא א דיענסט. נור דאס מאל, דערפאר וואס דער פאטער האט זי געהייסען דאס טהאן פאר'ן גאסט — האט זי ניט געוואלט.

— שעהם דיך ניט, מיין קינד, דו ביזט א פארמער'ס א טאכטער און די ארבייט פון ערד־ארבייטער איז זיס — האט דער פאטער געזאגט מיט א העברעאישער מליצה.

— עס איז דא א משרת דערויף — האט רות אבגעענטפערט האמפערענדיג זיך.—העי, אבישלום, נעהט די כלים און געה מעלקען די קיה — האט זי צוגערופען דעם תימן'ער יונגען מאן, וואס איז איינצייטיג געווען אן ארבייטער און א משרת ביי זיי אין שטוב.

דער תימן'ער יונגער מאן, אבישלום, האט זיך פערשעהמט. ער האט געקוקט מיט קנאה'דיגע אויגען אויף דעם ציוניסט. און גע־וואוסט, אז דאס רעדט דער בעל־הבית מיט דעם פרעמדען יונגען מאן וועגען זיין טאכטער רות. אבער טהאן האט ער געמוזט וואס מען הייסט איהם. די גבירת'טע (די הערשעריז) הייסט איהם. האט ער גענומען די קאנען און איז געגאנגען די קיה מעלקען.

— זי שעהמט זיך פאר אייך — האט ירחמיאל געזאגט צו זיין גאסט.

— עס איז זיך ניטא וואס צו שעהמען, מיין טאכטער, — די ארבייט איז זיס.

— יא, די טעכטער פון ציון זיינען שטאלץ פאר אונזער אומה — האט דער גאסט געזאגט אויך מיט א העברעאישע מליצה.

נור רות האט אונטער זיין רוקען ארויסגעשטעלט איהם די צונג, און איז צוגעגאנגען צום שטאהל זעהען ווי אבישלום מעלקט די קיה.

דער תימן'ער בחור האט געהאט זיין קאפ פערשטעקט הינטער די קיה'ס בויך. ער האט רות'ן ניט געזעהן, נור געהערט איהר לאַ־בענדע שטימע — און פערשעהמט זיך פאר איהר, וואס ער טהוט אזא ווייבערישע ארבייט. דורך דעם האט ער זיך ניט געוואלט וויי־זען, און געטהאן זיין ארבייט מיט אונטערטהעניגקייט ווי א קנעכט. און איז דער שטיל אבגעקרעכצט.

אבער רות האט איהם אבגעטריבען פון הינטער דער קוה מיט איהר געלעכטער.

— געה פון דאנען, איז דאס אן ארבייט פאר א בחור? און אזוי מעלקט מען דען א קוה? — דו שפריצעסט דאך די מילך דיר אויפ'ן פנים ארויף אנשטאט אין דער קאן אריין.

דער תימן'ער האט אבגעטראטען און רות האט פערנומען זיין פלאץ. נור קוים האט ער נאך צייט געהאט זיך ארומצוקוקען, האט ער

שוין געהאט א פול פנים בעגאסען מיט מילך, וואס רות האט איהם בעשפריצט פון דער קיה'ס אייטער.

— שעהם דיך, א בחור זאל מעלקען די קיה.

— אז דער בעל־הבית הייסט, מוז מען פאלגען, פאר דעם נעהם איך לויז, — האט דער תימן'ער בחור אבגעענטפערט, מיט אן אונטער־טהעניג קול, ציטערענדיג מיט זיינע שווארצע געגרייזעלטע פאות און ווייזענדיג זיינע לאבענדע ווייסע ציינער.

— און אז דו וועסט האבען א ווייב — וועסטו אויך פאר איהר מעלקען די קיה?

— איך וועל זי האלטען בכבוד, נאך דעם דין פון דער תורה הקדושה.

— און פאר וואס נעהמסטו זיך ניט קיין ווייב? דו ביזט דאך שוין אן אלטער בחור, אבישלום?

— איך האב נאך נישט גענוג געלד זי צו קויפען. אין דעם לאנד זיינען די נערות (די יונגע פרייליכס) זעהר טהייער.

— וויפיעל געלד האסטו שוין אויף א ווייב? — פרעגט רות ביי איהם.

— ביי אונז אין תימן קען מען פאר דעם געלד קריגען שוין א ווייב. דא — זאגט דער פאטער — איז עס נאך קיין אנהויב נישט. ווייל דא זיינען פרויען טהייער — ענטפערט אב אבישלום מיט דער גאנצער נאאיוויטעט פון זיין אונבעריהרטער ריינקייט.

— און מיך וואלסטו געוואלט קויפען פאר א ווייב? — פרעגט רות ארויסשטעקענדיג איהר קאפ שווארצע האהר מיט איהר ליב־טיגען לאבענדיגען פנים פון הינטער'ן בויך פון דער קוה, פון וועלכער זי האט די מילך פון דעם אייטער געמאלקען — און דער שטראם פון מילך וואס האט זיך אין דער כלי אריינגעגאסען האט זיך געהערט.

— אה, דיר — די היגע אידען ווילען זיך ניט משדך זיין מיט אונזערע — זיי האלטען אונז פאר ניעדריגע. און דיין פאטער וועט דיך ניט וועלען געבען צו א איד פון תימן.

— און דו ווילסט מיך נעהמען פאר א ווייב? — פרעגט רות מיט איהרע שעלמישע אויגען.

דער תימן'ער האט געשמייכעלט און איז פערשעהמט געווארען.

— איך האָב גאָר ניט אַזוי פיעל געלד דיר צו קויפען. דער פאָטער דיינער וויל אודאי פאַר דיר אַ סך געלד. און איך האָב שוין געזעהן, אַז איינער פון די אַשכנזים רעדט מיט דיין פאָטער אודאי וועגען דיר.

— לאָז דיך ניט, אַז דו האָסט מיך ליעב. איך האָב יענעם בחור ניט ליעב — לאַכט רות.

דער תימן'ער בחר שטעהט אַ ווײַלע פערטראַכט, דאַן הויבט ער אויף דעם קאָפּ און זאָגט פּלוצים:

— און אָבאַרבייטען פאַר דיר, וועט דיין פאָטער וועלען? אַזוי ווי יעקב האָט אָבגעאַרבייט פאַר רחל?

רות'ן איז עפּעס איינגעפאַלען, האָט זי איהם נאָך מעהר מוטה צוגעגעבען:

— און ווי לאַנג וואָלסט דו געווען געאַרבייט פאַר מיר? וואָלסט דו אויך געווען געאַרבייט פאַר מיר ביי מיין טאַטען זיעבען יאָהר, ווי יעקב פאַר רחל?

— נאָך מעהר. איך וואָלט געאַרבייט אַזוי לאַנג ווי דיין טאַטע וואָלט געוואָלט. דאָפּעל, פערצעהן יאָהר. ווארים מיין נשמה איז אַנגעבונדען אין דיינע — האָט דער יונגער תימן'ער בחור געזאָגט רו־היג און איינפאַך.

רות האָט געוואָלט אויפלאַכען, נור עס איז איהר אַנגענעהם געווען דאָס געשפּרעך מיט דעם בחור, ווי יעדע פרוי וואָס האָט ליעב צו הערען ליעבעס־ערקלעהרונגען פון וועמען דאָס זאָל ניט זיין — איז איהר אויך אַנגענעהם געווען צו הערען ווי דער נאַאיווער אַראַבי־שער בחור ערקלעהרט זיך איהר אין ליעבע אויף זיין שטייגער. און כאָטש זי האָט נור געמיינט לאַכען פון איהם, האָט זי דאָס שפּיעל ווייטער אַנגעצויגען, און זי האָט שוין געהאַט פערגעסען דעם ציעל דערפון, זי האָט נור געפיהלט די אַנגענעהמקייט צו זעהען דעם יונגען תימן'ער מיט זיינע ציטערנדע פּאות און ווייסע צייהן — שטעהט פאַר איהר ווי אַ קנעכט פאַר אַ הערריןן, און איז בערייט צו דיענען פאַר איהר פערצעהן יאָהר.

— קום מיט מיר צום אַלטען מזבח, אויפ'ן פעלד אַרויס, וועלען מיר דאָרט די זאַך איבעררעדען — האָט רות געזאָגט.

— שפעטער אין אבענד. איך מוז אהיים געהן מיין פאטער בעדיענען. איך האב נאך ניט היינט מקיים געווען די מצוה פון כבוד אבגעבען — האט אבישלום געזאגט.

— אין אבענד ווארט אויף מיר ביים אלטען מזבח אין פעלד — האט רות געזאגט — אין איהר הארץ האט זי געלאכט וואס זי האט אבגעשפיעלט מיט דעם תימן'ער.

אבער אבישלום האט די זאך גענומען גאנץ ערנסט. ער האט אנ־געקליבען שפענער, געמאכט זיך א בינדעל און אהיים געטראגע אויפ'ן אקסעל צום פאטער. עס איז געווארען אבענדליך, א שאטענ דיגע טונקעלהייט איז אראבגעפאלען פון די בערג פון יהודה אין טהא אריין און אבישלום איז געגאנגען איבער'ן וועג און געטראכט זיך. ווי יעקב אבינו איז געקומען צו לבנ'ען אין א פרעמדען לאנד און האט געזעהן רחל'ען ביים דעם ברונען און האט זיך איינגעליעבט אין איהר, און איז געגאנגען צו לבנ'ען און געזאגט: איך האב ליעב דיין טאכטער רחל, און וועל ארבייטען ביי דיר פאר איהר זיעבען יאהר. אזוי וועט ער אויך געהן צו ירחמיאל בלומגארטען און זאגען איהם: „איך האב ליעב דיין טאכטער רות, און זי האט מיך ליעב. איך וועל אבארבייטען ביי דיר פאר איהר ווי יעקב ביי לבנ'ען — זיעבען יאהר, און אז עס איז דיר ווייניג — וועל איך אבארבייטען פאר רות פער־צעהן יאהר ביי דיר, ביז גאט, דער פאטער פון מיינע עלטערען, וועט אויף מיר רחמנות האבען און מיך ארויסנעהמען פון הינטער דיין האנז מיט מיין ווייב מיט מיינע קינדער און מיין הויז־געזינד". און מיט די פרעהליכע געדאנקען איז ער אהיים געקומען צו זיין פאטער.

דער פאטער זיינער, ר' יצחק, איז שוין געווען אן אלטער איד, האלב א בלינדער, און ער איז געזעסען א גאנצען טאג אין זיין קליין שטיבעלע און האט געלערענט תורה. דאס ווייב האט געארבייט פאר א דיענסט ביי א אידען אין דער קאלאניע, און דער זוהן האט גע־ארבייט ביי ירחמיאל'ן. פארנאכט זיינען זיי אהיים געקומען, די מאמע מיט'ן זוהן צום פאטער, אז זיי זאלען אינאיינעם עסען אבענד־ברויט. אבישלום האט נאך געטראפען דעם פאטער זיצענדיג אויף דער ערד פאר אן אפען ספר הויך לערנענדיג מדרש. און כאטש עס איז שוין געווען פינסטער, האט ער זיך בעלויכטען דאס ספר מיט דעם ליכט פון די שטערן וואס האבען זיך אנגעהויבען צו ווייזען אויפ'ן

הימעל, און מיט די ליכט פון א ברענענדיג שטיק האלץ. אבישלום'ס מאמע, וועלכע איז אביסעל פריהער פון איהם אה'ים געקומען, איז שוין געשטאנען אויף דער גאס אויסער דעם געצעלט, און געקנעטען פון א טייגעל מצות. אבישלום האט בעגריסט זיין פאטער מיט א נויג צו דער ערד, און א קוש אין האנד: „אבי ומורי". און דאס זעלבע אויך צו דער מאמע, און האט גענומען פאנאנדערלעגען א פייערעל פון די שפענער וואס ער האט אהיים געבראכט. אז דאס פייערעל האט זיך פאנאנדערגעברענט האט די מוטער אין דעם פייערעל אבגעבאקט די מצות. פאטער און זוהן האבען זיך געוואשען די הענד מיט'ן פנים און אוועקגעזעצט זיך ארום דעם פייערעל עסען זייער אבענד־ברויט, און די מוטער איז געזעסען פון דערווייטענס.

אז אבישלום מיט זיין פאטער האבען שוין געהאט אבגעגעסען און געדאנקט גאט פאר דעם ברויט וואס ער האט זיי געגעבען, האט זיך אבישלום אנגערופען צום פאטער:

— טאטע, בענש מיך, אז גאט זאל בעגליקען די זאך וואס איך געה אונטערנעהמען.

— וואס פאר א זאך געהסטו אונטערנעהמען, מיין זוהן? — האט דער פאטער געפרעגט.

— פרעג מיך נישט, ווארים כאטש איך בעדארף דיר זאגען, איבער כבוד אב, מוז דאך זיין די זאך פערבארגען פון דיר, ביז גאט וועט זי בעגליקען — האט דער זוהן אבגעענטפערט.

— איך פרעג דיך נישט מעהר, מיין זוהן — האט דער פאטער אבגעענטפערט. — גאט זאל זיין מיט דיר אין אלע דיינע וועגען, וואו דו וועסט דיך קעהרען און ווענדען — האט דער פאטער געזאגט ארויפלעגענדיג זיינע אלטע איינגעשרומפטע הנד אויף אבישלום'ס קאפ.

אבישלום האט צוגענומען דעם פאטער'ס ברכה און איז ארויסגעגאנגען אין פעלד אריין. אויף א בערגעל אין פעלד איז געשטאנען א הויכער שטיין, ארום איהם זיינען געווען אויסגעלעגט אנדערע קלענערע שטיינער — געמאכט ווי א רינג. מען האט אנגעזעהן, אז דאס מוז זיין אן אלטער פערגעסענער מזבח, אויף וועלכע אידען האבען אמאל געברענט קרבנות פאר גאט. ביי דעם שטיין פון אלטען מזבח האט זיך אבישלום אוועקגעזעצט, געווארט אויף רות. עס איז שוין נאכט געווען. די שטערן אין ארץ־ישראל הימעל זיינען גרויס געווען

און האָבען געהאַנגען אַזוי געדיכט איינער נעבען אַנדערען און אַזוי ניעדריג צו דער ערד, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז איין שטערן רייבט זיך אָן אַנדערען, און באַלד וועט אָנהויבען פאַלען שטערן פון הימעל. הינטער'ן בערגעל איז געלעגען אַ שטיינערנער טהאָל. דאָרט אין דעם טהאָל איז געוועזן וויסט, לעבער פון היילען, און עס האָט זיך געהערט דער געשריי פון שאַקאַלען. די פרעמדקייט פון דער נאַכט איז געלעגען אויסגעגאָסען איבער'ן גאַנצען פעלד, נור פון טהאָל וואו די אידישע קאָלאָניע איז געלעגען, האָבען זיך בע־וויזען אין די פענסטערלאַך קליינע ליכטלעך, וועלכע האָבען דער־פרעהט דאָס הארץ; האָט זיך געהערט דער געשמאַק פון בליהענדע אָראַנזשען און מאַנדלען, וועלכע זיינען אויפגעגאַנגען פון די גערטנער. און פון דעם טהאָל האָט בעדאַרפט רות אויפשטייגען...

אבישלום איז געזעסען ביים מזבח און געטראַכט אין הארצען: ווען גאָט גיט און ער בעגליקט זיין זאַך, צו געפינען חן אין רות און איהר פאָטער'ס אויגען, אַז ער זאָל איהם געבען רות פאַר אַ ווייב, וועט ער דיענען צו גאָט מיט'ן גאַנצען הארצען, און ער וועט זעהן, אַז די קינדער וועלכע עס וועלען איהם געבוירען ווערען פון רות, זיין ווייב, זאָלען אויך דיענען צו גאָט מיט'ן גאַנצען הארצען. אין דיעזע נאַכט האָט ער זיך דערמאָהנט ווי יעקב אָבינו איז אַזוי געזעסען ביי נאַכט ביי אַ שטיין אויפ'ן וועג, ווען ער איז געגאַנגען פון זיין פאָטערס הויז צו לבנ'ן, און האָט אַזוי געבעטען צו גאָט, און ווי גאָט האָט זיך איהם בעוויזען אין חלום פון דער נאַכט, און אבישלום האָט געקוקט אין די גרויסע שטערן וואָס פאַלען פון הימעל, און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז אָט, אָט שפּאַלט זיך דער הימעל, און אַ פייערדיגער לייי־טער לאָזט זיך אַראָב פון הימעל און שפּאַרט אָן אין דער ערד, און פייערדיגע מלאכים ניעדערען אַראָב און שטייגען אַרויף איבער די לייטער פון הימעל אויף דער ערד און פון דער ערד אין הימעל אַרויף...

און באַלד האָט ער זיך דערמאָהנט ווי יעקב אָבינו האָט גערופען זיינע צוויי ווייבער רחל און לאה אין פעלד אריין און האָט זיך מיט זיי מישב געוועזן, אויב ער זאָל אוועק פון לבנ'ן, און עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז ער איז יעקב און רות איז רחל, און יעקב וואַרט אויף רחל אין פעלד, ביים מזבח, אין די פינסטערקייט פון דער נאַכט...

.3

ביים פערלאָזטען מזבח.

רות האט אין אָנפאנג נאר געמיינט זיך אביסעל צו שפּיעלען מיט דעם תימן'ער בחור. זי האט געוואלט אז ער זאל זיצען אין פעלד ביינאכט און ווארטען אויף איהר — כדי צומארגענס זאל זי קענען לאכען פון איהם. עס איז אָבער געקומען אין אָבענד און עס האבען זיך דערהערט די געשרייען פון די שאַקאלען — און די גרויסע שטערן האבען זיך אָנגעצונדען אין הימעל — און דער דופט פון די אָראנזשעס האט זיך אָנגעהויבען ארויסצוגיסען פון די גערטנער און פער'שכור'ט די לופט — האט עס רות'ן געצויגען... זי האט געוואלט נאך איין מאל הערען פון דעם פרעמדען ווילדען בחור, ווי ער ליעבט זי; ווי ער ליעבט זי אויף זיין ווילדען שטיינער, און ווי ער וועט זיך שטעלען דיענען פאר איהר זיעבען יאהר ביי איהר פאטער. און אין דער נאכט ביי די גרויסע ארץ ישראל שטערן האט זי געוואלט איהם קוקען אין פנים אריין און זעהען זיינע ווייסע בלישצענדע צייהן מיט זיינע גרויסע בענקענדיגע אויגען — זעהן די גאנצע בעגייסטער־רונג אויף זיין פנים און לאכען אוים איהם. זי האט גענומען א טוך אויף איהרע לייכטע פערהילטע פּלייצעס און אליין זיך ארויס־געלאָזט אונטער דער קאָלאָניע. א פרייע מיידעל איז זי געווען. אויפגעצויגען צווישען מוטהיגע ברידער, וועלכע האבען געקענט האל־טען א ביקס אין האנד, און ניט איינמאל זיך שוין געשלאָגען מיט אראַבער — האט דאס מיידעל ניט מורא געהאט ארויסצוגעהן איינע אליין אין די פרייע פעלדער פון ארץ ישראל, כאטש דער גאנג איז געווען ניט אין גאנצען אהן סכנות.

דער תימן'ער בחור האט שוין בעמערקט פון דערווייטענס מיט זיין ווייטען בליק, וועלכער איז געניט געווארען אין די וויסטע, — דעם טונקעלען סילועט פון רות, ווי זי שטייגט אויפ'ן בארג ארויף ווי דער דאַרשטיגער שעפּס וואס דערפיהלט מיט די נאָז דעם קוואל וואסער — האט אבישלום פאר פרייד ארויסגעלאזט פון זיך א ברומען. און אויפגעכאפּט זיך פון ארט און איהר אַנטקעגען געלאָפען. ער האט

איהר געהאלפען ארויפשטייגען אויפ'ן בארג, און אנגעהויבען פלוצ־לונג צו זינגען א לאנגזאמעס בענקענדעס אראבישעס ליעד, און מיט דעם ליעד זי בעגלייט אויף דעם בארג ארויף.

— וואס איז דאס פאר א ליעד, וואס דו זינגסט, אבישלום?

— דאס איז דאס ליעד, וואס נדירי מחמיד, דער העלד פון תימן האט געזונגען זיין בעליעבטען עזעל, אז עס זאל איהם לייכטער זיין אויף די בערג צו שטייגען. אז מען הערט דאס ליעד, ווערען די פיס לייכט, און דער בארג ווערט פערשוואונדען.

— און פאר וואס זינגסטו מיר דאס ליעד?

— ווייל איך וויל דיר גרינגער מאכען דעם וועג, מיין הערינטע, — האט געזאגט דער תימן'ער בחור, און איינגעבויגען פאר איהר דעם קאפ מיט אונטערטהעניגקייט.

אז זיי זיינען ארויפגעקומען אויפ'ן בארג, האבען זיי זיך אוועק־געזעצט ביי די שטיינער פון אלטען מזבח. די נאכט איז אויבען געווען נאך שטילער און הייליגער. די שטערן אין הימעל זיינען וואס אמאל גרעסער געווארען און נעהענטער צו דער ערד — אז עס האט זיך געדאכט, אז אט באלד וועט זיך דער הימעל שפאלטען, און עס וועט זיך בעוויזען וואס אין הימעל טהוט זיך. די ליכטלעך אין די אידישע הייזלעך פון דער קאלאניע האבען זיך געטרונקען אין א ים פינסטערניש און זיינען וואס אמאל אלץ ווייטער געווארען. ארום איז נאר געווען נאכט. און דאס שימערענדיג ליכט פון די שטערן, וועלכע האבען געטריפט פון הימעל מיט טראפען, ווי פערל וואלטען געפאלען אין די לופט, — האט בעלויכטען מיט מאדנעם הייליגען שיין די וויי־טע וויסטע פעלדער; פון צייט צו צייט האט זיך בעוויזען א טונ־קעלער שאטען פון אן אלבירט־בוימעל, וואס האט אויסגעזעהן אין דער נאכט ווי א פערבלאנדזשעטער שטעהט פערווירט אין פעלד און שפרייט די הענד מיט זיינע פינגער צום הימעל אויס — נור פון צייט צו צייט האט זיך געהערט דאס אונהיימליכע געוויין פון די שאקאלען און עס האט זיך געדאכט, אז ניט א לעבעדיג בעשעפענים וויינט דארט, נאר דאס וויינט ארום די שטימע פון גאט פון די הייליגע פון די אלטע מזבחות, וואס שטעהען פערגעסען און פערוואקסען צווישען די בער־גיגע שטיינער פון יהודה, אויף דעם, וואס מענשען האבען זיי פערלאזט

און זיינען געגאַנגען זוכען אַנדערע געטער און אַנדערע מזבחות אין פרעמדע, קאַלטע לענדער...

אין דעם פערלדיגען ליכט פון נאַכט האָט רות געזעהן אבישלום׳ס ווייס־פינקלענדע צייהן און דעם טונקעלען בראַנזענעם קאָליר פון זיין פנים, און די ציטערדיגע פאות זיינע, און זי האָט איהם אריינגעקוקט אין די רויט־שוואַרצע אויגען. אין דעם פערלדיגען ליכט פון דער נאַכט האָט אבישלום געזעהן דעם שוואַרצען־האָהר קרוין אויף רות קאָפּ, און דעם ערדעלען ווייסען שנים פון איהר קיהן אין באַק — נאַר ער האָט מורא געהאַט צו קוקען לאַנג אין איהר פנים, אַז ער זאָל זיך ניט פערזינדיגען געגען דעם גאָט פון זיינע פאָטערס, האָט ער געקוקט אין די ווייטע נאַכט אריין...

לאַנג זיינען זיי ביידע געזעסען און רות האָט זיך אַבגערופען:

— זינג מיר, אבישלום, אַ ליעד.

— וואָס פאַר אַ ליעד זאָל איך זינגען?

— זינג אַ ליעד פון ליעבע.

און אבישלום האָט איהר געזונגען אַ ליעד פון ליעבע, אין וועלכער ער האָט פערגליכען איהרע אויגען צו די שעהנע פלוימען וואָס וואַקסען אין דער שטאָדט דמשק, דאַריבער וואָס דמשק איז פון גאָט געבענשט מיט קוואַלען וואַסער — און די פלוימען־בוימער קענען טרינקען וויפיעל זייער האַרץ גלוסט; איהרע ליפּען — צו די פיעלע האַרטע ווייַנטרויבען, וועלכע די זון האָט אויסגעבריהט מיט איהרע שטראַהלען און רייף געמאַכט דעם וויין אין זיי... איהרע צייהן — צו ווייסע יונגע שעפּסען, וואָס באָדען זיך אין וואַסער, און איהר קאָפּ — צו שטאָלצען ערדעלען קאָפּ פון קעמעל, וואָס געהט אין דעם איינזאַמען פאַרוווירטען וועג פון דער וויסטע און טראָגט אויף זיין רוקען דעם חכם פון דער וויסטע... און איהרע טריט — צו די איידעלע טריט פון די יונגע אייזלעך וואָס פיהרען די קעניגס קינדער אין די וויין־גערטנער אַרום — זיך האָט ער פערגליכען צו אַ קנעכט, און זי צו אַ קעניגין, צו וועלכער דער קנעכט קוקט אַרויף מיט פערברענטע בליקען דורך די שטאַכעטען פון דעם גאַרטען־צוים — און איז גליקליך צו זעהן איהר שאָטען וואַנדערנדיג צווישען די בעליעבטע שאָטענס פון די בוימער אין גאַרטען...

— קוש מיך, אבישלום, — האט רות זיך אבגערופען אין דער שטיל — צוטוליענדיג זיך צו איהם איבער די קאלטקייט פון דער נאכט.

— מען טאר ניט, מיין הארינטע, — האט זיך אבישלום אבגע־רופען — ווארט ביז מארגען, ביז איך וועל מיט דיין פאטער ריידען, און דו וועסט זיין צו מיר פער'קנס'ט.

— איך וויל דו זאלסט טרינקען דעם וויין פון מיינע ליפען, וועלכע דו האסט פערגליכען צו וויינטרויבען אין דיין ליעד — האט זיך רות צוגעבויגען צו איהם אין דער שטיל.

אין דעם טריפענדען שטערן־ליכט האבען זיך אבישלום'ס רויט־שווארצע אויגען געלויכטען ווי דאס ליכט פון א שארפען חלף. — נור ער האט געלאשען דאס פייער וואס האט זיך אנגעצונדען אין זיינעביינער מיט די אימה פאר גאט.

— האלט איין די קוואלען פון דיין ליעבע, וואס שפראצען ווי די קוואלען פון דמשק, ביז גאט וועט בענשען אונזער הויז — אפשר איז עס א זינד, און מיר וועלען דערצארנען גאט, — האט אבישלום געזאגט.

— איך וויל דו זאלסט טרינקען דעם זאפט פון מיינע אויגען, וואס דו האסט זיי פערגליכען צו די שעהנע פלוימען פון דמשק, וואס טרינקען פון די קוואלען — האט רות געזאגט, צוניינענדיג איהרע שווארצע, גרויסע נאסע אויגען צו זיינע ליפען.

— ניט, ניט, רות, — גאט וועט שטראפען, און ניט בענ־שען אונזער הויז... ווארט ביז מארגען, רות — ווארט.

— יעקב האט אויך געקושט רחל, ווען ער האט זי ליעב געהאט. שטעהט נישט, אז יעקב האט געקושט רחל ווען ער האט זי בעגעגענט ביים ברונען? יעקב האט רחל'ן ליעב געהאט. דו האסט מיך ניט ליעב.

— מיין נשמה איז אנגעבונדען אן דיינע. יעקב איז געווען א גרויסער צדיק, ער האט געמעגט קושען רחל'ען. איך דיך טאר ניט קושען. איך בין ניט קיין צדיק. גאט וועט ניט בענשען אונזער הויז.

אויפ׳ן צווייטען טאָג, ווען ירחמיאל בלומגארטען איז געווען אין זיין אָראַנזשען גאַרטען, איז צוגעגאַנגען צו איהם זיין תימן׳ער משרת, אבישלום, און האָט צו איהם אַזוי געזאָגט:

— מיין הערר בעל־הבית! מיין נשמה האָט געגלוסט נאָך דיין טאָכטער, גיב זי מיר פאַר אַ ווייב און איך וועל ארבייטען ביי דיר, ווי יעקב ביי לבן׳ען, וויפיעל יאהר דו ווילסט — פאַר דעם נדן פון דיין טאָכטער.

ירחמיאל האָט איהם אָנגעקוקט פערוואונדערט. ער האָט גאָר ניט פערשטאַנען וואָס דער תימן׳ער וויל פון איהם.

— רוף די מיידעל און פרעג זי — איהר נשמה איז אויך געבונדען צו מיינע, און ווען דו וועסט מיר ניט געבען זי פאַר אַ ווייב, וועסטו דיין טאָכטער בעטריעבט מאַכען אויף איהר גאַנץ לעבען און מיך וועסטו ברענגען אין קבר אריין יונגערהייט, ווארים איך בין קראַנק פאַר ליעבע נאָך איהר.

ירחמיאל האָט איהם ווייטער אָנגעקוקט ערשטוינט:

— פון וואַנען ווייסט דו, אַז מיין טאָכטער וויל דיך?

— זי האָט עס מיר אליין געזאָגט מיט איהר מויל און זי האָט מיר דאָס געגעבען די עצה, אַז איך זאָל זי פאָדערען פון דיין האַנד, און אָבדיענען ביי דיר פאַר איהר.

— ביזט אַ נאַרישער בחור, — מיין טאָכטער האָט נאָר געשפּאָט אוים דיר, און דו האָסט עס גענומען ערנסט. — ניט ווי אַמאָליגע צייטען זיינען די היינטיגע, און ניט ווי אייערע מנהגים זיינען אונזערע. מיר פערקויפען ניט אונזערע טעכטער.

— דיין טאָכטער האָט מיר אליין געזאָגט — האָט דער תימן׳ער בחור געשטאַמעלט.

— ווען האָט זי עס דיר געזאָגט?

— נעכטען אין אָבענד, ווען מיר זיינען אינאיינעם אויפ׳ן פעלד ארויסגעגאַנגען צום אַלטען מזבח — דאָרט האָט זי מיר געשוואָרען, אַז זי ליעבט מיך.

— דו מאַכסט אַ שלעכטען שם אויף מיין טאָכטער, און דו ביזט אַ זינדיגער בחור, וואָס האָט שלעכטע געדאַנקען; נעהם דיינע כלים און פערלאָז מיין גאַרטען די מינוט — איך וויל מעהר דיין פּנים ניט זעהן, — האָט ירחמיאל ארויסגעטריבען דעם תימן׳ער.

נור אין דעם איז רות ארייַנגעקומען אין גאָרטען ווען זי האָט געזעהן ווי אבישלום מיט די כלים אויפ'ן אַקסעל און מיט'ן קאָרב אין די הענד פערלאָזט דעם גאָרטען.

ווי אבישלום האָט זי דערזעהן, האָט ער זיך אָבגעשטעלט און האָט צו איהר אַזוי געזאָגט:

— זיי ניט בעטריעבט, רות, מיין אויסדערוועהלטע, וואָס דיין פאָטער וויל ניט דיך געבען פאַר אַ ווייב צו מיר, גאָט האָט געזעהן אונזער נויט און אונזער געטריישאַפט, און ער וועט העלפען אונז און ווייך מאַכען דיין פאָטער'ס הארץ.

— געה ארויס פון דאַנען, געה — האָט ירחמיאל געשריען צום תימנ'ער, און דאַן האָט ער זיך געווענדעט צו דער טאָכטער און זי גע'מוסר'ט:

— וואָס האָסטו גערעדט מיט דעם נאַרישען בחור — זעה, ער האָט עס ערנסט גענומען.

— איך האָב נור שפּאַס געטריבען מיט איהם, נור אַ ביסעל שפּאַס — האָט רות זיך פערענטפערט פאַר'ן פאָטער, און געקוקט אבישלום'ען אין די אויגען אריין און הויך אויפגעלאַכט.

דעם תימנ'ערס בראַנזער געזיכט איז בלייך געוואָרען און די אויגען זיינען טונקעלער, און די צייהן נאָך ווייסער — ער האָט זיך אויף אַ מינוט אָבגעשטעלט און געוואָלט עפּעס זאָגען. נור דעם איד'ס בייזערדיגע שטימע האָט איהם פון גאָרטען ארויסגעטריבען, ווי פעריאָגט איהם מיט אַ שווערד.

— געה ארויס פון דאַנען, געה.

און דער אידישער אראַב האָט קנעכטיש פערבויגען זיין שטאָל־צען קאָפּ, פערבויגען זיך פאַר ירחמיאל'ן און פאַר רות'ן און אָבגע־ענטפערט:

— איך הער און איך וועל טהאָן, מיין האַר.

און ער האָט פערלאָזט דעם אָראַנזשען גאָרטען.

דער תימנ'ער בחור האָט זיך ניט געקענט מעהר ווייזען אויף דער גאַס פון דער קאָלאָניע און פאַר די אויגען פון די איינוואָהנער, — די מענשען האָבען איהם געלאַכט איז פּנים, און שפּאַס געמאַכט אויס איהם און גערופען איהם: יעקב השני, דער צווייטער יעקב. נעגען

רות'ן האָט קיינער ניט געהאַט. אדרבה, אַלעמען איז געפעלען דאָס שפּיעצעל וואָס זי האָט אָבגעשפּיעלט מיט דעם ווילדען תימן'ער יונגען מאַן. נור אויס דעם תימן'ער האָט מען געלאַכט. די מיידלעך פון דער קאָלאָניע האָבען איהם אָבגעשטעלט און געפרעגט איהם: וויפיעל יאָהר וועסטו דיענען ביי מיינע עלטערען פאַר מיר? אבישלום האָט ניט געוואוסט פאַר וואָס מען לאַכט אויס איהם, און מיט קנעכטישע שמייכלענדע אויגען האָט ער אָבגעענטפערט אויף די שפּאַטישע בליקען וואָס מען האָט געשיקט אויף איהם. זיינע פּאות האָבען געציטערט און זיין פּנים און הענד האָבען געציטערט. אז מען האָט איהם געפרעגט: אויב ער האָט רות ליעב? האָט ער געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יאָ, — און מיט אַ מינע פון אַ וידוי זיך מודה געווען, אז ער האָט געוואָלט דיענען פאַר איהר.

רות איז אַ כלה געוואָרען פאַר דעם ציוניסטישען יונגען מאַן. פון אַלע פּלענער וואָס ער האָט געוואָלט זיך קויפען לאַנד אום צו בעזעצען זיך אין ארץ־ישראל האָט ער דיצידירט חתונה צו האָבען מיט די „שעהנע פון יהודה" און זי ברענגען קיין יוראָפּ און ווייזען זיך מיט איהר אויף די ציוניסטישע קאָנגרעסען. און ווען דער ציוניסטישער יונגער מאַן איז מיט רות'ן ארויסגעגאַנגען שבת שפּאַצירען אויפ'ן בערגעל הינטער דער קאָלאָניע — האָט קיינער נישט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור איז געלעגען פערשטעקט הינטער אַ ווילדען ציטרין־בוים און מיט בענקענדע בליקען זיי נאָכגעקוקט...

דער שמייכעל אויף אבישלום'ס פּנים האָט געקראָגען אַלץ מעהר אַ קנעכטישען אויסדרוק — נור קיינער האָט ניט בעמערקט ווי דער תימן'ער בחור ווערט וואָס אַמאָל דינער, זיין פיגור ווערט אויסגעצויגען, ווי אַ צוקער־שטאַנג, און זיינע ווייסע ציינער שמייכלען ניט בלויז קנעכטיש ארום פון זיין בלייך־טונקעל געזיכט, נור דריקען עפּעס אויס אַ שטילען און טרויעריגען וועהטאָג...

אין אַ פּאָר וואָכען ארום איז רות מיט'ן ציוניסטישען יונגען מאַן אָבגעפאָהרען פון ארץ־ישראל אין אַ גרויסע אייראָפּעאישע שטאָדט אריין. און אין טהאָל וואָס ליגט צווישען די בערג פון יהודה און דעם ברעג פון ים איז ביי־נאַכט, צווישען די בענקענדע קלאַנגען פון די שאַקאַלען צוגעקומען אַ מענשליך האַרץ־רייסענדער געשריי. דאָס איז

ביי־נאכט אבישלום געלעגען אויף די שטיינער פון אלטען מזבח — אויף א בארג פון די בערג פון די יהודה, און האט אין די ליכטיגע ארץ־ישראל נאכט אריינגעקלאגט זיין בענקענדעס ליעד נאך די „שעהנע פון יהודה“.

מענשען האבען אנגענומען זיין וויינענדיגעס ליעד פאר א קלאג־נעשריי פון א שאקאל. אבער עס איז געווען איינע פון גאט'ס שטי־מען וואס וויינען ביי־נאכט ארום פון די היילען פון ארץ־ישראל...

אַ טאַלאַנט צו ארץ ישראל.

אין עמק יזרעאל, הינטער די הרי גלבע וועלכע דוד האָט פער־שאָלטען, אַקערט אַ איד מיט אַ פּאָר פערד. דער איד האַלט דעם אַקער, שלמ׳קה זיין זעקס יעהריגער זוהן טרייבט אָן די צוויי פערד, דעם רויטען און שווארצען, און שרה׳לע זיין אַכט יעהריגע טאָכטער געהט נאָך דעם אַקער און פערזעעט חומות.

„שיט קינד, שיט“ — רופט דער איד נאָך דער מיידעל — גאָט וועט העלפען און מיר וועלען האָבען צעהן מאָל אזוי פיעל, צוועלף מאָל אזוי פיעל, און דער טאַטע וועט גאָר וועלען העלפען, וועלען מיר האָבען אַכטצעהן מאָל אזוי פיעל. וויאָ, שלמ׳קע, וויאָ — רופט ער צום יונג — האַלט איין דעם „שווארצען“. באַלד וועגדעט ער זיך צו דער ערד און רעדט צו זיך: גוטע ערד, טייערע ערד, ביסט דאָך אונז פון גאָט בעשערט! באַלד וועגדעט ער זיך צום ארבעסעל, וואָס שרה׳לע ווארפט אין דר׳ערד אריין: ארבעסעל, ארבעסעל, זאָלסט מיר נישט אין דער ערד פוילען, עס איז אידישע ארבייט, שווערע ארבייט, און איך דארף מיט מיין ווייב און קינד פרנסה — וויאָ, שלמה׳קע, וויאָ שלמה׳קע, שיט שרה׳לע, שיט קינד־לעבען, גוטע ערד, טייערע ערד! אַח, אַח, ארץ זבת חלב ודבש, ווי אין חומש שטעהט! הערט דער איד נישט אויף צו רעדען, ווישט זיך מיט דעם ארבעל דעם שוויים פון פנים. די היץ צוקאָכט איהם, און דאָס ווינטעל וואָס אָט צושפּרייט איהם די פּאָלעס פון די לאַנגע קאַפּאָטע און אָט די שפּיצען פון באָרד. רייסט שלמה׳קען דאָס היטעל פון קאָפּ, שרה׳לען דאָס טיכעל פון אַקסעל, און די אידישע משפחה מיט׳ן „רויטען“ און „שווארצען“ דרעפּטשען שווער אין די שטיינערנע ערד און אַקערען אויף דעם עמק יזרעאל.

איך האב זיך אוועקגעזעצט אויף א שטיין אבווארטען די משפחה, ביז זי וועט צוריקקומען מיט'ן אקער פונ'ם בערגעל אראב — איך האב מורא געהאט פאר איהם, פאר דעם איד, א סוחר פון שניט סחורה פון יעקאטערינאסלאוו, וואס האט אוועקגעווארפען די קראם און גענומען זיך צום אקער, אז עס זאל איהם קיין שלעכטס נישט געשעהן. באלד קומט ער אן, נח פון יעקאטערינאסלאוו מיט דעם זוהן און די טאכטער און די צוויי פערד — אלע צופלאמט פון די זון און נח ווישט זיך פאר אלע מיט דעם ארבעל דעם שוויים פון פנים און קרעכצט: א, עס איז גוט, ר' איד, עס איז גוט, שאקעלט ער צו מיר מיט'ן קאפ.

— וואס, ווארים ר' נח?

— ניין,—שאקעלט ער מיט'ן קאפ—וואס ווארים? ווי אין פסוק שטעהט: „אין זומער וועט דיך נישט צוקאכען די זון און ווינטער וועט דיך נישט אויפעסען די קעלט". וואס, ווארים, עס איז גוט ר' איד! ווישט זיך אלץ ר' נח דאס פנים מיט'ן ארבעל און שוויצט.

געקענט האב איך ר' נח'ן שוין פון לאנג, ווען ער איז נאך געווען א שניט-קרעמער אין יעקאטערינאסלאוו און האט געהאנדעלט מיט ווארשוי, מיט קישינעוו, מיט לאדז. געווען איז ער א איד א בטוח, א אייגענע פופצעהן-צוואנציג טויזענד רובעל, און דאס געשעפט נאר נישט שלעכט. א איד א קארגער, איינגעשטאנען פאר צוויי גילדען א נומער אין ווארשוי, א איד וואס האט ליעב געהאט דעם גראשען און געוואוסט צו שאנעווען דעם גראשען, גערעדט האט ער תמיד פון דעם, אז ער וועט פערקויפען די שניט קראם און אוועק קיין ארץ ישראל און ווערען א יגיע-כפים'ניק ווי אונזערע עלטערען זיינען געווען. נאר געוואוסט האט מען, אז ר' נח פון יעקאטערינאסלאוו האט ליעב א סך צו רעדען, און נישט נור צו רעדען, נאר אויך צו זינגען. אייגענס איז ער נאר געווען א משורר יונגערהייט ביים בערדיטשעווער חזן, און קיינער האט ר' נח'ס רייד נישט גענומען ערנסט. ערשט ר' נח איז פלוצלינג פערשוואונדען, דאס געוועלב פערשלאסען אין רעכטען סעזאן, נישט מעהר געקומען קיין ווארשוי. די סוחרים האבען אן איהם פערגעסען — אנדערע קונים געקומען אויף זיין ארט, און יעצט טרעף איך איהם דא, אין עמק יזרעאל. אב־

שטאָדט דעם קליינעם ליטווישען קאַפּעלושעל — אַ רויטע טערקישע פּעסקע, מיט צוויי פערד און אַקער.

דער איד האָט זיך ווי אַביסעל פערשעהמט פאַר מיר, וואָס ער קען אויס אַ סוחר ווערען — לעהנט זיך אָן אויף זיין אַקער, קוקט מיך אָן און שווייגט.

— ווי פאַלט איהר אויס אויף דעם, ר' נח? — פרעג איך איהם.

— איך האָב שטענדיג געהאַט אַ „טאַלאַנט" צו ארץ־ישראל, זאָגט צו מיר ר' נח, נאָך פון קליינערהייט אָן, ווען איך בין נאָך געווען אַ משורר ביים בערדיטשעווער.

— אַ טאַלאַנט? וואָס הייסט אַ טאַלאַנט?

— יאָ, עס זיינען דאָ מענשען, וואָס האָבען אַ טאַלאַנט צו ארץ ישראל, גיט מיר ר' נח צו פערשטעהן, למשל, אַ באַראָן ראָטשילד. נור דער באַראָן איז דאָך אַ גרויסער מענש און אַ רייכער מענש, האָט ער אַ גרויסען און רייכען טאַלאַנט צו ארץ ישראל. איך בין מיר אַ קליינער מענש און אַן ארימער מאַן, האָב איך מיר אַ קליינינקען און אַן ארימען טאַלאַנט צו ארץ־ישראל.

— אָבער, ר' נח, אַ שווערער טאַלאַנט? זאָג איך צו איהם, ווייזענדיג אויף די איקסען, וואָס האָבען איהם אויס'ן שטערען ארויס־געשלאָגען.

— וואָס פאַר אַ שווערער טאַלאַנט? — לאַכט ר' נח און ווישט זיך דעם שוויים מיט'ן ארבעל — אַז איך האָב בעדאַרפט אין יעקאַטע־רינאָסלאַוו אַ שטיקעל „זשערעדאַוועד" אַ מאַזאַוואַנקאַ — דאָס איז געווען אַ „שווער טאַלאַנט", אַז איך האָב נור גענומען דאָס שטיקעל סחורה אין האַנד און געוויזען די פויערטע און געגעבען איהר צו פערשטעהן דעם טעם פון זשערעדאַוועד, האָב איך געשוויצט — אָבער דאָס איז שווער? אדרבה, עס איז לייכט — ווישט זיך ר' נח דעם שטערען, און עס איז גוט, אוי, ר' איד, איז עס גוט!

—און די פערד, ר' נח? ווי קומט איהר צו די פערד? איך האָב דאָך אייך געקענט, ווען איהר האָט זיך געהאַלטען פון דערווייטענס פון אַ בהמה, און נאָך דערצו אַ פערד.

— די פערד, פרעגט איהר? זעהט איהר דעם רויטען, ווייזט ער אויפן „רויטען" — דאָס איז אַ פערד, אַ צדיק. ער וועט דיר נישט געבען אַ בחנם'דיגען קלאַפּ. אַז מען הייסט איהם געהן—געהט ער, און

אז מען הייסט איהם שטעהן — שטעהט ער, א צדיק! נאר דער „שווארצער“, ווייזט ער אויפ'ן צווייטען, דאס איז א רשע — ער האט זיך ליעב צו שלאגען, אבער אן ארבייטער — אן אנטיק! אלע האבען געזאגט, אז איך וועל האבען פון איהם צרות, און איך האב געזאגט: ניין. אז איך האב איהם צום ערשטען מאל גענומען אין שטאל אריין, האב איך ביי מיר אבגעמאכט, אז היינט, דעם ערשטען טאג בעדארף איך בעקומען פון איהם צעהן קלעפ, און אז איך האב נור געקריגען פון איהם זעקס, האב איך דאך שוין די פיער פערדיענט. אויפ'ן צווייטען טאג האב איך נור געקראגען פון איהם דריי — און היינט שאנעוועט ער מיך שוין, ער ווייסט וואס אין פסוק שטעהט: „ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו“. ער ווייסט אז איך בין זיין בעל הבית, און מיר האבען שלום געמאכט. איך גיב איהם צו עסען און ער גיט מיר זיין ארבייט.

— און מיט יענטען? פרעג איך, וואס זאגט דאס ווייב יענטע דערצו? געפעלט עס איהר צו זיין א פויערטע?

— דא, זעהט איהר, ברודער, איז צרות — קרעכצט דער איד. מיט יענטען איז נישט גוט. היינט איז דאך שוין גאט צו דאנקען, נאר אז מיר זיינען דא אהער געקומען, איז דא געווען וויסט, תהו ובהו, ארייננעצוויגען האבען מיר זיך מיט די קינדערלעך, א מענשען אכט, אין דעם אראבישען לאך אריין. אז מיין יענטע האט דערזעהן די גרוב, זאגט זי צו מיר: — נח, א בראך נאך דיינע יאהרען, וואו האסטו מיך מיט מיינע שוואלבען פערפיהרט אין א מדבר אריין“. געלעגען בין איך, נישט געדאכט, אין פיבער אין אראבישען לאך, קיין וואסער איז נישט געווען, געמוזט ברענגען, גאט וויים פון וואנען, די קינדער געקרענקט, און די ווייב שילט זיך. אבער אויף אונזער הייליגע לאנד האב איך קיין רכילות נישט געלאזט אויסרעדען. ווי איך הער, וואס מיין יענטע רעדט, רייס איך אויף די אויגען און זאג: „יענטע רעד נישט אזוי, דו וועסט דיך חלילה פערזינדיגען. איך האב דיך אריינגעבראכט אין א גוט לאנד, אין א הייליג לאנד, אין דעם לאנד פון אונזערע עלטערען, אין א ארץ זבת חלב ודבש“. און ליעג ווייטער אין געהאקטע וואונדען. אבער גאט האט געהאלפען און ארויסגעקומען פון פיבער. אז איך בין נור ארויסגעקומען פון פיבער,

האָב איך מיט איהר שוין אַנדערש גע'טענה'ט. „יענטע, זאָג איך, דאָס אַראַבישע לאַנד איז דער גן עדן. דו הערסט — דער גן־עדן. און אַז גאָט וועט אונז העלפען און מיר וועלען די זכיה האָבען צו עסען פייגען פון אונזערע אייגענע בוימער אַראָב, וועסטו שוין פיהלען, וואָס עס הייסט אַ ארץ זבת חלב ודבש, און אַז דו וועסט דיך פערזינדיגען וועסטו האָבען אַזאַ סוף, ווי די מרגלים האָבען געהאַט, וואָס האָבען אויך אויסגערעדט לשון הרע אויף אונזער לאַנד. „און איך דערצעהל איהר די מעשה מיט די מרגלים און נעהם די פערד און געה ארויס אַקערן. קום אהיים פון דער אַרבייט, איך וויל עסען, מיין יענטע זיצט און וויינט: וואָס איז? זי דאַרף געזעלשאַפט און בענקט נאָך דער יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט און זאָגט צו מיר: ר' נח וואו האָסטו מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואַלבען"? זאָג איך צו איהר: „דיינע שוואַלבען האָב איך נישט פערפיהרט, זיי אַקערן די ערד און נאָך יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט האָסטו נישט וואָס צו בענקען. איינס ביזטו אַ פויערטע, און אַ פויערטע טאָר נישט האָבען קיין געזעלשאַפט. זי האָט נישט קיין צייט צו געזעלשאַפט. און דאָס צווייטע, אַז דו ווילסט האָבען געזעלשאַפט, געהסטו ארויס, זעה: דאָס האָסטו דיר דעם הייליגען טאָל עמק יזרעאל, וואָס אויף איהם איז אַזוי פיעל אידיש בלוט פערגאָסען געוואָרען, דאָרט דעריבער האָסטו דעם באַרג גלבע, אויף וועלכען עס איז געפאַסען און ענטפלעקט געוואָרען דער כבוד, פון אַזאַ איד אַ צדיק, אַ אידישער מלך שאול, און וואָס דערפאַר האָט איהם דוד המלך פערשאָלטען אַז ער זאָל ניט האָבען קיין טוי און קיין רעגען, און דאָרט האָסטו דיר דעם באַרג תבור, אויף וועלכען דבורה הנביאה האָט געטאַנצט און געזונגען פאַר גאָט, דאָרט אַביסעל ווייטער קוקט דיר ארויס מיט איין אויג דער חרמון מיט זיין ווייסען קאַפעל — דאָס איז דיר די בעסטע געזעלשאַפט, אַ הייליגען געזעלשאַפט און אַ גרויסע געזעלשאַפט. און דו, מיין ווייב, בענקסט דיר נאָך דער יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט מיט די נאַרישע זייטען, וואָס קאָסטען געלד און ברענגען נישט קיין נוצען — מעגסט זיך שעהמען, יענטע!" זאָגט זי צו מיר: „אַ מויל צו רעדען האָסטו נח שוין פון לאַנג, דאָס איז דאָך טאַקי געווען מיין אונגליק. דו קענסט דאָך אַ שטיין אויך איבעררעדען, און מיך האָסטו אויך איבערגערעדט, אַז איך זאָל פאַר דיר חתונה האָבען. נאָר וועה צו מיר, וואָס

איך האָב דערלעבט!" נו. געה, טענה מיט איהר, אַז זי האָט צו דיר פּרעטענזיעס אויף אַ זאַך, וואָס איז דיר געשעהן פּערזענליך. איך האָב שוין באַלד פערגעסען ווען איך האָב חתונה געהאַט, און זי דער־מאַנט זיך נאָך דערינגען יעדען טאָג...

— און וואָס טהוט איהר? פרעג איך איהם.

— עס איז שלעכט. נור עס ווערט בעסער, פריינד. זי הויבט זיך אָן צוגעוואָהנען. אַז זי געהט אין דער פריה ארויס און זעהט, ווי דער טוי דעקט צו אונזער שטיקעלע נחלה, האָט זי אויך הנאה. און איינמאָל פאַרנאַכט, זעה איך ווי מיינע שטעהט פאַר דער טהיר, קוקט זיך איין צו די גרינע קעפּקעלאַך, וואָס די גערשטען האָבען אָנגעהויבען ארויסצוגעבען פון דער ערד און ברומט זיך עפּעס אונטער, בויגט זיך צו צו דר'ערד און הויבט אָן פּאַמעליך אויסצורייסען דעם ווילדקרויט, וואָס וואַקסט צווישען גראָז. טראַכט איך מיר: אַך, אַך, אַלטע, דו ביזט געבאַפט, די ערד האָט דיך געפּאַקט, געפּאַקט. און געה אונטער צו איהר און זאָג איהר: „רייס, מיין ווייב, רייס דאָס ווילדקייט, וואָרים נישט בלויז מיר זעען די ערד, נור גאָט זעעט אויך די ערד, דער ווינד טראָגט פון די בערגער אראָב פערשיעדענע ווילדע קערנדלעך און דאָס זעעט זיך איין אין דער ערד און מען דאַרף דאָס נישט, ווייל דאָס איז ווילד. אם ירצה השם, זאָג איך, אַז אויף די בערג וועלען וואָהנען אונזערע ברידער, וועלען זיי אויך דאָרט בעזעען די ערד און דער ווינד וועט נעהמען פון דאָרט טראָגען נישט קיין ווילדע ווייצען, נור מענשליכע ווייצען, וואָס אונזערע ברידער האָבען דאָרט פערזעעט און דענסטמאָל וועלען מיר שוין נישט דאַרפען אויסרייסען דאָס ווילד־קרויט. רייס, רייס מיין ווייב", זאָג איך. זאָגט זי צו מיר: „אַז עס זאָל דיך אויסרייסען פון דר'ערד, וואָס דו האָסט מיך פערפיהרט מיט מיינע שוואַלבען אין אַ מדבר אריין", און געהט אין שטוב אריין.

— נאָר איך האָב שוין ניט קיין מורא—זאָגט נח ווייטער, אונטער־לעהנענדיג זיך אויף זיין אַקער—אַז איך האָב נור דערזעהן, אַז די ערד האָט מיינע געבאַפט. וואָרים די ערד איז עפּעס אַזעלכעס, וואָס ציהט צו צו זיך. דו קומסט דיר אַהער אין אַ ווילדערניש. קיין מענש, קיין פריינד, קיין שטוב, קיין טראָפּען וואַסער. — דו ווילסט דיר פון דאַנען אַנטלויפען און מיינסט, אַז דו וועסט דיר נישט דאָ איבערטראָגען קיין

איין נאכט, נור קוים הויבסט דו זיך אָן איינצוקוקען צו דר'ערד, קוים האָסטו דיר דעם אַקער געגומען און פאַהרסט מיט איהם אַדורך די ערד, און דו זעהסט דיר, ווי פון דיין אַקער הויבט דיר אָן ארויסצוּוואַקסען גרינענקע, גרינענקע קעפּקעלאַך, און דאָס איז געוואַקסען, ווייל דו האָסט דאָס בעאַרבייט — וועסט דו ברודער שוין נישט אַנטלויפען, די ערד וועט דיך האַלטען, וועט דיך צוציהען — יעדע ערד, נאָך דערצו אונזערע ערד, וואָס האָט אין זיך אַזוי פיעל בלוט איינגעזאַפּט, און וואָס יעדער באַרג דאָ דערמאָנט דיך.

געזעהן אַז ר' נח הויבט אָן צו ווערען סענטימענטאַל, וואָס עס פּאַסט גאָר נישט פאַר אַזאַ פּראַקטישען אידען אַ סוחר, ווי ר' נח, האָב איך איהם איבערגעריסען:

— און מיט די אַראַבער, — פרעג איך — מיט די שכנים, מיט'ן פעטער ישמעאל, ווי קומט איהר אַדורך? מען זאָגט דאָך ביי אונז אין די מקומות —

— מיט די שכנים,—לאָזט מיר ר' נח נישט אויסרעדען,—מיט די שכנים — די בעסטע גוטע פריינד. אַז איך בין דאָ אַהער געקומען האָבען מיר געזאָגט די אינגלאַך, די פּועלים פון די פערם דאָ: — „ר' נח, קויפט אייך אַ רעוואָלווער און אַ מעסער און געהט נישט אַליין ארויס ווייט אין פעלד אריין, וואָרים די אַראַבער וועלען אייך די פערד אויסשפּאַנען און דעם אַקער איבערלאָזען אַליין אויפ'ן פעלד". זאָג איך צו זיי: „איך האָב נישט קיין מורא, מיר וועלען די אַראַבער קיין שלעכטס נישט טהאָן. איהר זעהט די רויטע טערקישע פעסקע — דאָס איז מיין רעוואָלווער. און איהר זעהט מיין שלמה'קען — דאָס איז מיין מעסער. וואָרים אַז איך בין נור אַהער געקומען, האָב איך מיר באַלד געקויפט אַ רויטע פעסקע — לאָזען זיי זעהן, אַז איך בין אויך אַ סעמיט, אַ זייעריגער, וועלען זיי מיר שוין קיין שלעכטס נישט טהאָן. און געה איך ארויס ווייט אין פעלד, נעהם איך מיט מיין בחור'ל, מיין שלמה'קען זאָל לעבען. איך וויל זעהן דעם אַראַבער, וואָס וועט האָבען אַ האַרץ דעם פאָטער צו הרג'נען, ווען זיין זעקס יעהריג קינד איז דאָ דערביי. ניין, עס איז נישטאָ אַזאַ אַראַבער, וואָרום אַ אַראַבער איז אַ סעמיט, אַ מענש אַ בעל רחמנות. און אַמאָל טאַקע אין מיטען פעלד ווייט דאָרט אַראָב ביי די בערגער, שטעה איך מיט מיין שלמה'קען

און אקער מיר די ערד, קומט אן צורייטען א אראבער מיט א ביקס, א שווערד, קומט אן הארט צו מיר. איך — גאר נישט, אקער די ערד און גיב א מאך מיט די האנד פאר'ן שטערן און פאר'ן בויך, וואס דא איז אזא געוואהנהייט צו גריסען זיך, און גיב א זאג צו איהם, „ני האביק סאיד", וואס דאס איז דער טייטש: דיין טאג זאל דיר זיין שעהן, גיט ער מיר אן ענטפער: „טהאבדאניק", וואס דאס איז דער טייטש: דיין מארגען זאל דיר זיין פריש.

ווארים, אז איך בין נאר אהער געקומען, האב איך זיך באלד אויסגעלערענט, ווי עס הייסט אויף אראביש „גוט מארגען". ווארים, אז איך קען נור „גוט מארגען" זאגען, וועט מיר שוין קיינער קיין שלעכטעס נישט טהאן. איך וויל זעהן דעם גזלן, וואס וועט מיר שלעכטס טהאן, ווען איך וועל איהם צוערשט זאגען, „גוט מארגען". דאס איז מיין רעוואלווער און מיין מעסער פאר דעם אראבער—זאגט ר' נח, און ווארפט א פעראכטענדען בליק אויף די קאלאניע, דאס הייסט אויף די בחורים־לאך, וואס האלטען מלחמה מיט די אראבער — ווארום דער אראבער איז א סעמיט און א בעל רחמנות. און עס איז טאקע אזוי געווען. פרעגט ער מיך, אויף אראביש, ווייזענדיג אויף מיין אינגעל: ווער דאס איז? ווייז איך איהם אויף מיין הארץ, דאס הייסט, אז דאס איז מיין קינד, און דריק שלמה'קען צו צו מיין הארץ און קוש איהם אויף זיין קעפעל.—נעהמט ער דעם אקער און פערוואונדערט זיך, וואס דאס איז אזעלכעס, ווארים די אראבער מוזט איהר וויסען, אקערען נאך די ערד, ווי אונזערע עלטערען פערצייטענס, מיט א הילצערנעם אקער. גיב איך איהם דעם אקער און ווייז מיט די הענד אויף גאנץ ווייט, וואס דאס הייסט, אז דארט אין יענע מקומות ביי אונז אקערט מען אזוי. ציהט ער אויף די אקסלען, דער אראבער, און שמייכעלט. זעה איך, אז איך בין שוין מיט איהם אין דער היים, זאג איך צו איהם, ווייזענדיג מיט דער האנד אויף איהם און אויף מיר, אויף לשון קודש: „אחי, איך און דו — אחים" ווארום לשון קדש איז דאך עהנליך צו אראביש. „אחים", זאג איך — סעמיטען. שמייכעלט ער, דער אראבער, און ווייזט מיט די ווייסע צייהנער זיינע און גיט מיר אב די לייצעס און פערבויגט זיך פאר מיר: „חאוואדזשי" זאגט ער מיר, וואס אין אונזער לשון הייסט עס א „גאספאדין", און רייט אוועק. נו, דארף איך א רעוואלווער מיט א מעסער צו מיינם א ברודער, א סעמיט? — פרעגט

מיך ר׳ נח — אז ער איז א בעל רחמנות, מען דארף נור זאָגען „סייאיד“, דאָס איז מיין רעוואָלווער מיט מיין מעסער.

אין דעם ווי מיר רעדען אזוי צווישען זיך — הער איך פון דער־ווייטענס אַ געוואַלד. ר׳ נח גיט זיך אַ קוק אום און דערזעהט זיין יענטען לויפען. — אהא, מיין יענטע געהט, זאָגט ר׳ נח — לאָזט מיך נור אביסעל אָקערן די ערד — וועט איהר זעהן דאָ אביסעל אַ חתונה. — שלמקע, ציה דעם רויטען, וויאָ, וויאָ! אָבער יענטע איז באַלד דאָ מיט אַ ווייס טיכעל איבער׳ן קאָפּ, אין אַ לאַנג אראבישע׳ס העמד: — נח, וואָס האָסטו מיר פערפיהרט מיט דיינע שוואַלבען — די שוואַלבען וועלען דאָך אויסגעהן! ר׳ נח, הערט זיך אַ קול איבער דעם עמק יזרעאל. נח שטעלט אָב די פערד און פרעגט: יענטע, וואָס שרייסט דו? — דו ווילסט מיין טויט מיט די קינדער׳ס טויט, שרייט יענטע. דיין טויט וויל איך נישט — ענטפערט נח געלאַסען, וואָס וועט מיר דערפון ארויסקומען? איך בין אַ קאָלאָניסט, און אַ קאָלאָניסט דארף אַ ווייב. און די שוואַלבענ׳ס טויט וויל איך נישט. צו שרייען האָסטו נישט וואָס. ערשטענס, איז נישט שעהן, אַ מענש איז דאָ, ווייזט ער אויף מיר. „איך וועל פאַר דער גאַנצער וועלט אויסשרייען, אַז דו ווילסט מיך מיט די קינדער אונטערברענגען. איך בין געווען אַ שעהנע בעל־הבית׳טע, ווענדעט זיך צו מיר יענטע ביי אונז אין דער היים, אין יעקאַטערינאָסלאַוו, ער האָט מיך פון אַ שעהן הויז ארויסגענומען. מיר האָבען שעהן פרנסה געהאַט, געזעץ־שאַפט — איז ער משוגע געוואָרען, מיך מיט די קינדער פערפיהרט, זעהט אין וואָס פאַר אַ הולך איז געה. מענשען מיינען, אַז איך בין משוגע — אין אַ פינסטערען לאָך מיך אריינגעזעצט. קיין וואַסער איז נישט דאָ, די קינדער געהן אוים“ — שרייט יענטע „די קינדער געהן נישט אוים — זאָגט ר׳ נח געלאַסען — דו זעהסט יענטע, ווייזט ער אויף שלמה׳קען — ער זעהט אָהן עין הרע אוים בעסער ווי אין דער היים. קינדערלעך, איהר ווילט צוריק קיין רוסלאַנד? ווענדעט ער זיך צו די קינדער: „ניין“ — ענטפערען אָב די קינדער. — זעהסטו, זאָגט נח, אַז בחנם קלאָגסט דו זיך. און וואָס דו געהסט אין אַזאַ הולך, האָסט דו דיך אויך ניט אויף וואָס צו קלאָגען. האָסט פערגעסען יענטע, אַז דו ביזט נישט מעהר נח יעקאַטערינאָסלאַווערס ווייב — נאָר דו ביזט נח דעם פּויערס ווייב. דו ביזט אַ פּויערטע,

יענטע, און א פויערטע אין ארץ ישראל געהט אזוי. עס איז אזא טראכט. און אויף דעם אראבישען לאך — האסטו דיך אויך נישט וואס צו קלאגען, דו זעהסט דיין הויז וואקסט, מען בויט דיר שוין אויף, יענטע, א פאלאץ, ווייזט ער אויף די רויטע דאך ציגלען וואס ווייזען זיך פון דער ווייטענס. „אבער דו גענארסט דאך מיך שוין אב דאס דריטע יאהר — דאס דריטע יאהר, ווי דו האלסט מיך שוין מיט די שוואלבען אין אראבישען לאך". „איז עס דאך אן אלטע צרה, זאגט נח, אבער וואס שרייסט דו יעצט, יענטע? וואס פעהלט דיר?" „עס איז פרייטאג, נח, און איך האב נישט אויף שבת, נישט קיין פיש, נישט קיין פלייש, נישט קיין שטיקעל חלה". „ווען מיר עסען ארבעס", זאגט געלאסען נח. „זונטאג ארבעס, מאנטאג ארבעס, די גאנצע וואך ארבעס און שבת אויך ארבעס", שרייט יענטע. „איך האב דאך שוין באלד פערגעסען, ווי א שטיקעל פלייש זעהט אויס". „דו ביזט א פויערטע, יענטע, זאגט נח, און א פויערטע עסט, וואס עס איז דא אין שטוב". — „וואו איז מיין שבת, וואו איז מיין יום טוב, נח? איך האב דאך שוין באלד פערגעסען, ווי א מענש זעהט אויס". „יענטע, פערזינדיג דיך נישט — מיר זיצען אין הייליגען לאנד — אויף אונזערע עלטערענס ערד — דאס איז אונזער יום־טוב, דאס איז אונזער שבת, יענטע.

נור יענטע געהט אוועק אהיים און זעצט מיט טרעהרען די פעלדער.

— ווי קענט איהר דאס, פאר וואס זענט איהר אזוי שלעכט צו איהר, ר' נח, פרעג איך איהם. וואס האט איהר נישט קיין רחמנות אויף איהר?

— זאל זי זיך אויסלערנען, ר' איד, זאל זי זיך אויסלערנען וואס הייסט א פויערטע צו זיין. אפשר מיינט איהר, א איך האב נישט געקענט שטעלען דאס הויז נאך פאר א יאהרען אדער פאר צוויי — אז איך בין אראבגעקומען, האב איך געהאט מיינע פאר טויזענד רובעל פון דער היים, א חוץ וואס איך האב בעצאהלט במזומנים פאר די ערד און אינוועטאר. נאר איך האב גענומען די פאר טויזענד רובעל און אוועקגעלעגט אין באנק אריין און געזאגט מיר: נח, דו מוזט יעצט לעבען פון דער ערד, נח לאז דיך דאכטען, אז דו ביזט א

געבוירענער פויער — אַלעס וואָס די ערד וועט דיר ארויסגעבען, דאָס איז דיין, קיין אַנדער זאַך האָסטו ניט. און די ווייב האָב איך עקסטרא געהאַלטען אַ פּאָר יאָהר אין דעם אַראַבישען לאַנד — לאָז זי זיך צוגעוואוינען צו לעבען, ווי אַ געבוירענער אַראַבער אין אַ ליימענע גרוב אין ווינטער און זומער, אויסהאָקען פון איהר די יעקאַטערינאָס־לאַווער שטובען מיט די יעקאַטערינאָסלאַווער געזעלשאַפט. — יעצט, אַז זי האָט זיך שוין צוגעוואוינט — יעצט וועל איך זי אריינפיהרען אין הויז אריין, יעצט בוי איך דעם פּאַלאַץ".

נאָר דאָ האָט זיך דער קליינער שלמה'קע אויפגעכאַפּט פון שלאָף, געוואָרפען אויפ'ן טאַטען אַן אויג און אַ זאָג:

— טאַטע, דו האָסט דאָך דאָס הויז שוין פערדונגען דעם אידישען דייטש, וואָס ציהט זיך דאָ אהער.

— וועלען מיר וואוינען אין שטאַל — זאָגט נח — איך בוי דאָך עפּעס אַ שטאַל אויס שטיינער און ציגעל — איז עס נישט ווי אַ שטוב ? ! וויאָ, וויאָ — שרייט נח צו שלמה'קען — עס איז שוין שפּעט ר' איד, און די ערד וואַרט אויפ'ן אַקער, זאָגט ר' נח פערשעהמט אביסעל, וואָס שלמה'קע האָט איהם געכאַפּט ביי אַ ליגען, און לאָזט זיך מיט די פּאָר פערד אין פעלד אריין בעאַקערען דעם עמק יזרעאל.

איך בין נאָך געשטאַנען אַ פּאָר מינוט און האָב איהם נאָכגעקוקט, ווי דער הויכער איד ברעכט זיך איבער דעם אַקער — די פערד דרעפּטשען אין דעם אידישען פעלד און דאָס מיידעל געהט נאָך און פערזעעט די ארבעס. דער אַקער איז נאָך ביי ר' נח געגאַנגען קרום. נישט זיכער — און דער ווינד האָט די פּאָלעס פון זיין קאַפּאָטע פער־שפּרייט — פאַר איהם זיינען געשטאַנען די הרי גלבע און עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי וואונדערען זיך פאַר דעם בילד, וואָס זיי זעהען, אַז אַ איד בעאַקערט דעם עמק יזרעאל נאָך אַזאַ לאַנגע צייט מיט יאָהרען.

און איך האָב ביי מיר געטראַכט: פון וואַנען האָט זיך גענומען דער כח ביי דעם קאַרגען אידען, וועלכער האַלט זיין ווייב און קינדער אין אַראַבישען לאַנד, אוועקצוואַרפען זיין יעקאַטערינאָסלאַווער שניט־קראָם ? — פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען דער כח דורכצוקומען

דעם יצר הרע פון געלד און סוחר און דאָ אַהער צוקומען און נאָכצו־געהן דעם אַקער אייזען אין די ברענענדע היץ? און איך האָב זיך דערמאָהנט אָן זיינע פריהערדיגע ווערטער, אָן זיין „טאַלאַנט" צו ארץ ישראל, און איך האָב מיר געטראַכט: ווער ווייסט, אפשר שלומערט דער „טאַלאַנט" צו ארץ ישראל אין גאַנצען אידישען פאָלק?...